

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Α΄ ΚΥΚΛΟΥ

Διπλωματική εργασία

Θέμα εργασίας:

**ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΩΣ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ**

***Οι χώρες των Αχαιών Φθιωτών, των Μαλιέων, των Οιταίων και των
Αινιάνων-Μελέτη του γεωγραφικού αναγλύφου, των αρχαίων πηγών
και των αρχαιολογικών καταλοίπων της περιοχής.***

Τριμελής επιτροπή: καθ. Ν. Σταμπολίδης, Ν. Φαράκλας, Ι. Τζαχίλη

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΙΖΑΚΗ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 284
ΑΘΗΝΑ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2007

ΑΘΗΝΑ 2007

Περιεχόμενα

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5-7
1. Τοπογραφία της κοιλάδας του Σπερχειού Τα όρια της κοιλάδας του Σπερχειού	8-11
1Α. Η Όθρυς και τα περάσματά της	
1Β. Η Οίτη, τα στενά των Θερμοπυλών και το λιμάνι τους, η Ανόπαια ατραπός και το Isthmus Corridor Road System	12-23
1Γ. Ο Τυμφρηστός και το δυτικό όριο της κοιλάδας του Σπερχειού	24-25
1Δ. Το ποτάμιο σύστημα της κοιλάδας του Σπερχειού	26-28
1Ε. Μαλιακός κόλπος, Μαλεαίος δρυμός, Αινιακόν δάσος	29-30
2. Πολιτική οργάνωση της κοιλάδας του Σπερχειού	31
2Α. Η ομηρική παράδοση για την πολιτική οργάνωση της κοιλάδας του Σπερχειού	
2Β. Η πολιτική σχέση μεταξύ των εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού και της Θεσσαλίας. Η περιοχή της κοιλάδας τους Σπερχειού στην Αιτωλική Συμπολιτεία και η τύχη της μετά τη διακήρυξη της ελευθερίας το 196 π.Χ.	32-34
3. Τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού	35-36
3Α. Το έθνος και η χώρα των Αχαιών Φθιωτών	
3Β. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Αχαιών Φθιωτών	37-55
3Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Αχαιών Φθιωτών	56-57
4Α. Το έθνος και η χώρα των Μαλιέων	58-61
4Β. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες-πόλεις) των Μαλιέων	62-77

4Γ. Αταύτιστα λείψανα στα όρια της χώρας των Μαλιέων	78-79
5Α. Το έθνος και η χώρα των Οιταίων	80-84
5Β. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Οιταίων	85-93
5Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Οιταίων	94-95
6Α. Το έθνος και η χώρα των Αινιάνων	96-99
6Β. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Αινιάνων	100-106
6Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Αινιάνων	107-108
7. Συμπεράσματα	109-113
Βιβλιογραφία-Συντομογραφίες	114-120

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρατηρείται συχνά το φαινόμενο οι άνθρωποι να δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για θέματα που σχετίζονται με την περιοχή καταγωγής τους ή την περιοχή στην οποία έζησαν μέρος της ζωής τους. Το μικρόβιο αυτό προσέβαλε και εμένα με αφορμή το μάθημα της «Τοπογραφίας της Πελοποννήσου» που δίδαξε ο καθηγητής Νικόλας Φαράκλας στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών στην Κλασική Αρχαιολογία του Πανεπιστημίου της Κρήτης, την Άνοιξη του 2001. Μου γεννήθηκε τότε η επιθυμία να ασχοληθώ με την τοπογραφία της κοιλάδας του Σπερχειού, της περιοχής όπου μεγάλωσα. Ένας πρόσθετος λόγος που με ώθησε στη συγκεκριμένη μελέτη ήταν ότι μετά από μικρή ενασχόληση με το θέμα κατάλαβα ότι η συγκεκριμένη περιοχή λίγες φορές κατά το παρελθόν αντιμετωπίστηκε ως μια αδιάσπαστη γεωγραφική ενότητα ανεξάρτητη από το ισχυρό «κράτος» των Θεσσαλών, ενώ οι παλαιότερες συνολικές μελέτες που είχαν εκπονηθεί μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα ήταν ανάγκη να επικαιροποιηθούν με τα νέα ευρήματα της αρχαιολογικής έρευνας, αλλά και της μελέτης των αρχαίων πηγών. Για τους παραπάνω λόγους επέλεξα ως θέμα της διπλωματικής μου εργασίας τη «Γεωπολιτική οργάνωση της κοιλάδας του Σπερχειού».

Θα ήθελα από εδώ να ευχαριστήσω αυτούς που χωρίς την παρουσία τους στη ζωή μου δεν θα είχα καταφέρει ό,τι καλό έχω κάνει, ούτε και την εργασία αυτή. Την οικογένειά μου για τα ερεθίσματα που μου έδωσε, την καθηγήτριά μου και ευτυχώς πλέον φίλη μου Μαρία Σκορδά, που «μου φώτισε το νου», τον πολιτικό μηχανικό Κώστα Ζάμπα, γιατί σε αυτόν χρωστάω την αρχή και ως γνωστόν «η αρχή είναι το ήμισυ του παντός» και τον καθηγητή μου Νικόλα Φαράκλα, ο οποίος, ενδεχομένως χωρίς να το έχει συνειδητοποιήσει ο ίδιος, μου έμαθε ότι η κρίση είναι αυτή που σε γλιτώνει από λάθη και σε φέρνει πιο κοντά στην αλήθεια. Η σειρά κατά την οποία παραθέτω τα ονόματα των ανθρώπων που ευχαριστώ είναι καθαρά χρονολογική και έγινε βάσει της σειράς με την οποία εμφανίστηκαν στη ζωή μου.

Εισαγωγή

Ευρύτερο στόχο της εργασίας αποτέλεσε η εύρεση της σχέσης μεταξύ της γεωγραφικής και της οικιστικής-πολιτικής διαίρεσης αρχικά των «εθνών»¹, δηλαδή των φυλετικών κρατών, που διαμορφώθηκαν στην κοιλάδα του Σπερχειού από τους Αχαιούς Φθιώτες, τους Μαλιείς, τους Οιταίους και τους Αινιάνες που κατοικούσαν στην περιοχή, και στη συνέχεια των Κοινών, που συστήθηκαν από τις οικιστικές-πολιτικές μονάδες (πόλεις, κώμες) των παραπάνω εθνών, όπου η ύπαρξη τους είναι βεβαιωμένη ή υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις για ένα τέτοιο συμπέρασμα.

Είναι βέβαιο ότι η σωστή αντιμετώπιση του θέματος προϋποθέτει την προσεκτική μελέτη και βαθιά κατανόηση του γεωγραφικού αναγλύφου της περιοχής, αλλά και των γραπτών πηγών και των αρχαιολογικών ευρημάτων, με ιδιαίτερη έμφαση στις επιγραφές και τα νομίσματα, ώστε να δοθεί μια όσο το δυνατόν εγκυρότερη και πληρέστερη εικόνα για τη γεωπολιτική οργάνωσή της. Χρονολογικά η εργασία εκτείνεται από την απαρχή της εμφάνισης των προαναφερθέντων εθνών. Αυτή τοποθετείται-με εξαίρεση τους Αχαιούς Φθιώτες που αναφέρονται στην περιοχή ήδη από τον Όμηρο, δηλαδή από το τέλος της Μυκηναϊκής Εποχής-στη Γεωμετρική περίοδο² έως και την εποχή που ο ελλαδικός χώρος και η υπό μελέτη περιοχή περιήλθε στη ρωμαϊκή επιρροή και στη συνέχεια αποτέλεσε ρωμαϊκή επαρχία. Το ανώτατο χρονολογικό όριο στη συγκεκριμένη εργασία φθάνει περίπου έως το 3^ο αι. μ.Χ.

Στην παρούσα εργασία καλύπτεται η πρώτη φάση του ευρύτερου προαναφερθέντος στόχου που περιλαμβάνει την έρευνα των ιστορικών πηγών, των αρχαιολογικών ευρημάτων και των γεωγραφικών δεδομένων. Σε δεύτερη φάση θα πρέπει να γίνει προσπάθεια απόδοσης φυσικών χώρων σε πολιτικές επικράτειες μέσω της κατάδειξης της γεωγραφικής οικιστικής υποδιαίρεσης των φυλετικών κρατών των τεσσάρων εθνικών κρατών που κατείχαν την κοιλάδα και των μεταγενέστερων Κοινών τους. Ο γεωγραφικός χώρος στον οποίο εκτείνεται η μελέτη συνίσταται στην κοιλάδα του Σπερχειού, αλλά και στις περιοχές στα βόρειά της, δηλαδή την οροσειρά της Όθρυος και τις τρεις λεκάνες που σχηματίζονται σε αυτή: της Ξυνιάδας, της Μελιταίας και του Αλμυρού. Όσον αφορά τη γεωγραφική επιφάνεια που καλύπτει η εργασία, φθάνοντας αρκετά βόρεια, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι υπάρχει

¹ Ο όρος «έθνος» αναφέρεται από τον Ηρόδοτο και έχει την έννοια του φυλετικού συστήματος οργάνωσης των πληθυσμών του ελλαδικού χώρου. Για τη δομή και τη λειτουργία του φυλετικού κράτους και τη γένεση της πόλης βλ. Larsen, 1968, 5-7.

² Μετά την πτώση της Τροίας όλη η λεκάνη της Μεσογείου βρισκόταν σε αναστάτωση, όπως και η Ηπειρωτική Ελλάδα. Σύμφωνα με την παράδοση, μετά την πτώση της Τροίας, οι Δωριείς και οι ηγέτες τους οι Ηρακλειδείς έπαιξαν το μεγαλύτερο ρόλο στη διαμόρφωση της ελλαδικού χώρου. Ο Θουκυδίδης (1.12) αναφέρει ότι οι Βοιωτοί υπέκυψαν στους Δωριείς 60 χρόνια μετά την πτώση της Τροίας και μετακινήθηκαν στην κοιλάδα του Κηφισού, για να εγκατασταθούν στην περιοχή που αργότερα πήρε το όνομά τους. Ο Ηρόδοτος (8.43) αναφέρει ότι οι Δρύοι επίσης εκδιώχθηκαν από τον Ηρακλή και τους Μαλιείς, οι οποίοι μαζί με τους Αινιάνες μοιράστηκαν την κοιλάδα του Σπερχειού που προηγουμένως ανήκε στους Μυρμιδόνες υπό την ηγεσία του βασιλιά της Τραχίνας, του Αχιλλέα (Ιλ. Β, στ.684, Στραβ. 9.5.8-9). Η σταδιακή μετατροπή των ομάδων αυτών σε έθνη και στη συνέχεια εθνικά κράτη μπορεί να προσδιοριστεί μόνο κατά προσέγγιση. Σύμφωνα με γλωσσολογικά στοιχεία είναι σίγουρο ότι οι νεοαφιχθείσες ομάδες σύντομα απορρόφησαν τους εναπομείναντες τόπιους κατοίκους στο δικό τους σύστημα (Buck 1955, Thumb 1932). Στα πλαίσια των σχετικά καλά προσδιορισμένων γεωγραφικών ορίων τους τα μέλη των κοινωνιών αυτών είχαν έναν προς τα έσω γεωγραφικό προσανατολισμό και έγιναν επιφυλακτικοί προς τους ξένους. Κοινά στοιχεία, όπως η διευρυμένη συγγένεια, η γλώσσα και η λατρεία, τους έφεραν σταδιακά κοντά μέσα στα όρια της δικής τους περιοχής (Szemler, 1991, 76). Κατά προσέγγιση έτσι μπορεί να υποθεθεί η διαμόρφωση και των τεσσάρων εθνικών κρατών στην περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού.

κάποια αναντιστοιχία ως προς τον τίτλο της εργασίας, γιατί μάλλον ξεπερνά τα φυσικά όρια της κοιλάδας του Σπερχειού. Ωστόσο, ο περιορισμός σε μια περιοχή νοτιότερα θα ήταν αυθαίρετος με την έννοια ότι θα αποκλειόταν μεγάλος αριθμός θέσεων που ανήκαν στους Αχαιούς Φθιώτες, δηλαδή σε έναν από τους κυρίους της κοιλάδας. Άλλωστε, η ήπια σχετικά διαμόρφωση της Όθρυος και η ύπαρξη εύκολων διαβάσεων πάνω από αυτήν, κάποιων μάλιστα που προσφέρονταν και για χρήση από στρατούς, δεν συνιστά κάποιου είδους απροσπέλαστο όριο και επιτρέπει την άμεση επαφή και επικοινωνία με την περιοχή του Σπερχειού. Έτσι η περιοχή που εξετάζεται φθάνει έως το βόρειο όριο των τριών λεκανών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σήμερα η υπό εξέταση περιοχή ανήκει κυρίως στο νομό Φθιώτιδος, και μικρό τμήμα στους νομούς Λαρίσης, Μαγνησίας και Φωκίδας.

Στη συγκεκριμένη μελέτη έγινε προσπάθεια προσδιορισμού της επικράτειας, της έκτασης δηλαδή που κατείχαν και ήλεγχαν τα τέσσερα φυλετικά κράτη³, η οποία υπήρξε αποτέλεσμα και των συγκρούσεων που προκαλούνταν μεταξύ τους. Εθίγη επίσης το σύνθετο πρόβλημα της ύπαρξης ή μη ευρύτερων πολιτικών μορφωμάτων που σχημάτιζαν οι πόλεις, γνωστά στην αρχαιότητα με την ονομασία Κοινά. Με τη λεπτομερή παράθεση των γεωγραφικών δεδομένων της περιοχής έγινε η προσπάθεια να προβληθούν οι λόγοι για τους οποίους, η κοιλάδα του Σπερχειού αποτελεί μια διακριτή περιοχή προς τους βορειότερα κατοικούντες Θεσσαλούς και προς τα έθνη που κυριαρχούσαν νοτιότερα. Κρίθηκε απαραίτητο να καθοριστούν με λεπτομέρεια τα φυσικά όρια της κοιλάδας, γιατί τα φυσικά όρια ταυτίζονται στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων με τα πολιτικά. Και τα φυσικά όρια στην περίπτωση των ορεινών περιοχών, όπως είναι οι περιοχές νότια και ανατολικά της κοιλάδας, ακολουθούν τις κορυφογραμμές των βουνών ή των λόφων οι οποίες αποτελούν και υδροκριτικές γραμμές, δηλαδή τις γραμμές εκατέρωθεν των οποίων ρέουν τα νερά της βροχής. Η κατανομή του νερού της βροχής είναι ζωτικής σημασίας για την παραγωγή, ιδιαίτερα μάλιστα για τις περιοχές που δεν διαθέτουν ποτάμια ή πηγές. Το γεγονός ότι τα γεωγραφικά εμπόδια δεν ήταν βέβαια πάντα απαραβίαστα, μας αναγκάζει να λαμβάνουμε υπόψιν το αίσθημα της διαφορετικότητας, λόγω απουσίας κοινών παραδόσεων και λατρειών, το οποίο από μόνο του αρκούσε για να λειτουργήσει ως όριο. Η μελέτη του αναγλύφου έγινε με τη χρήση χαρτών σε κλίμακα 1:50.000, ενώ ο ένθετος χάρτης με τα όρια της υπό μελέτη περιοχής προήλθε από την ένωση χαρτών κλίμακας 1:100.000, όλοι της Γεωγραφικής Υπηρεσίας του Στρατού.

Παρουσιάζονται επίσης αναλυτικά όλοι οι τύποι οικιστικών-πολιτικών μονάδων (κώμες, πόλεις) των τεσσάρων εθνών, αλλά και κάθε είδους θέση (πύργοι, φρούρια) με σκοπό μια κατά το δυνατόν εξαντλητική παρουσίαση των ευρημάτων που η αρχαιολογική, αλλά και άλλες σκαπάνες, όπως αυτές των λαθρανασκαφών, έχουν έως σήμερα φέρει στο φως. Η συλλογιστική που μας καθοδήγησε υπήρξε ότι η αναφορά ακόμη και σε μεμονωμένα ευρήματα, όπως ένας τάφος που αποκαλύφθηκε σε κάποια απομακρυσμένη θέση, μπορεί εκ πρώτης όψεως να μη φαίνεται μεγάλης σημασίας, αλλά μπορεί να αποτελέσει την αρχή για κάποια σημαντικότερη ανακάλυψη. Δεν υπήρξαν άλλωστε λίγες οι φορές στην ιστορία της αρχαιολογικής

³ Για τη μεθοδολογική πρόταση συνδυασμού των γραπτών πηγών, των αρχαιολογικών και των γεωγραφικών δεδομένων σε θέματα κατάληξης και οργάνωσης του χώρου, βλ. Kirsten, Die griechische Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes, Bonn 1956. Επίσης, για την πραγμάτευση της γεωπολιτικής οργάνωσης ενός συγκεκριμένου έθνους με την εφαρμογή του προαναφερθέντος μοντέλου βλ. Φαράκλας, Η Γεωπολιτική Οργάνωση της Πελοποννησιακής Αχαΐας, Ρίθυμνα: Θέματα Κλασικής Αρχαιολογίας, Αρ. 9, Ρέθυμνο 2001.

έρευνας που ένα μεμονωμένο και τυχαίο εύρημα σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία και μετά από περαιτέρω διερεύνηση, οδήγησε σε σημαντικά συμπεράσματα.

Πρωταρχική πηγή της έρευνας αποτέλεσαν οι αρχαίοι συγγραφείς, από τους οποίους, στην περίπτωση της συγκεκριμένης περιοχής, οι περισσότερες πληροφορίες προήλθαν από ιστορικούς (Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Ξενοφών, Πολύβιος, Διόδωρος ο Σικελιώτης, Τίτος Λίβιος), αλλά και από γεωγράφους (Στράβων, Πτολεμαίος). Δυστύχημα αποτελεί ότι ο περιηγητής Παυσανίας ελάχιστα ασχολήθηκε με την περιοχή.

Σημαντικά είναι τα στοιχεία που προέρχονται από επιγραφές, τόσο για την καταγραφή και την ταύτιση των αρχαίων θέσεων, όσο και για τον προσδιορισμό της επικράτειας των πολιτικών μονάδων, των πόλεων, τη δεδομένη περίοδο που συντάχθηκαν τα κείμενά τους.

Ενδείξεις για την πολιτική υπόσταση και την οικονομική δύναμη των πόλεων μας παρέχει η κοπή νομισμάτων. Εκ πρώτης όψεως, πληροφορίες για την νομισματοκοπία δεν φαίνεται να έχουν άμεση σχέση με το θέμα της τοπογραφίας και της γεωπολιτικής οργάνωσης μιας περιοχής. Ωστόσο, τα νομίσματα, καθώς εκδίδονται από την κεντρική εξουσία, ακολουθούν ιστορικά την πολιτική της εξέλιξη και την οικονομική της ευρωστία ή καθίζηση. Η παραγωγή τους είναι θεμελιωμένη στην οργάνωση και την εκμετάλλευση του χώρου. Πολύτιμη για τους παραπάνω λόγους υπήρξε η συμβολή της μελέτης των νομισμάτων της περιοχής της κοιλάδας του Σπερχειού, όσον αφορά την παρακολούθηση της σύστασης και της δράσης των πόλεων και των Κοινών. Με αυτά πραγματοποιείται η μετάβαση σε μια πιο διευρυμένη οικονομική και πολιτική διαχείριση.

Σημαντικές μελέτες και απαραίτητο οδηγό της ανθρωπογεωγραφίας της κοιλάδας του Σπερχειού αποτελούν τέσσερις μονογραφίες: η *Φθιώτις* του Ι. Βορτσέλα (1907), το *Thessalische Studien*, του G. Kip (1910), το *Das hellenische Thessalien*, του F. Stählin (1924) και το *La vallée du Spercheios*, του Y. Béquignon (1937), στις οποίες εντύπωση προκαλεί η σε μεγάλο βαθμό ορθότητα των απόψεων, παρότι είχαν στη διάθεσή τους πολύ λιγότερα ανασκαφικά δεδομένα από αυτά που έχουμε εμείς σήμερα, ενώ αξιοσημείωτος είναι ο συνολικός τρόπος με τον οποίο εξετάστηκε στα έργα αυτά η περιοχή.

1.ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ

Η κοιλάδα του Σπερχείου, η οποία περικλείεται από την οροσειρά της Όθρυς και τις τρεις λεκάνες που διαμορφώνονται σε αυτήν στα βόρεια, από το όρος Τυμφρηστός στα δυτικά και από την οροσειρά της Οίτης στα νότια, και στο εσωτερικό της χαρακτηρίζεται από το ποτάμιο σύστημα του Σπερχείου, είναι γεωγραφικά αδιαίρετη. Ωστόσο, από πολιτική άποψη πιθανόν και λόγω του μεγάλου μεγέθους της, δεν υπήρξε κατά τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε ενιαία. Από τους Γεωμετρικούς χρόνους και μετέπειτα την κοιλάδα του Σπερχείου κατείχαν τα τέσσερα έθνη, των Αχαιών Φθιωτών, των Μαλιέων, των Οιταίων και των Αινιάνων, τα οποία ανάλογα με τις περιστάσεις δρούσαν ανταγωνιστικά.

Τα όρια της κοιλάδας του Σπερχείου.

1.Α Η Όθρυς και τα περάσματά της

Το βόρειο όριο της κοιλάδας του Σπερχείου αποτελεί η οροσειρά της Όθρυς⁴, η οποία λόγω του σχετικά ομαλού χαρακτήρα της δεν συνιστά απροσπέλαστο γεωγραφικό εμπόδιο προς τη βορειότερα κείμενη Θεσσαλία με την οποία συνδέεται χαλαρά. Λειτουργεί σαν ένα χώρισμα μεταξύ της πεδιάδας της Θεσσαλίας στο βορρά και του Μαλιακού κόλπου στο νότο, εκτείνεται από τον Παγασητικό κόλπο ως τα Άγραφα-τμήμα της οροσειράς της Πίνδου-και διακλαδίζεται σε τρία τμήματα. Αποτέλεσμα του ομαλού χαρακτήρα της ήταν να μην συνιστά πολιτικό όριο μεταξύ εθνών, καθώς το σύνολο σχεδόν της επιφάνειας του όρους, με εξαίρεση τους νότιους πρόποδες, κατείχαν οι Αχαιοί Φθιώτες. Στα νότια η Όθρυς έχει μια κοφτή, σχεδόν ευθύγραμμη πορεία από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Αντίθετα, η βόρεια πλευρά έχει μια ανώμαλη διαμόρφωση και βόρεια από την κύρια κορυφογραμμή της διασπάται από τα δυτικά προς τα ανατολικά από τρεις μεγάλες λεκάνες: αυτή της Ξυνιάδας, την άνω κοιλάδα του Ενιπέα βόρεια της Μελίτειας και την κοιλάδα του Αλμυρού που στην αρχαιότητα ονομαζόταν Κρόκιον πεδίο.

Το ανατολικό τμήμα της Όθρυς χαρακτηρίζεται από κρυσταλλικές περιοχές, όπου οι σχιστόλιθοι διαμορφώνουν ομαλούς λόφους, όπως το ύψωμα του Πτελεού και απότομα υψούμενους ορεινούς όγκους, όπως το Χλωμό (893μ) και το Τραγοβούνι (642μ)⁵. Στο τμήμα που δεσπόζει στην κοιλάδα του Αλμυρού ρέουν ακτινωτά προς όλες τις κατευθύνσεις ποτάμια, τα οποία έχουν διαβρώσει βαθιά τα πετρώματα. Το κεντρικά τμήματα της Όθρυς είναι ασβεστολιθικά και έχουν επιβλητικό χαρακτήρα με υψηλότερες κορυφές. Σε αυτά σχηματίζεται η κύρια κορυφογραμμή της οροσειράς, η οποία αρχίζει από τον Πήλιουρα, περνάει από την υψηλότερη κορυφή στο Γερακοβούνι (1726μ) συνεχίζει στον Μαυρίκα (1552μ), τον Στρατώννα (1653μ), την Αλογόραχη και καταλήγει στα Μετερίζια (1512μ). Το δυτικό τμήμα της οροσειράς, το οποίο έχει διαμορφώσεις σχεδόν ομοιόμορφα στρογγυλές, χωρίς αξιοπρόσεκτες κορυφές, είναι εύκολα διαβατό, αρχίζει στα ανατολικά από τη διάβαση της Φούρκας, που βρίσκεται στα δυτικά της ασβεστολιθικής κορυφής της Αντινίτσας, πάνω στη γραμμή Λαμία-Αντινίτσα-Ενιπέας και είναι ένα χαμηλό, με μεγαλύτερο ύψος τα 900μ, ομαλό ανάχωμα⁶. Στα δυτικά το τμήμα αυτό φθάνει σε μια γραμμή που προχωρεί από το χωριό Αρχάνι στην κοιλάδα του Σπερχείου, πάνω από

⁴ Πτολ. 3.12.16.

⁵ Philippson, 1950, 183-190.

⁶ Philippson, 1950, 198-206

τον Ασβέστη και από εκεί δυτικά της Μακρυρράχης (παλαιότερα Καΐτσα) και της Εκκάρας (παλαιότερα Κάτω Αγόριανη).

Στην οροσειρά της Όθρυος βρισκόταν σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές το **Ναρθάκιον όρος**. Συγκεκριμένα ο Ξενοφών αναφέρει ότι ο Αγησίλαος το 394 π.Χ. κατατρόπωσε εκεί τους Θεσσαλούς ιππείς και αφού ανέγειρε ανάμεσα στους πρόποδες του βουνού και τον Πράντα, ένα μνημείο νίκης, πέρασε τα αχαϊκά βουνά της Φθίας⁷. Η παλαιότερη άποψη ότι το Ναρθάκιον όρος ταυτίζεται με το Αλογοπάτι, το βουνό στα ανατολικά του Παλαιοφαρσάλου, όπως και ότι η πόλη Πρας βρισκόταν στα βόρεια μεταξύ Φαρσάλου και Θαυμακών⁸ έρχεται σε αντίθεση με τις αρχαίες πηγές που αναφέρουν ότι ο Πράντας ήταν γειτονικός με την πόλη Ναρθάκιον, η οποία έχει με βεβαιότητα ταυτιστεί με την αρχαία πόλη κοντά στο Λιμογάρδι. Ο Πράντας τοποθετείται με σχετική ασφάλεια στο Παλαιόκαστρο στα νοτιοδυτικά της Δίβρης. Με τα παραπάνω συνάδει η ταύτιση του Ναρθάκιου όρους με το Ξεροβούνι, το βουνό πάνω από την μονή της Αντίνιτσας (1146 μ.) που συνεχίζει στον Προφήτη Ηλία και την Αντίνιτσα και είναι πιθανόν η μάχη να έλαβε χώρα στο πλάτωμα της Αγκαδίτσας ή Λαγκαδίτσας βόρεια από τη διάβαση, για έναν επιπλέον λόγο ότι για μια μάχη με ιππικό χρειαζόταν κάποιο επίπεδο και ανοιχτό πεδίο⁹.

Υπήρχαν πάνω από την οροσειρά της Όθρυος κάποιες διαβάσεις, που δεν ήταν άνετες και δημιουργούσαν δυσκολίες σε στρατεύματα που τις χρησιμοποιούσαν, αλλά δεν είχαν αξεπέραστες φυσικές δυσκολίες και για το λόγο αυτό οι δυνάμεις που τις κατείχαν φρόντιζαν να ενισχύουν την άμυνα των περασμάτων με οχυρώσεις. Συγκεκριμένα από τα ανατολικά διακρίνεται ο παραλιακός δρόμος που οδηγεί από την Άλο προς τη Λάρισα Κρεμαστή μέσω του ανατολικού τμήματος της Όθρυος. Ξεκινώντας από την Σούρπη, περνάει από ένα διάσελο ύψους 200 μ. ανάμεσα στο βουνό Χλωμός (894μ) και το Κλιμαβούνι, για να φτάσει στην ακτή και στον κόλπο του Πελεού. Ο κόλπος αυτός είναι αξιοσημείωτος για το μέγεθος, το βάθος και το κλείσιμό του, αλλά εκλείπει η αντίστοιχη ενδοχώρα, η οποία θα μπορούσε να το καταστήσει μεγάλο λιμάνι¹⁰. Συνεχίζοντας προς τα νότια ο δρόμος οδηγεί προς την εύφορη πεδιάδα του Φανού, όπου δεσπόζει το Τραγοβούνι (624μ). Περνώντας πάνω από το διάσελο κοντά στο χωριό Αγ. Θεόδωροι ο δρόμος οδηγεί στη λεκάνη της Πελασγίας, η οποία ανοίγεται σε έναν κόλπο με ημικυκλικό σχήμα. Οδηγείται λοιπόν κάποιος μέσω του δρόμου αυτού από τα ανατολικά της Όθρυος στην κοιλάδα του Σπερχειού.

Δυτικότερα του παραλιακού δρόμου υπάρχει στην Όθρυ διάβαση που ξεκινάει από το χωριό Κοκκωτοί και διασχίζοντας το βουνό, μέσω κοιλάδων, φτάνει κοντά στο Αχλάδι, στην παραλιακή πεδιάδα που βρίσκεται στο ανατολικό άκρο του Μαλιακού κόλπου¹¹.

Ένα ακόμη πέρασμα που έφερε από την Όθρυ στην κοιλάδα του Σπερχειού κατευθύνεται από τη Μελίτεια προς τη Λαμία¹². Ο συγκεκριμένος δρόμος δεν διέρχεται κάποια κοιλάδα, αλλά μένει με λίγες επιφανειακές διαφορές, σε μεσαίο ύψος¹³ και με κατεύθυνση προς τα νότια ανεβαίνει μεταξύ δύο ψηλών οροσειρών σε μια πλατιά άνω κοιλάδα, ένα εκτεταμένο επίπεδο λεκανοπέδιο της Λαγκαδίτσας και

⁷ Ξεν. Ελλ. 4.3.9.

⁸ Γεωργιάδης, 1995, 24, 46.

⁹ Βορτσέλας, 1907, 12, BCH 6 (1882), 356-387, Stählin, 2002, 322.

¹⁰ Stählin, 2002, 312.

¹¹ Stählin, 2002, 319.

¹² Το δρόμο χρησιμοποίησαν οι Βρασίδας (Θουκ. 4.78.1), ο Αγησίλαος (Ξεν. Ελλ. 4.3.9) και το στρατόπεδο των Ελλήνων στον Λαμιακό πόλεμο (Διόδ. 18.15.1) και ο Σύλλας (Πλουτ. Σύλλ. 20).

¹³ Stählin, 2002, 321.

από εκεί μπορεί κανείς να κατεβεί μέσω της Δίβρης ή του Λιμογαρδίου και να φτάσει στη Λαμία, δίπλα στην κατηφορία της Μαυρομαντήλας πάνω από την κοιλάδα της Ταράτσας ή νότια του βουνού αυτού¹⁴. Τόσο αυτός ο δρόμος όσο και αυτός από το Αυλάκι στο Λογγίτσι και από εκεί στο Νεοχώρι ήταν αρκετά δύσκολοι και μόνο για πεζούς¹⁵. Τους δύο τελευταίους μπορούσαν να ακολουθήσουν όσοι απέφευγαν το Δομοκό και τη Μελιταία. Ήταν και οι δύο ορεινοί και δεν χρησίμευαν για κανονική επικοινωνία, αλλά μπορούσαν να χρησιμεύσουν για στρατιωτικούς αιφνιδιασμούς ή να καλύψουν πεζικούς στρατούς από τον κίνδυνο του θεσσαλικού ιππικού¹⁶.

Το σημαντικότερο ωστόσο πέρασμα είναι αυτό που χρησιμοποιεί ο δρόμος Λαμίας-Δομοκού. Είναι ο καταλληλότερος δρόμος για στρατιές, φυλαγμένος στα νότια από την οχυρώτατη Λαμία και στα βόρεια από τους Θαυμακούς και τη Μελίτεια¹⁷. Περνάει από τη διάβαση της Δερβέν-Φούρκας, η οποία βρίσκεται στα δυτικά της κορυφής Αντίνιτσα (1146μ), πάνω στη γραμμή Λαμία-Αντίνιτσα-Ενιππέας, και η οποία θα πρέπει να υπήρξε από την αρχαιότητα η κυριότερη πύλη επικοινωνίας μεταξύ Φθιώτιδας και Θεσσαλίας.

Δυτικότερα, άλλο πέρασμα οδηγούσε στην περιοχή όπου, πριν την αποξήρανσή της, βρισκόταν η λίμνη Ξυνιάδα. Ο δρόμος αρχίζει στα νότια από τη Μάκρη, αφήνει αριστερά το δρόμο που πάει στον Ασβέστη, περνάει την υδροκριτική στη ράχη Μαχλούκα ή Καράπα (περίπου 810μ) και κατεβαίνει στο χωριό Περιβόλι¹⁸.

Ακόμη πιο δυτικά ένα πέρασμα είναι εκείνο που περνάει από τη Στίρφακα, ανεβαίνει στη Μοσχοκαρυά και από εκεί κατεβαίνει στην Κορομηλιά στην περιοχή του Δομοκού. Τη συνέχειά του από τη Στίρφακα προς τη Λαμία έλεγχε στην αρχαιότητα το μικρό οχυρό στη Λυγαριά (παλαιότερα Τσοπολάτες)¹⁹.

Το σημαντικότερο πέρασμα στο δυτικό τμήμα της Όθρυς βρίσκεται κοντά στο χωριό Ροβολiάρι. Το κυρίως πέρασμα βρίσκεται σε ύψος 1020μ σε απόσταση μιας ώρας από το χωριό. Ο δρόμος βγαίνει στον κάμπο κοντά στη Μακρακώμη, όπου το αρχαίο κάστρο τον ήλεγχε, ενώ το βόρειο άκρο του ελεγχόταν από την οχυρωμένη αρχαία πόλη στη Ρεντίνα²⁰.

Η ύπαρξη πολυάριθμων διαβάσεων πάνω από την Όθρυ είχε ως αποτέλεσμα να μην λειτουργεί σαν απροσπέλαστο φυσικό, άρα και πολιτικό όριο για τους Αχαιούς Φθιώτες, οι οποίοι κατείχαν όλη την επιφάνειά της, όπως και τις τρεις λεκάνες που σχηματίζονται στα βόρεια της. Το βόρειο όριο των λεκανών αποτελούσε το βόρειο πολιτικό όριο του έθνους.

Η Όθρυς είναι μεταλλοφόρος και σε άγνωστες περιόδους φαίνεται ότι είχε ακμάσει η μεταλλευτική και η μεταλλουργία, όπως αποδεικνύεται από θέσεις με μεταλλευτικές εργασίες κατά την αρχαιότητα στα χωριά Στίρφακα, Μοχλούκα και στο Νέο Μοναστήρι Δομοκού²¹.

Φυσικό όριο της υπό εξέταση περιοχής ήταν το βόρειο όριο των τριών λεκανών που διαμορφώνονται στα βόρεια της Όθρυς. Στα βορειοδυτικά, δηλαδή βόρεια των αρχαίων Θαυμακών και νότια-νοτιοδυτικά της Πρόερνας τα φυσικά όρια δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν στον κάμπο, ο οποίος θα πρέπει να ήταν υπό διεκδίκηση από τους Αχαιούς Φθιώτες και τους Θεσσαλούς. Δυτικότερα το φυσικό

¹⁴ Stählin, 2002, 322.

¹⁵ Béquignon, 1937, 35-37.

¹⁶ Béquignon, 1937, 37.

¹⁷ Béquignon, 1937, 33 κ.ε.

¹⁸ Béquignon, 1937, 31.

¹⁹ Béquignon, 1937, 32.

²⁰ Béquignon, 1937, 29.

²¹ Βορτσέλας, 1907, 11, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 214.

όριο ακολουθούσε την κορυφογραμμή του σημερινού όρους Ναρθάκιον, που διαγράφεται από το Κλαρί (351μ), Μαυροκορφή (546μ), Πεταλάς (681μ) και τις κορυφές 729μ, 998μ, 797μ, 688μ. Ανατολικότερα το φυσικό όριο αποτελεί η κορυφογραμμή ακριβώς βόρεια της πεδιάδας του Αλμυρού, δηλαδή η γραμμή που ορίζεται από το Κάστρο (374μ), το Νεραϊδίτη (615μ), τη Μακρυνά Ράχη, το Κάστρο (385μ), το Καστράκι (519μ), τις Πόρτες (651μ), τη Μαγούλα (235μ), τη Μαυρόρραχη (409μ), το Κακοσκάλι (267μ) και τα Πατώματα (267μ). Τα παραπάνω φυσικά όρια, όπως προκύπτει από την ύπαρξη των πόλεων των Αχαιών Φθιωτών αποτελούσαν τα πολιτικά όρια των τελευταίων προς τους βορειότερα κατοικούντες Θεσσαλούς.

1B. Η Οίτη, τα στενά των Θερμοπυλών και το λιμάνι τους, η Ανόπαια ατραπός και το Isthmus Corridor Road System

Πιο ξεκάθαρα είναι τα όρια της κοιλάδας του Σπερχειού στο νότο, όπου υψώνεται το όρος που στην αρχαιότητα ονομαζόταν **Οίτη**, το οποίο έχει τη μορφή ενός «φράγματος». Ουσιαστικά πρόκειται για το δυτικό τμήμα του Καλλίδρομου, τη σημερινή Οίτη και τα Βαρδούσια. Από τις αρχαίες πηγές δεν είναι σαφώς προσδιορισμένα τα όρια του όρους και επικρατεί κάποια σύγχυση. Πιο συγκεκριμένα στην αρχαιότητα Οίτη ονομαζόταν το ανατολικό τμήμα του ορεινού όγκου που διασχίζει την Ελλάδα από τον Αμβρακικό μέχρι το Μαλιακό Κόλπο²², το οποίο σύμφωνα με το Στράβωνα είχε μήκος 200 στάδια και με τις δυσκολίες που παρουσιάζει η διάβασή της προσδίδει στους λίγους δρόμους με τους οποίους μπορεί να προσπελαστεί μεγάλη σημασία, καθώς αυτοί διασφαλίζουν τον άξονα επικοινωνίας από βορρά προς νότο. Το τμήμα της οροσειράς που βρίσκεται νότια και νοτιοανατολικά των Θερμοπυλών ονομαζόταν **Καλλίδρομος**²³. Ο Στράβων αναφέρει ότι κάποιοι αποκαλούσαν Καλλίδρομο ολόκληρη την οροσειρά, αλλά αυτό δεν πρέπει να είναι σωστό²⁴. Σύμφωνα με το Λίβιο το ψηλότερο σημείο της Οίτης ονομαζόταν Καλλίδρομο²⁵.

Στα ανατολικά η Οίτη πρέπει να ξεκινούσε από τα Βαρδούσια και το φυσικό όριο της κοιλάδας του Σπερχειού ήταν η κορυφογραμμή των Βαρδουσιών, της σημερινής Οίτης και το δυτικό τμήμα του Καλλιδρόμου. Η ραχοκοκκαλιά αυτή ορίζεται από τις κορυφές Σαφάκια (1663μ), Πύργος (1730μ), Ζάβαλη (πάνω από 1680μ), Μηλιά (1791μ), Γιδοβούνι (1845μ), Μπλό (1837μ), Τσελίγκαινα, Σινάνι (2058μ), Μεγάλη Χούνη (2286μ). Από την ψηλότερη αυτή κορυφή η κατεύθυνση του συνόρου γίνεται προς βορειοανατολικά και παρακολουθεί τον αυχένα που ενώνει τα Βαρδούσια με την Οίτη καταλήγοντας στην ψηλότερη κορυφή της. Περνάει από τις μικρότερες κορυφές Γερακάρη (1312μ), Μονοδέντρι, Πατριάρι, Ψηλή Κορφή (πάνω από 1500μ), τις ράχες Ταμπούρια και Αετοράχη και την κορυφή Τσουμανόλακα (πάνω από 2114μ). Η ψηλότερη κορυφή της Οίτης είναι ο Πύργος (2152μ). Από δω το όριο προχωράει λίγο ακόμα στην ίδια κατεύθυνση για να περιβάλλει τη λεκάνη γέννησης του Ρεντιοράμετος και παίρνει μετά με κάποιους ελιγμούς κατεύθυνση προς νότια-νοτιοανατολικά. Κατεβαίνει τη ράχη Μαυροτσούμαρα, ως την κορυφή 1793μ, γυρίζει στο ύψωμα στα βορειοανατολικά από την Καταβόθρα, κατεβαίνει στο μικρότερο ύψωμα νότια από αυτό ανεβαίνει στον κυρίως όγκο του Ξεροβουνίου (1789μ), στρέφεται προς τα νότια-νοτιοανατολικά ακολουθώντας τη Μακρυρράχη (κορυφές 1699μ, 1680μ, 1660μ), στη συνέχεια στο Πυργάκι (1576μ) και φτάνει στη Βίγλα ανάμεσα στον Πανουργιά και στη ράχη Κορομηλιά (1286μ), όπου συναντάει το όριο της Δωρίδας.

Ανατολικότερα προχωρούσε στην κορυφή Αετός, πάνω από το χωριό Οίτη, από εκεί στην Ψηλή Ράχη, στον πρόβολο Πουρναράκι, στον Κεδρόρραχο (1052), από εκεί στην κορυφή του Καλλιδρόμου Χοντρά Δέντρα (1315μ) και τέλος στην κορυφή Λαζαρά και στο Στρογγυλοβούνι. Από εκεί το όριο κατέβαινε προς τη θάλασσα, όπου βρισκόταν η πρώτη πόλη των Λοκρών την εποχή του Ηροδότου, οι Αλπηνοί.

²² Ηρόδ. 7.176, Λίβ. 36.15.10, Στράβ. 9.4.12.

²³ Λίβ. 36.15.10, Στράβ. 9.4.13, Πτολ. 3.14.11-12, Πλίν. 4.28.

²⁴ Ο Βορτσέλας (1907, 17) δίνει σαν πιθανή εξήγηση στην αντίφαση αυτή τη συνήθεια μέχρι και σήμερα των Ελλήνων να αποκαλούν με το όνομα της ψηλότερης κορυφής του το ίδιο το βουνό.

²⁵ Λίβ. 36.15.10.

Όπως προαναφέρθηκε, προϋπόθεση για την επικοινωνία μεταξύ του βόρειου και του νότιου ελλαδικού χώρου αποτελούσε η διάβαση της Οίτης, του νότιου ορίου της κοιλάδας του Σπερχειού. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο²⁶, ο οποίος αποτελεί την αρχαιότερη ιστορική πηγή για την περιοχή και μιλάει από ίδια αντίληψη²⁷-καθώς επισκέφτηκε την περιοχή σχεδόν δύο γενεές μετά τα περσικά²⁸-«οι Τρηχίνια πέτραι»²⁹ δηλαδή το βραχώδες βουνό πάνω από τις Θερμοπύλες είναι αδιάβατο και απόκρημνο, και μόνο ένα στενό πέρασμα υπήρχε μεταξύ αυτού και του Μαλιακού κόλπου, το οποίο μόλις ήταν αρκετό για την εκεί υπάρχουσα οδό στην οποία μπορούσε να κινηθεί μία μόνο άμαξα³⁰. Ο Λίβιος, προφανώς ακολουθώντας τον Ηρόδοτο, αναφέρει στην πλευρά της Οίτης προς το Μαλιακό κόλπο ένα στενό δρόμο που αποτελεί το μοναδικό πέρασμα που θα μπορούσε ένας στρατός να χρησιμοποιήσει αν δεν υπήρχε αντίσταση³¹. Συμπεραίνεται λοιπόν ότι ο παραλιακός δρόμος ανάμεσα στις ανατολικές πλαγιές της Οίτης και το Μαλιακό κόλπο, αν και περιορισμένος σε πλάτος, αποτελούσε τη μόνη επιλογή για τη διάβαση της Οίτης από έναν πολυάριθμο οργανωμένο στρατό. Στη στενότητα του περάσματος οφείλεται το όνομα **Πύλαι**, όπως το ονόμαζαν οι κάτοικοι της περιοχής και **Θερμοπύλαι**, όπως το ονόμαζαν οι υπόλοιποι Έλληνες λόγω των θερμών πηγών³², ενώ αργότερα ο Στράβων αναφέρει και την ονομασία Στενά³³. Ο Ηρόδοτος αναφέρει τρία επάλληλα στενά: το δυτικό, δίπλα στην κοίτη του ποταμού Φοίνικα και κοντά στην Ανθήλη, το μεσαίο, όπου βρίσκονταν οι πηγές, και το ανατολικό, κοντά στη λοκρική πόλη Αλπηνοί και ότι τα στενότερα σημεία ήταν το ανατολικό και το δυτικό και όχι αυτό στις πηγές³⁴. Πρώτος ο Grundy προσδιόρισε τη γραμμή του 480 π.Χ. Με βάση τον Ηρόδοτο, ο οποίος αναφέρει ότι ο δρόμος ήταν τόσο στενός, που μόνο μία άμαξα μπορούσε να περάσει ανάμεσα στη θάλασσα και το βουνό, μέτρησε τη γραμμή του δρόμου στα ριζά του βουνού στο ίδιο ύψος και διαπίστωσε ότι σε τρεις θέσεις, στο στρατώνα, στον πάνω μύλο και τη Δρακοσπηλιά, ο δρόμος περνούσε πολύ κοντά στο βουνό και στα ενδιάμεσα διαμορφώνονταν μικρές πεδιάδες³⁵. Τα παραπάνω συμπεράσματα ανταποκρίνονται στο κείμενο του Ηροδότου για τα στενότερα σημεία των Θερμοπυλών.

²⁶ Ηρόδ. 7.176.2, 7.198.1-2 και 7.200.1-2.

²⁷ Το κατά πόσο ο Ηρόδοτος πράγματι επισκέφθηκε την περιοχή, και ιδιαίτερα το εάν ο ίδιος περπάτησε την Ανόπαια ατραπό, έχει αμφισβητηθεί έντονα από διάφορους μελετητές, αλλά η παράθεση πληθώρας τοπωνυμίων και η εκτενής περιγραφή της περιοχής, ακόμη και αν σε αυτή υπάρχουν λάθη, αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη ότι ο ιστορικός επισκέφθηκε τουλάχιστον το παραλιακό τμήμα της κοιλάδας του Σπερχειού. Ωστόσο, έχει αναγνωριστεί από όλους τους μελετητές ότι ο Ηρόδοτος έσφαλε ως προς τον προσανατολισμό της ακτογραμμής στα στενά των Θερμοπυλών, αφού αντί του προσανατολισμού ανατολή-δύση χρησιμοποιεί αυτόν του βορρά-νότου (πρβλ. Macan, 1908, 263-164, Hignett, 1963, 129, Pritchett, 1982, 177).

²⁸ Το γεγονός ότι ο Ηρόδοτος δεν αναφέρει την Ηράκλεια, η οποία ιδρύθηκε το 426 π.Χ. αποτελεί πιθανότατα ένα *terminus ante quem* για την εποχή που επισκέφτηκε την περιοχή.

²⁹ Οι Τραχίνιοι βράχοι είναι τα βραχώδη υψώματα στα ανατολικά της κοιλάδας του Ασωπού, που αποτελούν την προς την Τραχίνα πλευρά της Οίτης.

³⁰ Ηρόδ. 7.200. *κατά δέ τόν Φοίνικα ποταμόν στεινότατόν ἐστι· άμαξιτός γάρ μούνη [μία] δέδμηται.*

Ο δρόμος τουλάχιστον από την εποχή του Ηροδότου ήταν μια τεχνητή κατασκευή, καθώς ο ιστορικός χρησιμοποιεί το ρήμα «δέδμηται», δηλαδή κτίστηκε. Αργότερα, το 342 π.Χ., ο Φίλιππος Β΄ τον διαπλάτυνε (Syll³ 220) και το 338 π.Χ. τοποθετήθηκαν 100 λίθινα ορόσημα και γωνιόλιθοι από την πλευρά της θάλασσας (Syll³ 250 D 43).

³¹ Λίβ. 36.15.10-11.

³² Ηρόδ. 7.201.

³³ Στράβ. 9.4.13.

³⁴ Ηρόδ. 7.176.

³⁵ Grundy, 1901, 287-291.

Εξαιτίας ωστόσο των συσσωρευμένων επιχώσεων που προκαλούσαν οι ποταμοί που εξέβαλλαν στον Μαλιακό κόλπο, η ξηρά συνεχώς επεκτεινόταν προς τα ανατολικά. Στην εποχή του Πausανία (2^{ος} αι. μ.Χ.), με τη σχηματισμένη πρόσχωση, το πέρασμα μεταξύ της Οίτης και της θάλασσας είχε πάψει να έχει την στενότητα που παρουσίαζε τον 5^ο αι. π.Χ. Στην περιγραφή της σύγκρουσης μεταξύ Ελλήνων και Γαλατών στις Θερμοπύλες (279 π.Χ.) η σημερινή εκτεταμένη πρόσχωση παρουσιάζεται ως βάλτος με λασπόνερα που μερικά πλοία μπορούσαν να τα διασχίσουν και να πλησιάσουν την ακτή³⁶.

Όσον αφορά την ύπαρξη λιμανιού στα στενά των Θερμοπυλών, ο Ηρόδοτος δεν αναφέρει κάτι, γιατί ενδεχομένως δεν υπήρχε³⁷. Ο Θουκυδίδης³⁸ μας πληροφορεί ότι η Ηράκλεια βρισκόταν σε απόσταση 20 στάδια από τη θάλασσα και ότι οι ιδρυτές της κατασκεύαζαν νεώρια, τα οποία προϋποθέτουν την ύπαρξη λιμανιού. Ο Στράβωνας τέλος γράφει ότι στην Ανθήλη υπήρχε ένα μεγάλο λιμάνι, το οποίο απείχε από την Ηράκλεια Τραχινία 40 στάδια³⁹. Ο Stählin, με τον οποίο συμφώνησε και ο Bèquignon⁴⁰, έκρινε ότι αυτές οι δύο διαφορετικές αποστάσεις δεν πρέπει να εκλαμβάνονται ως αντιφατικές καθώς έχουν σαν κοινό χαρακτηριστικό ότι είναι μικρές. Υποστηρίζει πάντως και το ενδεχόμενο το λιμάνι να μεταφέρθηκε ανατολικότερα και τελικώς κατασκευάστηκε κοντά στο ανατολικό πέρασμα⁴¹.

Οι αποστάσεις που δίνει ο Θουκυδίδης για 20 στάδια από την Ηράκλεια Τραχινία ως τη θάλασσα, ο Στράβων 40 στάδια από το μεγάλο λιμάνι κάτω από την Ανθήλη ως την Ηράκλεια Τραχινία ή άλλες αναφορές σε αποστάσεις μεταξύ των Θερμοπυλών και της λοκρικής πόλης Νίκαιας, μόνο υποθέσεις μας επιτρέπουν για τη θέση του λιμανιού⁴². Κοντά στην Αγία Τριάδα, δυτικά του Μώλου, υπάρχει μια θέση που ονομάζεται Κρικέλα, όπου, σύμφωνα με κάποιους παλαιότερους μελετητές⁴³, σώζονταν ίχνη ενός σιδερένιου κρίκου για να δένουν τα πλοία, αλλά μεταγενέστερα ο Καστριώτης καταγράφει ότι κάτι τέτοιο δεν υπάρχει εκεί και η μόνη οπή που υπήρχε στο βράχο είναι φυσική⁴⁴. Ο Stählin συνδυάζοντας την πληροφορία του Στράβωνα ότι οι εκβολές του Σπερχειού απέχουν 10 στάδια από τις Θερμοπύλες και θεωρώντας ότι οι Θερμοπύλες μετρώνται από το λιμάνι τους, υποστήριξε ότι η απόσταση αυτή οδηγεί στη δυτική πύλη όπου οι βράχοι εφάπτονται με τη θάλασσα και θα πρέπει να υπήρχε βαθύ πλώιμο νερό⁴⁵. Ενδεχομένως, η αξιόλογη πλώιμη λεκάνη στο βάλτο ανατολικά από τους Αλπηνούς να ήταν ο λιμένας⁴⁶.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι στο πέρασμα των Θερμοπυλών προγενέστερα των Περσικών οι Φωκείς είχαν κτίσει ένα τείχος για να αποκρούσουν τους Θεσσαλούς, το οποίο στη συνέχεια επισκεύασαν οι Έλληνες για να το χρησιμοποιήσουν ενάντια στους Πέρσες⁴⁷. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι κατά την τελευταία μάχη οι Έλληνες οπισθοχώρησαν από το πιο φαρδύ σημείο του στενού (πιθανόν κοντά στα λουτρά) στο στενότερο σημείο (μεταξύ αυτού και του κολωνού) και αφού πέρασαν το τείχος, πήραν θέση στον κολωνό. Ο ιστορικός δεν δίνει πιο συγκεκριμένα στοιχεία για τη

³⁶ Πaus. 10.21.4.

³⁷ RE VA.2, Thermopylen, στ. 2409 (Stählin).

³⁸ Θουκ. 3.92.

³⁹ Στραβ. 9.4.17.

⁴⁰ Bèquignon, 1937, 191.

⁴¹ R.E VA.2, Thermopylen, στ. 2409 (Stählin,).

⁴² Grundy, 1901, 287-288, Kl. Pauly, 4, Nikaia, (Meyer) στ. 94, Pritchett IV 162-163.

⁴³ Lolling, Baed., 297.

⁴⁴ ΠΑΕ, 1899, 77.

⁴⁵ Stählin, 2002, 339-340.

⁴⁶ RE XVII.1, Nikaia αρ. 5, 222-226 (Oldfather).

⁴⁷ Ηρόδ. 7.225.

θέση του τείχους. Παλαιότερες ανασκαφές αποκάλυψαν στη μεσαία «πύλη» τα κατάλοιπα ενός τείχους με οδοντωτές εσοχές και προεξοχές⁴⁸, αλλά αυτά δεν ήταν δυνατό να χρονολογηθούν με ασφάλεια⁴⁹. Σύμφωνα με την πλειοψηφία των μελετητών πάντως και βάσει του κειμένου του Ηροδότου, το τείχος θα πρέπει να ταυτιστεί με των Φωκέων ή τουλάχιστον πρέπει να θεωρηθεί ότι βρίσκεται στην ίδια θέση με αυτό, επειδή η διεύθυνσή του είναι η μόνη σωστή από στρατιωτικής πλευράς⁵⁰.

Άλλοι ωστόσο δεν συμφωνούν με την ταύτιση. Ο Kirsten απερίφραστα την απορρίπτει με το επιχείρημα ότι αφού οι Φωκείς έκτισαν το τείχος ενάντια στους Θεσσαλούς που επιχειρούσαν να επιτεθούν από τα βόρεια, αυτό θα έπρεπε να έχει όψη προς τα εκεί ενώ το τείχος που βρέθηκε στη μεσαία πύλη έχει όψη προς τα νοτιοανατολικά, και υποθέτει ότι αυτό μπορεί να είναι ένα τείχος που κτίστηκε από τους Μαλιείς μετά το 480 π.Χ. ενάντια σε κάποιους εχθρούς από το νότο⁵¹. Μεταγενέστερα ο Pritchett υποστήριξε ότι το τείχος αυτό δεν μπορούσε να είναι των Φωκέων και ότι αυτό ενδεχομένως να βρισκόταν στο λόφο στα νότια του, όπου εντόπισε «λίθους, οι οποίοι φαίνονταν να είναι σε μια σειρά»⁵².

Ακόμη περισσότερο αμφισβητήθηκε η ταύτιση των καταλοίπων με το τείχος των Φωκέων από τους μελετητές της ομάδας του Loyola University of Chicago⁵³, η οποία αντιμετώπισε την πληροφορία του Ηροδότου κριτικά και την ερμήνευσε ως το αποτέλεσμα του συνδυασμού της πληροφορίας για την ύπαρξη του τείχους των Φωκέων, που ο ιστορικός θα πρέπει να πήρε από τους ντόπιους, με την αυτογία, δηλαδή τα διάφορα κατάλοιπα από άλλα τείχη που είδε στις Θερμοπύλες, όταν πέρασε από εκεί δύο γενιές μετά τα περσικά⁵⁴. Στήριξαν την άποψή τους κυρίως σε γεωλογικές έρευνες που πραγματοποίησαν στην περιοχή (εικ. 1) και που υποστηρίζουν πως έδειξαν ότι στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. η θάλασσα στις Θερμοπύλες έφτανε μέχρι τα ριζά των Τραχινίων βράχων⁵⁵ και επομένως η κατασκευή αμυντικού τείχους εκεί θα ήταν άσκοπη. Ωστόσο, το συμπέρασμα αυτό δεν είναι πειστικό. Καταρχήν πρέπει να σημειωθεί ότι τα γεωλογικά συμπεράσματα προκειμένου να είναι ασφαλή είναι ανάγκη να βασίζονται σε μεγάλο αριθμό γεωτρήσεων⁵⁶, οι οποίες στην περίπτωση της προηγούμενης μελέτης περιορίζονταν στις επτά. Επιπλέον, δεν είναι δυνατόν ο μόνος δρόμος-πέρασμα από βορρά προς νότο να ήταν ορεινός, καθώς αυτό θα ήταν απαγορευτικό για το ιππικό των Θεσσαλών. Άλλωστε, αφού όλοι οι Έλληνες αποκαλούσαν την περιοχή Πύλες είναι προφανές ότι ο δρόμος ήταν πέρασμα. Πρότειναν μάλιστα την αναζήτηση του τείχους αλλού και συγκεκριμένα κάπου που θα έκλεινε την ορεινή πρόσβαση προς τη Φωκίδα, και ως πιθανή θέση αυτή στο στενό που φέρει το όνομα Δέμα⁵⁷. Για να στηρίξουν την άποψή τους

⁴⁸ Grundy, 1901, 288-289.

⁴⁹ Καστριώτης, ΠΑΕ, 1899, 76-79. Το 1939 ο Σπ. Μαρινάτος πραγματοποίησε και νέα ανασκαφή στο τείχος (βλ. M. Robertson, JHS 59 (1939), 200.

⁵⁰ Stählin, 2002, 341-2.

⁵¹ Kirsten, 1950, 252, σημ. 1 και 267, σημ. 1.

⁵² Pritchett, 1958, 211-212.

⁵³ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 107.

⁵⁴ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 107.

⁵⁵ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 8.

⁵⁶ Μετά από μια δημιουργική συζήτηση με τον γεωλόγο καθηγητή κ. Ευ. Καμπόρογλου μου έγινε σαφές ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων όσον αφορά τη γεωμορφολογία μιας περιοχής κατά την αρχαιότητα αποτελεί η πραγματοποίηση μεγάλου αριθμού γεωτρήσεων.

⁵⁷ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 108.

παραπέμπουν σε απόσπασμα Ηροδότου⁵⁸ υποστηρίζοντας ότι από το κείμενο φαίνεται ότι το τείχος βρισκόταν στο μονοπάτι που πήρε ο Υδάρνης, ενώ από το κείμενο μπορεί κανείς απλά να καταλάβει ότι ο ιστορικός αναφέρεται στο πέρασμα των Θερμοπυλών. Ωστόσο, είναι μάλλον υπερβολικό, έστω και μετά από δύο γενεές ο Ηρόδοτος να ήταν αποδέκτης τόσο λανθασμένων πληροφοριών για ένα σημαντικό στοιχείο της μάχης των Θερμοπυλών, όπως ήτα το τείχος από το οποίο αμύνονταν οι Έλληνες. Άλλωστε, θα πρέπει να είδε και τον ταφικό τύμβο και τις στήλες με τα γνωστά επιγράμματα.

Λόγω της θέσης του λοιπόν, σε συνδυασμό με την ταύτιση του κολωνού πίσω από το τείχος, πρέπει να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι κατά πάσα πιθανότητα το τείχος των Φωκέων ταυτίζεται ή τουλάχιστον βρισκόταν στη θέση του τείχους που ανασκάφηκε στο μεσαίο στενό των Θερμοπυλών.

Όταν οι Πέρσες έφτασαν στα νώτα των Ελλήνων, οι τελευταίοι πήραν θέση στο ύψωμα (κολωνό) που βρισκόταν στην είσοδο των στενών, στο οποίο την εποχή του Ηροδότου βρισκόταν στημένο ένα μαρμάρινο λιοντάρι προς τιμήν του Λεωνίδα και κοινός τάφος για τους υπόλοιπους πεσόντες⁵⁹. Η ταύτιση του λόφου αυτού δεν υπήρξε εύκολη υπόθεση καθώς από τα ανατολικά, προς τα δυτικά υπήρχαν μέσα στο στενό έξι συνολικά λόφοι. Σύμφωνα με την παλαιότερη άποψη, ο κολωνός είχε ταυτιστεί με τον τρίτο από ανατολικά λόφο, αλλά οι ανασκαφές δεν έφεραν στο φως σημαντικά ευρήματα, καθώς αποκαλύφθηκαν μόνο κάποιοι τάφοι της ρωμαϊκής εποχής και λείψανα από μεταγενέστερα απλά οχυρωματικά έργα που κάλυπταν τη βόρεια πλευρά του⁶⁰. Αργότερα ο Βεγκνίγνον λόγω της θέσης του πίσω από το τείχος των Φωκέων ταύτισε τον κολωνό με τον έκτο από ανατολικά λόφο⁶¹. Μετά από ανασκαφή αποκάλυψε ένα τετράπλευρο ακανόνιστο κτήριο, το οποίο ταύτισε με κάποια πιθανότητα με το «πολυάνδριον», καθώς κυριαρχεί στο πέρασμα των Θερμοπυλών και τυπολογικά θυμίζει άλλα μνημεία που είχαν στηθεί για την ανάμνηση μαχών. Ωστόσο, λίγο αργότερα η ανασκαφή του Μαρινάτου το 1939 στον κολωνό έδειξε ότι το τετράγωνο θεμέλιο ήταν το θεμέλιο ενός πύργου του τείχους των Φωκέων⁶². Βρέθηκαν επίσης μεγάλες ποσότητες από χάλκινα και σιδερένια βλήματα, όλα τύπων που χρονολογούνται στον 5^ο αι. π.Χ., αλλά μόνο μία αιχμή δόρατος, πιθανόν περσική⁶³.

Λίγο δυτικότερα του ανατολικού στενού βρίσκεται ένας μικρός λόφος που πάνω του εξέχουν δύο βράχοι, από τους οποίους ο ένας είναι ψηλότερος και μοιάζει με κάθισμα. Οι αρχαίοι τον ονόμαζαν Μελάμπυγο και θεωρούσαν ότι εκεί κάθισε ο Ηρακλής για να ξεκουραστεί μετά το επεισόδιο με τους Κέρκωπες⁶⁴. Ο μικρότερος

⁵⁸ Ηροδ. 7.215. *Ξέρξης δέ, ἐπεὶ <οἱ> ἤρесе τὰ ὑπέσχετο ὁ Ἐπιάλτης κατεργάσσεσθαι, αὐτίκα περιχαρῆς γενόμενος ἔπεμπε Ἵδάρνεα καὶ τῶν ἐστρατήγεε Ἵδάρνης-ὄρμέατο δὲ περὶ λύχνων ἀφὰς ἐκ τοῦ στρατοπέδου. Τὴν δὲ ἀτραπὸν ταύτην ἐξεῦρον μὲν οἱ ἐπιχώριοι Μηλιέες, ἐξευρόντες δὲ Θεσσαλοῖσι κατηγοήσαντο ἐπὶ Φωκέας, τότε ὅτε οἱ Φωκέες φράξα- ντες τείχει τὴν ἐσβολὴν ἦσαν ἐν σκέπη τοῦ πολέμου· ἐκ τε τοσοῦδε κατεδέδεκτο ἐοῦσα οὐδὲν χρηστή Μηλιεῦσι.*

⁵⁹ Ηρόδ. 7.225 και 228, Στράβ. 9.4.16. Ο Στράβων ονομάζει τον κοινό τάφο «πολυάνδριον».

⁶⁰ ΠΑΕ 1899, 81-82.

⁶¹ Βεγκνίγνον, 1937, 239-241.

⁶² AJA 43 (1939), 700.

⁶³ JHS 59 (1939), 200.

⁶⁴ Οι Κέρκωπες ήταν αστεία και παιχνιδιάρικα μυθικά πρόσωπα που κατοικούσαν στην περιοχή των Θερμοπυλών και λήστευαν τους διερχόμενους. Σύμφωνα με τον μύθο, ο Ηρακλής κουρασμένος αποκοιμήθηκε κάποτε στο δρόμο προς τους Αλπηνοῦς και οι Κέρκωπες προσπάθησαν να του κλέψουν τα όπλα. Ο ήρωας ωστόσο ξύπνησε και συνέλαβε και αφού τους έδεσε στα άκρα μιας ράβδου με το

βράχος λεγόταν έδρα των «Κερκώπων». Σε αυτό το λίθο κατέληγε η Ανόπαια ατραπός⁶⁵.

Με βάση κυρίως τον Ηρόδοτο, ο οποίος χαρακτήρισε τα βουνά πάνω από τις Θερμοπύλες αδιάβατα και απόκρημνα⁶⁶, η άποψη που επικρατούσε μεταξύ των μελετητών ήταν ότι η σημασία των Θερμοπυλών ήταν μοναδική για τη διάβαση από βορρά προς νότο. Μια διάβαση ζωτικής σημασίας για τις περιόδους πολέμου, αλλά και τις περιόδους ειρήνης για τη μετακίνηση ανθρώπων και αγαθών. Ωστόσο, ο ίδιος ο Ηρόδοτος⁶⁷ αναφέρει ότι για να παρακάμψουν το στενό των Θερμοπυλών, τόσο οι Θεσσαλοί σε παλαιότερες εποχές, όσο και οι Πέρσες, χρησιμοποίησαν την «Ανόπαια ατραπό»⁶⁸. Κατά συνέπεια ο χαρακτηρισμός αδιάβατα δεν είναι ακριβής. Αυτό πάντως που πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι η Ανόπαια, όπως το αποδίδει και η ίδια η ιδιότητάς της, αφού καταγράφεται ως ατραπός, δεν ήταν παρά ένα μονοπάτι που δεν θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες μαζικής μετακίνησης⁶⁹. Υπό αυτή την έννοια η σημασία του παραλιακού δρόμου που περνούσε από τα στενά των Θερμοπυλών ήταν πολύ σημαντική, αν όχι μοναδική.

Αναλυτικά ο ιστορικός αναφέρει ότι το σώμα του Υδάρνη ξεκίνησε από το στρατόπεδο την ώρα που άναβαν τα λυχνάρια. Το μονοπάτι ξεκινά από τον Ασωπό ποταμό, ο οποίος κυλά μέσα σε φαράγγι, περνάει στη ράχη του βουνού και καταλήγει στην περιοχή της λοκρικής πόλης Αλπηνοί και ακριβώς στις θέσεις που ονομάζονται Μελάμπυγος λίθος και Κερκώπων έδρα, όπου βρίσκεται και το στενότερο πέρασμα, το ανατολικό. Οι Πέρσες, αφού πέρασαν τον Ασωπό και συνέχισαν να πορεύονται όλη τη νύχτα, έχοντας στα δεξιά τους τα βουνά της Οίτης και στα αριστερά τα βουνά της Τραχίνας, την αυγή έφτασαν στην κορυφή του βουνού, όπου υπήρχε φρουρά από χίλιους βαριά οπλισμένους Φωκείς που φρουρούσαν το μονοπάτι. Οι Φωκείς ακούγοντας το θόρυβο από την κίνηση του σώματος πάνω στα πεσμένα φύλλα των βελανιδιών που κάλυπταν το βουνό, κατέφυγαν στην κορυφή του βουνού και ετοιμάζονταν να αγωνιστούν, αλλά οι Πέρσες αδιαφόρησαν και άρχισαν να κατηφορίζουν το βουνό. Ο Εφιάλτης είχε ενημερώσει τους Πέρσες ότι η κατάβαση του βουνού είναι συντομότερη απόσταση απ' ότι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση.

Η περιγραφή του Ηροδότου ωστόσο, γεννά διάφορες απορίες. Καταρχήν, δεν αναφέρει σε ποιο ακριβώς τμήμα του Ασωπού ξεκινούσε το μονοπάτι. Επιπλέον, το ενδιαμέσο τμήμα του μονοπατιού δεν περιγράφεται καθόλου, ενώ δεν σημειώνεται από πού οι Πέρσες άρχισαν να κατεβαίνουν το βουνό. Η έλλειψη σαφήνειας από τον Ηρόδοτο αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι πιθανόν δεν ακολούθησε την πορεία του μονοπατιού, αλλά μάλλον την παραλιακή οδό⁷⁰.

Συνέπεια της έλλειψης της σαφήνειας αποτέλεσε η διατύπωση πολυάριθμων προτάσεων για την διαγραφή της πορείας της Ανόπαιας, αλλά το θέμα είναι προβληματικό, καθώς δεν έχει διατυπωθεί ακόμη άποψη η οποία να λαμβάνει υπόψιν το σύνολο των πληροφοριών του Ηροδότου, αφού ο κάθε μελετητής κρατά αυτές που

κεφάλι κάτω, συνέχισε το δρόμο του κουβαλώντας τους στον ώμο. Η δύσκολη θέση των Κερκώπων δεν τους εμπόδισε να διασκεδάσουν βλέποντας ότι ο Ηρακλής ήταν μελάμπυγος (μέλαινα πυγή=τριχωτά οπίσθια). Ο Ηρακλής τους ρώτησε γιατί γελούν και αφού εκείνοι του απάντησαν, διασκεδάσε μαζί τους και τους χάρισε την ελευθερία τους, αφού του υποσχέθηκαν ότι θα συμμορφωθούν.

⁶⁵ ΠΑΕ 1899, 80.

⁶⁶ Ηρόδ. 7.176 και 198.

⁶⁷ Ηρόδ. 7.215-217 και 223.

⁶⁸ Ο Ηρόδοτος αποτελεί τη μόνη πηγή που αναφέρει το όνομα του μονοπατιού.

⁶⁹ Burn, 1951, 480.

⁷⁰ Munro, JHS 22 (1902), 314, σημ. 34, Grundy, 1901, 302-305, Stählin, 2002, 344, Hignett, 1963, 362, Burn, 1951, 482.

ενισχύουν την άποψη του⁷¹. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι καθώς το βουνό πάνω από τις Θερμοπύλες είναι ακόμη και σήμερα δύσκολα διαβατό λίγιοι από τους μελετητές που ασχολήθηκαν με την περιοχή το περπάτησαν οι ίδιοι-όπως οι Burn, Pritchett και ο Wallace-, ενώ οι περισσότεροι πήραν πληροφορίες από τους ντόπιους.

Η άποψη που διατύπωσε ο Grundy⁷² υιοθετήθηκε από πολλούς μεταγενέστερους μελετητές. Σύμφωνα με αυτήν, οι Πέρσες ακολούθησαν τη μοναδική, κατά το συγγραφέα, δυνατή διαδρομή, η οποία ήταν μέσα από το φαράγγι του Ασωπού, πάνω από τη ράχη της Μονής της Δαμάστας και από εκεί στο ονομαζόμενο Μεγάλο Φαράγγι, του οποίου η ανατολική πλευρά καλύπτει τη θέση των θερμών πηγών. Χαρακτηρίζει τη διαδρομή αυτή ως τη μοναδική που περνάει τα βουνά πάνω από τις Θερμοπύλες. Ωστόσο, η διάβαση του φαραγγιού θα ήταν μια καταστροφική επιλογή για τους επιτιθέμενους, καθώς είναι πολύ πιθανό το φαράγγι του Ασωπού να ελεγχόταν από κάποιο ελληνικό φρούριο, ίσως από την πόλη της Τραχίνας⁷³, αλλά ακόμη και αν δεν συνέβαινε αυτό η διάβαση ενός φαραγγιού αποτελούσε μια θέση που ο εχθρός εύκολα μπορούσε να βάλει και να το μετατρέψει έτσι σε παγίδα θανάτου⁷⁴. Πρέπει τέλος να επισημανθεί ότι το κείμενο του Ηρόδοτου δεν αναφέρει ότι η ατραπός περνούσε από το φαράγγι του Ασωπού, αλλά ότι περνούσε τον Ασωπό, ένα ποτάμι τμήμα του οποίου έρεε σε φαράγγι⁷⁵. Αν ο Ηρόδοτος γνώριζε ότι οι Πέρσες χρησιμοποίησαν το φαράγγι θα μπορούσε να το δηλώσει με σαφήνεια. Στη συνέχεια ο Grundy θεωρεί ότι περάσανε από μια κοντινή χαράδρα πάνω από μια ράχη στο σημερινό μοναστήρι της Παναγίας της Δαμάστας και μετά στο μεγάλο φαράγγι του οποίου τα ανατολικά τειχώματα πλαισιώνουν τη θέση των θερμών πηγών. Μετά από επιτόπια έρευνα της συγκεκριμένης πορείας από ο Burn υποστήριξε ότι πρόκειται στην ουσία για ένα μονοπάτι που ένωνε το μοναστήρι της Δαμάστας με το εκκλησάκι της Παλιάς Δρακοσπηλιάς και το Ελευθεροχώρι⁷⁶. Ωστόσο, αυτό είναι μια διαπίστωση με τα σημερινά δεδομένα και δεν είναι σωστό να αποκλειστεί η ύπαρξη ενός τέτοιου μονοπατιού την εποχή της μάχης⁷⁷.

Ο Burn⁷⁸ για την αφετηρία της Ανόπαιας πρότεινε μια διαδρομή από τις πλαγιές της Δαμάστας (εικ. 2). Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι από τη γέφυρα της Αλαμάνας μπορεί κανείς εύκολα να ανεβεί στην πλαγιά όπου βρίσκεται το μοναστήρι της Δαμάστας, όπου υπήρχαν αρκετά μονοπάτια που χρησιμοποιούνταν από τα μουλάρια. Σε αυτή την περιοχή θεωρεί ότι οι Πέρσες πέρασαν τον Ασωπό. Για το μεσαίο τμήμα θεωρεί ότι ακολουθούσε την κορυφογραμμή του Καλλιδρόμου, όπου διαμορφωνόταν μια επιμήκης ορεινή πεδιάδα με το όνομα Νεβρόπολη. Στα βορειοδυτικά της βρίσκεται η βραχώδης κορυφή Λιθίτσα⁷⁹, την οποία παρακάμπτοντας στη συνέχεια μέσω της κοιλάδας της Δρακοσπηλιάς ή μέσω της Ανάβρας, θα κατηφόριζαν προς το ανατολικό στενό⁸⁰. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της άποψης αυτής, με αυτή βρίσκει επιβεβαίωση το σημείο που ο

⁷¹ Hignett, 1963, 362.

⁷² Grundy, 1901, 300-305.

⁷³ Munro, JHS 22 (1902), 313. Αφού ο Ηρόδοτος (7.203 και 201), αναφέρει ότι οι Φωκείς βρίσκονταν στην Τραχίνα και ο Ξέρξης έλεγχε τη βόρεια Ελλάδα μέχρι την Τραχίνα, είναι πιθανόν ότι η πόλη τουλάχιστον δεν είχε πέσει στα χέρια των Περσών.

⁷⁴ Burn, 1951, 480.

⁷⁵ Hignett, 1963, 137 και 362, Pritchett, 1982, 182.

⁷⁶ Burn, 1951, 482.

⁷⁷ Hignett, 1963, 365.

⁷⁸ Burn, 1951, 481, 488.

⁷⁹ Burn, 1951, 482-485

⁸⁰ Burn, 1951, 482, 485.

Ηρόδοτος αναφέρει ότι η κατάβαση του βουνού είναι συντομότερη απ' ότι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση⁸¹. Η κορυφή του βουνού στην οποία κατέφυγαν οι Φωκείς συμφωνεί ότι θα ήταν η Λιθίτσα⁸².

Παλαιότεροι μελετητές, τους οποίους ακολούθησαν αργότερα άλλοι, θεώρησαν πιο πιθανό η Ανόπαια να ξεκινούσε δυτικά των Τραχινίων Βράχων, κοντά στο χωριό Βαρδάτες, να περνούσε σε μεγαλύτερο ύψος δυτικά του χωριού Δέλφινο, στη συνέχεια περνούσε τον Ασωπό κοντά στη θέση Πόρτες και έφτανε στην κοιλάδα της Νεβρόπολης μέσω του Ελευθεροχωριού⁸³. Αυτή η άποψη όμως έρχεται σε αντίθεση με την πληροφορία του Ηροδότου ότι η Ανόπαια ξεκινούσε από τον Ασωπό.

Ο Pritchett πρότεινε σαν εναλλακτική λύση προς αυτή του Burn την πορεία ενός νεώτερου πλακόστρωτου δρόμου, η οποία θεωρεί ότι βρισκόταν στην πορεία της Ανόπαιας. Στις πλευρές του είχε δύο φρούρια και θα μπορούσε να εξυπηρετήσει ένα στρατό. Για το λόγο αυτό, οι μεταγενέστεροι μηχανικοί του στρατού προσπάθησαν να το προστατεύσουν με φυλάκεια⁸⁴.

Αργότερα ο Wallace⁸⁵ έδωσε μια πιο συγκεκριμένη πρόταση. Θεωρώντας ότι η ατραπός θα έπρεπε να ήταν ένας ανοιχτός και ευρύχωρος δρόμος, ώστε το αποσπασμένο σώμα του Υδάρνη να μπορεί να κινείται συνταγμένο, θεώρησε ότι ο κατάλληλος δρόμος θα ήταν αυτός που ξεκινούσε από τις Βαρδάτες, ο οποίος στη συνέχεια μέσω μιας ήπιας κοιλάδας οδηγούσε στα Δυο Βουνά, στρεφόταν νότια, συνέχιζε να ανεβαίνει ακόμη με ήπια κλίση σε μια ανοικτή πεδιάδα που ονομάζεται Περγάρα και βρίσκεται ακριβώς πίσω από τους Τραχινίους Βράχους και από εκεί κατευθυνόταν προς τα νότια μέχρι την κοιλάδα του άνω Ασωπού, η οποία είναι ανοιχτή και επίπεδη σε αυτό το σημείο (εικ. 3). Ωστόσο, η διαδρομή αυτή έχει χαρακτηριστεί υπερβολικά μεγάλη και το επιχείρημα του μελετητή ότι αυτή αποτελεί το μόνο μεγάλο ανοικτό δρόμο για σώματα στρατού έρχεται σε αντίθεση με το γεγονός ότι η Ανόπαια αποκαλείται από τον Ηρόδοτο ατραπός. Άλλωστε το σώμα του Υδάρνη ήταν οι «αθάνατοι», το οποίο πιθανόν να αντιστοιχεί σε κάποιο ειδικό σώμα το οποίο δεν θα έπρεπε απαραίτητα να κινείται με τις καλύτερες προϋποθέσεις.

Πάντως όποια και αν ήταν η αφετηρία και το ενδιάμεσο τμήμα της, αυτοί που χρησιμοποιούσαν την Ανόπαια θα πρέπει να έφταναν στο ίδιο σημείο στην κορυφή της Μεγάλης Χαράδρας (Great Ravine) και θα περνούσαν το διάσελο Ζάστανο κοντά στην Παλιά Δρακοσπηλιά, πριν ξεκινήσουν την κάθοδό τους προς τη λοκρική πόλη των Αλπητών⁸⁶.

Τέλος, ανεξάρτητα από την ακριβή πορεία της Ανόπαιας ατραπού, πιο σημαντική από την αποκατάσταση της πορείας της είναι η διαπίστωση ότι υπήρχε πάνω στο βουνό στα νότια των Θερμοπυλών περιφερειακός δρόμος ο οποίος ήταν αρκετά καλός για να χρησιμοποιηθεί από ένα έστω ειδικό σώμα στρατού.

Για περισσότερες λεπτομέρειες για την πορεία της Ανόπαιας ατραπού θα πρέπει κανείς να προσφύγει στη σχετική βιβλιογραφία⁸⁷, καθώς αυτές δεν μπορούν να παρατεθούν σε ένα γενικότερο θέμα που αφορά το σύνολο της κοιλάδας του Σπερχειού.

⁸¹ Burn, 1951, 487.

⁸² Burn, 1951, 488.

⁸³ Munro, 1902, 313-314, Myres, 1953, 248-250, Burn, 1977, 98-103, Wallace, 1980, 17.

⁸⁴ Pritchett, 1958, 203-213.

⁸⁵ Wallace, 1980, 16-17.

⁸⁶ Hignett, 1963, 133.

⁸⁷ Grundy, 1901, 300-305, Munro, JHS 22 (1902), 313-320, Burn, 1951, 480-489, Pritchett, AJA 62 (1958), 203-213, Burn, 1962, 406-422, Hignett, 1963, 361-370, Mac Kay, AJA 67 (1963), 241-255, Burn, 1977, 98-103, Wallace, 1980, 16-23, Pritchett, 1982, 176-233, Kase-Szemler, 1984, 107-116, Szemler, Cherf, Kraft, 1996, 105-112.

Ο Ηρόδοτος δεν αναφέρεται στην ύπαρξη φρουρίων στα στενά των Θερμοπυλών, ενώ μεταγενέστεροι συγγραφείς κάνουν λόγο για τρία φρούρια. Συγκεκριμένα κατά τον πόλεμο μεταξύ των Αιτωλών με τη βοήθεια του Αντιόχου και των Μακεδόνων με την υποστήριξη των Ρωμαίων, αναφέρονται τρεις κορυφές με φρούρια στο βουνό πάνω από το πέρασμα των Θερμοπυλών, ο Καλλίδρομος, η Ροδουντία και η Τειχιούς⁸⁸. Το στοιχείο που μας δίνει ο Λίβιος ότι ο L. Valerius Flaccus επρόκειτο να επιτεθεί στην Τειχιούντα και τη Ροδουντία και ο M. Porcius Cato στον Καλλίδρομο⁸⁹, επιτρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι τα δύο πρώτα φρούρια θα πρέπει να βρίσκονταν σε μικρή απόσταση μεταξύ τους⁹⁰.

Η Ροδουντία αναγνωρίζεται σε οχυρό στα ανατολικά της Μονής Παναγίας της Δαμάστας όπου οδηγεί δρόμος που ξεκινά από την Παλιά Εθνική οδό Αθηνών Λαμίας⁹¹. Πρόκειται για περίβολο, με αργούς λίθους που παρακολουθεί το περίγραμμα υψώματος με δύο μικρές κοιλάδες ανατολικά και δυτικά. Βρέθηκαν στην περιοχή όστρακα που μπορούν να χρονολογηθούν στη ρωμαϊκή εποχή, αλλά όχι κεραμική που σίγουρα είναι ελληνιστική. Σε μικρή απόσταση στην επόμενη προς ανατολικά ράχη, υπάρχει ερείπιο τείχους και δεξάμενης πρώιμων βυζαντινών χρόνων, μέρους των οχυρώσεων του Ιουστινιανού.

Η Τειχιούς αναγνωρίστηκε από παλιά⁹² στο φρούριο που βρίσκεται 1500μ βορειοανατολικά της Ροδουντίας, στη δυτική πλευρά της μεγάλης χαράδρας που βγαίνει στη λεκάνη ανάμεσα στα λουτρά των Θερμοπυλών και την Ανθήλη. Έχει τη μορφή μακρού τείχους με κατεύθυνση βορειοανατολικά προς νοτιοδυτικά, όπου πιθανόν οφείλεται η ονομασία του, με ελληνιστική λιθοδομή και ορθογώνιους πύργους που βλέπουν ΝΔ. Μέρος του έχει κυλήσει μαζί με το έδαφος προς τα κάτω. Επισκευάστηκε στα χρόνια του Ιουστινιανού και ενσωματώθηκε στο οχυρωματικό σύστημα της περιοχής. Σε μικρή απόσταση στα βορειοδυτικά του και χαμηλότερα υπάρχουν ερείπια εκκλησίας και μεγάλοι δόμοι που παλαιότερα είχε υποτεθεί ότι ήταν αρχαία θέση. Είναι πιθανότερο ότι οι δόμοι προέρχονται από το φρούριο και μεταφέρθηκαν για την οικοδόμηση της εκκλησίας ή για άλλους σκοπούς.

Ο Καλλίδρομος αναγνωρίζεται σε ένα ελληνιστικό οχυρό που βρίσκεται στο Ζάστανο ή Καστράκι (υψ. 1053μ), στα νότια-νοτιοδυτικά από τον Κολωνό των Θερμοπυλών, 2500μ περίπου σε ευθεία γραμμή, το οποίο αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τον Grundy⁹³ και αναγνωρίστηκε ως το φρούριο Καλλίδρομος από τους Kromayer⁹⁴, Stählin⁹⁵ και Oldfather⁹⁶. Το φρούριο αυτό ανταποκρίνεται στην περιγραφή του Πλούταρχου ότι ο M. Porcius Cato πρώτα ανέβηκε σε μια θέση πάνω από τη μεγάλη χαράδρα των Θερμοπυλών και στη συνέχεια είχε καθοδική πορεία και κατέλαβε το φρούριο⁹⁷. Από το φρούριο είναι ορατά τα στενά και σώζεται περίβολος με αργούς λίθους, ενώ έχουν παρατηρηθεί και ίχνη από πεσμένο πύργο στη νοτιοανατολική του πλευρά καθώς και μελαμβαφής κεραμική στα εσωτερικά του φρουρίου⁹⁸.

⁸⁸ Λίβιος, 36, 11. Στραβ. 9. 4.13, Απλ. Συρ., 17-20, Πλουτ. Κάτων, 13.

⁸⁹ Λίβιος, 36, 19.

⁹⁰ Pritchett, 1965, 73.

⁹¹ Pritchett, 1965, 77-78.

⁹² Dodwell, 1819, 72, Leake, 1967, 39, 63, Holland, 1815, 379, Gordon, 1838, 2.

⁹³ Grundy, 1901, 303.

⁹⁴ Kromayer, 1907, τ. II, 143, χαρτ. 5.

⁹⁵ Stählin, 2002, 346.

⁹⁶ Oldfather, RE, Lokris, 1141.

⁹⁷ Pritchett, 1965, 78-79.

⁹⁸ Pritchett, 1965, 78.

Από τον Πausανία⁹⁹ πληροφορούμαστε για την πορεία που ακολούθησαν οι Γαλάτες το 279 π.Χ. για να παρακάμψουν τις Θερμοπύλες. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι υπήρχαν δύο δρόμοι για να παρακαμφθούν οι Θερμοπύλες, από τους οποίους, ο ένας ήταν πάνω από την Τραχίνα και τον χαρακτηρίζει απόκρημνο κατά το μεγαλύτερο μέρος και ανηφορικό, ενώ ο άλλος ήταν μέσω της χώρας των Αινιάνων, από τον οποίο ήταν ευκολότερο να περάσει στρατός και αυτόν χρησιμοποίησε και ο Υδάρνης. Μεγάλη είναι η σύγχυση που προκαλείται από την αναφορά των Αινιάνων σε αυτή την απομακρυσμένη από την επικράτειά τους περιοχή, καθώς η χώρα των Αινιάνων δεν μπορεί να έφτανε τόσο ανατολικά, ούτε στην εποχή του Ηρόδοτου, ούτε και στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.¹⁰⁰. Μία εξήγηση είναι ότι ο Πausανία κάνει λάθος ως προς το έθνος που κατείχε την περιοχή¹⁰¹.

Επίσης, μια προσεκτικότερη και κριτική ανάγνωση των πηγών σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα επιφανειακών ερευνών οδήγησε στην αναθεώρηση της άποψης ότι ο δρόμος στα στενά ήταν το μόνο πέρασμα από βορρά προς νότο. Ο Ηρόδοτος αναφέρει στις Θερμοπύλες ένα δρόμο αρκετά πλατύ μόνο για τη διέλευση μίας άμαξας. Ο ίδιος ωστόσο, προηγουμένως είχε αναφερθεί σε κάποιο δρόμο από τον οποίο μπαίνει κανείς στην Ελλάδα, μέσω της περιοχής της Τραχίνας, το στενότερο σημείο του οποίου είναι μισό πλέθρο, δηλαδή 16,4μ., και του αποδίδει εξίσου μεγάλη σημασία με το Αρτεμήσιο¹⁰². Αναφέρεται λοιπόν στην ύπαρξη κάποιου άλλου ορεινού δρόμου. Επιπλέον, παρακάτω ο Ηρόδοτος¹⁰³ μιλώντας για τον ίδιο δρόμο αναφέρει ότι αυτόν χρησιμοποίησαν οι Πέρσες μετά τη λήξη της μάχης των Θερμοπυλών και πέρασαν από την Τραχίνα στη Δωρίδα. Ένας τέτοιος δρόμος¹⁰⁴ θα είχε πολλές δυσκολίες για ένα μεγάλο οργανωμένο στρατό και θα ήταν μάλλον άδικος κόπος τη στιγμή που μετά τη μάχη των Θερμοπυλών ο εύκολος παραλιακός δρόμος ήταν στη διάθεσή τους. Άλλωστε, ο Ηρόδοτος σε άλλα σημεία δίνει ενδείξεις ότι μέρος τουλάχιστον του περσικού στρατού ακολούθησε τον παραλιακό δρόμο¹⁰⁵, ο οποίος θα ήταν και ο μοναδικός κατάλληλος για το ιππικό και τα σώματα του έφεραν μεγάλο βάρος. Θα πρέπει να υποθεθεί ότι κάποιο τμήμα από τον περσικό στρατό αποσπάστηκε και ακολούθησε το δρόμο από τη Δωρίδα, ενώ το κυρίως σώμα του στρατού ακολούθησε την παραλιακή διαδρομή.

Βάσει των παραπάνω πληροφοριών του Ηρόδοτου η ομάδα του Πανεπιστημίου του Σικάγου πραγματοποίησε μεταξύ των ετών 1974 και 1979 επιφανειακή και περιορισμένη ανασκαφική έρευνα στη σημερινή Φωκίδα και Δωρίδα (Phocis-Doris Expedition)¹⁰⁶ με σκοπό την αναζήτηση δρόμων για τη διάβαση της Οίτης. Οι έρευνες είχαν σαν αποτέλεσμα την αποκάλυψη ενός οδικού συστήματος

⁹⁹ Πaus. 10.22.8-9.

¹⁰⁰ Hignett, 1963, 363.

¹⁰¹ Burn, 1951, 487.

¹⁰² Ηρόδ.7.176.2. *Ἡ δὲ αὖ διὰ Τρηχίνος ἔσοδος ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐστὶ τῆ στεινοτάτῃ ἡμίπλεθρον.*

¹⁰³ Ηρόδ. 8.31.

¹⁰⁴ Hignett, 1963, 134.

¹⁰⁵ How, Wells, 1928, 243.

¹⁰⁶ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991. Πρέπει εδώ να επισημανθεί, όπως σημειώνουν και οι ίδιοι μελετητές ότι ο Kroymayer (Schlachten-atlas, 1922, Map 1 (2)) σημειώνει πέντε διαδρομές με κατεύθυνση βορρά προς νότο από τις οποίες οι τέσσερις σχετίζονται με την Ανόπαια και η πέμπτη προσεγγίζει την πορεία του βόρειου τμήματος του οδικού συστήματος που εντοπίστηκε. Μεταξύ άλλων οι Farrel (1910, 116-117), Michaud (βλ. Burn 1977, 98 κ.ε.) Mac Kay (1963, 241-245) Wallace, (1980, 15 κ.ε.) Pritchett (1982, 220 κ.ε.) περπάτησαν την περιοχή των Δυο Βουνών και πρότειναν διαδρομές μεταξύ της πέμπτης του Kroymayer και του βόρειου τμήματος του οδικού συστήματος που εντόπισε η ομάδα του Πανεπιστημίου του Σικάγου.

που ενώνει την κοιλάδα του Σπερχειού με τον Κορινθιακό κόλπο και το οποίο ονομάστηκε από τους ερευνητές του Isthmus Corridor Road System¹⁰⁷ και με αυτό το όνομα θα γίνεται αναφορά σε αυτό. Συγκεκριμένα εντοπίστηκε μια σειρά από περάσματα από τον κόλπο της Κρίσας στο νότο και των Βαρδάτων και των γύρω περιοχών του Μαλιακού κόλπου στο βορρά και αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα δρόμων (εικ. 4). Όπως προκύπτει από τα ευρήματα η μεγάλη ποικιλία στην τοπογραφία της περιοχής οδήγησε τους κατασκευαστές των δρόμων να επινοήσουν ένα σύνθετο οδικό δίκτυο, όχι έναν απλό δρόμο, ο οποίος θα συνέδεε τους οικισμούς και θα παρείχε και εναλλακτικές επιλογές πορείας. Σύμφωνα με τους ερευνητές το βόρειο τμήμα του οδικού συστήματος, το οποίο μας αφορά στη συγκεκριμένη εργασία, ξεκινά από το Κωσταλέξη και εκτείνεται σε μια απόσταση 15 χλμ. σε ευθεία γραμμή μέχρι το χωριό Οίτη (παλαιότερα Γαρδικάκι) και η γραμμή με κατεύθυνση ανατολή-δύση που σχηματίζει την νότια κοιλάδα του Ασωπού. Στα δυτικά το σύστημα περιορίζεται από τους ανατολικούς πρόποδες της Οίτης και στα ανατολικά από τις δυτικές πλαγιές της κοιλάδας του Ασωπού, το φαράγγι του και τις δυτικές πλαγιές του Καλλίδρομου¹⁰⁸. Το στενό στο Δέμα (εικ. 1) είναι το μόνο σημείο όπου διακόπτεται ο όγκος Οίτης-Τραχινίων βράχων και είναι αρκετό να περάσουν στρατιές και κατά τους παραπάνω ερευνητές θα πρέπει να ταυτιστεί με το «πέρασμα από την Τραχίνα προς την Ελλάδα».

Σαφής αναφορά στο οδικό αυτό σύστημα δεν υπάρχει από τους αρχαίους συγγραφείς. Οι ερευνητές του θεώρησαν ότι αυτό χρησιμοποίησαν οι Θεσσαλοί για την επέμβαση τους στην περιοχή της Φωκίδας κατά τη διάρκεια του Πρώτου Ιερού Πολέμου¹⁰⁹. Ωστόσο, χωρίς αυτό να προκύπτει από καμία πηγή, υπέθεσαν ότι στον πόλεμο υπήρχαν δύο κομβικά σημεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, ένα στην πεδιάδα της Κρίσας στα νότια και το δεύτερο κάπου στην οροσειρά της Οίτης¹¹⁰. Η αβάσιμη αυτή υπόθεση αυτή έδινε μεγαλύτερη σημασία, από αυτή που πραγματικά είχε ο ορεινός δρόμος, θεωρώντας ότι για το συντονισμό των στρατιωτικών ενεργειών απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη επικοινωνίας μεταξύ των δύο θέσεων. Ωστόσο, όπως τονίστηκε οι ορεινοί δρόμοι είναι απαγορευτικοί για το ιππικό και εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση για τα υποζύγια¹¹¹. Επιπλέον, οι μεγάλης έκτασης συντονισμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις, που σημειώνονται από τους μελετητές με την ύπαρξη δύο κομβικών σημείων στον πόλεμο, δεν νοούνται στην αρχαιότητα

¹⁰⁷ Οι μελετητές εμπνεύστηκαν το όνομα του οδικού συστήματος από τα αποσπάσματα του Θουκυδίδη (1.107) και του Στράβωνα (9.3.1 και 3) που αναφέρονταν έμμεσα σε αυτό. Πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη ο Kirsten (1950, 374-375) και ο Hammond, *A History of Greece*, Oxford, 1967, 25 κ.ε. είχαν αναγνωρίσει το οδικό σύστημα, αλλά και οι δύο θεωρούσαν ως βόρεια είσοδο το πέρασμα στο Πουρναράκι γιατί αναφέρονταν στις συνθήκες του 19^{ου} και 20^{ου} αι., όπως αναφέρουν οι ερευνητές από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο.

¹⁰⁸ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 21-22. Το τμήμα αυτό διαιρείται σε πέντε τομείς, ο καθένας από τους οποίους παρουσιάζει συγκεκριμένα τοπογραφικά προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, στο τμήμα από το Φραντζή προς το Γοργοπόταμο, από το Γοργοπόταμο ως το Δέμα, από τις Βαρδάτες ως το Δέμα, από την Ηράκλεια ως την διασταύρωση με τον κύριο δρόμο του Isthmus Corridor Road System και από το Δέμα στο χωριό Οίτη.

¹⁰⁹ Για τον ιερό πόλεμο ο οποίος πραγματοποιήθηκε μεταξύ της Κρίσας και του ιερού των Δελφών, το οποίο υποστήριξαν η Αθήνα, η Σικώνα και η Θεσσαλία βλ. Αισχίν. Κατά Κτησιφώντος, 107-108, Αρποκρ. στη λ., Καλλ. FGH 124 F 1, Πλούτ. Σόλων 11, Παισ. 10.37.5-8, Πολύαιν. 3.5. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η γνησιότητα των πηγών έχει αμφισβητηθεί, καθώς οι πηγές είναι μεταγενέστερες και τα στοιχεία που παρέχουν λίγα και ασαφή (βλ. Robertson, 1978, 38 κ.ε.),

¹¹⁰ Kase-Szemler, 1984, 108

¹¹¹ Κατά την αρχαιότητα με τα μέχρι σήμερα δεδομένα δεν υπήρχαν στον ελλαδικό χώρο πέταλα, και κατά συνέπεια η πορεία στα βουνά ήταν δυσχερέστατη. Για το θέμα βλ. Πίκουλας, 1995, 20-21.

Αμφισβήτησαν μάλιστα τους παλαιότερους μελετητές που υποστήριζαν ότι οι Θεσσαλοί είχαν φτάσει στη Φωκίδα περνώντας από τις Θερμοπύλες¹¹² στηριζόμενοι στα όχι πειστικά όπως προαναφέρθηκε συμπεράσματα των γεωλογικών ερευνών τους ότι το α΄ ήμισυ του 6^{ου} αι. π.Χ. το μεσαίο στενό βρισκόνταν κάτω από το νερό.

Το ορεινό αυτό οδικό σύστημα πάντως θα πρέπει να αποτελούσε μια μεγάλη διευκόλυνση για την επικοινωνία του Δελφικού ιερού με τα βορειότερα μέλη της Αμφικτυονίας¹¹³ και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από κάποια στρατιωτικά σώματα¹¹⁴, αλλά υπό προϋποθέσεις. Πρέπει δηλαδή να επισημανθεί ότι ακόμη και αν αυτός ο δρόμος προσφερόταν για μαζική μετακίνηση, αυτό αφορά, σε περίπτωση πολέμου, τα πεζοπόρα τμήματα του στρατού, γιατί τα άλογα αφενός δεν διέθεταν πέταλα και αφετέρου ένα ταξίδι μέσω ανηφορικών και ορεινών δρόμων θα ήταν εξοντωτικό και οι καιρικές συνθήκες σαφώς πιο δύσκολες από αυτές του παραλιακού δρόμο. Τέλος, τα υποζύγια, τα οποία μετέφεραν όλο τον απαραίτητο εξοπλισμό, θα αντιμετώπιζαν εξαιρετικές δυσκολίες.

Ο κύριος δρόμος επικοινωνίας προς την Καλλίπολη της Ατωλίας φαίνεται ότι ήταν εκείνος που από την Υπάτη μέσω Καπνοχωρίου και Νεοχωρίου ή από τον κάμπο ανεβαίνοντας την κοίτη του Ινάχου μέσω των χωριών Μεσοχώρι, Περιστέρι, Πύργος έφτανε στο χωριό Δάφνη και από εκεί στην Καστριώτισσα από όπου ο δρόμος μέσα σε αιτωλική περιοχή κατέβαινε στο Κάλλιο¹¹⁵. Τα παραπάνω αποτελούν περάσματα, αλλά είναι αμφίβολο κατά πόσο θα ήταν εφικτό να διαβούν τόσο ψηλά βουνά μεγάλοι στρατοί με τις απαραίτητες ομάδες υποστήριξης και το βάρος των πολεοδορίων και των τροφίμων. Το 279 π.Χ., τον χρησιμοποίησαν οι Γαλάτες¹¹⁶ και το 191 π.Χ. το στράτευμα του Μάνιου Ακιλίου¹¹⁷. Η δίοδος αυτή, όπως ήταν αναμενόμενο ελεγχόταν από φρούρια που σώζονται στα Μάρμαρα, στο Περιβόλι, στο Γαρδίκι και ένα πάνω από το χωριό Νικολίτσι, στη θέση Μάρμαρα του όρους Γουλινάς¹¹⁸, το οποίο όμως, όπως έχει διαπιστωθεί, δεν σώζεται πλέον¹¹⁹. Η ομάδα του πανεπιστημίου του Loyola University of Chicago πάντως, αφού πραγματοποίησε επιφανειακή έρευνα υποστήριξε ότι στο Λιάσκοβο δεν υπάρχει πρόσβαση προς τον νότο και η Οίτη είναι αδιαπέραστη στο σημείο αυτό¹²⁰. Ωστόσο, κυνηγοί με πληροφόρησαν ότι εκεί υπάρχει πέρασμα το οποίο χρησιμοποιούν για να κατευθυνθούν προς τα νότια.

¹¹² Larsen, 1968, 108-109.

¹¹³ Hignett, 1963, 136.

¹¹⁴ Το 480 π.Χ. από τους Πέρσες κατά την προέλασή τους (Ηρόδ. 8.31) και πιθανόν το 479 π.Χ. από τον Αρτάβαζο στην υποχώρηση (Ηρόδ. 9.66.89). Στα τέλη του 5^{ου} αι. από τους Οιταίους στις επιδρομές τους κατά της Τραχίνος και της Δωρίδος (Θουκ. 3.92.2 κ.ε.). Το 339 π.Χ. από τον Φίλιππο Β΄, ο οποίος παρέκαμψε τις Θερμοπύλες και προωθήθηκε κατευθείαν προς τη Δωρίδα και τη Φωκίδα και κατέλαβε την Ελάτεια (Glantz, BCH 33, 1909, 526-546). Το 174 π.Χ. από τον Περσέα στην επιδεικτική του πορεία προς τους Δελφούς (Λιβ. 41.22.5)

¹¹⁵ Béquignon, 1937, 25-29.

¹¹⁶ Πaus. 10.22.3.

¹¹⁷ Λιβ. 36.30.2-6, Πάντος, 1992, 415.

¹¹⁸ Βορτσέλας, 1907, 485.

¹¹⁹ Πάντος, 1992, 415.

¹²⁰ Kase-Szemler, 1984, 110.

1Γ. Ο Τυμφρηστός και το δυτικό όριο της κοιλάδας του Σπερχειού

Στα δυτικά, το φυσικό όριο της κοιλάδας του Σπερχειού αποτελεί το όρος Τυμφρηστός, που ταυτίζεται με τον αρχαίο **Τυμφρηστό**¹²¹ και στον οποίο συναντώνται οι απολήξεις της αρχαίας Οίτης στα νότια και της Όθρυος στα βόρεια. Στα δυτικά λοιπόν τα φυσικά όρια της κοιλάδας του Σπερχειού και ταυτόχρονα της χώρας των Αινιάνων, τα οποία με μεγάλη πιθανότητα θα πρέπει να ταυτίζονταν με τα πολιτικά¹²² όρια προς τη σημερινή Ευρυτανία, διαγράφονται ως εξής: Από το Βελούχι (2312μ) η κορυφογραμμή έρχεται προς ανατολικά-νοτιοανατολικά ως το Κουμπί (1877μ), μετά προς τα νοτιοανατολικά ως το Πικροβούνι (κορυφές 1515μ και 1500μ), στη συνέχεια προς τα νότια στη ράχη Σταυρό, στη ράχη Τυμφρηστού, στην Καλογερόστανη και στην κορυφή 1431μ. Στη συνέχεια στρέφεται από εδώ προς τα νότια-νοτιοανατολικά, φτάνει στην κορυφή Κοκκάλια (1715μ) και συνεχίζει στο Καράβι (1712μ), το Αλογοβούνι (1724μ), την κορυφή 1675μ και την κορυφή της Οξιάς, τη Σαράνταινα (1922μ). Από εκεί στην ίδια κατεύθυνση, κατεβαίνει στην Ψηλή Ράχη (1799μ), από όπου τα φυσικά όρια της κοιλάδας του Σπερχειού συνέχιζαν στα Βαρδούσια, στα οποία αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο για την Οίτη.

Η επικοινωνία με τη σημερινή Ευρυτανία πάνω από τον Τυμφρηστό ήταν δύσκολη και οι αρχαίοι συγγραφείς δεν αναφέρουν τέτοιο πέρασμα. Αυτό έκανε τον Βέκνιγνον να υποστηρίζει ότι τα πυκνά δάση και η απουσία αρχαίων οικισμών και προς τα ανατολικά και προς τα δυτικά της κορυφογραμμής του Τυμφρηστού σε αρκετή απόσταση, δείχνουν ότι στην περιοχή κατοικούσαν ληστές ή μικρές ομάδες που κατοικούσαν «κατά κόμας ατειχίστους»¹²³ και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μη χρησιμοποιηθεί στα αρχαία χρόνια το πέρασμα από τη Ράχη Τυμφρηστού προς Καρπενήσι που χρησιμοποιεί ο σημερινός δρόμος.

Τα φυσικά όρια που επίσης με μεγάλη πιθανότητα ταυτίζονται με τα πολιτικά όρια των Αινιάνων προς τα βόρεια και βορειοανατολικά, δηλαδή προς τους Δόλοπες και τους Αχαιούς Φθιώτες, ορίζονται ως εξής: Από το Βελούχι το όριο κατεβαίνει προς τα βορειοανατολικά τη ράχη Πετσαλούδα ως την περιοχή Καφαλόβρυσα, στρέφεται προς τα βόρεια και περνάει από την κορυφή Τσούκα (1734), την κορυφή πάνω από το χωριό Άγιος Χαράλαμπος, τη ράχη Ταμπούρια και φτάνει στο Τρίκορφο. Από τη μεσαία κορυφή (1430) στρέφεται για μικρό μήκος προς νοτιοανατολικά για τη νοτιοδυτικότερη κορυφή της ράχης Τρικοκιά (1326) και από κει παίρνει κατεύθυνση προς βορειοανατολικά περνώντας από τις τρεις υπόλοιπες κορυφές της Τρικοκιάς (1342, 1390 και 1392) συνεχίζει στην ίδια κατεύθυνση στον Κατσαντώνη (1464) και μετά στα Λυκομνήματα (1522), το βουνό στα νοτιοανατολικά από το χωριό Φουρνά. Στην ίδια κατεύθυνση κατεβαίνει τα Λυκομνήματα και παρακολουθεί τη ράχη Περήφανο ανεβαίνοντας (1477, 1490, 1465) και μετά τη ράχη Ρέλια που κατεβαίνει από το Λιπούχι. Στη συνέχεια κατεβαίνει στην κορυφή Προφήτης Ηλίας δυτικά από το χωριό Ρεντίνα στρέφεται γενικά προς νότια αφού περιβάλλει τη λεκάνη γέννησης του Κακορέματος. Στη συνέχεια το παρακολουθούμε στις κορυφές 1328, Γαλατάς (1322), Μπλούγα (1323) ως την κορυφή 1408 της Καρά Ράχης, από όπου στρέφει προς ανατολικά περνάει στις κορυφές 1365 και 1331, έρχεται προς νοτιοανατολικά ως τον Προφήτη Ηλία (1281) και από κει παίρνει κατεύθυνση γενικά προς ανατολικά με μικρούς ελιγμούς. Από τον

¹²¹ Στράβ. 9.5.9.

¹²² Σε ένα λαό ωστόσο, ο οποίος αρχικά τουλάχιστον θα πρέπει να είχε ως κύρια απασχόλησή τους την κτηνοτροφία, λίγη σημασία θα πρέπει να είχαν οι υδροκρτικές γραμμές, ιδιαίτερα στα ψηλά βουνά που πρέπει να ήταν δασωμένα (Φαράκλας, αδημοσίευτο, 6).

¹²³ Θουκ. 3.94.

Προφήτη Ηλία έρχεται στην κορυφή Μπιρμπιλιά (1162), μετά στην Ψηλή Ράχη (1092), περνούν από την κορυφή Ζάχα, δυτικά των Λουτρών της Καΐτσας, από την Κορυφή και την κορυφή 530μ, στο Μελίσσι, ανατολικά από το Παλιομονάστηρο στην κορυφή 528μ και στην κορυφή 258μ δυτικά από τα Γαβράκια. Ανατολικότερα τα όρια των Αχαιών Φθιωτών προς τους Θεσσαλούς, όπως έχει ήδη αναφερθεί, βρίσκονταν στον κάμπο, ο οποίος θα πρέπει να ήταν υπό διεκδίκηση.

Όσον αφορά τα φυσικά όρια των νοτιότερα κείμενων Αινιάνων προς τους Αχαιούς Φθιώτες από την Ψηλή Ράχη περνούν στη ράχη Πασχάλευρα, νότια από το χωριό Παλιά Γιαννιτσού, στην κορυφή Κούτρα (793), στην κορυφή Κοκκάλια (826), στις ράχες Ζυγός και Ίσιωμα, στην κορυφή Καραπά (816), στην κορυφή Μέγα Ίσιωμα (738), στα Καραπούργια (714), στο Μέγα Ίσιωμα (887), τον πρόβολό της Πύργος (768), τις ράχες Φτιές (701) και Ταμπούρι (802) αμέσως πάνω στα βόρεια από το χωριό Μοσχοκαρυά. Συνεχίζει στη ράχη Καζάρμα (819) και στη νότια κορυφή (806) της Κορακόραχης, το χωριό Καλαμάκι, την κορυφή 859, τη ράχη Πουρνάρα, την κορυφή Κόνια, το βουνό της Αντινίτσας, βόρεια από το Μοναστήρι (κορυφή 1144), τα υψώματα προς τα ανατολικά του ως τον Προφήτη Ηλία (1170) και τέλος προχωρά στη Σκουροράχη, το Ξεροβούνι, τη λάκκα του Πλακωτού ως την πλατιά κορυφή Αμάλια (974) και από κει στη ράχη ανάμεσα Πετρωτά και Μάκρη.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των πόλεων των Αινιάνων, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, αφού μεγάλο μέρος αυτών δεν έχει ακόμη ταυτιστεί με υπάρχοντα λείψανα, τα φυσικά όρια των κορυφογραμμών στα δυτικά, βόρεια και νότια ταυτίζονται με τα πολιτικά όρια της περιοχής τους.

1Δ. Το ποτάμιο σύστημα της κοιλάδας του Σπερχειού

Κύριο γεωγραφικό χαρακτηριστικό της υπό εξέταση περιοχής είναι ο ποταμός **Σπερχειός**, ο οποίος ρέει σε μια ρηγματική τάφρο, που συνεχίζει προς τα ανατολικά υποθαλάσσια στο Μαλιακό κόλπο. Το ποτάμιο σύστημα στην κοιλάδα του Σπερχειού έχει ως εξής. Ο Σπερχειός πηγάζει από το όρος Τυμφρηστός¹²⁴ και η πιο απομακρυσμένη του πηγή βρίσκεται στα ΝΑ του χωριού Μαυρίλλο, όπου σύμφωνα με τις παλαιότερες απόψεις υποτίθεται η θέση του τεμένους και του βωμού του θεοποιημένου ποταμού Σπερχειού χωρίς ωστόσο, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, να υπάρχουν κάποια ευρήματα¹²⁵. Με τα νερά της πηγής αυτής λίγο ανατολικά του Μαυρίλλου, συμβάλλουν τα νερά που ρέουν από την ψηλότερη κορυφή του βουνού με τη μορφή χειμάρρου. Με κατεύθυνση προς τα ανατολικά, με τα νερά αυτά ενώνεται στην περιοχή του Παλιόκαστρου, το Καστανόρεμα, και στην περιοχή των χωριών Πετσιωτά και Περίβλεπτον, ο ποταμός Πετσιώτικος, ο οποίος πηγάζει από ένα εκτεταμένο βαλτώδες υψίπεδο μεταξύ της Φουρνάς και της Ρεντίνας. Από το Παλιόκαστρο και προς τα ανατολικά μπορεί κανείς να κάνει λόγο για ενιαίο μεγάλο ποταμό. Ανατολικότερα ανάμεσα στα χωριά Κάψη και Μουντζουράκιο ρέει ο ποταμός Καπιώτικος, ο οποίος χύνεται στο Σπερχειό και η συμβολή των δύο ποταμών ονομάζεται Διπόταμον. Ακόμη ανατολικότερα συμβάλλει στο ποτάμι ο ποταμός Ρουστινιατής, ο οποίος πηγάζει από τα Πουγκάκια και ρέει ανάμεσα στα χωριά Κανάλια και Πίτσι. Τα νερά του όρους Οξυά ενώνονται και σχηματίζουν το μεγαλύτερο παραπόταμο του Σπερχειού, ο οποίος σήμερα ονομάζεται Ίναχος (στη νεώτερη εποχή ήταν γνωστός ως Βίστριζα) και πιθανότατα ταυτίζεται με τον αρχαίο ποταμό **Ίναχο**. Συμβάλλει με το Σπερχειό μεταξύ των χωριών Καρυά Υπάτης και Καστρί Μακρακώμης. Στη συνέχεια ο Σπερχειός δεχόταν τα νερά από το χειμάρρο Ξηριά που έρεε κοντά στην Υπάτη, τις θερμές πηγές και πολλές άλλες πηγές που αναβλύζουν στην περιοχή του χωριού Μεξιάτες. Ο μεσαιός ρους του ποταμού δεν αποτελούσε χώρισμα λαών, αλλά έρεε δια μέσου της χώρας των Αινιάνων¹²⁶. Ο κάτω ρους του ποταμού ωστόσο, ο οποίος αρχίζει από το στένεμα της κοιλάδας μεταξύ των σημερινών χωριών Σταυρός και Φραντζή, αποτελούσε φυσικό όριο, καθώς για να τον διασχίσει κάποιος απαιτούνταν γέφυρες. Για παράδειγμα το 480 π.Χ., ο κάτω ρους του Σπερχειού αποτελούσε το όριο μεταξύ Μαλιέων και των Αχαιών, και το 279 π.Χ. μεταξύ Μαλιέων και Οιταίων. Αφού δεχόταν τα νερά του χειμάρρου που ρέει κοντά στην Υπάτη, ο Σπερχειός το 480 π.Χ. εξέβαλε στον Μαλιακό κόλπο. Η κοίτη του ποταμού στις εκβολές του βρισκόταν βορειότερα από τη σημερινή και στη δεξιά όχθη του βρισκόταν η πόλη Αντίκυρα. Ο Στράβων μας μεταφέρει ότι ο Δημήτριος Καλλατιανός μιλά για αλλαγή του ρου του ποταμού, που υπήρξε αποτέλεσμα του σεισμού του 426¹²⁷.

Για την εκβολή του Σπερχειού οι πληροφορίες που έχουμε είναι μάλλον συγκεχυμένες. Την εποχή του Ηρόδοτου, με δεδομένο ότι οι ακτογραμμή βρισκόταν κατά κάποια χιλιόμετρα δυτικότερα και οι ποταμοί που θα αναφερθούν παρακάτω χύνονταν απευθείας στη θάλασσα, η εκβολή του Σπερχειού θα πρέπει να βρισκόταν βορειότερα από τη μεσαιωνική γέφυρα της Αλαμάνας¹²⁸, δηλαδή του Σπερχειού, αφού Αλαμάνα είναι η μεσαιωνική του ονομασία. Ο Στράβων δεν είναι σταθερός ως προς την εκβολή του, καθώς σε ένα σημείο ακολουθεί τον Ηρόδοτο και τοποθετεί την

¹²⁴ Στραβ. 9.5.9.

¹²⁵ Όμ. Ιλ. Ψ, στ. 148, Βορτσέλας, 1907, 20.

¹²⁶ Ηροδ. 7, 198, Αισχ. Πέρσ. 486, Σκύλ. 62.

¹²⁷ Στράβ. 1.3.20.

¹²⁸ Grundy, 1901, 281.

εκβολή στην Αντίκυρα¹²⁹, ενώ λίγο παρακάτω γράφει ότι ο Σπερχειός εκβάλλει αμέσως έξω από τις Θερμοπύλες¹³⁰ και ακόμη πιο κάτω γράφει αόριστα ότι αυτός εκβάλλει κοντά στις Θερμοπύλες και ανάμεσα σε αυτές και τη Λαμία, από την οποία απείχε περίπου 30 στάδια¹³¹. Ο Στράβων επίσης υπολογίζει, κατά μια όχι απολύτως σίγουρη γραφή, 10 στάδια από τις Θερμοπύλες, πιθανόν από το λιμένα των Θερμοπυλών, μέχρι την εκβολή του Σπερχειού¹³². Το 280 π.Χ. η εκβολή σχημάτιζε ένα εκτεταμένο έλος, το οποίο διαπέρασαν οι Γαλάτες κάτω από την κατεστραμμένη γέφυρα¹³³. Έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις για τη θέση της εκβολής του ποταμού κατά τον 5^ο αι. π.Χ., όπως ότι ενδέχεται να εξέβαλλε στην περιοχή της μεσαιωνικής λίθινης γέφυρας, της λεγόμενης γέφυρας της Αλαμάνας¹³⁴ ή νότια του σημερινού χωριού Κόμμα¹³⁵, αλλά η ακριβής θέση είναι μάλλον αδύνατο να εντοπιστεί. Για την απόσταση που δίνει ο Στράβων με πηγή του τον Αρτεμίδωρο, ο Stählin αναφέρει ότι η μέτρηση αυτή οδηγεί σε ένα σημείο χαμηλότερα από τη γέφυρα της Αλαμάνας¹³⁶.

Δύσκολα επίσης θα μπορούσε να αποκατασταθεί η αρχαία πορεία του ποταμού, καθώς οι αλλαγές της, φυσικές ή τεχνητές, θα πρέπει να ήταν πολυάριθμες και να προκλήθηκαν από διάφορες αιτίες. Βέβαιο πάντως είναι ότι ο Σπερχειός στον 5^ο αι. π.Χ. χυνόταν στη θάλασσα πριν στρέψει, όπως σήμερα προς τα νοτιοανατολικά¹³⁷.

Στην αρχαιότητα θα πρέπει να υπήρχε τουλάχιστον μια γέφυρα στον κάτω ρου του Σπερχειού, πιθανόν κοντά στην Αντίκυρα, την οποία πέρασε και ο Ηρόδοτος. Αυτή πιθανολογείται ότι υπήρχε στους πολέμους του 4^{ου} π.Χ.¹³⁸ και μνημονεύεται μεταξύ άλλων στην επιδρομή των Γαλατών¹³⁹.

Οι ποταμοί που ρέουν από την Οίτη αναφέρονται στην ιστορία του Ηροδότου, όπου δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι ήταν παραπόταμοι του Σπερχειού, όπως είναι σήμερα, και με το δεδομένο ότι η ακτογραμμή βρισκόταν πολύ δυτικότερα, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι αυτοί εξέβαλλαν απευθείας στο Μαλιακό κόλπο. Ο ποταμός **Μέλανας**, ο οποίος έρεε σε απόσταση 5 σταδίων από την Τραχίνα και 20 σταδίων από το Δύρα¹⁴⁰, ταυτιζόταν σύμφωνα με τους παλαιότερους μελετητές λόγω του ονόματος, του χρώματος των νερών και της θέσης του με τον Μαυροπόταμο ή Μαυρονέρια, ο οποίος σήμερα χύνεται στον Γοργοπόταμο (αρχ. Δύρας)¹⁴¹. Τελευταία ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι ο αρχαίος Μέλανας είναι ο σημερινός Ξηριάς¹⁴², στον οποίο στη συνέχεια χύνονται τα Μαυρονέρια. Η ταύτιση του Μέλαντα είναι μεγάλης σημασίας γιατί από την αυτήν εξαρτάται η θέση της Τραχίνας (βλ. παρακάτω).

Κατά τον Ηρόδοτο¹⁴³ μεταξύ του Σπερχειού και του Μέλαντα έρεε ο **Δύρας**, ο οποίος απείχε 20 στάδια από τον καθένα. Λόγω θέσης θα πρέπει να ταυτιστεί με το Γοργοπόταμο, μια άποψη που ενστερνίζονται όλοι οι μελετητές. Ο ένας βραχίονάς

¹²⁹ Στράβ. 9.4.14.

¹³⁰ Στράβ. 9.4.15.

¹³¹ Στράβ. 9.5.8.

¹³² Στράβ. 9.5.13. Σύμφωνα με άλλη άποψη πρόκειται για λάθος και το κείμενο δεν έγραφε 10 (ι), αλλά 70 (ό).

¹³³ Πaus. 10.20.6-7.

¹³⁴ Βορτσέλας, 1907, 22.

¹³⁵ Grundy, 1901, 281, Béquignon, 1937, 65, σημ. 5.

¹³⁶ Stählin, 2002, 335, σημ. 56.

¹³⁷ Béquignon, 1937, 55 κ.ε.

¹³⁸ Πολύαι. 2.3.13, 4.4.2.

¹³⁹ Πaus. 10.20.6, Stählin, 2002, 334.

¹⁴⁰ Ηρόδ. 7.198-9, Στράβ. 9.4.14, Λίβ. 36.22.8.

¹⁴¹ Leake, 1967, τ. II, 25-26, Bursian., 1862, 91, Grundy, 1901, 278, 281, Βορτσέλας, 1907, 23.

¹⁴² Szemler, Cherf, Kraft, 1996, 25.

¹⁴³ Ηρόδ. 7.198.

του πηγάζει βόρεια από τη θέση Πυρά του Ηρακλέους, για την κατάσβεση της οποίας ανέβλυσε, σύμφωνα με τον μύθο, ενώ ένας άλλος από το Βαλόρεμα μεταξύ της Καταβόθρας και του Γρεβενού. Ρέει σε βραχώδη και επικλινή κοίτη ανάμεσα στα χωριά Φραντζή και Γοργοπόταμος και χύνεται στον Σπερχειό κάτω από τη γέφυρα της Αλαμάνας.

Ο ποταμός **Ασωπός**, κατά τους αρχαίους συγγραφείς¹⁴⁴, βγαίνει από στενό φαράγγι νότια της Τραχίνας, και ρέοντας κατά μήκος στους πρόποδες του βουνού δέχεται τα νερά του Φοίνικα, ενώ κοντά στην Ανθήλη φτάνει στη θάλασσα. Είναι κοινώς αποδεκτό από τους μελετητές¹⁴⁵ ότι ο αρχαίος Ασωπός ταυτίζεται με τον σημερινό Ασωπό (παλαιότερα Καρβουναριά). Και ο Ασωπός σήμερα πέφτει στο Σπερχειό, ενώ στην αρχαιότητα εξέβαλε στη θάλασσα. Είναι πιθανόν στην αρχαιότητα, αφού κατέβαινε στον κάμπο, να παρακολουθούσε στη συνέχεια τα ριζά του βουνού στα βόρεια του αρχαίου δρόμου, και να χυνόταν στη θάλασσα κοντά στο μύλο του Ζέστανου¹⁴⁶.

Ο **Φοίνικας** κατά τον Ηρόδοτο¹⁴⁷ ήταν μικρός, βρισκόταν στο νότια του Ασωπού, έρεε σε απόσταση 15 σταδίων από τις καθεαυτό Θερμοπύλες, δηλαδή τις θερμές πηγές, και χυνόταν στον Ασωπό¹⁴⁸. Με το δεδομένο της απόστασης ταυτίζεται με ένα ποταμάκι που πηγάζει από τις δυτικές πλαγιές του ακρωτηρίου που σχηματίζει το δυτικό στενό των Θερμοπυλών και είναι γνωστό ως «ρέμα του Μύλου» που μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. χανόταν μέσα στο βάλτο¹⁴⁹. Ο Ασωπός δεχόταν τον Φοίνικα στην εκβολή του.

Τα νερά που ρέουν από την Όθρυ αποτελούν μάλλον χειμάρρους, παρά ποτάμια, από τους οποίους άξιος λόγου είναι μόνο ο Ξεριάς, που ρέει ανατολικά της Λαμίας και ταυτίζεται με τον αρχαίο **Αχελώο**¹⁵⁰. Στην αρχαιότητα κατέληγε στη θάλασσα και στις όχθες του κατοικούσαν οι Παραχελωίτες¹⁵¹.

¹⁴⁴ Ηρόδ. 7.199 κ.ε., Στράβ. 9.4.15.

¹⁴⁵ Bursian, 1862, 92, Grundy, 1901, 278, Βορτσέλας, 1907, 23 κ.ε.

¹⁴⁶ Béquignon, 1937, 65.

¹⁴⁷ Ηρόδ. 7.200.

¹⁴⁸ Στράβ. 9.4.14, Πλίν. 4.30, Στέφ. Βυζ. στη λ..

¹⁴⁹ Leake, 1967, II, 32, Bursian, 1862, 92, Lolling, Baed., 134, Grundy 1901, 280, 284, Stahlin, 2002, 338, Béquignon, 1937, 65, 181.

¹⁵⁰ Stählin, 2002, 335.

¹⁵¹ Στράβ. 9.5.10, 10.2.1, Στέφ. Βυζ.στη λ., Dodwell, 1819, τ.2, 79, Bursian, 1862, 84, Βορτσέλας, 1907, 21.

1Ε. Μαλιακός κόλπος, Μαλαίος δρυμός, Αινιακόν δάσος

Ο **Μαλιακός κόλπος**, πήρε το όνομά του από το έθνος των Μαλιέων, που κατοικούσε στην περιοχή¹⁵². Τα όριά του ήταν από την εσωτερική γωνία του κόλπου προς τα ανατολικά μέχρι τον Εχίνο¹⁵³. Ένα γεωλογικό ρήγμα χώρισε τη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα από την Εύβοια και η άκρη αυτού του ρήγματος είναι η ακτή του Μαλιακού κόλπου. Στο βορειοδυτικό άκρο της Εύβοιας φαίνεται να συναντώνται δύο, ίσως και τρία ρήγματα, η γραμμή Υπάτη-Θερμοπύλες-Αιδηψός, η γραμμή από τα δυτικά προς τα ανατολικά και η νοτιοανατολική γραμμή του Ευρίπου¹⁵⁴. Αποτέλεσμα των ρηγμάτων ήταν να ταλαιπωρείται η περιοχή από μεγάλους σεισμούς, όπως αυτόν που αναφέρεται στον Στράβωνα¹⁵⁵ και σημειώθηκε πιθανόν το 426 π.Χ.¹⁵⁶. Η αμπώτιδα και η πλημμυρίδα είναι ιδιαίτερα αισθητές στην περιοχή και οι διαφορές στη στάθμη του νερού μεταβάλλουν τη μορφολογία στην ήδη ρηχή ακτή¹⁵⁷.

Στην εκβολή του Σπερχειού εξαιτίας των αποθέσεων του ποταμού η ακτογραμμή μεταβαλλόταν διαρκώς. Σαν αποτέλεσμα η παραλία του Μαλιακού κόλπου από τους Περσικούς πολέμους έχει μετατοπιστεί κατά κάποια χιλιόμετρα προς τα ανατολικά (εικ. 5). Όπως έχει ήδη αναφερθεί, εκτός από το Σπερχειό, και οι σημερινοί παραπόταμοί του στην αρχαιότητα έφευγαν στον κόλπο και με τις προσχώσεις τους προκάλεσαν τη διεύρυνση της παράκτιας περιοχής περισσότερο στα νότια του κόλπου, παρά στο βορρά. Σύμφωνα με τον Βέκβιγνον¹⁵⁸ ο μυχός του κόλπου πρέπει να βρισκόταν στα 480 π.Χ. κάπου 5 με 6 χιλιόμετρα δυτικά από τη γέφυρα της Αλαμάνας και από νωρίς είχε στην αρχαιότητα αρχίσει η διαδικασία της επίχωσης που έκανε και την ακτή απρόσφορη για πλοία εξαιτίας των τεναγών. Στην παλιά εθνική οδό από την αρχαία Ηράκλεια προς τη Λαμία υπολογίζεται ότι έφτανε περίπου ο μυχός του κόλπου στα κλασικά χρόνια. Σύμφωνα με τις παραπάνω έρευνες η περιοχή αμέσως δυτικά της ακτογραμμής, χονδρικά ως τα στενά Κωσταλέξη-Σταυρός, θα πρέπει να ήταν βαλτώδης. Στην εποχή του Πausανία (2^{ος} αι. μ.Χ.), με τη σχηματισμένη πρόσχωση, το πέραςμα μεταξύ της Οίτης και της θάλασσας είχε πάψει να έχει την στενότητα που παρουσίαζε τον 5^ο αι. π.Χ. Ο περιηγητής περιγράφοντας τη σύγκρουση μεταξύ Ελλήνων και Γαλατών στις Θερμοπύλες (279 π.Χ.) παρουσιάζει τη σημερινή εκτεταμένη πρόσχωση ως βάλτο με λασπόνερα που μερικά πλοία μπορούσαν να τα διασχίσουν και να πλησιάσουν την ακτή¹⁵⁹. Αβαθής ήταν και η βόρεια ακτή του κόλπου, όπως και σήμερα. Το είδος αυτό της ακτής ήταν ακατάλληλο για ναυσιπλοΐα, αλλά προσφερόταν για την ανάπτυξη της αλιείας με μικρά σκάφη.

Ο **Μαλαίος δρυμός** ή **Μαλιακόν δάσος**, μας είναι γνωστός από το επιτύμβιο επίγραμμα κάποιου νέου με το όνομα Δέρξιος¹⁶⁰, ο οποίος δολοφονήθηκε από ληστές στο δάσος αυτό. Έχει υποτεθεί ότι βρισκόταν στην κλιτύ της Όθρουσ από τη Δερβέν Φούρκα προς τη Λαμία¹⁶¹.

¹⁵² Για αναφορές στο Μαλιακό κόλπο βλ. Ηρόδ. 4.33, Καλλίμ. Ύμν. εις Δήλ. 287, Πολύβ. 9.41.11 κ.α.

¹⁵³ Αριστοφ. Λυσ. 1169, Σκύμνος 603, Σκύλ. 63, Πολύβ. 9.41.11.

¹⁵⁴ Stählin, 2002, 336.

¹⁵⁵ Στράβ. 1.3.20.

¹⁵⁶ Fossey, 1990, 183-184.

¹⁵⁷ Ηρόδ. 7.198.

¹⁵⁸ Béquignon, 1937, 65, 75.

¹⁵⁹ Πaus. 10.21.4.

¹⁶⁰ Jacobs 1813-1817, τ. III, 287.

¹⁶¹ Leake, 1967, I, 461, Βορτσέλας, 1907, 47.

Από το Θεόφραστο¹⁶² γνωρίζουμε την ύπαρξη του **Αινιανικού δάσους**. Στο απόσπασμα αυτό γίνεται λόγος για την ποιότητα της τεκτονικής ξυλείας που προέρχεται από το συγκεκριμένο δάσος. Σύμφωνα με κάποιες υποθέσεις το δάσος μπορεί να βρισκόταν στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού, μεταξύ Οίτης και Όθρυος¹⁶³.

Σημαντικό στοιχείο της κοιλάδας τους Σπερχειού είναι η ύπαρξη θερμών πηγών. Οι θερμές πηγές στις Θερμοπύλες αναβλύζουν στους πρόποδες του Καλλιδρόμου και από αυτές πήρε το όνομά του ο τόπος¹⁶⁴. Ήδη ο Ηρόδοτος¹⁶⁵, αναφέρει φυσικούς λουτήρες με το όνομα «χύτροι». Στον 4^ο αι. π.Χ. χρονολογείται επιγραφή που αναφέρει μια δεξαμενή στις Θερμοπύλες, η οποία θα πρέπει να καθαρίζεται¹⁶⁶ και συμπεραίνεται ότι από την εποχή εκείνη τουλάχιστον είχαν κατασκευαστεί εκεί κάποιες εγκαταστάσεις. Ο Ηρώδης ο Αττικός έκτισε νέες δεξαμενές¹⁶⁷, τις οποίες είδε ο Πausanias¹⁶⁸. Οι κατασκευές αυτές θα πρέπει να βρίσκονται κάτω από αποθέσεις¹⁶⁹.

Οι πηγές στις Θερμοπύλες ήταν αφιερωμένες στον Ηρακλή¹⁷⁰ και σύμφωνα με το μύθο η Αθηνά και ο Ήφαιστος τις έκαναν να αναβλύσουν για να αναζωογονήσουν τον κουρασμένο ήρωα¹⁷¹. Κοντά στις πηγές υπήρχε αρχικά ένας βωμός αφιερωμένος στον ήρωα και στη συνέχεια κτίστηκε ναός που ανακαινίστηκε τον 4^ο αι. π.Χ.¹⁷² (βλ. αναλυτικά στην Ανθήλη).

Δεν υπάρχει περιέργως καμιά αρχαία γραπτή πηγή που να αναφέρεται στα λουτρά της Υπάτης. Κοντά στις πηγές βρέθηκε επιγραφή του 4^{ου} αι. π.Χ.¹⁷³ στην οποία αναγραφόταν ΕΠΑΦΡΟΔΙΤ που κάποιοι παλαιότεροι μελετητές ανέγνωσαν ως Αφροδίτη και θεώρησαν ότι τα λουτρά ήταν αφιερωμένα στη θεά¹⁷⁴. Σύμφωνα, όμως με νεώτερους μελετητές, πρόκειται για το όνομα Επαφρόδιτος, και πιθανολογείται ότι οι πηγές συνδέονται με τη λατρεία των θεών της υγείας της Υπάτης¹⁷⁵.

Βορειοδυτικά των πηγών των Θερμοπυλών και νότια της γέφυρας της Αλαμάνας, στους πρόποδες Καλλιδρόμου, αναβλύζουν σήμερα οι θερμές ιαματικές πηγές με το όνομα Ψωρονέρια, οι οποίες ωστόσο είναι άγνωστο το πότε ανέβλυσαν και δεν αναφέρονται από κάποια αρχαία πηγή.

Θερμές και ψυχρές ιαματικές πηγές υπάρχουν επίσης σήμερα στο Πλατύστομο¹⁷⁶, στα βόρεια της Μακρακώμης, για τις οποίες επίσης αγνοούμε την περίοδο στην οποία ανέβλυσαν και δεν έχουμε καμιά αναφορά από τις αρχαίες πηγές.

¹⁶² Θεόφρ., Περί φυτών ιστορία, 5.2.1.

¹⁶³ Βορτσέλας, 1907, 48.

¹⁶⁴ Λίβ. 36.15.12, Αππ., Συρ., 4.17.

¹⁶⁵ Ηρόδ. 7.176.

¹⁶⁶ Syll³ 251 III 15.

¹⁶⁷ Φιλόστρ. Σοφ. 2.1.5.

¹⁶⁸ Πaus. IV 35, 9.

¹⁶⁹ ΠΑΕ 1899, 78-97.

¹⁷⁰ Στράβ. 9.4.13.

¹⁷¹ Αριστοφ. Νεφ. 1050, Σουΐδας στη λ. Θερμοπύλαι.

¹⁷² Ηρόδ. 7, 176, Syll³ 251 III 9.

¹⁷³ IG IX 2, αρ. 29.

¹⁷⁴ Καπράλος, 1892, 820-833, Βορτσέλας, 1907, 39, ΑΕ 1914, 89.

¹⁷⁵ Stählin, 2002, 371.

¹⁷⁶ Βορτσέλας, 1907, 43-46.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ

2Α. Η Ομηρική παράδοση για την πολιτική οργάνωση της κοιλάδας του Σπερχειού

Από τα Ομηρικά έπη παίρνουμε πολλές πληροφορίες για την κοιλάδα του Σπερχειού. Υπάρχουν σε αυτά δύο παράλληλες παραδόσεις: αυτή που περιλαμβάνεται στον Κατάλογο των Πλοίων, που αποδίδει στον Πηλέα και τον Αχιλλέα μια περιορισμένη επικράτεια¹⁷⁷ και η διαφαινόμενη στο υπόλοιπο κείμενο, στο οποίο ο ρόλος του Αχιλλέα έχει διευρυνθεί. Πολλοί αμφισβήτησαν την εγκυρότητα των πληροφοριών που δίνει ο Κατάλογος, αλλά το γεγονός ότι στον κύριο ήρωα του έπους αποδίδεται μόνο μια μικρή επικράτεια αποτελεί ένδειξη ότι μάλλον διατηρεί μια γνήσια παράδοση¹⁷⁸. Τα αρχαιολογικά δεδομένα μας οδηγούν να αποδεχτούμε ότι απεικονίζει την κατάσταση της περιοχής μετά το 1400 π.Χ., αφού δε μαρτυρείται πιο πρόωμη διείσδυση του μυκηναϊκού πολιτισμού στην περιοχή. Κατά τον Κατάλογο των Πλοίων το κράτος του Αχιλλέα περιελάμβανε το Πελασγικό Άργος, την Αλο, την Αλόπη και την Τραχίνα, τη Φθία και την Ελλάδα¹⁷⁹. Επειδή τα δύο τελευταία φαίνεται ότι ήταν ονόματα περιοχών και τα τρία προηγούμενα ονόματα πόλεων, θα πρέπει και το Πελασγικό Άργος να είναι όνομα πόλης¹⁸⁰. Οι υπήκοοί του ήταν οι Μυρμιδόνες, οι Έλληνες και οι Αχαιοί¹⁸¹. Ποτέ όμως δεν ονομάζονται ως Φθίοι, ενώ επανειλημμένα ονομάζεται η Φθία πρωτεύουσα του Αχιλλέα¹⁸². Αυτό σημαίνει ότι οι Φθίοι θα πρέπει να εκδιώχτηκαν από τη Φθία, όπως φαίνεται από τους Αχαιοί¹⁸³. Δεν θα ασχοληθούμε εδώ με τις πιθανές θέσεις των πόλεων γιατί δεν αφορούν την περίοδο μελέτης, αλλά πρέπει να σημειώσουμε ότι η Φθία πρέπει να είναι η περιοχή του βόρειου Μαλιακού κόλπου και η Ελλάς η περιοχή νότια από τον Σπερχειό που στα νεώτερα ακόμη χρόνια είχε το λαϊκό όνομα Ελλάδα¹⁸⁴.

¹⁷⁷ Béquignon, 1937, 125 κ.ε. (για τις παλαιότερες απόψεις για τις πληροφορίες που προκύπτουν από το έπος για την κοιλάδα του Σπερχειού), Hope Simpson, Lazenby, 1959, 102 (για τις νεότερες απόψεις).

¹⁷⁸ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 26.

¹⁷⁹ Ιλ. Β 681-685.

¹⁸⁰ Hope-Simpson, Lazenby, 1959, 104.

¹⁸¹ Ιλ. Β 684.

¹⁸² Ιλ. Α 153, Ι 363, Οδ. λ 496.

¹⁸³ Hope Simpson, Lazenby, 1959, 105.

¹⁸⁴ Leake, 1967, τ.ΙΙ, .8, Wace, Thompson, 1912, 255.

2B. Η πολιτική σχέση μεταξύ των εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού και της Θεσσαλίας-Η περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού στην Αιτωλική Συμπολιτεία και η τύχη της μετά της διακήρυξη της ελευθερίας το 196 π.Χ.

Παλαιότεροι αλλά και σύγχρονοι μελετητές συμπεριλάμβαναν την κοιλάδα του Σπερχειού σε μελέτες με κύριο αντικείμενο την αρχαία Θεσσαλία¹⁸⁵. Αυτό εξηγείται από την προϊστορία της περιοχής, κατά την οποία, όπως αναφέρθηκε ήδη, το βασίλειο του Αχιλλέα εκτεινόταν από τη νότια σημερινή Θεσσαλία έως την κοιλάδα του Σπερχειού, και επομένως ήταν βολικό οι περιοχές να εξετάζονται μαζί. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή θα πρέπει να οφείλεται επίσης στις πολιτικές σχέσεις εξάρτησης ή και υποτελείας που σε μεταγενέστερες ιστορικές περιόδους συνέδεαν τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού με τους Θεσσαλούς.

Πιο συγκεκριμένα οι Θεσσαλοί αφού κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου κατέλαβαν τη μεγάλη πεδιάδα του Πηνείου που αργότερα πήρε το όνομά τους, δημιούργησαν ένα ισχυρό φυλετικό κράτος εκτοπίζοντας μέρος από τους προγενέστερους κατοίκους και υποδουλώνοντας τους υπολοίπους. Αργότερα, κυριάρχησαν και στις γειτονικές περιοχές, που έγιναν γνωστές ως περιοίκοι των Θεσσαλών¹⁸⁶, και τις οποίες επηρέαζαν πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά. Αυτοί ήταν υποτελείς ή υποτελείς-σύμμαχοι των Θεσσαλών.

Κατά την Αρχαϊκή Εποχή, στα τέλη του 7^{ου} με αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ., χάρη στην πολιτική οργάνωση και τη στρατιωτική δύναμή της, που υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την ενδυνάμωση και την άνοδό της¹⁸⁷, η Θεσσαλία κυριαρχούσε¹⁸⁸ ή τουλάχιστον είχε τον έλεγχο των περιοχών μέχρι την Αθήνη. Ο Αριστοτέλης¹⁸⁹ αναφέρεται σε έναν αρχαίο πόλεμο μεταξύ των Αχαιών και των Θεσσαλών και είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για τις συγκρούσεις που οδήγησαν στην κυριαρχία των Θεσσαλών στην περιοχή¹⁹⁰. Σύμφωνα με τον Αισχίνη-μια μεταγενέστερη της Αρχαϊκής εποχής πηγή, καθώς χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ.¹⁹¹-ανάμεσα στα 12 έθνη που αποτελούσαν τα μέλη της Αμφικτυονίας, οι Θεσσαλοί αναφέρονται πρώτοι, αν και ήταν ισότιμοι με τα άλλα μικρότερα έθνη της περιοχής¹⁹², αφού κάθε ψήφος είχε την ίδια βαρύτητα. Θα πρέπει λοιπόν να πήραν μέρος ή και να κυριάρχησαν στην Αμφικτυονία, αφού κυριεύσαν την πεδιάδα του Πηνείου και αφού μετέτρεψαν τα γειτονικά έθνη σε υποτελείς ή υποτελείς-συμμάχους¹⁹³.

Παρότι ακριβής καθορισμός του χρόνου δεν είναι δυνατός, η επέκταση της Θεσσαλίας ως τον Σπερχειό και ο έλεγχος των περιοίκων και των υπηκόων τους είχε ολοκληρωθεί τον 7^ο αι. π.Χ. Κατά τον 6^ο αι. π.Χ. το κράτος των Θεσσαλών είχε

¹⁸⁵ Kip, *Thessalische Studien*, 1910, Stählin, *Das hellenische Thessalien*, 1924, Συνέδριο στη μνήμη του Δ. Θεοχάρη, 1992, *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990*, 1994.

¹⁸⁶ Για το πρόβλημα των περιοίκων βλ. RE XIX, *Perioikoi*, στ. 831 κ.ε. (Larsen)

¹⁸⁷ Larsen, 1968, 13, 15, 18-19, Philippson, 1950, 223. Η δύναμη των Θεσσαλών στηριζόταν στο καλά οργανωμένο ιππικό, στη χαλαρή εσωτερική, αλλά στην ισχυρή εξωτερική πολιτική των Τετράδων, δηλαδή των τεσσάρων μερών στα οποία ήταν διαιρεμένη, και στον έλεγχο πάνω στους περιοίκους και τους υποτελείς συμμάχους.

¹⁸⁸ Larsen, 1968, 109-110, Kase-Szemler, 1984, 107-109.

¹⁸⁹ Αριστ. *Πολιτεία* 1267^b 5-7.

¹⁹⁰ Hansen, Nielesen, 2004, 687.

¹⁹¹ Αισχίν. *Περί της Παραπρεσβείας*, 116. Για το πρόβλημα των μελών δεξ, RE IV, *Delphes*, στ. 2679 (Pomtow).

¹⁹² Kirsten, 1950, τ. 1, 270 κ.ε.

¹⁹³ RE 6A.1, *Thessalia*, στ. 70-143 (Stahlin, Hiller von Gaertingen, Lippold), Philippson, 1950, τ.1, 259 κ.ε., Kl. Pauly, 5, 756-761 (Meyer), Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 106.

κατακτήσει εκτεταμένες περιοχές, εισέπραττε φόρους από τους υπηκόους της και διόριζε αξιωματούχους για να επιβλέπουν κάποιους από αυτούς¹⁹⁴. Ένδειξη για την ισχύ της υποτέλειας αποτελεί ότι κατά το α' ήμισυ του 6^{ου} αι. π.Χ. οι Θεσσαλοί επεκτάθηκαν προς τα νότια συμμετέχοντας στον Πρώτο Ιερό πόλεμο. Επίσης, τα σχετικά με την κυριαρχία των Θεσσαλών ενισχύονται από μια αναφορά του Ξενοφώντα¹⁹⁵. Σύμφωνα με αυτόν, στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. ο Ιάσων, άρχοντας των Φαρσάλων και επίδοξος ταγός των Θεσσαλών, φιλοδοξώντας να αναβιώσει το ισχυρό Θεσσαλικό κράτος που υπήρχε πριν από τους περσικούς πολέμους, σκόπευε να επιβάλλει το φόρο προς τους περιοίκους που ο Σκόπας-άρχοντας της Κραννώνας και ταγός της Θεσσαλίας-είχε παλαιότερα ορίσει. Πιθανότατα πρόκειται για τον Σκόπα το γηραιότερο, ο οποίος ήταν άρχοντας της Κραννώνας και ταγός της Θεσσαλίας την εποχή των Περσικών πολέμων¹⁹⁶. Κατά συνέπεια η υποτέλεια, τουλάχιστον φορολογική, των περιοίκων θα πρέπει να έφθανε χρονικά ως και τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. Η σχέση αυτή διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ., ενώ ο Ηρόδοτος αναφέρει ξεχωριστά τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού¹⁹⁷, χωρίς να προκύπτει από κάπου κυριαρχικός ρόλος των Θεσσαλών.

Τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. λοιπόν η Θεσσαλία αποδυναμώνεται και χάνει την επιρροή της στις γύρω περιοχές. Την εποχή των περσικών και κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αι. π.Χ., όπως συνάγεται από τις πηγές της κλασικής περιόδου, καθεμιά από τις γειτονικές περιοχές της Θεσσαλίας θα πρέπει να ήταν ανεξάρτητη¹⁹⁸. Η ύπαρξη ξεχωριστών γεωγραφικών όρων και εθνικών ονομάτων για τα έθνη που εξετάζουμε αποτελεί ένας σαφές στοιχείο που δεν επιτρέπει να εκλαμβάνονται οι Αχαιοί Φθιώται, οι Μαλιείς, οι Οιταίοι και οι Αινιάνες πολιτικά, Θεσσαλοί. Όπως προαναφέρθηκε, ο Ηρόδοτος¹⁹⁹ αναφέρει ξεχωριστά τους Αινιάνες, τους Μαλιείς και τους Αχαιούς της Φθιώτιδας στον κατάλογο των Ελλήνων που είχαν μηδίσει. Το 413/412 π.Χ. οι Λακεδαιμόνιοι πήραν χρήματα και ομήρους από τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού²⁰⁰, χωρίς καμιά όμως αντίσταση από τους Θεσσαλούς, όπως θα ήταν αναμενόμενο να αντιδράσουν εάν κυριαρχούσαν σε αυτές τις περιοχές. Από τα παραπάνω προκύπτει ξεκάθαρα ότι η επιρροή των Θεσσαλών στους περιοίκους τους είχε πάψει να ισχύει. Καθώς λοιπόν δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πηγή η οποία να εντάσσει τους πληθυσμούς αυτούς πολιτικά στην επικράτεια της Θεσσαλίας, θα ήταν σωστό τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο να εκλαμβάνονται και να εξετάζονται ως ξεχωριστά και ανεξάρτητα έθνη.

Υπάρχουν πάντως κάποιες πληροφορίες από τις αρχαίες πηγές, οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελούν ενδείξεις ότι κάποιες περιοχές της κοιλάδας του Σπερχειού εξακολουθούσαν να βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής των Θεσσαλών κατά τον 5^ο αι. π.Χ. Πιο συγκεκριμένα ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι οι Θεσσαλοί είχαν τον έλεγχο των περιοχών, όπου κτίστηκε η Ηράκλεια Τραχινία²⁰¹. Ωστόσο η επιρροή των Θεσσαλών στην περιοχή θα πρέπει να είχε μειωθεί ή και εκλείψει, γιατί διαφορετικά δεν θα επέτρεπαν στους Λακεδαιμόνιους να αναμειχθούν. Επιπλέον, όπως ήδη αναφέρθηκε,

¹⁹⁴ Larsen, 1968, 15, 18-19.

¹⁹⁵ Ξενοφ. Ελλην. 6.1.19.

¹⁹⁶ Larsen, 1968, 18.

¹⁹⁷ Béquignon, 1937, 345.

¹⁹⁸ Για παραπομπές στους αρχαίους συγγραφείς που διαχωρίζουν τους Θεσσαλούς από τα γειτονικά έθνη βλ. Hansen, Nieleesen, 2004, 676-677. Άλλωστε, σημαντικό στοιχείο αποτελεί, όπως αναφέρθηκε ήδη, ότι ο Ηρόδοτος αναφέρει ξεχωριστά τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού (7.196).

¹⁹⁹ Ηροδ. 7.132 και 7.185.

²⁰⁰ Θουκ. 8.3.

²⁰¹ Θουκ. 3.93.3.

ο Ιάσων²⁰², αφού κατάφερε να γίνει ταγός, θα επανέφερε το φόρο που οι περίοικοι κατέβαλαν την εποχή που ταγός ήταν ο Σκόπας. Η επαναφορά όμως ενός παλαιότερου φόρου αποτελεί ένδειξη ότι αυτός δεν ίσχυε την εποχή του Ιάσωνα²⁰³. Τέλος, το γεγονός ότι κατά τον 4^ο αι. π.Χ. οι Αχαιοί κόβουν νομίσματα με τα αρχικά του εθνικού τους (ΑΧ), αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι η Αχαΐα Φθιώτιδα, η οποία ήταν και γειτονική της Θεσσαλίας ήταν πολιτικά ανεξάρτητη. Το ίδιο θα πρέπει να ίσχυε και για τα άλλα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού, τα οποία επίσης προέβησαν στην έκδοση νομισμάτων στα οποία αναγράφονταν τα εθνικά τους. Μια εξαρτημένη περιοχή θα ήταν λογικό να χρησιμοποιεί τα νομίσματα του κυρίαρχου της και όχι να εκδίδει η ίδια δικά της, καθώς αυτό προϋποθέτει ανεξάρτητη κεντρική εξουσία.

Στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. η Αιτωλική Συμπολιτεία ενδυναμώθηκε και επέκτεινε την επιρροή της σταδιακά συμπεριλαμβάνοντας και τις περιοχές των τεσσάρων εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού.

Μετά την ήττα των Αιτωλών από τους Ρωμαίους, η διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο κατά τους αγώνες των Ισθμίων το 196 π.Χ.²⁰⁴, συμπεριλάμβανε στον κατάλογο των ελεύθερων Ελλήνων και τους Αχαιούς Φθιώτες. Ωστόσο, ενώ οι άλλες περιοχές αποτέλεσαν ανεξάρτητα κράτη, το μεγαλύτερο μέρος της Αχαΐας Φθιώτιδας, με εξαίρεση τις Φθιωτίδες Θήβες, συμπεριλήφθηκε στη Θεσσαλία²⁰⁵. Αργότερα, η κυριαρχία της Θεσσαλίας έφτασε μέχρι τις Θερμοπύλες και την Οίτη, κάτι που συμπεραίνεται κυρίως από τα κείμενα των επιγραφών, στα οποία η χρονολογία δίνεται με την αναφορά των ονομάτων των Θεσσαλών στρατηγών²⁰⁶. Για παράδειγμα, από επιγραφές συμπεραίνουμε ότι η Λαμία ήταν θεσσαλική ήδη το 186 π.Χ.²⁰⁷. Η Αιτωλία ωστόσο, διατήρησε τους Αινιάνες, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι οι εκπρόσωποί τους στο Αμφικτυονικό συνέδριο του 178 π.Χ. ήταν Αιτωλοί²⁰⁸.

²⁰² Ξενοφ. Ελλην. 6.1.18.

²⁰³ Larsen, 1968, 17.

²⁰⁴ Πολύβ. 18.46.5, Λίβ. 33.32.5.

²⁰⁵ Πολύβ. 18.47.7, Λίβ. 33.34.7.

²⁰⁶ Larsen, 1968, 282.

²⁰⁷ IG IX 2, αρ.64-67.

²⁰⁸ Daux, 1936, 307 κ.ε.

ΤΑ ΕΘΝΗ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΧΕΙΟΥ

3Α. Το έθνος και η Χώρα των Αχαιών Φθιωτών

Η παρουσία των Αχαιών στην περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού ανάγεται τουλάχιστον στο τέλος της Μυκηναϊκής εποχής, αφού συμπεριλαμβάνοντα από τον Όμηρο στον κατάλογο των πλοίων που εκστράτευσαν ενάντια στην Τροία, όπου μαζί με τους Μυρμιδόνες και τους Έλληνες αναφέρονται ως άνδρες του Αχιλλέα²⁰⁹. Οι Αχαιοί συνεπώς ήταν ένας προθεςσαλικός λαός που κατά τους ιστορικούς χρόνους κατοικούσε στην κοιλάδα του Σπερχειού και στη βορειότερα κείμενη Όθρυ. Αρχικά κατείχαν τμήμα της κοιλάδας του Σπερχειού και συνόρευαν στα βόρεια με τους Θεσσαλούς, στα δυτικά με τους Δόλοπες, στα νοτιοδυτικά με τους Αινιάνες και στα νότια με τους Μαλιείς. Πιο συγκεκριμένα, από τις πόλεις που ανήκαν στην επικράτειά τους, συμπεραίνεται ότι το βόρειο όριο της χώρας των Αχαιών ξεκινούσε από το ακρωτήριο Πύρρα, στη συνέχεια άφηνε τη θάλασσα και περνούσε πάνω από τα Τσιραγκιώτικα και Κασιδιάρικα βουνά και βόρεια από την Πρόερνα κατέβαινε στην πεδιάδα και έτρεχε σε μικρή απόσταση από το απότομο Ξεροβούνι ως την Εκκάρρα, ενώ συμπεριλάμβανε και τη λεκάνη του Αλμυρού, την κοιλάδα του Ενιπέα και τη λεκάνη της λίμνης Ξυνιάδας. Ο φυσικός διαχωρισμός, εξαιτίας των βουνών, της τελευταίας λεκάνης από τις περιοχές δυτικότερα της Μακρυρράχης, όπου άρχιζε η χώρα των Δολόπων φαίνεται ότι ήταν τόσο ισχυρός²¹⁰ ώστε ίσχυε ακόμα και στις αρχές του 20^{ου} αι., όταν ο Stählin επισκέφτηκε την περιοχή, καθώς δεν μπορούσε από την περιοχή της Ξυνιάδας να βρει αγωγιάτη για τις δυτικότερες ορεινές περιοχές²¹¹. Την εποχή του Ηροδότου στο νότο η χώρα των Αχαιών είχε περιοριστεί μέχρι το Σπερχειό ποταμό, στη δεξιά όχθη του οποίου βρισκόταν η πρώτη πόλη των Μαλιέων, η Αντίκυρα²¹². Σύμφωνα με το μύθο, οι μεταναστεύοντες Αινιάνες φιλονίκησαν για την κοιλάδα του Ινάχου με τους Ιναχείς και τους Αχαιούς²¹³. Πιθανόν, το 413/412 π.Χ.²¹⁴ έχασαν το τμήμα της κοιλάδας βόρεια του Σπερχειού και την κατέλαβαν οι Μαλιείς. Αργότερα το νότιο όριο τους μετακινήθηκε ακόμη βορειότερα, βόρεια του Εχίνου, όταν το 342 π.Χ., ο Φίλιππος ο Β΄ παραχώρησε στους Μαλιείς την αχαϊκή μέχρι τότε πόλη.

Η ύπαρξη ενός κοινού των αχαϊκών πόλεων μπορεί να συναχθεί από το περιεχόμενο επιγραφής²¹⁵, όπου αναφέρονται τα ονόματα αρχόντων που πιθανόν ήταν οι επώνυμοι άρχοντες των Αχαιών, αλλά και από τα αρχαϊκά του εθνικού τους (ΑΧ) που υπάρχουν στα νομίσματα πέντε αχαϊκών πόλεων, της Έκκαρας, της Άλου, της Λάρισας, του Πεύματος και των Φθιωτίδων Θηβών. Εικάζεται μάλιστα ότι με την αρχή της Μακεδονικής κυριαρχίας-στην καμπή του 4^{ου} προς τον 3^ο αι. π.Χ.-οι αχαϊκές πόλεις είχαν συνάψει και νομισματική συνθήκη²¹⁶. Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι αυτά τα νομίσματα θα πρέπει να συνδεθούν με την στρατιωτική εκστρατεία του Δημήτριου του Πολιορκητή στην κεντρική Ελλάδα το 302 π.Χ.²¹⁷. Έτσι, τα παραπάνω στοιχεία δεν αρκούν για την ασφαλή εξαγωγή του συμπεράσματος ότι είχε σχηματιστεί ένα αχαϊκό κοινό και πολλοί μελετητές έχουν διατυπώσει αμφιβολίες για

²⁰⁹ Ιλ. Β 684.

²¹⁰ Γεωργιάδης, 1995, 41.

²¹¹ Stählin, 2002, 280.

²¹² Ηροδ. 7.198, 7.213.

²¹³ Bursian, 1862, 90, 1, Πλούτ. qu. Graec. 294F.13, 297B

²¹⁴ Θουκ. 8.3, Ξενοφ. Ελλην. 1.2.18, Κίπ, 1910, 43.

²¹⁵ BCH XXV (1901), σελ. 337 κ.ε.

²¹⁶ Βορτσέλας, 1907, 68, Head, 1911, 295.

²¹⁷ Rogers, 1932, 11.

αυτό²¹⁸. Πιο πρόσφατα έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το κοινό στοιχείο των αρχικών του εθνικού δεν παραπέμπει σε μια νομισματική ένωση, αλλά μάλλον σε μια συμμαχία των τεσσάρων πόλεων την πρωτοβουλία για την οποία είχε ο Δημήτριος ο Πολιορκητής²¹⁹.

Στον 3^ο αι. π.Χ. η χώρα των Αχαιών είναι ενταγμένη στην Αιτωλική Συμπολιτεία και, όπως υποστηρίχθηκε από ορισμένους μελετητές²²⁰, φαίνεται να αισθάνονταν άνετα μέσα στον οργανισμό αυτό. Τουλάχιστον είναι χαρακτηριστικό ότι οι Θήβες, η Μελίτεια, ο Εχίνος και οι Θαυμακοί αμύνθηκαν πεισματικά εναντίον του Φιλίππου του Ε', του αντιπάλου των Αιτωλών. Ωστόσο, μια πόλη, ακόμη και αν εξαναγκάστηκε να ενταχθεί στο κοινό των Αιτωλών δεν θα πρέπει να είχε και πολλά περιθώρια να μην ενισχύσει το κοινό σε περίπτωση πολεμικής σύρραξης λόγω του φόβου των συνεπειών που θα υπήρχαν εάν το κοινό επικρατούσε του αντιπάλου. Συνεπώς, τα παραπάνω στοιχεία δεν είναι αρκετά για να μιλάμε για εκούσια συμμετοχή των Αχαιών στην Αιτωλική Συμπολιτεία, ακόμη και αν αυτό τελικώς επέφερε οφέλη στις αχαϊκές πόλεις.

Όπως προαναφέρθηκε, κατά τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο στους αγώνες των Ισθμίων το 196 π.Χ., ο κατάλογος των ελεύθερων Ελλήνων συμπεριλάμβανε και τους Αχαιούς Φθιώτες, αλλά στην περίοδο που ακολούθησε, ενώ οι άλλες περιοχές αποτέλεσαν ανεξάρτητα κράτη, το μεγαλύτερο μέρος της Αχαΐας Φθιώτιδας συμπεριλήφθηκε στη Θεσσαλία²²¹.

²¹⁸ Head, 1911, 291, Kip, 1910, 60.

²¹⁹ Furtwängler, 1990, 223-224, σημ. 104.

²²⁰ Stählin, 2002, 273.

²²¹ Πολύβ. 18.47.7, Λιβ. 33.34.7.

3B. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Αχαιών Φθιωτών

Ξεκινάμε την εξέταση της χώρας των Αχαιών Φθιωτών με αφετηρία το δυτικό όριο της. Νότια του Ξεροβουνίου, υπάρχει στην Όθρυ μια λεκάνη, την οποία κάλυπτε η λίμνη Ξυνιάδα μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αι.²²², όταν αποξηράνθηκε. Η λεκάνη με τα γύρω βουνά αποτελεί μια ενότητα και είναι ανοικτή μόνο προς τα ανατολικά. Στα δυτικά βρίσκεται η Πίνδος, η οποία αποτελεί το φυσικό χώρισμα προς τις δυτικότερες περιοχές, που στην αρχαιότητα ανήκαν στην Δολοπία. Η πόλη Έκκαρα βρισκόταν στο ΒΔ άκρο της Αχαΐας. Πιθανότατα²²³ πρόκειται για την ίδια πόλη που αναφέρεται και ως Ακαρρα²²⁴, Αχαρναί²²⁵, την οποία ο Πλίνιος λανθασμένα κατατάσσει στη Μαγνησία-και Αχαρραί²²⁶, και ήταν η τελευταία θέση στη γραμμή οπισθοχώρησης των Αιτωλών, πριν από τις πόλεις Θαυμακοί και Ξυνίαι. Με τα παραπάνω δεδομένα οι μελετητές ταυτίζουν την Έκκαρα με τα λείψανα νότια της σημερινής Εκκάρας (παλαιότερα Κάτω Αγόριανη)²²⁷. Σε ένα οροπέδιο μεταξύ δύο φαραγγιών βρισκόταν η ακρόπολη, η οποία περιβάλλεται από πολυγωνικό τείχος που δεν διατηρείται καλά σε όλο το μήκος του²²⁸. Στο εσωτερικό της αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα, τα οποία μπορούν να χρονολογηθούν στην ελληνιστική περίοδο²²⁹. Στα πρηνή της ακρόπολης υπάρχουν και άλλα απομεινάρια πολυγωνικών τειχών, ένδειξη ότι το βουνό και το οικιστικό κέντρο ήταν καλά οχυρωμένα. Από την κάτω πόλη, η οποία εκτεινόταν στην πεδιάδα του σημερινού χωριού διακρίνονται μόνο λίγα ίχνη ισοδομικών τοίχων. Στο σύγχρονο χωριό βρέθηκαν κεραμοσκεπείς τάφοι και ενεπίγραφες επιτύμβιες πλάκες ελληνιστικών χρόνων²³⁰.

Σε νομίσματα του 4^{ου} αι. π.Χ. αναγράφεται το εθνικό Εκκαρέων²³¹, που προφανώς αποτελούν κοπές της πόλης. Η λειτουργία νομισματοκοπείου αποτελεί ένδειξη ότι πρόκειται για σημαντικό πολιτικό και οικονομικό κέντρο και όχι για κάποια μικρή οικιστική μονάδα.

Η πόλη **Κύπαιρα**, όπως και η Έκκαρα, θα πρέπει να βρισκόταν στο δυτικό σύνορο της Αχαΐας, καθώς από το Λίβιο προκύπτει ότι η πόλη βρισκόταν κοντά στη πόλη Ξυνίαι και τη χαρακτηρίζει ως ένα φρούριο που ήταν κατασκευασμένο για να απειλεί τη Δολοπία²³². Παλαιότερα είχε διατυπωθεί η άποψη ότι βάσει της σειράς με την οποία ο Πτολεμαίος²³³ απαριθμεί τις πόλεις και βάσει του Καταλόγου των Θεαροδόκων των Δελφών²³⁴, θα μπορούσε να υποτεθεί ότι η Κύπαιρα βρισκόταν στην περιοχή του Σπερχειού²³⁵. Ωστόσο, όπως επισημάνθηκε παραπάνω ο Πτολεμαίος δεν αποτελεί και τόσο αξιόπιστη πηγή, ενώ στο συγκεκριμένο κατάλογο των Θεαροδόκων δεν φαίνεται στο τμήμα αυτό να ακολουθείται κάποια γεωγραφική

²²² Οι εργασίες αποξήρανσης της λίμνης Ξυνιάδας άρχισαν προπολεμικά και ολοκληρώθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (βλ. Παπαναγιώτου, 1971, 179).

²²³ Stählin, 2002, 273, σημ. 49.

²²⁴ Στεφ. Βυζ. στη λ.

²²⁵ Πλίν. 4.32.

²²⁶ Λίβ. 32.13.13.

²²⁷ Stählin, 2002, 273-274, Béquignon, 1928, 463-465.

²²⁸ ΠΑΕ 1911, 348-349.

²²⁹ ΑΔ 28 (1983), Χρον., 281.

²³⁰ ΠΑΕ 1911, 348, ΑΕ 1915, 77, αρ. 7.

²³¹ Head, 1911, 294, RE IX, Ikaros, στ. 978, Stählin, 2002, 273, σημ. 49.

²³² Λίβ. 32.13.14. Βλ. επίσης Syll³ 239 B 12, 523, 5, 534 B, 538 A 8.

²³³ Πτολ. 3.12.42.

²³⁴ BCH 45 (1921), 20, στήλη III, στ. 138 και στήλη V, στ. 27 και σελ. 57.

²³⁵ Stählin, 2002, 280.

σειρά. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι πιθανόν η Κύπαιρα να ταυτίζεται με τα ερείπια στα νοτιοδυτικά της Μακρυρράχης (παλαιότερα Καΐτσα)²³⁶. Παλαιότερα είχαν γίνει υποθέσεις για την ταύτιση των λειψάνων στη Μακρυρράχη με το Δολοπικό φρούριο με το όνομα Αγγείαι²³⁷, αλλά η θέση του φρουρίου στη Μακρυρράχη, η οποία βρίσκεται ανατολικά του φυσικού ορίου προς τη Δολοπία και ελέγχει το πέρασμα από τη λίμνη Ξυνιάδα προς τις δυτικότερες περιοχές την εντάσσει στην Αχαΐα Φθιώτιδα και επιτρέπει τοπογραφικά την ταύτισή του με την Κύπαιρα. Το φρούριο (εικ. 6) βρίσκεται σε ύψωμα και ήταν καλά οχυρωμένο προς τον νότο, με ένα τείχος το οποίο θα μπορούσε να χρονολογηθεί στον 4^ο αι. π.Χ. Στο βορρά η πόλη διαχωρίζεται από την ακρόπολη με ένα μικρό εσωτερικό τείχος. Από τα ανασκαφικά ευρήματα προκύπτει ότι βρισκόταν σε ακμή κατά τους ελληνιστικούς χρόνους²³⁸. Στη Μακρυρράχη βρέθηκε επίσης κιβωτιόσχημος τάφος, ο τύπος του οποίου είναι συνήθης κατά την ελληνιστική περίοδο σε ολόκληρο το νομό Φθιώτιδας και τα ευρήματα στο εσωτερικό και γύρω από αυτόν τον ανάγουν στα τέλη του 3^{ου} ή τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.²³⁹.

Σύμφωνα με άλλους η Κύπαιρα πρέπει να ταυτιστεί με το φρούριο στη διάβαση της Παλιογιαννιτσούς, στο λιβάδι Κυδωνιά²⁴⁰. Εκεί υπάρχουν μη χρονολογημένα κατάλοιπα από ένα άνω τείχος από ορθογωνισμένους λίθους και στα νότια αυτού ένας σε κακή διατήρηση περίβολος²⁴¹, τα οποία κατά άλλους ανήκουν σε κάποιο άγνωστο Δολοπικό φρούριο²⁴². Πάντως το κάστρο στη Μακρυρράχη είναι πιο κοντά στις Ξυνίες, και έτσι ίσως πιθανότερος υποψήφιος για την Κύπαιρα. Ωστόσο, η απουσία επιγραφικών μαρτυριών δεν επιτρέπει την ασφαλή ταύτιση.

Η πόλη **Ξυνίαι** βρισκόταν σε μια εδαφική προεξοχή κοντά στη νότια όχθη της αποξηραμένης πλέον λίμνης Ξυνιάδας, από την οποία περιβαλλόταν, ενώ πρόσβαση υπήρχε μόνο από μια στενωπό από το βορρά (εικ. 7). Επρόκειτο για μια εξαιρετικά οχυρή θέση. Στη νησίδα, που άλλοτε βρισκόταν μέσα στη λίμνη, σώζεται το αρχαίο τείχος της πόλης και κοντά σε αυτό λείψανα κτηρίων²⁴³ ενώ η ακρόπολη χωριζόταν με εσωτερικό τείχος. Ο Λίβιος αναφέρει ότι η πόλη Ξυνίαι βρισκόταν στα σύνορα Θεσσαλών και Αινιάνων²⁴⁴, αλλά η τοποθέτηση της τόσο από το Λίβιο, όσο από το Στέφανο Βυζάντιο²⁴⁵ στη Θεσσαλία, μάλλον αποτελεί αναχρονισμό και αφορά την εποχή μετά τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τους Ρωμαίους το 196 π.Χ., όταν σταδιακά οι Θεσσαλοί ενσωμάτωσαν την Αχαΐα. Η πόλη ήταν αχαϊκή, όπως υποδεικνύεται από τη θέση της και ισχυροποιείται από μια επιγραφική μαρτυρία σύμφωνα με την οποία είχε το αχαϊκό πολίτευμα των αρχόντων²⁴⁶. Το 193 π.Χ. εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους της και λεηλατήθηκε από τους Αιτωλούς²⁴⁷. Το 185 π.Χ. οι Θεσσαλοί κατέλαβαν την πόλη²⁴⁸.

²³⁶ Stählin, 2002, 280-281, Béquignon, 1937, 336-337.

²³⁷ Béquignon, 1937, 336, σημ. 1.

²³⁸ IG IX 2, 223-229, ΠΑΕ 1911, 347, ΑΕ 1914, 248, Kip, 1910, 128, RE XII.1, Κύπαιρα, στ. 56-57 (Stählin).

²³⁹ ΑΔ 51 (1996), Χρον., 322.

²⁴⁰ Helly, 1992, 79-80.

²⁴¹ Béquignon, 1937, 326-329.

²⁴² Stählin, 2002, 267.

²⁴³ ΑΔ 26 (1971), Χρον., 237.

²⁴⁴ Λιβ. 33.3.8.

²⁴⁵ Στέφ. Βυζ. στη λ.

²⁴⁶ Syll³ 546 A 3 κ.ε., Kip, 1910, 64, Stählin, 2002, 282.

²⁴⁷ Λιβ. 32.13.14.

²⁴⁸ Λιβ. 39.26.2.

Σε μια βραχώδη περιοχή στο άνω άκρο της κοιλάδας βρίσκεται σήμερα ο Δομοκός, στη θέση όπου στην αρχαιότητα βρισκόταν η πόλη **Θαυμακοί**²⁴⁹. Η θέση της αρχαϊκής πόλης των Θαυμακών ταυτίστηκε από νωρίς με το Δομοκό μετά από την εύρεση επιγραφών²⁵⁰. Σύμφωνα με την όχι πειστική ετυμολογία που παραδίδεται από την αρχαιότητα, το όνομα προέρχεται από τη θαυμάσια θεά προς την «κοίλη» Θεσσαλία²⁵¹. Η ακρόπολη των Θαυμακών (εικ. 8) βρίσκεται κτισμένη σε μια κορυφή και είναι προστατευμένη με τείχος, το οποίο χρονολογείται από κάποιους στον 4^ο αι.²⁵² και από άλλους στον 3^ο αι. π.Χ.²⁵³, ενώ υπήρχε και παλαιότερη φάση κατασκευασμένη με το πολυγωνικό σύστημα²⁵⁴. Γύρω από την ακρόπολη υπάρχουν κατάλοιπα από το τείχος της κάτω πόλης. Μέχρι στιγμής, η έκταση της πόλης, όπως αυτή διαγράφεται από τα ευρήματα των ανασκαφών²⁵⁵, επιβεβαιώνει την άποψη του Stählin ότι σύμφωνα με την παράδοση η πόλη ήταν περισσότερο οχυρή παρά μεγάλη.

Οι Θαυμακοί βρέθηκαν σε ακμή μετά το 230 π.Χ., την εποχή της κυριαρχίας των Αιτωλών, στους οποίους χρησίμευαν ως πύλη εξόδου προς τη μακεδονική Θεσσαλία²⁵⁶. Βρισκόταν σε κυρίαρχη θέση πάνω στον άξονα Θεσσαλίας-κεντρικής Ελλάδας και σχημάτιζε μαζί με την Μελίτεια και τη Λαμία ένα οχυρωματικό τρίγωνο που εξασφάλιζε στους Αιτωλούς το πέρασμα μέσω της οροσειράς της Όθρυος προς τη Θεσσαλία²⁵⁷. Την περίοδο εκείνη η πόλη των Θαυμακών όριζε επανειλημμένα, έναν από τους ιερομνήμονες στο αμφικτυονικό συνέδριο.

Μοναδικό ίχνος του νεκροταφείου και ο μόνος τύπος τάφου που έχει μέχρι σήμερα αποκαλυφθεί στην περιοχή είναι ο λαξευτός θαλαμωτός τάφος ελληνιστικών χρόνων που αποκαλύφθηκε στα νότια του σημερινού οικισμού²⁵⁸.

Η πόλη **Πρόερνα** τοποθετείται τόσο από το Στράβωνα²⁵⁹, όσο και από το Λίβιο²⁶⁰ μεταξύ Φαρσάλων και Θαυμακών. Αναφέρεται επίσης στην απόφαση του Ρωμαίου ανθυπάτου της Μακεδονίας την εποχή του Αδριανού, του Κόιντου Γέλλιου Σέντιου Αυγουρίνου, ο οποίος καθόρισε τα όρια μεταξύ Λαμιέων και Υπαταίων, μετά από εντολή του αυτοκράτορα²⁶¹.

Πολλές υποθέσεις είχαν γίνει παλαιότερα για τη θέση της Πρόερνας. Πιθανόν επειδή η προαναφερθείσα επιγραφή βρέθηκε στις Μεξιάτες και λόγω της αναφοράς του μεταγενέστερου και όχι πάντα αξιόπιστου Στέφανου Βυζάντιου²⁶² οι παλαιότεροι μελετητές²⁶³ τοποθετούσαν την Πρόερνα στην περιοχή εύρεσης της επιγραφής, δηλαδή στο μέσο ρου του Σπερχειού²⁶⁴, χαρακτήριζαν τους Προέρνιους Μαλιείς και θεωρούσαν ότι επρόκειτο για μια άλλη πόλη από αυτή που ανέφερε ο Λίβιος. Ωστόσο, η άποψη αυτή είναι λανθασμένη, καθώς οι συγγραφείς που αναφέρθηκαν αρχικά με σαφήνεια πληροφορούν ότι βρισκόταν στην Όθρυ, μεταξύ των Φαρσάλων

²⁴⁹ Στράβ. 9.5.10, Στέφ. Βυζ. στη λ.

²⁵⁰ IG IX 2, 215-219, Leake, 1967, τ. I, 457-458, Γεωργιάδης 1995, 214.

²⁵¹ Για την «κοίλη» Θεσσαλία βλ. Λιβ. 32.4.3, Ηρόδ. 7.129.

²⁵² ΠΑΕ 1910, 197. Για πιο πρόσφατα αποκαλυφθέντα τμήματα του τείχους βλ. ΑΔ 32 (1977), 105-106.

²⁵³ Stählin, 2002, 277, σημ. 68.

²⁵⁴ Παπακωνσταντίνου, 1994, 235.

²⁵⁵ Παπακωνσταντίνου, 1994, 235.

²⁵⁶ Stählin, 2002, 277.

²⁵⁷ RE VB, 1331-1337 (Stählin).

²⁵⁸ ΑΔ 40 (1985), Χρονικά, 170 κ.ε.

²⁵⁹ Στράβ. 9.5.10.

²⁶⁰ Λιβ. 34.14.12.

²⁶¹ CIL III αρ. 586.

²⁶² Στέφ. Βυζ. στη λ.

²⁶³ Bursian, 1862, 76-7, Kip, 1910, 48, Βορτσέλας, 1907, 77 κ.ε.

²⁶⁴ Βορτσέλας, 1907, 77-8.

και Θαυμακών, και η θέση εύρεσης της επιγραφής δεν μπορεί να αποτελεί ισχυρή τοπογραφική ένδειξη, καθώς δεν βρέθηκε στην αρχική της θέση. Επίσης, παλαιότερα η Πρόερνα είχε ταυτιστεί με το Γυναικόκαστρο, το οποίο βρίσκεται στα νότια της μετέπειτα αποκαλυφθείσας αρχαίας πόλης, πάνω σε ένα απόκρημνο ύψωμα²⁶⁵. Αλλά σύμφωνα με μεταγενέστερες επιτόπιες έρευνες εκεί δεν βρέθηκαν αρχαία λείψανα²⁶⁶.

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες η Πρόερνα ταυτίζεται με τα λείψανα στο Νέο Μοναστήρι Δομοκού (εικ. 9). Με βάση τα ευρήματα η πόλη γνώρισε ιδιαίτερη ακμή κατά την κλασική εποχή, στην οποία χρονολογούνται τα περισσότερα οικοδομικά λείψανα. Τότε οχυρώθηκε ο λόφος «Ταψί», όπου βρισκόταν η ακρόπολη τόσο κατά τους προϊστορικούς, όσο και κατά τους κλασικούς χρόνους. Βρέθηκαν δύο καλοδιατηρημένα τμήματα του τείχους της ακρόπολης²⁶⁷, το οποίο ήταν κτισμένο με το ακανόνιστο ορθογώνιο ή τραπεζιόσχημο σύστημα και όχι με το πολυγωνικό, όπως είχε υποστηρίξει παλαιότερα ο Stählin²⁶⁸. Ο τρόπος δόμησης του τείχους και η κεραμεική που προήλθε από τον καθαρισμό του το χρονολογούν από τον 5^ο έως τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁹. Σύμφωνα με τις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή γύρω από το λόφο, η θέση κατοικήθηκε χωρίς διακοπή από τους προϊστορικούς μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους²⁷⁰ και εκτεινόταν στην πεδιάδα νότια και νοτιοδυτικά της. Τα περισσότερα οικοδομήματα, που έχουν ταυτιστεί με σπίτια του 5^{ου} και του 4^{ου} αι. π.Χ., βρέθηκαν έξω από το τείχος της ακρόπολης²⁷¹. Οι επιχώσεις όλων σχεδόν των οικοδομημάτων είναι διαταραγμένες και ξεκινούν από την Πρωτοελλαδική εποχή, αλλά και η κεραμεική κλιμακώνεται χρονολογικά κυρίως στους κλασικούς χρόνους²⁷².

Κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. χρονολογείται το ιερό της Δήμητρας Προερνίας, που βρισκόταν έξω από τον αρχαίο οικισμό και στα δεξιά του κεντρικού δρόμου προς τα Φάρσαλα²⁷³.

Σημαντικό ρόλο εξακολούθησε να παίζει η Πρόερνα στην ελληνιστική εποχή κατά την οποία η πόλη προέβη στην κοπή νομισμάτων²⁷⁴, ενώ και το ιερό της Δήμητρας συνέχισε να λειτουργεί. Η πόλη παρουσίασε, όπως και η υπόλοιπη Αχαΐα, ακμή την εποχή της Αιτωλικής Συμπολιτείας.

Κάποια οικοδομικά λείψανα ταυτίστηκαν με ρωμαϊκές οικίες και τα ρωμαϊκά όστρακα δεν είναι σπάνια μέσα στις διαταραγμένες επιχώσεις²⁷⁵. Μετά την κατάληψη της από το Μάνιο Ακίλιο, η πόλη υπέστη σοβαρό πλήγμα, χωρίς ωστόσο να πάψει να υπάρχει²⁷⁶. Σίγουρα πάντως η ρωμαϊοκρατία δεν αποτέλεσε περίοδο ακμής για την Πρόερνα.

Στο Νέο Μοναστήρι ανακαλύφθηκε επίσης ένα αρχαίο λατομείο²⁷⁷.

²⁶⁵ Leake, 1967, τ. I, 459.

²⁶⁶ Stählin, 2002, 274.

²⁶⁷ ΑΔ 33 (1978), Χρον., 139, ΑΔ 37 (1982), Χρον. 201, ΑΔ 38 (1983), Χρον., 184. ΑΔ 47 (1992), 206.

²⁶⁸ Stählin, 2002, 278.

²⁶⁹ ΑΔ 47 (1992), Χρον., 206. Βλ. Ορλάνδος, 1958, τ.Β, 222-223. Αν και ο Stählin, (1924, 279) το χρονολογεί βάσει της τεχνικής και χάλκινων νομισμάτων (Head, 1911, 309) και αμφίβολης αναφοράς σε επιγραφή (, ΑΕ 1911, 143-144, αρ. 81)

²⁷⁰ ΑΔ 21 (1966), Χρον., 249-252, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 201, ΑΔ 47 (1992), Χρον., 206.

²⁷¹ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 247-251, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 201, Παπακωνσταντίνου, 1994, 236.

²⁷² Παπακωνσταντίνου, 1994, 236, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 444.

²⁷³ ΑΔ 21 (1966), Χρον., 249-252, ΑΔ 34 (1979), Χρον., 191, ΑΔ 51 (1996), Χρον., 321.

²⁷⁴ Head, 1911, 309, ΑΔ 36 (1982), Χρον., 201.

²⁷⁵ ΑΔ 38 (1983), Χρον., 184.

²⁷⁶ Λίβ. 36.14.12, Stählin, 2002, 279.

²⁷⁷ ΑΔ 48 (1993), Χρον., 214.

Τα ανασκαφικά δεδομένα για το κλασικό νεκροταφείο της πόλης είναι περιορισμένα, αλλά με τα μέχρι τώρα στοιχεία, εκτεινόταν τουλάχιστον βόρεια και δυτικά από το λόφο Ταψί²⁷⁸.

Ανατολικότερα της λεκάνης της Ξυνιάδας υπάρχει η λεκάνη της Μελίτειας. Το ανατολικό όριο της σχηματίζεται από μια σειρά χαμηλών λόφων, στην κορυφογραμμή των οποίων διέρχεται το φυσικό σύνορο μεταξύ των Ξυνίων και της Μελίτειας. Την εποχή που οι Ξυνίοι ανήκαν στην Αιτωλική Συμπολιτεία τα σύνορα ορίστηκαν από τους Αιτωλούς δικαστές²⁷⁹. Η λεκάνη της Μελίτειας χαρακτηρίζεται από τον ποταμό Ενιπέα, ο οποίος έχει ανοίξει πέρασμα ανάμεσα στα βουνά. Το προτέρημά της σε σύγκριση με τη λεκάνη της Ξυνιάδας είναι ότι τα νερά που κυλάνε από τα γύρω βουνά αποστραγγίζονται και δεν λιμνάζουν, όπως συνέβαινε στην περίπτωση της δεύτερης και είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό της λίμνης²⁸⁰. Στα υψώματα της περιοχής σώζονται ερείπια πολλών αρχαίων πόλεων, γεγονός που δικαιολογείται από τον εύφορο χαρακτήρα και κατά συνέπεια την παραγωγική δύναμη της περιοχής. Η σημαντικότερη από τις πόλεις αυτές ήταν η **Μελίτεια**. Στην ταύτιση της θέσης της²⁸¹ με τα ερείπια που βρίσκονται στην άκρη της πεδιάδας και στη βόρεια πλαγιά της Όθρου κοντά στο σημερινό χωριό Μελιτέα συνέβαλε η εύρεση στο μοναστήρι της Αγ. Τριάδας, που βρίσκεται έξω από το τείχος της αρχαίας πόλης, επιγραφής που καθόριζε τα όρια μεταξύ της Πήρειας και Μελίτειας²⁸². Η ακρόπολη της αρχαίας πόλης που βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του σημερινού χωριού, δεσπόζει στην κοιλάδα του Ενιπέα. Στα δυτικά και τα ανατολικά η πόλη ήταν διασφαλισμένη από φαράγγια και στα νότια συνδέεται με την Όθρου με ένα πλάτωμα, όπου βρίσκεται το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας. Η αρχαϊκή και κλασική ιστορία της πόλης μας είναι σχεδόν άγνωστη, καθώς όλα τα λείψανα είναι ελληνιστικά, αλλά η πόλη πιθανότατα υπήρχε ήδη στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., αφού σύμφωνα με τον Δημήτριο τον Καλλατιανό²⁸³ υπέφερε σοβαρά από σεισμό, ο οποίος όπως έχει ήδη αναφερθεί, πιθανότατα σημειώθηκε το 426 π.Χ.²⁸⁴. Η Μελίτεια τακτικά έστελνε στο Αμφικτυονικό Συνέδριο τον ένα από τους δύο Αχαιούς ιερομνήμονες, ενώ ο δεύτερος προερχόταν από τη Λάρισα Κρεμαστή.

Τα όρια της επικράτειάς της προσδιορίζονται με μεγάλη ακρίβεια σε επιγραφές, από τις οποίες προκύπτει ότι η περιοχή της περιελάμβανε μέρος της πεδιάδας στα βόρεια και την ορεινή χώρα στον νότο. Πιο συγκεκριμένα, στο βόρειο όριο αναφέρονται δύο επιγραφές με αποφάσεις που ρυθμίζουν τα όρια της πόλης με γειτονικές περιοχές. Η μια είναι αυτή που περιλαμβάνεται στην επιγραφή που συνέβαλε στην ταύτισή της και αναφέρεται στα όρια μεταξύ Μελίτειας και Πήρειας²⁸⁵ και η άλλη αναφέρεται στην έριδα μεταξύ της Μελίτειας και της πόλης

²⁷⁸ Παπακωνσταντίνου, 1994, 237.

²⁷⁹ Syll³ 546 A. Σύμφωνα με τον Stählin (2002, 283) το βαθύ φαράγγι που μεταξύ του Αγίου Γεωργίου και την Σάββα Μαγούλα (στη θέση Χώμα;) διακόπτει την κορυφογραμμή στην κατεύθυνση προς την λεκάνη του Ελιπέως, μπορεί ενδεχομένως να ταυτιστεί με τον *Χάραδρο* που αναφέρεται στην επιγραφή. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, διερωτάται ο ίδιος ο μελετητής, που βρίσκονταν τα *όρεα Ιόνεια* και το *νέμος Αιναίων* και η πηγή *Ξυταρίς*.

²⁸⁰ Stählin, 2002, 284.

²⁸¹ Ussing, 1857, 120, Bursian, 1861, 85, Γεωργιάδης, 1995, 215, Lolling, Baed., 148, Γιαννόπουλος, Παρνασσός 5 (1901), 181.

²⁸² IG IX 2, αρ.205.

²⁸³ Στράβ. 1.3.20.

²⁸⁴ Fossey, 1990, 183-184.

²⁸⁵ IG IX 2, αρ. 205.

Χάλαι απέναντι στο Πεύμα και στην έριδα μεταξύ Μελίτειας και Πεύματος για την περιοχή της Πήρειας και Φυλιαδόνας²⁸⁶.

Βάσει της πρώτης επιγραφής ο Stählin καθόρισε το σύνορο της Μελίτειας και της Πήρειας ως εξής. Έτρεχε δίπλα στον Ευρωπό και τον Ελιπέα. Στη συνέχεια πήγαινε από τον Ακμαίο στην πηγή Γαλαίος, πάνω στον λόφο Κολώνα, προς το βουνό Ερμαίον²⁸⁷ στη ράχη του βουνού Ευρύνια, μετά από τη συμβολή των ποταμών Ελιπέα και Ευρωπού, όπου σε αυτήν την επιγραφή ο τελευταίος δίνει το όνομά του στον ενωμένο ποταμό, πάνω από έναν βοσκοτόπο και μια αμπελοφυτεία προς το βουνό Ύπατον, και μετά στον Κερκινέα, το Καβουροπόταμο, προς το λόφο Μύνη και τη συμβολή του Σκαπεταίου με τον Ευρωπό. Το σύνορο Πήρειας και Φυλιαδόνας προς το Πεύμα επίσης έφτανε στον Ελιπέα, άρχιζε επομένως μακριά από αυτόν στο ανατολικό βουνό. Οδηγούσε από τη θέση Γραίας αυλή, ένα ιερό της Δήμητρας, προς τον Κρουσίωνα, το ορμητικό ρυάκι, στον Κερκινέα που τώρα ονομάζεται Γουργιώτικος και από εκεί πάνω από τα συνοριακά ορόσημα²⁸⁸ και το δημόσιο δρόμο στον Μπουλέα, το ρυάκι με την χωμάτινη κοίτη πάνω στο ύψωμα, όπου εδώ σε στενότερη χαράδρα ρέει ο Ενιπεύς και ανεβαίνει στο Χύτρειον. Το σύνορο από τη Μελίτεια και την πόλη Χάλαι προς το Πεύμα αρχίζει επίσης κοντά στη θέση Γραίας Αυλή, εκτείνεται όμως στην αντίστροφη κατεύθυνση προ της ορεινής χώρα, στη θέση Κυρσιλίδα στο ιερό του Βορέα, στη ράχη του βουνού Μακύριον, τη διπλή κορυφή Δίκορφα, το σχίσσιμο του βουνού Μεσορράκτιον και τον Σπόνδο²⁸⁹.

Για το νότιο όριο της Μελίτειας προς το Ναρθάκιο θα γίνει λόγος παρακάτω.

Σώζεται τμήμα του τείχους της πόλης, καλύτερα διατηρημένο στο νότιο άκρο της και στο βορρά η ακρόπολη χωριζόταν από την πόλη με εγκάρσιο τείχος. Το μεγάλο πάχος του τείχους επιτρέπει σε συνδυασμό με την πληροφορία του Πολύβιου ότι οι κλίμακες που χρησιμοποίησε το 217 π.Χ. ο Φίλιππος Ε΄ για την πολιορκία της πόλης ήταν πολύ χαμηλές²⁹⁰, το συμπέρασμα ότι ήταν μεγάλου ύψους²⁹¹. Δοκιμαστικές ανασκαφές που έγιναν στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας²⁹², και σε άλλο μοναστήρι στα ΝΑ του σημερινού χωριού έφεραν στο φως πολλά αρχαία κτίσματα, που δείχνουν ότι εκεί θα πρέπει να απλωνόταν ένα μέρος από την ακρόπολη της Μελίτειας²⁹³. Σωστικές ανασκαφές στα όρια της σύγχρονης κοινότητας έφεραν στο φως λείψανα της αρχαίας πόλης²⁹⁴.

Είναι σαφές από τις αρχαίες πηγές ότι η Μελίτεια βρισκόταν στην Αχαιΐα²⁹⁵. Η πόλη προέβη σε κοπή νομισμάτων²⁹⁶, αλλά η απουσία των αρχικών του εθνικού των Αχαιών στα νομίσματά της δείχνει ότι δεν ανήκε στην πιθανή νομισματική ένωση που προαναφέρθηκε στο γενικό κεφάλαιο για τη χώρα των Αχαιών. Φαίνεται αντίθετα ότι είχε στενές σχέσεις με τις θεσσαλικές Φέρες, καθώς από τον 5^ο αι. π.Χ. ήδη η Μελίτεια συμμετείχε σε ένα νομισματικό σύνδεσμο με τις Φέρες²⁹⁷. Τον 3^ο αι.

²⁸⁶ IG XI, προσθήκη 205 II.

²⁸⁷ JHS 41, 1921, 180.

²⁸⁸ AE 1913, 33.

²⁸⁹ Stählin, 2002, 288.

²⁹⁰ Πολύβ. 5.97.5.

²⁹¹ Stählin, 2002, 285-6.

²⁹² Stählin, 2002, 285. Υποθέτει εκεί την ύπαρξη ναού, καθώς συνηθιζόταν να κτίζονται οι χριστιανικές εκκλησίες πάνω σε λείψανα αρχαίων ναών.

²⁹³ ΑΔ 29 (1973-1974), Χρον., 515-516.

²⁹⁴ ΑΔ 48 (1993), Χρον., 218, όπου αποκαλύφθηκε μικρός ναός, κάτοψης απλού «οίκου», ο οποίος βάσει των κινητών ευρημάτων, όπως συμπεραίνει η ανασκαφέας, ήταν αφιερωμένος στην Άρτεμη.

²⁹⁵ Θουκ. 4, 78, 1, Ηρακλ. 3.2, Σκύλ. 63.

²⁹⁶ Rogers, 1932, 129-130, αρ. 394-398, Λιάμπη, 1993, 43.

²⁹⁷ Herrmann M. 1921, 39.

π.Χ. περιήλθε στην Αιτωλική Συμπολιτεία, ενώ στο 2^ο αι. π.Χ. ανήκει στη Θεσσαλία, αφού στις επιγραφές που την αναφέρουν χρονολογούνται από Θεσσαλούς στρατηγούς²⁹⁸.

Στα νότια και νοτιοδυτικά των ορίων της κοινότητας της Μελιταίας, που οδηγεί στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας και στην ακρόπολη της αρχαίας ομώνυμης πόλης έχει αποκαλυφθεί και μερικώς ερευνηθεί νεκροταφείο της αρχαίας πόλης. Οι τάφοι που ερευνήθηκαν χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ. και στην ελληνιστική εποχή²⁹⁹.

Ο πιο σημαντικός αντίπαλος της Μελίτειας φαίνεται, από τις επιγραφές που αναφέρονται στις έριδες για τα όρια της επικράτειάς της, πως ήταν το **Πεύμα**, το οποίο πιθανόν ταυτίζεται με τα ερείπια στην κορυφή του βουνού Καλλιθέα (παλαιότερα Κισλάρ) στη θέση Κάστρο που χρονολογούνται στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.(εικ. 10)³⁰⁰. Ωστόσο, νεώτερες επιφανειακές έρευνες έδειξαν ότι η ακρόπολη πιθανόν χρονολογείται στην πρώιμη κλασική περίοδο³⁰¹. Βρισκόταν στο δρόμο από την κοιλάδα του Ενιπέα προς την κοιλάδα του Αλμυρού και δέσποζε στην περιοχή. Η πόλη είναι κτισμένη σε δύο υψώματα που χωρίζονται από ένα μεγάλο πλάτωμα και περικλείεται από ισχυρό τείχος με πύργους. Στο δυτικό ύψωμα βρίσκεται η ακρόπολη, η οποία προστατεύεται από τείχος, ενώ δημόσια κτήρια καθώς και οικίες και δρόμοι αποκαλύφθηκαν στην κορυφή του επίπεδου λόφου. Βρέθηκε σε ακμή από τον 3^ο έως τον 1^ο αι. π.Χ., όπως προκύπτει από τη χρονολόγηση των τειχών, τις επιγραφές και τα νομίσματα, και είχε να ανταγωνιστεί τους από παλαιότερα ισχυρούς γείτονές της³⁰². Τα αρχικά του εθνικού των Αχαιών (ΑΧ), στα νομίσματα της πόλης παραπέμπουν στο ότι η πόλη ήταν μέλος της οικονομικής ομοσπονδίας των Αχαιών. Το γεγονός ότι η Μελίτεια δεν συμμετείχε στην ομοσπονδία αποτελεί ίσως μια ακόμη ένδειξη της αντίθεσης των δύο πόλεων³⁰³.

Μετά το Πεύμα, η επόμενη σε σημασία πόλη πρέπει να ήταν η **Πήρεια**. Από το κείμενο επιγραφής³⁰⁴ που αφορά στη ρύθμιση οροθετικών γραμμών η Πήρεια, όπως και η Φυλιαδόνα, εκπροσωπούνται από τη Μελίτεια απέναντι στο Πεύμα. Ο Stählin συμπεραίνει ότι η Μελίτεια και η Πήρεια αποτελούσαν μία πόλη ή ότι η Πήρεια ήταν δορυφόρος πόλη της Μελίτειας, αφού ήταν δύσκολο να κυριαρχήσουν ταυτόχρονα και οι δύο στην πεδιάδα³⁰⁵. Από το κείμενο της μεταγενέστερης επιγραφής που καθορίζει τα όρια μεταξύ Μελίτειας και Πήρειας³⁰⁶, όπου γίνεται αναφορά στη Φυλιαδόνα και τις Καράνδας σαν κοινή περιοχή των δύο πόλεων που ερίζουν, προκύπτει ότι η σχέση αυτή ισχύει ακόμη.

Οι περισσότεροι μελετητές τοποθετούν την Πήρεια στο κάστρο μεταξύ Πετρωτού (παλαιότερα Τσατμά) και Αχλαδιάς (παλαιότερα Καρατζαλί)³⁰⁷. Η

²⁹⁸ IG IX 2, αρ. 89α.

²⁹⁹ ΑΔ 47 (1992), 195-6, ΑΔ 53 (1998), Χρον., 395.

³⁰⁰ Stählin, 2002, 289, Hansen-Nielsen, 2004, 716.

³⁰¹ Η ΙΕ΄ ΕΠΚΑ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Alberta του Καναδά, έχει ξεκινήσει από το 2004 επιφανειακή έρευνα της θέσης, τα πρώτα αποτελέσματα της οποίας ανακοινώθηκαν στο Συνέδριο Αρχαιολογικό Έργο της Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, 2003-2005, από τους Προϊστορικούς στους Νεώτερους Χρόνους, τα πρακτικά του οποίου δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμη, αλλά περίληψη της ανακοίνωσης δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας.

³⁰² Stählin, 2002, 290.

³⁰³ Leake, 1967, τ. IV, 470, Ussing, 1857, 112 κ.ε., Bursian, 1862, 79, Lolling, Baed., 147, Γεωργιάδης, 1995, 216.

³⁰⁴ IG IX 2, add. αρ.205 II, στιχ. 11-25. Η επιγραφή χρονολογείται στα 270-260(;) π.Χ. (βλ. Ager, 1996, 99-101).

³⁰⁵ Stählin, 2002, 291-292.

³⁰⁶ Syll³ 546 B. Η επιγραφή χρονολογείται στο 213 π.Χ.

³⁰⁷ Stählin, 2002, 291, Bèquignon, 1937, 286.

ακρόπολη στο Πετρωτό βρίσκεται σε έναν ισοπεδωμένο στο πάνω μέρος λόφου με λείψανα της προϊστορικής εποχής³⁰⁸. Το ανώτερο άκρο του κάστρου περιβάλλεται από ένα πολυγωνικό τείχος (εικ. 11). Η μικρή αυτή ακρόπολη κατά τον 4^ο και 3^ο αι. π.Χ. επεκτάθηκε στις πλαγιές του λόφου προς νότο και προς βορρά, όπως δείχνουν τα οικοδομικά λείψανα³⁰⁹. Επομένως, πρόκειται για μια πόλη που χρονολογείται από τους προϊστορικούς χρόνους, αλλά η μεγάλη ακμή του ήταν στην ελληνιστική εποχή. Η πόλη του Ομήρου³¹⁰ ενδέχεται να ταυτίζεται με την Πήρεια των ιστορικών χρόνων, αν και η άποψη αυτή έχει αμφισβητηθεί³¹¹.

Σύμφωνα με άλλη άποψη η Πήρεια θα πρέπει να ταυτιστεί με τα λείψανα στη Τσουρνάτη Βρύση³¹², όπου ωστόσο άλλοι τοποθετούν την πόλη Χάλοι.

Η **Φυλιαδών** και οι **Καράνδαι**, όπως αναφέρθηκε παραπάνω αποτελούσαν μια κοινοτική περιοχή μέσα στην Αιτωλική Συμπολιτεία.

Η Φυλιαδών έχει ταυτιστεί, χωρίς ωστόσο να μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα, με το Κάστρο Μόριες (εικ. 12) στα βορειοανατολικά του σύγχρονου χωριού Φυλιαδών (παλαιότερα Χιλιαδού), το οποίο βρίσκεται στα βορειοανατολικά της Μελίτειας. Η ταύτιση βασίστηκε στην κεντρική θέση που το κάστρο έχει σε σχέση με τις πόλεις Μελίτεια, Πήρεια και Πεύμα, με τις οποίες συνόρευε και λόγω του μικρού μεγέθους του³¹³. Βρίσκεται σε μια μικρή ασβεστολιθική κορυφή του βουνού, του οποίου η ευρεία βάση ανατολικά και βόρεια, περιβρέχεται από τον Γουργιώτικο. Διαθέτει μικρή κυκλική ακρόπολη και το τείχος της πόλης χρονολογείται από τα αρχαϊκά χρόνια, ενώ μεταγενέστερα ενισχύθηκε με ορθογώνιους λίθους. Η εύφορη γη που ήλεγχε η πόλη βρισκόταν σε μια μικρή βαθιά κοιλάδα στα νότια της ακρόπολης³¹⁴.

Βόρεια από την Ανάβρα (παλαιότερα Γούρα) υπάρχει το κάστρο Γριτζιά (1033μ), σε μια απομονωμένη εξέδρα πάνω από ένα αλπικό λιβάδι, το οποίο περιβαλλόταν από πολυγωνικό τείχος. Τα ερείπια αυτά θα μπορούσαν σύμφωνα με την προαναφερθείσα επιγραφή να ανήκουν στην πόλη **Καράνδαι**³¹⁵.

Το όνομα της πόλη Χάλοι ή Χάλαιον προκύπτει από το εθνικό **Χαλαίοι**, το οποίο αναφέρεται στην επιγραφή με περιεχόμενο τη διαμάχη μεταξύ της Μελίτειας και των Χαλαίων ενάντια στο Πεύμα³¹⁶. Η φράση «προς αλλήλους» δημιούργησε στους μελετητές κάποια δυσκολία για την κατανόηση του κειμένου. Αρχικά είχε διατυπωθεί η άποψη ότι η φράση σημείωνε την ύπαρξη έριδας και μεταξύ τη Μελίτειας και της πόλης των Χαλαίων για τις περιοχές που διεκδικούσαν από το Πεύμα³¹⁷. Ωστόσο, όπως λογικά επισημάνθηκε η καταγραφή της διαφωνίας αυτής δεν είχε λόγους να αναφερθεί σε μια διαμάχη που ως κύριο αντικείμενο είχε την έριδα με το Πεύμα, τη στιγμή που θα έπρεπε οι δύο πόλεις να παρουσιάζουν ένα ενιαίο μέτωπο³¹⁸. Αντίθετα φαίνεται πιο πιθανό οι Μελιτεείς και οι Χαλαίοι να είχαν κοινή χρήση των περιοχών που διεκδικούσαν απέναντι στο Πεύμα. Ο Stählin, τον οποίο ακολούθησαν και άλλοι, ταυτίζει την πόλη με τα ερείπια στη θέση Τσουρνάτη

³⁰⁸ Wace-Thompson., 1912, 11, αρ. 105, AM 39, 1914, 92.

³⁰⁹ Stählin, 2002, 293.

³¹⁰ Il. B 766.

³¹¹ Stählin, 2002, 292.

³¹² RE suppl. Vii, Perēia, στ. 885-892 (Kirsten), Kirsten, 1950, 200, 207.

³¹³ Stählin, 2002, 293.

³¹⁴ Stählin, 2002, 294.

³¹⁵ Stählin, 2002, 295.

³¹⁶ IG XI, προσθήκη 205 II, IG IX 2, αρ. 647, 2.F.D., III. 4 351.

³¹⁷ BCH 15 (1901), 340.

³¹⁸ Ager, 1996, 101.

Βρύση³¹⁹ και συμπεραίνει από την επιγραφή ότι το σύνορο της με το Πεύμα ανέβαινε στα βορειοανατολικά στο βουνό και το αναφερόμενο ιερό του Βορέα θα πρέπει να τοποθετηθεί κάπου στη βόρεια πλευρά της Όθρου³²⁰. Η ακρόπολη χωρίζεται από την πόλη με τείχος μεγάλου πάχους και η πόλη περιβάλλεται από τείχος, το οποίο στην αρχική του φάση ήταν κυκλώπειο, ενώ έχει και μεταγενέστερες προσθήκες από ορθογώνιους λίθους. Στα ερείπια γειτονικού μοναστηριού βρέθηκαν μία απελευθερωτική, μία επιτύμβια επιγραφή, καθώς και μία τιμητική απόφαση³²¹.

Άλλοι πάλι μελετητές τοποθετούν την πόλη στο κάστρο ανάμεσα στο Πετρωτό (παλαιότερα Τσατμά) και την Αχλαδιά (παλαιότερα Καρατζαλί)³²², όπου όμως πιθανότατα βρισκόταν η Πήρεια.

Η τρίτη και ανατολικότερη λεκάνη στην ορεινή χώρα των Αχαιών ήταν η λεκάνη του Αλμυρού, που στην αρχαιότητα ονομαζόταν **Κρόκιον** ή **Κροκωτόν πεδίων**³²³ και ήταν γνωστή για την παραγωγική της δύναμη. Περιβάλλεται από όλες τις πλευρές από βουνά, ενώ είναι ανοικτή μόνο στα ανατολικά προς τη θάλασσα. Τα κυριότερα ποτάμια της περιοχής είναι το ρέμα του Ξεριά³²⁴ και το Χολόρεμα, τα αρχαία ονόματα των οποίων δεν μας είναι γνωστά.

Η **Πύρασος** μνημονεύεται ήδη από τον Όμηρο³²⁵, ο οποίος την αποκαλεί και Δημήτριον, δηλαδή ιερό της Δήμητρας. Ενδέχεται να πρόκειται για αυτή την Πύρασο, που ο Θουκυδίδης συμπεριλαμβάνει στις πόλεις της Θεσσαλίας που έστειλαν στρατό στους Αθηναίους κατά τα διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου³²⁶. Αν αποδεχτούμε ότι ο Θουκυδίδης σε αυτήν αναφέρεται, θα πρέπει να αποδεχτούμε λόγω της θέσης της ότι η πόλη ανήκε στην επικράτεια της Αχαΐας Φθιώτιδας. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με το Στράβωνα η Πύρασος ήταν λιμάνι σε απόσταση 20 στάδια από τις Θήβες, οι οποίες βρίσκονταν πάνω από αυτήν, και σε απόσταση δύο στάδια από την Πύρασο υπήρχε άλσος και τέμενος³²⁷. Η Πύρασος είναι γενικώς αποδεκτό ότι πιθανότατα βρισκόταν στην περιοχή της Νέας Αγχιάλου. Η αξιολογηθή θέση όπου συναντώνται η ορεινή χώρα με το υγιεινό νερό, το εύφορο έδαφος και η παραλία, είχε ως συνέπεια η κατοίκηση στην περιοχή να είναι συνεχής από τα προϊστορικά χρόνια. Σήμερα διατηρείται ένας λόφος με προϊστορικά λείψανα, με αμβλύ κωνικό σχήμα (30μ) στον οποίο έχει βρεθεί κεραμική από την χαλκολιθική έως και την αρχαία ελληνική εποχή³²⁸. Κατά την ίδρυση της Νέας Αγχιάλου

³¹⁹ Stählin, 1906, 27-29.

³²⁰ Stählin, 2002, 295, Cantarelli, 1995, 303-328.

³²¹ IG IX 2, αρ. 103-104, 106.

³²² RE suppl. VII, Pereia, στ.885-892 (Kirsten).

³²³ Στράβ. 9.5.8, 9.5.14.

³²⁴ Παλαιότερα είχε υποστηριχθεί (βλ. Stählin, 1906, 3 κ.ε., Stählin, 2002, 296-297) ότι ο Ξεριάς ταυτίζεται με τον αρχαίο Κουράλιο βάσει του κειμένου του Στράβωνα (9.5.17)

ἔστι δὲ καὶ Φαρκαδῶν ἐν τῇ Ἰστιαιώτιδι, καὶ ρεῖ δι' αὐτῶν ὁ Πηνεῖος καὶ ὁ Κουράλιος.

ῶν ὁ Κουράλιος ρυεῖς παρὰ τὸ τῆς [...αίας] Ἀθηνᾶς ἱερόν εἰς τὸν Πηνεῖον ἐξίησιν,

όπου η lacuna μπροστά από το όνομα της θεάς είχε συμπληρωθεί με το Ιτωνία. Ωστόσο, η συμπλήρωση αυτή φαίνεται ότι δεν είναι σωστή επειδή ο Στράβωνας στο σημείο αυτό κάνει λόγο για την Ιστιαιώτιδα και όχι για την Αχαΐα Φθιώτιδα, και κυρίως επειδή ο Ξεριάς σε καμία περίπτωση δεν συμβάλλει με τον Πηνειό. Ο Γεωργιάδης αναφέρει σαν πιο πιθανή τη συμπλήρωση με το επίθετο Πελινναία από την πόλη Πελινναίο (Γεωργιάδης, 1995, 31-32).

³²⁵ Il. B. στ. 695.

³²⁶ Θουκ. 2.22.3. Ο Stählin (2002, 241, 301 σημ. 187) ωστόσο, υποστηρίζει ότι το Πυράσιοι πρέπει να διαβαστεί Πειράσιοι και επομένως ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην Πειρασία, δηλαδή στην τελευταία ή συνοριακή πόλη της Θεσσαλιώτιδας προς την Περραιβία.

³²⁷ Στράβ. 9.5.14.

³²⁸ Wace-Thompson, 1912, 10, αρ. 59.

αποκαλύφθηκαν αρχαία τείχη και στα νότια του προϊστορικού λόφου ο Stählin κατέγραψε μια μικρή λίμνη κοντά στη θάλασσα, την οποία ερμήνευσε ως πιθανό κατάλοιπο του παλιού λιμανιού της Πύρασσου³²⁹. Έχει βρεθεί και ένα ορόσημο του λιμένα³³⁰. Πληροφορίες για τη διεθνή συγκοινωνία που διεξαγόταν εκεί δίνουν πολλές επιτύμβιες στήλες³³¹, όπου αναφέρεται η μακρινή προέλευση των νεκρών ή αναφέρονται ονόματα τα οποία δεν ήταν γνωστά στη Θεσσαλία. Σε αναζήτηση του τεμένους της Δήμητρας πραγματοποιήθηκε ανασκαφή στη θέση Καραμπάσι, όπου βρέθηκε αναθηματική επιγραφή στη Δήμητρα και Κόρη και άλλες επιγραφές³³², αλλά η έρευνα δεν απέδωσε αρχαία κατάλοιπα³³³.

Ο Stählin³³⁴ υποστηρίζει ότι η Πύρασος και το ιερό της Δήμητρας είχαν συγχωνευθεί με τις Φθιωτίδες Θήβες, καθώς τα νομίσματα των Θηβών από το 302 π.Χ. δείχνουν τη Δήμητρα με στεφάνι από στάχυα, αλλά αυτό το στοιχείο δεν είναι αρκετό.

Η **Φυλάκη**, η οποία επίσης αναφέρεται από τον Όμηρο³³⁵, βρισκόταν κοντά στις Φθιωτίδες Θήβες³³⁶. Ταυτίστηκε με τα λείψανα πάνω σε έναν προϊστορικό λόφο με αμβλύ κωνικό σχήμα, ο οποίος προεξέχει 2 χλμ. ανατολικά της ψηλής διάβασης του σύγχρονου χωριού Φυλάκη³³⁷. Γνώρισε μεγάλη ακμή στην αρχαϊκή εποχή πριν καταλήξει να γίνει κόμη εξαρτημένη από τις Θήβες³³⁸. Όπως συμπεραίνεται και από τα νομίσματα των Θηβών, στα οποία παριστάνεται ο Πρωτεσίλαος του οποίου υπήρχε Τέμενος στη Φυλάκη, οι δύο πόλεις θα πρέπει να συγχωνεύθηκαν³³⁹. Πρόσφατες σωστικές ανασκαφές αποκάλυψαν μια πόλη με νεκροταφείο, που χρονολογείται πριν τον 4^ο αι. π.Χ. και βρίσκεται στις δυτικές πλαγιές του λόφου στον οποίο βρίσκονται και οι Θήβες³⁴⁰. Επειδή ο Ηρακλείδης αναφέρει ότι Φυλάκη ήταν το προγενέστερο όνομα των Θηβών και έτσι κάποιοι μελετητές πιθανολογούν ότι εδώ βρισκόταν η Φυλάκη³⁴¹. Ένας συνοικισμός της Φυλάκης με την Πύρασο έχει υποτεθεί από πολλούς ότι συνέβη τον 4^ο αι. π.Χ.³⁴² και θεωρείται ότι αυτή ήταν η ίδρυση των Θηβών του 4^{ου} αι. π.Χ.

Στην αρχαιότητα στο μέσο περίπου της κοιλάδας με κατεύθυνση από ανατολή προς δύση διερχόταν το σύνορο μεταξύ της Άλου και των Θηβών. Η πόλη **Φθιωτίδαι Θήβαι**, βρισκόταν στο βόρειο άκρο του Κρόκιου πεδίου. Έχουν ταυτιστεί από πολύ νωρίς³⁴³ με τα ερείπια βόρεια του σημερινού χωριού Μικροθήβες (εικ. 13). Στα βόρεια συνόρευε με τις Φερές, στα βορειοανατολικά με τις Αμφανές, στα ανατολικά έως τον 4^ο αι. π.Χ. με την Πύρασο, στο νότια με την Άλο, στα νοτιοδυτικά με το Πεύμα και στα δυτικά με την Ερέτρια και την Φάρσαλο³⁴⁴. Η πόλη εκτείνεται

³²⁹ Stählin, 2002, 301.

³³⁰ ΑΕ 1915, 82, 8.

³³¹ IG IX 2, 135-137, ΑΕ 1915, 76, αρ.2., ΑΕ 1916, 61 κ.α.

³³² IG IX 2, 132-137, BCH 15, 1891, 562 κ.ε., BCH 1920, 396.

³³³ AM 1906, 10-13, ΠΑΕ 1907, 170. Οι παλαιότερες απόψεις (Ussing, 1857, 107, Γεωργιάδης, 1995, 220, Γιαννόπουλος, Φθιωτικά, 1891, 26) υποστήριζαν ότι η Πύρασος βρισκόταν κοντά στο χωριό Καραμπάσι.

³³⁴ Stählin, 2002, 302.

³³⁵ Ιλ. Β. στ. 696.

³³⁶ Στράβ. 9.5.14.

³³⁷ Γεωργιάδης, 1995, 219, Stählin, 2002, 302.

³³⁸ AM 1906, 13-15.

³³⁹ Ηρακλείδ. 3.3, Head, 1911, 310.

³⁴⁰ ΑΔ 47 (1992), 222-229.

³⁴¹ Hansen-Nielsen, 2004, 717.

³⁴² RE V2, Thebai (Achaia), στ. 1587-1588 (Stählin).

³⁴³ Leake, IV, 1967, 360, Dodwell, 1819, τ. 2, 86, Ussing, 1857, 106 κ.ε., Γεωργιάδης, 1995, 220 κ.α.

³⁴⁴ Πολύβ. 5.99.3.

στις ανατολικές πλαγιές ενός επιμήκους οροπεδίου και στην ανατολικότερη από τις τέσσερις χαμηλές κορυφές του οροπεδίου βρίσκεται η ακρόπολη. Πληροφορίες για την τοπογραφία της περιοχής αντλούμε από τον Πολύβιο, ο οποίος περιγράφει την πολιορκία της υπό αιτωλική κυριαρχία πόλης, από τον Φίλιππο το 217 π.Χ.³⁴⁵. Μεταξύ των άλλων αναφέρει ότι οι Μακεδόνες για την πολιορκία της πόλης κατέλαβαν το Σκόπιο(=σκοπιά), το Ηλιοτρόπιο και τους λόφους από τους οποίους βλέπεις την πόλη. Έχει βρεθεί ορόσημο της οροθετικής γραμμής της χώρας των Θηβών, σε λόφο, ο οποίος πιθανόν ταυτίζεται με το Σκόπιον³⁴⁶, ενώ το «υπερκείμενον όρος» πιθανόν είναι το ύψωμα πέρα από το Αλχανόρεμα³⁴⁷.

Η ακρόπολη βρίσκεται σε μια κεκλιμένη προς τα νοτιοανατολικά επιφάνεια και σώζονται ίχνη κυκλώπειου τείχους στα νότια και τα ανατολικά³⁴⁸. Η πόλη εκτείνεται κάτω από την ακρόπολη και είχε τείχος κατασκευασμένο με την έμπλεκτο τεχνική, το οποίο σε ορισμένα τμήματα διατηρείται καλά. Οι ανασκαφές στην πόλη, η οποία αναπτύσσεται σε πολλά επίπεδα, αποκάλυψαν μια εικόνα πλούσιας ανάπτυξης στους αρχαίους χρόνους³⁴⁹. Τα τείχη της πόλης των ιστορικών χρόνων πιθανόν χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ.³⁵⁰. Με την ίδρυση της Δημητριάδος από το Δημήτριο το 290 π.Χ. η ανάπτυξη της πόλης περιορίστηκε. Σε περίπτωση που επικρατούσε ο Κάσσανδρος, όπως μας πληροφορεί ο Διόδωρος, οι Θήβες προορίζονταν να ενισχυθούν με το συνοικισμό των αχαϊκών περιοχών του Δίου και του Ορχομενού³⁵¹. Παρόλα αυτά, οι Θήβες εξακολούθησαν να είναι μια σημαντική αχαϊκή πόλη, η οποία έκοβε νομίσματα και όριζε ιερομνήμονες στο Αμφικτυονικό Συνέδριο. Κατά τον 3^ο αι. π.Χ. αποτέλεσε οχυρό των Αιτωλών και συνιστούσε απειλή για τη Δημητριάδα. Το 217 π.Χ. ο Φίλιππος την κατέκτησε, εξανδραπόδισε τους κατοίκους, εγκατέστησε σε αυτή Μακεδόνες και την οίκησε εκ νέου μετονομάζοντας την σε Φιλιππούπολη³⁵². Αργότερα, η πόλη ανέκτησε το παλιό της όνομα. Λίγο μετά τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίο οι Θήβες μαζί με άλλες αχαϊκές πόλεις, όπως σημειώνεται στο γενικό κεφάλαιο για την Αχαΐα Φθιώτιδα, εντάχθηκε στη Θεσσαλία.

Στα όρια με την Άλο υπήρχε ένα ιερό της Αθηνάς που το μοιράζονταν οι δύο γειτονικές πόλεις³⁵³.

Στην Αχαΐα βρισκόταν και η πόλη **Ερέτρια**, ομώνυμη με την Ευβοϊκή³⁵⁴. Η πόλη έχει ταυτιστεί με τα ερείπια που βρίσκονται κοντά στο σημερινό χωριό Ερέτρια, στο ΒΔ άκρο της Τσιραγκιώτικης ορεινής χώρας, προς την κοιλάδα του Ενιπέα³⁵⁵. Η ακρόπολη βρίσκεται σε μια επικλινή τετράγωνη επιφάνεια ενός πλατώματος και είναι περιτειχισμένη με τείχος κτισμένο κατά την έμπλεκτο τεχνική πλάτους 2,5-3μ, ενώ στη βόρεια πλευρά είναι ενισχυμένο με 4 πύργους. Η κάτω πόλη βρίσκεται στα νότια και χωρίζεται από την ακρόπολη με ένα μακρύ εγκάρσιο τείχος³⁵⁶.

³⁴⁵ Πολύβ. 5.100.4, επίσης βλ. Syl³ 1264.

³⁴⁶ Stählin, 2002, 298.

³⁴⁷ ΠΑΕ 1908, 168.

³⁴⁸ Ο Αρβανιτόπουλος με τις ανασκαφές του 1907, 1908 (την παραπομπή να βάλω), αποκάλυψε μια εικόνα πλούσιας ανάπτυξης και επανεξέτασε την υπόθεση ότι εκεί βρισκόταν η αρχική υποπλάκιος Θήβη (να δω στις αναφορές αν το όνομα είναι από τον Όμηρο).

³⁴⁹ ΑΕ 1910, 82-94, ΠΑΕ 1908, 165.

³⁵⁰ Stählin, 2002, 300.

³⁵¹ Διόδ. 20.110.3.

³⁵² Πολύβ. 5.99 κ.ε., Διόδ. 26.9, Στέφ. Βυζ. στη λ. Φίλιπποι.

³⁵³ BCH 59 (1935), 208-209.

³⁵⁴ Πολύβ., 18.20.5, Στράβ. 9.5.10 και 10.1.10, Λιβ. 32.13.9, Πτολ. 3.12.43.

³⁵⁵ Leake, 1967, τ. IV, 466 κ.ε., Γεωργιάδης, 1995, 217, Stählin, 1906, 18-21, Stählin, 2002, 302.

³⁵⁶ Stählin, 2002, 303-4.

Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές στο νότιο άκρο της πεδιάδας, απέναντι από τις Θήβες βρίσκεται η αρχαϊκή πόλη Άλος³⁵⁷, η οποία λειτουργούσε και σαν λιμάνι³⁵⁸. Βρισκόταν σε ακμή από την πρώτη αρχαιότητα³⁵⁹ μέχρι και το Μεσαίωνα, όπως δείχνει η συνέχεια της κατοίκησης στην ίδια θέση με την αρχαία πόλη. Η ταύτισή της ήταν εύκολη λόγω των πληροφοριών που έχουμε από τους αρχαίους συγγραφείς και της εύρεσης μεγάλου αριθμού επιγραφών στην περιοχή³⁶⁰. Η πόλη της Άλου βρισκόταν κτισμένη στην τελευταία απόληξη της Όθρυος πάνω σε ένα από τα πιο άνετα περάσματα πάνω από το ανατολικό άκρο της Όθρυος, η οποία διαχωρίζει την κοιλάδα του Πλατάνου από αυτή της Σαλαμπριάς (εικ. 14). Το μέρος κατηφορίζει ομαλά προς τα ανατολικά πάνω σε μια εκτεταμένη ασβεστολιθική οροσειρά που έχει απότομη κλίση προς το βορρά και το νότο. Αμέσως πάνω από το πλάτωμα που την ξεχωρίζει στα δυτικά από το υπόλοιπο βουνό, υψώνεται η κυκλική ακρόπολη της πόλης (208μ), η οποία σώζει τμήμα κυκλώπειας οχύρωσης πάχους 2μ. Παρόμοιας τεχνικής οχύρωση περιέβαλλε και την πόλη, ενώ σε αυτή διατηρείται και άλλο τείχος κτισμένο από ορθογώνιους λίθους, με πύργους και μια πύλη στο βορρά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι από τα τείχη της πόλης ξεκινούν τρία τείχη τα οποία δεν ενώνονται με κάποιο εγκάρσιο στα κατώτερο άκρο του βουνού. Βάσει των αρχαίων πηγών μπορεί να δοθεί η ερμηνεία ότι ενώ η πόλη επεκτεινόταν προς τα ανατολικά ο Φίλιππος Β΄ την κατέστρεψε³⁶¹.

Ο Στράβων αναφέρει επίσης ότι η πόλη της Άλου, η οποία ιδρύθηκε από τον Αθάμαντα, αφανίστηκε και στη συνέχεια συνοικίστηκε³⁶². Ο συνοικισμός της Άλου είναι η αποκατάστασή της μετά την εκδίωξη των πολιτών της³⁶³, στην οποία είχε προβεί ο Φίλιππος για το συμφέρον της Φαρσάλου. Κατά συνέπεια η *Iacuna* στο κείμενο του Στράβωνα πρέπει να συμπληρωθεί συνώ[κισαν οι Φθιώται]³⁶⁴. Άγνωστη είναι μέχρι στιγμής η χρονολογία κτίσεως της νέας Άλου. Οι παλαιότεροι μελετητές υποστήριζαν γενικώς ότι ο συνοικισμός της Άλου πιθανόν να έγινε μετά την εμφάνιση του Δημήτριου Πολιορκητή (306-283 π.Χ.)³⁶⁵. Η παλαιότερη άποψη των ανασκαφέων του οικισμού είναι ότι η νέα Άλος ιδρύθηκε το 302 π.Χ. από το Δημήτριο τον Πολιορκητή³⁶⁶, ενώ η νεότερη ότι η Νέα Άλος ιδρύθηκε αμέσως λίγο μετά το 302 π.Χ. Η άποψη αυτή³⁶⁷ βασίζεται στην υπόθεση ότι η πόλη δεν υπήρχε το 302 π.Χ., όταν οι στρατοί του Κάσσανδρου και του Δημήτριου Α΄ του Πολιορκητή ήρθαν αντιμέτωποι στο Κρόκιο Πεδίο, καθώς αυτή αποσιωπάται στο κείμενο του Διόδωρου³⁶⁸, στο οποίο ωστόσο αναφέρεται η Λάρισα Κρεμαστή, ο Αντρώνας και ο Πτελεός, στη διαδρομή του Δημήτριου του Πολιορκητή, ώσπου να φτάσει στο σημείο όπου αντιμετώπισε τον Κάσσανδρο. Άλλη άποψη υποστηρίζει ότι η πόλη ιδρύθηκε από τον Κάσσανδρο³⁶⁹. Από τα ανασκαφικά δεδομένα της πόλης συνάγεται το συμπέρασμα ότι η νέα Άλος είναι πιθανόν να εγκαταλείφθηκε μετά από σεισμό³⁷⁰.

³⁵⁷ Ηρόδ. 7.173, Στράβ. 9.5.8 και 9.5.14, Πλίν. 4.28.

³⁵⁸ Ηρόδ. 7.173.

³⁵⁹ Πάντως έχει αμφισβητηθεί (Στράβ. 9.5.8, Allen, *Class. Review* 20, 1906, 196) εάν αναφέρεται στον κατάλογο των πλοίων (Ιλ. Β 682.).

³⁶⁰ IG IX 2, 107-131

³⁶¹ Δημοσθ. XIX 36, Stählin, 2002, 308.

³⁶² Στράβ. 9.5.8.

³⁶³ Δημοσθ. XIX 36.

³⁶⁴ Kip, 1910, 60, Stählin, 2002, 310.

³⁶⁵ Kip, 1910, 60, Stählin, 2002, 273, 310.

³⁶⁶ Reinders, 1994, 217.

³⁶⁷ Reinders, 2004, 187.

³⁶⁸ Διόδ. 20.110.

³⁶⁹ Furtwängler, 1990, 234.

³⁷⁰ Reinders, 1994, 218.

Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, η παρουσία νομισμάτων του Πτολεμαίου Β', δείχνει ότι ο σεισμός θα πρέπει να έγινε γύρω στο 260 π.Χ. Επίσης, η παρουσία νομισμάτων του Κασσάνδρου, του Δημήτριου του Πολιορκητή και του Πύρρου, παράλληλα με την απουσία νομισμάτων του Αντίγονου Γονατά, επιβεβαιώνουν ότι η νέα Άλος κατοικήθηκε για το πρώτο τέταρτο του 3^{ου} αι. και για μικρό μόνο διάστημα μετά από αυτό³⁷¹. Συνεπώς, η διάρκεια ζωής της πόλης ήταν πολύ μικρή.

Ο οικισμός της νέας πόλης έχει τη μορφή ενός μεγάλου τετραγώνου, στο οποίο υπάρχουν κάθετοι μεταξύ τους δρόμοι που διαμορφώνουν τα οικοδομικά τετράγωνα³⁷². Περιβάλλεται από τείχος κτισμένο με ορθογώνιους λίθους που έχουν κυρτή την εξωτερική επιφάνειά τους και λόγω της επικινδυνότητας της θέσης στην πεδιάδα έχει ιδιαίτερα μεγάλο πάχος (3-3,25μ). Το τείχος είναι κατεστραμμένο μόνο στην ανατολική πλευρά, αλλά από το σωζόμενο τμήμα συμπεραίνεται ότι κατά μέσο όρο κάθε 36μ υπήρχαν πύργοι, οι οποίοι υπολογίζεται ότι έφταναν συνολικά τους 64. Υπάρχει μια μεγάλη πύλη στα νοτιοανατολικά, αλλά και άλλες μικρότερες εισόδους. Είναι σαφές ότι η πόλη αυτή παραιτήθηκε από την φυσική οχύρωση της προγενέστερης για χάρη της άνεσης³⁷³. Πρόκειται για ένα συνολικό, ενιαίο σχέδιο κατασκευής μιας πόλης, το οποίο ακολούθησε τις αρχές του Ιπποδαμείου συστήματος³⁷⁴.

Στα δυτικά της νέας πόλης βρίσκεται η πηγή Κεφάλωση, της οποίας το νερό περιβρέχει σε ένα ρυάκι πλάτους 2-3μ και βάθους 1μ το βόρειο τείχος της πόλης και θα μπορούσε να ταυτιστεί με τον ποταμό Άμφρυσο που αναφέρει ο Στράβων³⁷⁵. Στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού υπάρχουν κάποιες μικρότερες εγκαταστάσεις, εδεχομένως κώμες που βρίσκονταν στην επικράτεια της Άλου³⁷⁶, αλλά και στρατιωτικές εγκαταστάσεις³⁷⁷.

Στην παλαιότερη πόλη σημαντική ήταν η λατρεία του Λαφύστιου Διός³⁷⁸, ενώ την κύρια λατρεία στη νέα πόλη κατείχε η Άρτεμις Παναχαΐα, που σαφώς δηλώνει το έθνος στο οποίο ανήκε η συγκεκριμένη πόλη³⁷⁹. Βορειοανατολικά της Άλου πραγματοποιήθηκαν στις αρχές του περασμένου αιώνα δοκιμαστικές τομές στο θεμέλιο ενός μεγάλου αρχαίου ελληνικού κτηρίου, το οποίο πιστευόταν ότι ανήκε σε ναό της Άλου, πιθανόν του Λαφύστιου Διός³⁸⁰, χωρίς ωστόσο να βρεθεί κάτι που να το αποδεικνύει.

Η νομισματοκοπία στην Άλο άρχισε από τον 4^ο αι. π.Χ.³⁸¹.

Στο βορρά η Άλος μοιραζόταν το Κρόκιον πεδίο με τις Θήβες και οι συνοριακές διαφορές τους ρυθμίστηκαν το 144 π.Χ., σύμφωνα με το κείμενο επιγραφής³⁸².

Σε απόσταση 60 στάδια από την Άλο, στο πάνω άκρο της πεδιάδας και ανάμεσα στις Φέρες και τη Λάρισα Κρεμαστή³⁸³ βρισκόταν η πόλη **Ίτων** ή **Ίτωνος**, η

³⁷¹ Reinders, 1994, 218.

³⁷² Reinders, 1994, 217, Reinders, 2004, 199.

³⁷³ Stählin, 2002, 311.

³⁷⁴ Reinders, 1994, 219-220.

³⁷⁵ Στράβ. 9.5.8.

³⁷⁶ Reinders, 1988, 155-157, 161, 172.

³⁷⁷ Reinders, 1988, 171.

³⁷⁸ Ηρόδ. 7.173, 197.

³⁷⁹ IG IX 2, προσθήκες X 205 I A 22. B 49.

³⁸⁰ AA 32 (1907/8), 225.

³⁸¹ Head, 1911, 295.

³⁸² IG IX 2 Προσθήκες X 205 I. Το κείμενο έχει πολλά χαμένα τμήματα που δυσκολεύουν τον ακριβή προσδιορισμό των ορίων των επικρατειών των δύο πόλεων.

³⁸³ Στράβ. 9.5.8, 9.5.14, Πανσ. 1.13.2.

οποία αναφέρεται ήδη στον Όμηρο³⁸⁴. Η Ίτων τοποθετείται στην περιοχή του χωριού Καστράκι (παλαιότερα Καρατζά Νταγλί). Όπως έδειξαν οι ανασκαφές η προϊστορική πόλη βρισκόταν στην πεδιάδα, στο λόφο Ζερέλια και στα γύρω υψώματα³⁸⁵, ενώ η πόλη των ιστορικών χρόνων μετακινήθηκε για λόγους ασφάλειας νοτιότερα, στους πρόποδες της Όθρυος και συγκεκριμένα στο ύψωμα (205 μ) νότια από το Καστράκι, όπου σώζονται κάποια αραιά κατάλοιπα τείχους³⁸⁶, του οποίου η περιφέρεια δεν είναι δυνατό να αποκατασταθεί λόγω της κακής διατήρησης και ακόμη λιγότερα κατάλοιπα από την κάτω πόλη³⁸⁷. Στην περιοχή της αναφέρεται ότι βρισκόταν και ο ναός της Ιωνίας Αθηνάς, η οποία ήταν πολεμική θεά³⁸⁸ και στα νομίσματα απεικονίζεται πάνοπλη, κατά τον τύπο της προμάχου. Σύμφωνα με τον Πausανία, ήδη πριν από τα περσικά οι Θεσσαλοί τιμούσαν τη θεά αυτή για τη συμπαράστασή της στις πολεμικές τους επιχειρήσεις³⁸⁹, ενώ ενδιαφέρουσα πληροφορία για το ναό αποτελεί η ιστορία ότι ο βασιλιάς των Μολοσσών Πύρρος, αφού νίκησε τον βασιλιά της Μακεδονίας Αντίγονο Γονατά και το μακεδονικό και μισθοφορικό στρατό των Γαλατών το 274 π.Χ. αφιέρωσε στο ναό κέλτικες ασπίδες που είχε πάρει ως λάφυρα³⁹⁰. Αόριστες είναι οι πληροφορίες που έχουμε από τις αρχαίες πηγές για τη θέση του ναού, αφού αναφέρεται απλά ότι στην πόλη της Ίτωνος βρισκόταν και ο ναός³⁹¹ ή γενικά ότι βρισκόταν μεταξύ Φερών και Λάρισας (Κρεμαστής)³⁹². Στην προσπάθεια για τον εντοπισμό του ναού ανασκάφηκε στα βορειοανατολικά της ακρόπολης τετράγωνο κτήριο, το οποίο χρονολογείται από τα ευρήματα στον 4^ο-3^ο αι. π.Χ. και αποτελεί πιθανόν κάποιο ιερό οίκημα, αλλά όχι σημαντικό ιερό και κυρίως δεν μπορεί να ταυτιστεί με το ιερό της Ιωνίας³⁹³. Ίχνη πάντως του ναού θα μπορούσαν να αποτελούν τα ξαναχρησιμοποιημένα αρχαία μέλη στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Καστράκι³⁹⁴.

Σημαντική θα πρέπει να ήταν η πόλη **Κορώνεια**, καθώς μνημονεύεται αρχικά σε μια δελφική επιγραφή³⁹⁵, σύμφωνα με την οποία προσέφερε χρήματα για την κατασκευή του ναού του Απόλλωνα στους Δελφούς και αργότερα από τον Στράβωνα³⁹⁶. Δεν έχει ωστόσο ακόμη ταυτιστεί με κάποια λείψανα³⁹⁷.

Μια φορά αναφέρεται ο **Ερινεός**, ο οποίος από το κείμενο μπορεί να υποθεθεί ότι ήταν γειτονικός της Κορώνειας³⁹⁸. Η έλλειψη άλλων πληροφοριών κάνει την ταύτιση της θέσης δύσκολη και οδήγησε σε πολλές υποθέσεις χωρίς ωστόσο να υπάρχουν ενδείξεις που να δικαιώνουν κάποια από αυτές. Σύμφωνα με τους παλαιότερους μελετητές ο Ερινεός μπορεί να ταυτιστεί με τα ερείπια στο λόφο κοντά στο χωριό Τσατμά³⁹⁹, όπου ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, πιθανόν βρισκόταν η Πήρεια. Σύμφωνα με τον Stählin⁴⁰⁰, με τον Ερινεό μπορεί να σχετίζονται τα ερείπια

³⁸⁴ Όμ. Ιλ. Β 696.

³⁸⁵ BSA 1907/8, 197 κ.ε., Wace-Thompson, 1912, 150-166, ΠΑΕ 1908, 157-158.

³⁸⁶ BSA 1907/8, 224.

³⁸⁷ Stählin, 2002, 304.

³⁸⁸ Το όνομα Ίτωνος μπορεί να προέρχεται από τη ρίζα του ρήματος είμι=έρχομαι (ΠΑΕ 1908, 160).

³⁸⁹ Πaus. 10.1.10.

³⁹⁰ Πaus. 1.13.3.

³⁹¹ Στράβ. 9.5.14.

³⁹² Πaus. 1.13.2.

³⁹³ ΠΑΕ 1908, 155-158.

³⁹⁴ ΠΑΕ 1908, 161, IG IX 2, 117.

³⁹⁵ Syll³ 240, O 10, σημ. 28.

³⁹⁶ Στράβ. 9.5.10.

³⁹⁷ RE XI.2, στ. 1431(Stählin).

³⁹⁸ Στράβ. 9.5.10.

³⁹⁹ Γεωργιάδης, 1894, 216, Βορτσέλας, 1907, 69.

⁴⁰⁰ Stählin, 2002, 319.

κοντά στους Κοκκωτούς ή τους Κωφούς⁴⁰¹, όπου διατηρούνται τα ερείπια μιας πόλης με τείχος από μεγάλους ορθογώνιους λίθους και έχουν βρεθεί τάφοι, μακεδονικά νομίσματα και μια απελευθερωτική επιγραφή του 2^{ου} αι. π.Χ.⁴⁰². Ωστόσο, δεν αναφέρει τους λόγους που τον οδήγησαν σε αυτόν το συσχετισμό. Έχει τέλος, διατυπωθεί η υπόθεση ότι ο Ερινεός βρισκόταν στο φρούριο που σώζεται στην κορυφή της Αντινίτσας στα βορειοδυτικά της μονής της Αντινίτσας, το οποίο εντός του ακανόνιστου πολυγωνικού τείχους του πάχους 2,90μ περιλαμβάνει αρκετές κορυφές και επόπτευε το δρόμο Λαμίας-Δομοκού⁴⁰³. Είναι πάντως πιθανόν ότι το φρούριο στην κορυφή της Αντινίτσας αποτελούσε προωθημένο φυλάκιο στο σύστημα άμυνας της Λαμίας.

Η Μονή της Αντινίτσας φαίνεται πως κατείχε τη θέση κάποιου αρχαίου ιερού με θεραπευτικές ιδιότητες, καθώς εκεί βρέθηκε ανατομικό ανάθημα με δύο γυναικείους μαστούς, δηλαδή μια τυπική προσφορά σε ιερά θεών θεραπευτών, δύο επιγραφές και άλλα μεσαιωνικά λείψανα⁴⁰⁴.

Υπάρχει ένα άλλο ύψωμα στην ίδια υδροκριτική γραμμή με τα φρούρια της Αντινίτσας και της Δίβρης, ανάμεσά τους και σε ίση περίπου απόσταση από το καθένα σε ευθεία γραμμή, σε απόσταση 2 χλμ. από το χωριό Δίβρη, γνωστό με το όνομα Προφήτης Ηλίας, στο οποίο υπήρχαν πληροφορίες ότι σωζόταν κάστρο⁴⁰⁵.

Στην περιγραφή της σύγκρουσης μεταξύ Κασσάνδρου και Δημητρίου του Πολιορκητή ο Διόδωρος αναφέρει ότι το 302 π.Χ. το Δίον και ο **Ορχομενός** βρίσκονταν πίσω από τον ευρισκόμενο στο Κρόκιον πεδίο Δημήτριον, που γι' αυτό ήταν προστατευμένα από τον Κάσσανδρο, ο οποίος ήθελε οι κάτοικοι των δύο οικισμών να μετοικήσουν στις Θήβες⁴⁰⁶, κάτι το οποίο εμπόδιζε ο Δημήτριος. Το βέβαιο επομένως είναι ότι αυτές οι θέσεις θα πρέπει να αναζητηθούν στις βόρειες πλαγιές της Όθρυος. Και τα δύο οικιστικά κέντρα πιθανόν αποτελούσαν πόλη ήδη από την κλασική περίοδο⁴⁰⁷, αφού ήταν υποψήφιες για μετοίκηση το 302 π.Χ. και αυτό το συμπέρασμα ενισχύεται περισσότερο για το Δίον αν αποδεχτούμε ότι τα νομίσματα που φέρουν το εθνικό ΔΙΑΩΝ προέρχονται από το Δίον της Αχαΐας⁴⁰⁸. Επομένως οι θέσεις αυτές θα μπορούσαν να αναζητηθούν στα ερείπια στην Αλία ή στο Γενιτσέκι⁴⁰⁹.

Γνωστή αρχαία πόλη των Αχαιών Φθιωτών ήταν ο **Πτελεός**, τον οποίο αναφέρει και ο Όμηρος⁴¹⁰. Βρισκόταν στην Αχαΐα⁴¹¹, κοντά στη θάλασσα⁴¹² και ανάμεσα στον Αντρώνα και την Άλο και σε απόσταση 110 στάδια από την τελευταία⁴¹³. Από τα παραπάνω στοιχεία ο Πτελεός ταυτίστηκε με τα λείψανα που σώζονται κοντά στο σύγχρονο ομώνυμο χωριό, παρόλο που δεν έχει βρεθεί καμία επιγραφή με το όνομα της πόλης⁴¹⁴. Τα ερείπια βρίσκονται σε έναν κωνικό λόφο που είναι ισοπεδωμένος και καλύπτεται από τη μεσαιωνική πόλη. Τα στοιχεία που

⁴⁰¹ AM 31 (1906), 33-36.

⁴⁰² IG IX 2, 102.

⁴⁰³ Bèquignon, 1937, 282-283.

⁴⁰⁴ Stählin, 2002, 325.

⁴⁰⁵ Stählin, 2002, 325, σημ. 331.

⁴⁰⁶ Διοδ. 20.110.3.

⁴⁰⁷ Hansen-Nelsen, 2004, 687.

⁴⁰⁸ Demetriadi, 1998, 115-117, Hatzopoulos, Psoma 1998-1999, 1-12.

⁴⁰⁹ AM 31 (1906), 35. Για άλλες πιθανές θέσεις που μπορούν να αποδοθούν στην πόλη Δίον βλ. Μπάτζιου-Ευσταθίου, Δελτίο Όθρυος, 1997, Β1, 69-85, ΑΔ 49 (1994), Χρον. 325-26.

⁴¹⁰ Ιλ. Β. 697.

⁴¹¹ Λιβ. 42.67.9, Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁴¹² Λιβ. 35.43.4.

⁴¹³ Στράβ.9.5.8.

⁴¹⁴ Stählin, 2002, 313-314.

οδήγησαν στην ταύτιση της θέσης με την αρχαία πόλη είναι τα ενσωματωμένα μαρμάρια μέλη σε μεταγενέστερο πύργο, τα λίγα διασκορπισμένα ή εντοιχισμένα μάρμαρα. Επίσης στους βορειοανατολικούς πρόποδες του βουνού ο Stählin, μετά από πληροφορία του Γιαννόπουλου, είδε έναν παραβιασμένο τάφο, του οποίου τα κομμάτια παραπέμπουν στον 4^ο αι. π.Χ.⁴¹⁵.

Κατά τη ρωμαϊκή εποχή γνωρίζουμε από επιγραφή⁴¹⁶ ότι οι Λαρισαίοι προσκάλεσαν τον Πτελεό σε κρίση στη ρωμαϊκή σύγκλητο. Η έριδα των πόλεων αφορούσε τον καθορισμό των ορίων τους⁴¹⁷. Ο δρόμος από τον Πτελεό οδηγεί πάνω από ένα διάσελο κοντά στο χωριό Άγιος Θεόδωρος (170 μ). Σε αυτά τα υψώματα, κατά τον Stählin έτρεχε το σύνορο μεταξύ των δύο αυτών πόλεων.

Η πόλη **Αντρών** ή **Αντρώνες**, σύμφωνα με τις πηγές βρισκόταν στην Αχαΐα⁴¹⁸, πάνω σε βράχους και κοντά στη θάλασσα⁴¹⁹, εκτός του Μαλιακού κόλπου⁴²⁰, απέναντι από τον Ωρεό και ανάμεσα στον Πτελεό και τη Λάρισα⁴²¹. Με βάση τα παραπάνω πρώτος ο Leake ταύτισε τον όρμο του Φανού με τη θέση του Αντρώνα⁴²² και σήμερα είναι γενικώς αποδεκτή η ταύτιση του Αντρώνα με τα λείψανα του οικισμού που αποκαλύφθηκε στα νοτιοδυτικά μιας βραχώδους ράχης, του Τραγοβουνίου. Στην ιστορία ο Αντρών αναφέρεται τρεις φορές, το 342 π.Χ., το 302 π.Χ. και το 171 π.Χ., όταν αντίστοιχα καταλαμβάνεται από το Φίλιππο Β'⁴²³, το Δημήτριο τον Πολιορκητή⁴²⁴ και τον ύπατο Πούπλιο Λικίνιο Κράσσο⁴²⁵.

Πάνω σε ένα πλάτωμα στα δεξιά του όρμου σώζεται αποσπασματικά μόνο το αρχαίο τείχος, το οποίο στα αρχαιότερα τμήματά του είναι πολυγωνικό, ενώ σε άλλα σημεία είναι κτισμένο με ορθογώνιους λίθους⁴²⁶. Τα ερείπια της πόλης δεν είναι ορατά, αλλά θα πρέπει να αναζητηθούν τουλάχιστον πάνω στο λόφο της ακρόπολης⁴²⁷. Στα νοτιοανατολικά ο λόφος κόβεται κάθετα προς τη θάλασσα και στη βάση του βρίσκονται τα σπήλαια στα οποία πιθανόν να οφείλει το όνομά της η πόλη⁴²⁸ και συνδέονται με τη λατρεία της Δήμητρας⁴²⁹.

Στα βορειοδυτικά της ακρόπολης εντοπίστηκε το κλασικό νεκροταφείο της πόλης, το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. έως τις αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ., αλλά η πλειονότητα των τάφων ανήκει στην κλασική εποχή⁴³⁰. Όπως αναφέρεται από τους ανασκαφείς, στο νεκροταφείο αυτό συναντάται για πρώτη φορά μέσα στα όρια του σύγχρονου νομού Φθιώτιδας κατά τους κλασικούς χρόνους το έθιμο της καύσης των νεκρών⁴³¹. Στα νοτιοδυτικά του κλασικού νεκροταφείου

⁴¹⁵ Stählin, 2002, 313, σημ. 256.

⁴¹⁶ BCH XIII (1889), 379, αρ.2. IG IX 2, 520.

⁴¹⁷ Βορτσέλας, 1907, 69, Stählin, 2002, 314-315.

⁴¹⁸ Σκύλ. 63.

⁴¹⁹ Ιλ. Β 697, όπου χαρακτηρίζεται *αγχίαλος*.

⁴²⁰ Στράβ. 9.5.8 και 9.5.13.

⁴²¹ Λίβ. 42.67. 9-10.

⁴²² Leake, 1967, τ. IV, 349.

⁴²³ Δημοσθ. Φιλιππικός Δ, 9.

⁴²⁴ Διόδ. 20.110.3

⁴²⁵ Λίβ. 42.67.9-10.

⁴²⁶ Leake, 349-350, Stählin, 2002, 313-314, ΑΔ 41 (1986), Χρον., 74

⁴²⁷ Παπακωνσταντίνου, 1994, 231.

⁴²⁸ Στέφ. Βυζ. στη λ. άνδρον.

⁴²⁹ Καλ. Υμν. στη Δήμ.

⁴³⁰ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 240, ΑΔ 41 (1986), Χρον. 74, ΑΔ 42 (1987), Χρον., 223, ΑΔ 43 (1988),

Χρον., 222-223, ΑΔ 44 (1989), Χρον., 167.

⁴³¹ Παπακωνσταντίνου, 1993, 56.

εντοπίστηκαν δύο τύμβοι μυκηναϊκών χρόνων, κοντά στους οποίους εντοπίστηκαν και λάκκοι υστερορωμαϊκών χρόνων⁴³².

Ο δρόμος που περνά από το σημερινό Αχίλλειο οδηγεί από τον Πτελεό στην εύφορη κοιλάδα του Φανού, όπου κυριαρχεί το Τραγοβούνι, και στη συνέχεια στη **Λάρισα Κρεμαστή**. Το όνομα Λάρισα είναι προελληνικό και σημαίνει φρούριο ή ακρόπολη. Σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές βρισκόταν στα ανατολικά της Όθρυος σε απόσταση 20 στάδια από τη θάλασσα⁴³³, ενώ πληροφορίες για την πόλη δίνει ο Πausανίας⁴³⁴. Ο Σκύλαξ⁴³⁵ τοποθετεί την πόλη κοντά στον Αντρώνα και ο Στράβων πριν από τη Μυόνησσο. Κατά τον Stählin⁴³⁶ το προσωνύμιο Πελασγία που της δόθηκε από τον Στράβωνα και το Στέφανο Βυζάντιο⁴³⁷ και η εκφραζόμενη στα νομίσματα αξίωση ότι είναι η πατρίδα του Αχιλλέα, φαίνεται να βασίζονται μόνο στις μεταγενέστερες υποθέσεις. Ήδη ο Leake⁴³⁸ είχε ταυτίσει τη Λάρισα Κρεμαστή, με τα ερείπια που βρίσκονται σε αρκετό υψόμετρο βόρεια του χωριού Πελασγία (εικ. 15). Η ακρόπολη της καταλάμβανε την κορυφή ενός απότομου υψώματος στις νοτιοανατολικές υπώρειες της Όθρυος, όπου θα πρέπει να οφείλεται το επίθετο Κρεμαστή. Από τον 4^ο αι. π.Χ. η Λάρισα πρέπει να ήταν η σημαντικότερη πόλη των Αχαιών, όπως φαίνεται από τον κατάλογο των ιερομνημόνων⁴³⁹ και του Ηρακλείδη⁴⁴⁰. Η πόλη τακτικά έστελνε στο Αμφικτυονικό Συνέδριο τον ένα από τους δύο Αχαιούς ιερομνημόνες, ενώ ο δεύτερος προερχόταν από τη Μελίτεια. Μετά την εποχή του κοινού των Αιτωλών, η Λάρισα, η Αλόπη, ο Πτελεός και ο Αντρώνας αποτελούσαν μακεδονική κτήση, μέχρι την κατάκτησή τους από τους Ρωμαίους το 171 π.Χ.⁴⁴¹. Η ακρόπολη είναι χωριστά τειχισμένη με τείχη πάχους 2,50-2,90μ από μικρούς κυβικούς λίθους με εσωτερικό γέμισμα, ενώ οι πύργοι μπροστά από το τείχος προστέθηκαν μεταγενέστερα. Η ακρόπολη βρίσκεται στην κορυφή απότομου υψώματος, όπου προφανώς οφείλει το επίθετό της, αφού φαίνεται σαν να κρέμεται. Η κάτω πόλη διασπάται σε τρία τμήματα οχύρωσης, τα τείχη της οποίας έχουν πάχος 2,50μ και είναι κτισμένα με την έμπλεκτο τεχνική με καμπυλωτούς ογκολίθους, ενώ ενισχύεται από πολυάριθμους πύργους⁴⁴². Υπό τη ρωμαϊκή κατοχή, όπως φαίνεται από τα λείψανα και τα κινητά ευρήματα, η πόλη βρισκόταν σε ακμή.

Την ύπαρξη του επιπέδου της Λάρισας Κρεμαστής γνωρίζουμε από αρχαίες πηγές⁴⁴³. Ο Stählin είχε υποθέσει ότι το επίπεδο της Λάρισας θα πρέπει να αναζητηθεί στον ημικυκλικό σχήματος κόλπο, που σήμερα ονομάζεται παραλία των Ραχών⁴⁴⁴. Μεταξύ της πόλης και του κόλπου βρίσκεται η εύφορη λεκάνη της Λάρισας ο παραγωγικός χώρος της πόλης.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τις εργασίες κατασκευής της Εθνικής Οδού στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στο 252^ο χλμ., στο ύψωμα του Αγίου Κωνσταντίνου στην Πελασγία, αποκαλύφθηκαν οικοδομικά λείψανα οικισμού που αρχικά έφθανε ως τη θάλασσα, αλλά το νότιο τμήμα του είχε καταστραφεί ήδη κατά τη διάνοιξη της

⁴³² ΑΔ 43 (1988), Χρον., 223, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 218.

⁴³³ Στράβ. 9.5.13, όπου την ονομάζει και Λάρισα Πελασγία, και 9.5.19.

⁴³⁴ Πaus. 2.24.1.

⁴³⁵ Σκύλαξ 63.

⁴³⁶ Stählin, 1924, 316.

⁴³⁷ Στράβ. 9.5.13. Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁴³⁸ Leake, 1967, τ. IV, 347.

⁴³⁹ Syll³ αρ. 244 Β σημ. 16, αρ. 636, στ. 9, αρ. 692 Α στ.8.

⁴⁴⁰ Ηρακλ. 3.2.

⁴⁴¹ Λιβ. 42.56.7 και 42.67.10.

⁴⁴² Stählin, 2002, 316-317.

⁴⁴³ Διόδ. 20.110.2, Λιβ. 31.46.12.

⁴⁴⁴ Stählin, 2002, 315.

παλαιότερης εθνικής οδού. Η ανασκαφή αποκάλυψε έναν οργανωμένο οικισμό με κανονικά οικοδομικά τετράγωνα, ο οποίος αναπτύχθηκε σε δύο φάσεις, από το πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και τον 4^ο αι. π.Χ. Η παρακμή ξεκίνησε μέσα στον 4^ο αι. π.Χ. και ο οικισμός σταδιακά εγκαταλείφθηκε. Κατά τους ύστερους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους ο χώρος απέκτησε ταφική χρήση. Μέχρι την παρουσίασή του ο οικισμός δεν είχε ταυτιστεί με κάποια πόλη. Βρίσκεται πάντως σε απόσταση 3,5 χλμ. από τη Λάρισα Κρεμαστή που άκμασε από τον 4^ο αι. και μετά και είναι πιθανό η νεοαποκαλυφθείσα θέση να αποτελούσε το επίνειό της⁴⁴⁵.

Η **Αλόπη**⁴⁴⁶ βρισκόταν μεταξύ της Λάρισας Κρεμαστής και του Εχίνου⁴⁴⁷, κοντά στη θάλασσα⁴⁴⁸ και πιθανολογείται ότι ταυτίζεται με τα ερείπια πάνω σε μια λοφώδη περιοχή στα βόρεια του χωριού Αχλάδι και κοντά στο χωριό Σπαρτιά⁴⁴⁹.

Ο **Εχίνος**, τα ερείπια του οποίου σώζονται στο σημερινό Αχινό, ήταν αρχικά αχαϊκή πόλη, έως το 342 π.Χ. που ο Φίλιππος Β΄ την παραχώρησε στους Μαλιείς και εξετάζεται στο σχετικό κεφάλαιο.

Το **Ναρθάκιον**, που αναφέρεται ήδη από τον Ξενοφώντα⁴⁵⁰, ήταν πόλη της Αχαΐας⁴⁵¹. Η ταύτισή της με τα λείψανα που βρίσκονται στο χωριό Λιμογάρδι έγινε ήδη από τον 19^ο αι. χάρη στην εύρεση επιγραφών⁴⁵². Η θέση έχει εξαιρετική θέα προς όλες τις κατευθύνσεις. Όλες οι επιγραφές για το Ναρθάκιον χρονολογούνται στον 2^ο αι. π.Χ., ένδειξη ότι αυτή θα πρέπει να ήταν η εποχή της ακμής της. Ταυτίζεται με τα λείψανα που βρίσκονται 130 μ. ψηλότερα από το χωριό Λιμογάρδι, πάνω σε δύο κορυφές του βουνού, μεταξύ των οποίων υπήρχε ένα πλάτωμα (εικ. 16). Η περιφέρεια της πόλης ανέρχεται στα 900μ. Η ακρόπολη του Ναρθακίου, η οποία καταλαμβάνει τη νότια κορυφή, με την πίσω πλευρά της ακουμπά στο τείχος της πόλης και χωρίζεται από την υπόλοιπη πόλη με ένα εσωτερικό τείχος κτισμένο με μικρούς πωρολίθους. Η πόλη περιβαλλόταν από τείχος, τμήμα του οποίου στο βόρειο άκρο είναι πολυγωνικό και η φάση αυτή μπορεί να χρονολογηθεί στον 5^ο αι. π.Χ.⁴⁵³. Πάντως το καλά διατηρημένο τμήμα της οχύρωσης της πόλης, συγκρινόμενο με άλλες οχυρώσεις, όπως της Άλου, θα πρέπει να θεωρηθεί έργο των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων⁴⁵⁴.

Όπως προκύπτει από επιγραφή που βρέθηκε κοντά στο Μοναστήρι της Αβαρίτσας, το Ναρθάκιον φιλονικούσε με τη Μελίτεια για εδάφη και συγκεκριμένα για μια εγκαταλελειμμένη περιοχή, για ιερά και για μια «κοινή χώρα»⁴⁵⁵. Η επιγραφή αποτελεί ένδειξη ότι την εποχή τουλάχιστον στην οποία χρονολογείται οι πόλεις συνόρευαν. Η επικράτεια επομένως της πόλης θα πρέπει να έφτανε πάνω από τον Πράντα⁴⁵⁶. Τα ευρήματα και τα ταφικά έθιμα στον τειχισμένο χώρο του Ναρθακίου είναι αποκαλυπτικά των σχέσεων του οικισμού με τους Μακεδόνες⁴⁵⁷.

⁴⁴⁵ ΑΔ 53, Χρον. 391-3, Κυπαρίσση 2004, 96-7.

⁴⁴⁶ Ομ. Ιλ. Β 682, Στράβ. 9.4.9.

⁴⁴⁷ Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁴⁴⁸ Λίβ. 42.56.7

⁴⁴⁹ RE I.2, Alope, στ. 1595 (Toepffer), Stählin, 2002, 319, Παπαναγιώτου, 1971, 167.

⁴⁵⁰ Ξενοφ. Ελλ. 4.3.9.

⁴⁵¹ Στράβ. 9.5.10.

⁴⁵² BCH 1882, 356-387 και 580-586, Βορτσέλας, 1907, 70-71.

⁴⁵³ Stählin, 2002, 323.

⁴⁵⁴ ΑΔ 53 (1998), Χρον., 397.

⁴⁵⁵ IG IX 2, 89.

⁴⁵⁶ Stählin, 2002, 324.

⁴⁵⁷ ΑΔ 53 (1998), Χρον. 397-400.

Προβληματική υπήρξε η ταύτιση της πόλης **Πρασ**⁴⁵⁸. Εάν δεχθεί κανείς την άποψη ότι το όρος Ναρθάκιον ταυτίζεται με το Ξεροβούνι της Αβαρίτσας (βλ.σελ. 8), τότε ο Πράντας μπορεί να αποδοθεί σε ένα κάστρο κοντά στη Δίβρη, γνωστό ως Παλαιόκαστρο⁴⁵⁹, στα ανατολικά, πάνω από το πλάτωμα της Αγκαδίτσας. Βρίσκεται πάνω στην υδροκριτική γραμμή, όπως και το κάστρο της Αντίνιτσας. Από δω περνάει το πέρασμα από τη Μελίτεια και κατεβαίνει προς Λαμία από τη Δίβρη ή από Λιμογάρδι και το δρόμο αυτό φυλούσε το κάστρο. Βρίσκεται σε ύψωμα με υψόμετρο 1125μ προσιτό από ανατολικά και δυτικά και έχει σχήμα τραπεζοειδές. Στα βορειοανατολικά έχει ένα ψηλότερο σημείο χωρισμένο στα νότια με τοίχο και σχηματίζει είδος τετράπλευρου πύργου. Το υπόλοιπο είναι οχυρωμένο επίσης με τείχος από καλά κατεργασμένες πέτρες με δύο μέτωπα και γέμισμα που έχει πάχος κατά μέσο όρο 2,30μ. Έχει 4 ορθογώνιους πύργους. Η νοτιοανατολική άκρη είχε και δεύτερο εξωτερικό αμυντικό τοίχο και η νοτιοδυτική γωνία ένα προμαχώνα. Δύο προωθημένα εξωτερικά τείχη υπήρχαν σε 23 μ από την ανατολική πλευρά και σε 28 από τη δυτική για πρώτη άμυνα. Από το φρούριο φαίνεται ο Όλυμπος και η Όσσα, η Εύβοια, ο Παρνασσός, η Γκιώνα, το Βελούχι, όλη η κάτω κοιλάδα του Σπερχειού μέχρι την Οίτη και τις Λιχάδες νήσους και όλη η Αχαΐα Φθιώτιδα. Ο Stählin βρήκε στο εσωτερικό του κάστρου θραύσματα αγγείων του 4^{ου} αι.⁴⁶⁰.

Η πόλη **Φορβάς** αναφέρεται μόνο στον Στέφανο Βυζάντιο ως πόλη των Αχαιών στην Θεσσαλία⁴⁶¹. Για το λόγο θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί στο να συμπεριλάβουμε την πόλη αυτή στον κατάλογο των αχαϊκών πόλεων⁴⁶².

⁴⁵⁸ Ξενοφ. Ελλην. 4.3.9, Στέφ. Βυζ. στη λ. 534.12.

⁴⁵⁹ Βορτέλας, 1907, 71.

⁴⁶⁰ Stählin, 2002, 323, Béquignon, 1937, 291-292, σημ 1, RE suppl. X. 651-652, Hansen-Nielsen, 2004, 688.

⁴⁶¹ Στεφ. Βυζ. 670.5.

⁴⁶² Hansen-Nielsen, 2004, 687, σημ. 9.

3Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Αχαιών Φθιωτών

Στη βόρεια πλευρά της Όθρυος υπάρχουν εκτός από τα κάστρα που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο και τα οποία ταυτίζονται με βεβαιότητα ή κάποια πιθανότητα με γνωστές αρχαίες θέσεις, και άλλα μικρότερα, των οποίων τα ονόματα δε μας είναι γνωστά. Βορειοανατολικά από το Νεοχωράκι (στα δυτικά του Αλμυρού) και πάνω από τις όχθες του Ξεριά βρίσκονται τα θεμέλια ενός πύργου που τώρα ονομάζεται Μύλοι. Ο πύργος προστάτευε την είσοδο για την κοιλάδα του Ξεριά και πιθανόν να χρησίμευε και για σηματοδότηση, καθώς είναι ορατός από την πόλη Χάλαι⁴⁶³.

Στην κεντρική διάβαση πάνω από την Όθρυ, βρίσκεται το σημερινό χωριό Κοκκωτοί. Το ρέμα των Κοκκωτών, που εκβάλλει στον Πλάτανο, έχει διαμορφώσει χαράδρα στα ασβεστώδη πετρώματα. Στην ανατολική όχθη του ρέματος και στο υψηλότερο πλάτωμα μιας προεξοχής του βουνού, που εκτείνεται μεταξύ του κυρίως ρέματος και μιας πλευρικής χαράδρας, βρίσκονται τα ερείπια μιας τειχισμένης θέσης. Σύμφωνα με τον Stählin πρόκειται για ένα μακεδονικό φρούριο, το οποίο προστάτευε τη διάβαση⁴⁶⁴. Καθώς η θέση βρίσκεται σε μια μικρή κοιλάδα, πριν από το μακεδονικό φρούριο θα μπορούσε εκεί να υπήρχε κάποιος οικισμός. Τα παλαιότερα της μακεδονικής κατοχής ευρήματα που εντόπισε ο Stählin αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι η θέση αποτελούσε προγενέστερα χώρο κατοίκησης.

Δυτικά των Κοκκωτών, σε μια άλλη κοιλάδα βρίσκεται το χωριό Κωφοί όπου υπάρχει μια τειχισμένη θέση, στην οποία βρέθηκαν τάφοι, μακεδονικά νομίσματα και μια απελευθερωτική επιγραφή του 2^{ου} π.Χ. αι.⁴⁶⁵. Οι θέσεις πιθανόν αποτελούσαν οικιστικούς σχηματισμούς, ίσως όχι πόλεις, αλλά ούτε και απλές ατείχιστες κώμες.

Στα νοτιοδυτικά του Φανού βρίσκεται το σημερινό χωριό Αχλάδι. Στην παραλία της κοινότητας και στη θέση με το όνομα Αλμυροπόταμος, αποκαλύφθηκε και διερευνήθηκε σε όλο του το μήκος οχυρωματικός περίβολος. Περιβάλλει την κορυφή του λόφου και η είσοδος βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά προς τη θάλασσα. Παράνομες εργασίες κατέστρεψαν τρεις κεραμοσκεπείς τάφους στα νότια του περιβόλου. Η μικρή έκταση της ακρόπολης αυτής, άγνωστης στη βιβλιογραφία, και η θέση της δίπλα στη θάλασσα, συνηγορεί στην ταύτισή της με φρούριο-βίγλα για τον έλεγχο της εισόδου στο Μαλιακό κόλπο, δεδομένου ότι βρίσκεται στο στενό των Ωρεών⁴⁶⁶. Όπως φαίνεται από την κεραμική, το φρούριο κατασκευάστηκε την ελληνιστική εποχή και συνέχισε να χρησιμοποιείται μέχρι τη ρωμαϊκή⁴⁶⁷. Πιστεύεται ότι η συνέχιση της ανασκαφής ενδέχεται να δώσει το πλήρες σχέδιο ενός στρατοπέδου, όπως της Γορίτσας Βόλου και άλλων της Αττικής⁴⁶⁸.

Σε μικρό ακρωτήριο που υπάρχει στην παραλία της Πελασγίας, στη θέση Παηλόλακκα του λιβαδιού Χελώνα, βρέθηκαν αρχαία οικοδομικά λείψανα. Πρόκειται για κακής διατήρησης θεμέλια που δεν σχηματίζουν σαφή κάτοψη και δεν μπορούν να χρονολογηθούν λόγω έλλειψης χαρακτηριστικής κεραμικής. Οι ανασκαφείς εικάζουν εκεί την ύπαρξη κάποιου αρχαίου στρατοπέδου ή βίγλας για την φύλαξη της διόδου των Ωρεών προς το Μαλιακό κόλπο⁴⁶⁹.

⁴⁶³ Stählin, 2002, 305.

⁴⁶⁴ Stählin, 2002, 318.

⁴⁶⁵ IG IX 2, αρ.102.

⁴⁶⁶ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 240, ΑΔ 36 (1981), 224-225.

⁴⁶⁷ Παπακωνσταντίνου, 1993, 58.

⁴⁶⁸ Παπακωνσταντίνου, 1994, 231.

⁴⁶⁹ ΑΔ 44 (1989), Χρον., 166.

Στην κοινότητα του Καραβόμυλου αποκαλύφθηκαν κάποιοι τάφοι οι οποίοι χρονολογούνται από τα τέλη του 5^{ου} έως τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.⁴⁷⁰.

Στην κτηματική περιφέρεια της κοινότητας Κορομηλιάς Δομοκού βρέθηκε ημικατεστραμμένος κεραμοσκεπής τάφος της ελληνιστικής εποχής⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ ΑΔ 53 (1998), Χρον., 398-397.

⁴⁷¹ ΑΔ 47 (1992), Χρον., 207.

4Α. Το έθνος και η χώρα των Μαλιέων

Οι Μαλιείς⁴⁷² αποτελούσαν το έθνος που κατοικούσε στον κύριο δρόμο από τη Θεσσαλία προς τους Δελφούς και κυριαρχούσε στον κόλπο στον οποίο είχαν δώσει το όνομά τους. Σύμφωνα με το μύθο, οι Μαλιείς με τη βοήθεια του Ηρακλή εκδίωξαν τους Δρύοπες από την Οίτη⁴⁷³. Ο μύθος αυτός είναι πολύ πιθανό να εμπεριέχει κάποια ιστορικά στοιχεία από την πρώιμη περίοδο της αναδιοργάνωσης στην κεντρική Ελλάδα⁴⁷⁴ και οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι Μαλιείς εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην περιοχή κατά την περίοδο της «ασαφούς» μεγάλης μετανάστευσης της υπομηκοναϊκής περιόδου. Το τμήμα της περιοχής που κατείχαν οι Δρύοπες δεν είναι αναγνωρίσιμο με ακρίβεια, αλλά βάσει κάποιων γενικών πληροφοριών από τους αρχαίους συγγραφείς⁴⁷⁵ έχει υποθεθεί ότι έφτανε από τις βόρειες πλαγιές του Παρνασσού και κατά μήκος της οροσειράς της Οίτης ως το κάτω τμήμα της κοιλάδας του Σπερχειού⁴⁷⁶. Οι αρχαίες πηγές δεν δίνουν πληροφορίες για την προέλευσή των Μαλιέων, ούτε για την κατεύθυνση από την οποία προήλθαν, με αποτέλεσμα να διατυπωθούν διαφορετικές απόψεις. Σύμφωνα με μία άποψη, επειδή εντοπίζονται νότια από το Σπερχείο θα πρέπει να ήρθαν από τα νότια⁴⁷⁷, ενώ σύμφωνα με μια άλλη ήρθαν από βόρεια, καθώς οι Μαλιείς έχουν στενές σχέσεις με τα δωρικά φύλα που συναποτέλεσαν τους Δωριείς, οι οποίοι ήρθαν από το βορρά και κατέλαβαν περιοχές νότια από τους Μαλιείς⁴⁷⁸.

Όπως είναι σαφές από τα παραπάνω, ο εντοπισμός των πιο πρώιμων θέσεων των Μαλιέων είναι δύσκολος, καθώς διαθέτουμε μόνο μυθολογικές ή μεταγενέστερες γεωγραφικές αναφορές, αλλά για τον 5^ο αι. π.Χ. ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης μας δίνουν μια πιο σαφή εικόνα για την περιοχή. Ο Ηρόδοτος⁴⁷⁹ αναφέρει τους τέσσερις ποταμούς της περιοχής, τον Σπερχείο, το Δύραντα, το Μέλανα, τον Ασωπό και το μικρό ρέμα του Φοίνικα, καθώς και τρεις σημαντικές πόλεις, την Αντίκυρα, την Τραχίνα και την Ανθήλη. Ο Θουκυδίδης⁴⁸⁰ μας πληροφορεί ότι οι Μαλιείς ήταν διαιρεμένοι στους Τραχινιείς, τους Παράλιους και τους Ιερείς, υποδιαιρέσεις που αποτελούσαν μάλλον γεωγραφικό-πολιτικές ενότητες⁴⁸¹. Δυστυχώς ο ιστορικός δεν περιγράφει με ακρίβεια τις περιοχές όπου οι τρεις ομάδες των Μαλιέων κατοικούσαν, ούτε την εποχή στην οποία έγινε η διαίρεση αυτή, και κατά συνέπεια υποθέσεις μόνο μπορούν να διατυπωθούν για τα παραπάνω ερωτήματα. Ωστόσο, το πιθανότερο είναι η διαίρεση να υπήρξε το αποτέλεσμα μιας μακράς φυσικής εξέλιξης, η οποία ήταν πλέον μια παγιωμένη κατάσταση τον 5^ο αι. π.Χ.⁴⁸². Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι, όπως ακριβώς στην Αττική, όπου υπήρχε η διάκριση σε Πεδιακούς, Παράλιους και Διάκριους, και με τους Μαλιείς, τα ονόματα πιθανότατα προσδιορίζουν τη θέση των τριών διαιρέσεων⁴⁸³. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, οι Τραχινιείς θα πρέπει να κατοικούσαν στην περιοχή της σημαντικότερης πόλης τους, της Τραχίνας και να συνόρευαν στο νότο με τους Οιταίους, όπως μπορεί κανείς να συμπεράνει και από το

⁴⁷² RE XIV.1, Malier, στ. 900-901 (Stählin).

⁴⁷³ Ηρόδ. 1.56 και 8.43, Στράβ. 8.6.13, Απολλ. 2.7.7.

⁴⁷⁴ Béquignon, 1937, 159.

⁴⁷⁵ Ηρόδ. 1.56 και 8.43, Στράβ. 9.4.10.

⁴⁷⁶ Miller RE V.2, Dryopes, στ. 1747-1749, Béquignon, 1937, 158-159.

⁴⁷⁷ Béquignon, 1937, 166-167.

⁴⁷⁸ Σακελλαρίου, IEE, A 378 κ.ε., Β 17, Γ2.

⁴⁷⁹ Ηρόδ. 7.198-200.

⁴⁸⁰ Θουκ. 3.92.2.

⁴⁸¹ Kip, 1910, 45, Stählin, 2002, 358.

⁴⁸² RE XIV.1, Malier, στ. 901 (Stählin), Béquignon, 1937, 347.

⁴⁸³ Béquignon, 1937, 347, Szemler, Cherf, Kraft, 1996, 25.

κείμενο του Θουκυδίδη. Η επικράτειά τους θα πρέπει να εκτεινόταν στις βόρειες πλαγιές και τις ορεινές πεδιάδες της Οίτης και του Καλλιδρόμου μεταξύ του Κωσταλέξη, στα βορειοδυτικά και στην περιοχή νότια των Θερμοπυλών μέχρι τα σύνορα με τους Λοκρούς στα ανατολικά⁴⁸⁴.

Βάσει της ονομασίας τους έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι οι Παράλιοι θα πρέπει να κατοικούσαν στη στενή παραλιακή πεδιάδα και τις χαμηλές πλαγιές της Οίτης και του Καλλιδρόμου, μεταξύ της Αντίκυρας ή του λιμανιού της Ανθήλης στα δυτικά⁴⁸⁵ και τον Μελάμπυγο Βράχο⁴⁸⁶ στα ανατολικά, κοντά στα όρια με τους Επικνημιδίους Λοκρούς στα νοτιοανατολικά⁴⁸⁷. Η εκδοχή οι Παράλιοι να πήραν το όνομά τους από κάποια πόλη Πάραλο είναι μάλλον απίθανη γιατί μοναδική αναφορά για την ύπαρξη της πόλης γίνεται από το Στέφανο το Βυζάντιο, ο οποίος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη⁴⁸⁸.

Για τους Ιερείς έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις. Από το Στέφανο το Βυζάντιο⁴⁸⁹, ο οποίος αντλεί από τον Λυκόφωνα⁴⁹⁰, πληροφορούμαστε για την ύπαρξη πόλης με το όνομα Ιρόν, η οποία στην αττική διάλεκτο θα ήταν Ιερόν, και για την οποία κάποιοι μελετητές υπέθεσαν ότι θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στο ιερό των Θερμοπυλών και πως αυτή έδωσε το όνομά της στην υποδιαίρεση των Μαλιέων που ονομάζονταν Ιερείς⁴⁹¹. Ωστόσο, καμιά άλλη αρχαία πηγή δεν αναφέρει την ύπαρξη πόλης με αυτό το όνομα. Ο Leake υπέθεσε, ότι η αρχαία πόλη Οίτη, η οποία ωστόσο δεν είναι βέβαιο ότι υπήρξε, ταυτίζεται με το ιερό άστυ του Καλλίμαχου⁴⁹², όπου οι προσφορές των Υπερβορείων αποστέλλονταν από τη Δωδώνη με προορισμό τη Δήλο και ότι από το ιερό άστυ ονομάστηκαν οι Ιερείς⁴⁹³. Τέλος, έχει διατυπωθεί και η γενικότερη υπόθεση ότι οι Ιερείς ήταν οι φροντιστές των ιερών περιοχών του Αμφικτυονικού ιερού μεταξύ της δυτικής και ανατολικής πύλης των Θερμοπυλών⁴⁹⁴.

Πάντως καθορισμένα με ακρίβεια σύνορα μεταξύ τους είναι αμφίβολο αν υπήρχαν και μάλλον είναι μάταιο να τα αναζητήσουμε. Ίσως η συνεργασία ανάμεσα στα τρία τμήματα να μην ήταν πολύ στενή, αφού οι Τραχινιείς κάλεσαν μόνοι τους Λακεδαιμόνιους για να τους βοηθήσουν ενάντια στις επιθέσεις των Οιταίων, χωρίς τη συμμετοχή των Ιερέων και των Παραλίων⁴⁹⁵.

Έχει επίσης υποτεθεί ότι τα τρία κέντρα, δηλαδή η Τραχίνα, η Αντίκυρα και η Ανθήλη, θα μπορούσαν να αποτελούν και τα κέντρα των τριών υποδιαίρεσεων των Μαλιέων⁴⁹⁶. Τα εθνικά των Ιερέων και των Παραλίων δεν διατηρήθηκαν, ενώ αυτό των Τραχινίων επιβίωσε.

Για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των Οιταίων οι Τραχινίοι και οι Δωριείς ζήτησαν τη βοήθεια των Σπαρτιατών, οι οποίοι σε απάντηση προς το αίτημά τους ίδρυσαν το 426 π.Χ. στην περιοχή των Τραχινίων μια αποικία, την οποία ονόμασαν Ηράκλεια⁴⁹⁷. Όπως ήταν φυσικό η πόλη βρισκόταν υπό των έλεγχο των ιδρυτών της

⁴⁸⁴ Béquignon, 1937, 346-347.

⁴⁸⁵ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 77.

⁴⁸⁶ Για την ταύτιση του Μελάμπυγου βράχου βλ. RE XV.1, Melampygos, στ. 405-406(Stählin), Béquignon, 1937, στο Λόφο I, σελ. 239, και τον χάρτη 379.

⁴⁸⁷ Kip, 1910, 45, Stählin, 2002, 358, Pritchett, 1958, 206, σημ. 26.

⁴⁸⁸ Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁴⁸⁹ Στέφ. Βυζ. Στη λ. Ίρος.

⁴⁹⁰ Λυκόφρ., Αλεξ. στ. 905.

⁴⁹¹ Stählin, 2002, 358.

⁴⁹² Καλλίμαχος, Ύμνος στη Δήλο, στ. 287.

⁴⁹³ Leake, 1967, τ. II, 20.

⁴⁹⁴ Macan, 1908, τ. I, 296.

⁴⁹⁵ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 37.

⁴⁹⁶ Bursian, 1862, 96, Béquignon, 1937, 348.

⁴⁹⁷ Θουκ. 3.92.

και είχε ως αποτέλεσμα οι Τραχίνιοι να χάσουν την κυριαρχία στην περιοχή και να στραφούν βορειότερα. Οι Μαλιείς στην περίοδο πριν από τη Μακεδονική άνοδο ήταν αυτόνομοι⁴⁹⁸. Στη συνέχεια διατήρησαν μια κάποια ανεξαρτησία απέναντι στο Φίλιππο Β΄, αλλά τελικά εντάχθηκαν στη συμμαχία της Κορίνθου⁴⁹⁹. Την εποχή του Λαμιακού πολέμου οι Μαλιείς προσχώρησαν στην αντιμακεδονική συμμαχία, με εξαίρεση τη Λαμία, την οποία κατείχε μακεδονική φρουρά και στην περιοχή της εκτυλίχθηκαν πολλές συγκρούσεις⁵⁰⁰. Το 235 π.Χ. οι Μαλιείς εντάχθηκαν στην Αιτωλική Συμπολιτεία, όπου έμειναν χωρίς διακοπή ως το 199 π.Χ.⁵⁰¹. Λίγα χρόνια μετά τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο το 196 π.Χ., χωρίς να γνωρίζουμε το ακριβές έτος, η χώρα των Μαλιέων ελεγχόταν από τους Θεσσαλούς, οι οποίοι συμπεριέλαβαν στην επικράτειά τους την κοιλάδα του Σπερχειού μέχρι την Οίτη και τις Θερμοπύλες. Απόδειξη αυτού αποτελούν οι επιγραφές με πράξεις των αρχόντων της Λαμίας, όπου σημειώνεται το όνομα του στρατηγού των επικυρίαρχων Θεσσαλών, όπως προηγουμένως των Αιτωλών⁵⁰². Ποτέ δεν θα ξαναγίνουν αυτόνομοι.

Από την ίδρυση της Αμφικτυονίας οι Μαλιείς αποτελούσαν μέλη της με δύο ψήφους⁵⁰³. Όταν οι Σπαρτιάτες ίδρυσαν την Ηράκλεια πέρασε σε αυτήν η μία ψήφος των Μαλιέων, η οποία στη συνέχεια έγινε οιταική και στο εξής οι Μαλιείς είχαν μία μόνο ψήφο⁵⁰⁴. Μία ψήφο είχαν και μετά την απόσπασή τους από την Αιτωλική Συμπολιτεία⁵⁰⁵, την οποία και έχασαν με την αναδιοργάνωση της αμφικτυονίας από τον Αύγουστο⁵⁰⁶.

Γνωρίζουμε ότι αρχικά οι Μαλιείς είχαν ένα ιδιότυπο πολίτευμα, μάλλον στρατιωτικού τύπου στο οποίο είχε αφιερώσει ειδικό έργο ο Αριστοτέλης, αλλά δεν έχουμε λεπτομέρειες για αυτό⁵⁰⁷. Για τη Λαμία αναφέρεται ότι υπήρχαν τέσσερις Άρχοντες, ένας Στρατηγός, ένας Ίππαρχος και ένας Γραμματεύς⁵⁰⁸ και βέβαια υπήρχε εκκλησία του δήμου και βουλή⁵⁰⁹. Στην αιτωλική και στην αρχή της θεσσαλικής περιόδου οι Άρχοντες μειώνονται σε τρεις⁵¹⁰. Αργότερα, όπως προαναφέρθηκε, αντί για τους άρχοντες στις επιγραφές βρίσκουμε τους Θεσσαλούς ταγούς⁵¹¹. Αναφέρεται τώρα και «προστατεύων της εκκλησίας» και «ταμίας»⁵¹².

Όσον αφορά την επικράτεια των Μαλιέων, προκύπτει από τις πληροφορίες του Ηροδότου, ότι τον 5^ο αι. θα πρέπει να περιελάμβανε εκτός από τον κάμπο νότια του Σπερχειού και την περιοχή των Θερμοπυλών, και τμήμα της ορεινής περιοχής δυτικά και νότια από τις Τραχινίες Πέτρες προς τις περιοχές των χωριών Δέλφινο και Ελευθεροχώρι⁵¹³. Στα νότια των Θερμοπυλών τα σύνορα της χώρας των Μαλιέων θα

⁴⁹⁸ Kip, 1910, 10, RE XIV.1, Malier, στ. 900-901 (Stählin).

⁴⁹⁹ RE XIV.1, Malier, στ. 900-901 (Stählin),

⁵⁰⁰ Διόδ. 18.11-12.

⁵⁰¹ Flacelière, 1937, 246-247.

⁵⁰² Βλέπε επιγραφές Ραγκαβής, AE 1838, 116-124, αρ. 68-73, Rangabè, 1855, αρ. 741, 743, 744, 745 και 747, RE XIV.1, Malier, στ. 903 (Stählin).

⁵⁰³ RE XIV.1, Malier, στ. 902 (Stählin).

⁵⁰⁴ Kip, 1910, 19, RE XIV.1, Malier, στ. 902 (Stählin).

⁵⁰⁵ Syll³ αρ.704, αρ. 826.

⁵⁰⁶ Πaus. 10.8.3.

⁵⁰⁷ RE XIV.1, Malier, στ. 901 (Stählin).

⁵⁰⁸ IG IX 2 αρ.60, RE XII.1, Lamia, στ. 558 (Stählin).

⁵⁰⁹ IG IX 2 αρ.61.

⁵¹⁰ IG IX 2. αρ.61-63, 65, 67, 68.

⁵¹¹ RE XII.1, Lamia, στ. 559 (Stählin), Syll³ αρ. 668, IG IX 2. αρ. 69, 81.

⁵¹² Kip, 1910, 49, 62.

⁵¹³ Kip, 1910, 44.

πρέπει να όριζε η πολυσυζητημένη Ανόπαια απραπός, η οποία αποτελούσε το σύνορό τους προς τους Οιταίους.

Στα ανατολικά οι Μαλιείς συνόρευαν με τη Λοκρίδα⁵¹⁴ και συγκεκριμένα το 480 π.Χ.⁵¹⁵ το ανατολικό όριό τους βρισκόταν ανατολικά της Ανθήλης κοντά στη λοκρική πόλη Αλπηνοί στο βράχο που ονομαζόταν «Μελάμπυγος» και ήταν η μυθική έδρα των Κερκόπων.

Στα δυτικά συνόρευαν με τους Αινιάνες και μετά την επέκταση των Μαλιέων βόρεια του Σπερχειού. Ωστόσο, τα πολιτικά όρια της χώρας των Μαλιέων στα δυτικά, λόγω της απουσίας κάποιου φυσικού ορίου, είναι μάλλον αδύνατο να αποκατασταθούν (βλ. και παρακάτω στους Αινιάνες). Στη ρωμαϊκή εποχή πάντως, επί Αδριανού, ορίστηκε από τον προύπατο της Μακεδονίας το σύνορο μεταξύ Λαμίας και Υπάτης⁵¹⁶, δηλαδή στην ουσία το σύνορο μεταξύ Αινιάνων και Μαλιέων, το οποίο βρισκόταν δυτικότερα από το σημείο που συγκλίνουν η Όθρυς με την Οίτη⁵¹⁷.

Στο βορρά οι Μαλιείς συνόρευαν πάντα με τους Αχαιούς Φθιώτες. Την εποχή του Ηροδότου τα όριά της έφταναν στο Σπερχειό ποταμό και η τελευταία προς βορρά μαλιακή πόλη ήταν η Αντίκυρα. Προοδευτικά όμως εξαπλώθηκαν προς το βορρά και σε βάρος των Αχαιών, ενώ οι Οιταίοι αντίστοιχα πίεζαν τους Μαλιείς αναγκάζοντάς τους να μετακινηθούν βορειότερα. Ο Φίλιππος Β΄ το 342 π.Χ., όπως έχει ήδη προαναφερθεί, προκειμένου να εξασφαλίσει την εύκολη διάβασή του μέσω της χώρας των Μαλιέων τους δωροδόκησε με την παράδοσή σε αυτούς της αχαϊκής πόλης του Εχίνου.

Από τη γεωμορφολογία της χώρας τους συμπεραίνεται ότι η κύρια οικονομική απασχόληση των Μαλιέων ήταν η γεωργία και δευτερευόντως η κτηνοτροφία. Υπάρχουν όμως πληροφορίες που δείχνουν ότι οι Μαλιείς εργάζονταν ως μισθοφόροι έξω από τη χώρα τους⁵¹⁸. Μερικές οικογένειες απέκτησαν μεγάλα κτήματα και ξεπέρασαν τα όρια των περιοχών των πόλεων και τα καλλιεργούσαν με δούλους, ενώ οι ίδιες οι οικογένειες απέκτησαν δικαιώματα Ρωμαίων πολιτών και κατοικούσαν σε εξοχικές επαύλεις. Οι πόλεις βαθμιαία μετασχηματίστηκαν σε έδρες γαιοκτημόνων και αγορές. Η Λαμία για παράδειγμα είναι μία από τις πόλεις που επιβίωσαν στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια χωρίς διακοπή και ο χαρακτήρας της πρέπει να ήταν τέτοιος, ενώ ρωμαϊκή βίλα έχει βρεθεί στο Πλατανάκι.

Οι Μαλιείς προχώρησαν στην έκδοση αργυρών και χάλκινων νομισμάτων⁵¹⁹, τα οποία σπανιότερα από το ΛΑΜΙΕΩΝ έφεραν την επιγραφή ΜΑΛΙΕΩΝ.

Η ύπαρξη κοινού ή κάποιας άλλης ευρύτερης πολιτικής ή οικονομικής δομής μεταξύ των πόλεων των Μαλιέων αποτελεί ένα θέμα που χρήζει έρευνας, καθώς δεν υπάρχουν άλλες μαρτυρίες, εκτός των νομισμάτων, που να υποδεικνύουν την ύπαρξη τέτοιας πολιτειακής μορφής. Παρότι έχει βρεθεί νομισματικός τύπος με τα αρχικά του εθνικού των Μαλιέων⁵²⁰, δεν είναι απίθανο να πρόκειται απλά για λεκτική εναλλαγή του εθνικού και της πόλης, φαινόμενο που απαντάται και στην περιοχή της Θεσσαλίας⁵²¹.

⁵¹⁴ Στράβ. 9.4.17.

⁵¹⁵ Ηρόδ. 7.216.

⁵¹⁶ CIL III αρ. 586, 12306.

⁵¹⁷ Για τον ακριβή καθορισμό των ορίων με την ταύτιση των τοπογραφικών στοιχείων που δίνονται στη ρωμαϊκή επιγραφή βλ. Stählin, 2002, 367.

⁵¹⁸ RE XIV.1, Malier, στ. 901 (Stählin).

⁵¹⁹ Head, 1911, 296, Babelon, 1932, 4, αρ. 462, Rogers, 1932, αρ. 384-388.

⁵²⁰ Kroll, 1993, 192, αρ. 525, Reinders, 1988, 263, αρ. 39.19 και 315, αρ. 39.19.

⁵²¹ Για βιβλιογραφία βλ. Γεωργίου, 2004, 158, σημ. 7.

4B. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Μαλιέων

Η εξέταση των πόλεων των Μαλιέων θα ξεκινήσει με αυτές που γνωρίζουμε ότι βρίσκονταν στην αρχική κοιτάδα του έθνους: την Τραχίνα, την Αντίκυρα, την Ανθήλη, την Αιγώνεια, την Αλκυόνη, την κώμη Χήν ή Χήναι, την Οιχαλία και πιθανόν την Κολάκεια.

Η **Τραχίς** είναι μία από τις αρχαιότερες πόλεις στην κοιτάδα του Σπερχειού και ανάγεται στη μυθική εποχή⁵²². Βρισκόταν στις απότομες υπώρειες των Τραχινίων Βράχων⁵²³ και ήταν η πρωτεύουσα της Τραχινίας χώρας στην οποία, σύμφωνα με το μύθο, βασίλευε ο Κήυξ, ο ανιψιός και φίλος του Ηρακλή⁵²⁴. Σύμφωνα πάντα με το μύθο, από την Τραχίνα ο Ηρακλής ανέβηκε στην κορυφή της Οίτης, όπου κάηκε στην πυρά που άναψε ο ίδιος. Ο Ηρόδοτος⁵²⁵ αναφέρει ότι η πόλη βρισκόταν πέντε στάδια από το Μέλανα ποταμό, σε θέση που το πλάτος της πεδιάδας μεταξύ των βουνών και της θάλασσας ήταν το μεγαλύτερο και τα βουνά που περιέβαλλαν την Τραχίνα σχίζονταν στα νότια⁵²⁶ από το φαράγγι στο οποίο έρεε ο ποταμός Ασωπός. Την εποχή του Ηροδότου η πόλη ήταν μαλιακή και αποτελούσε σημαντικό οικονομικό, αλλά και διοικητικό και πολιτικό κέντρο. Σημαντικό στοιχείο που συνηγορεί στα παραπάνω αποτελεί η κοινή έκδοση με τη Λαμία τριών νομισμάτων, στο ένα από τα οποία αναγράφονται τα αρχικά ΛΑ και TR. Τα νομίσματα αυτά χρονολογούνται είτε πριν το 426 π.Χ., εκλαμβάνοντας ως *terminus ante quem* την ίδρυση της Ηράκλειας Τραχινίας και την καταστροφή ή παρακμή της Τραχίνιας⁵²⁷ ή στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.⁵²⁸. Τα χαρακτηριστικά των νομισμάτων⁵²⁹, αλλά και το αρχαϊκό R στα αρχικά του εθνικού⁵³⁰ υποδεικνύουν μια χρονολόγηση στη διάρκεια του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. Παρότι ο περιορισμένος αριθμός των μέχρι τώρα γνωστών νομισμάτων δείχνει ότι πιθανώς πρόκειται για περιστασιακή κοπή που δεν φαίνεται να προοριζόταν για την εξυπηρέτηση εμπορικών σκοπών⁵³¹, η κοπή νομισμάτων, άρα η ύπαρξη νομισματοκοπείου, προϋποθέτει κεντρική εξουσία και διοίκηση.

Ωστόσο, μετά τον 5^ο αι. π.Χ. η πόλη παρήκμασε πιθανόν εξαιτίας των επιθέσεων των Οιταίων, ενώ το τελικό κτύπημα θα πρέπει να ήταν η ίδρυση της Ηράκλειας Τραχινίας το 426 π.Χ. Την εποχή του Στράβωνα-ο οποίος αναφέρει ότι η Τραχίνα βρισκόταν σχεδόν 6 στάδια από την Ηράκλεια Τραχινία και, όπως είχε καταγράψει προγενέστερα ο Ηρόδοτος, 5 στάδια από το Μέλανα ποταμό-η πόλη ήταν ερείπια⁵³². Ωστόσο, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι ακριβώς είδε ο γεωγράφος. Πιθανόν ήταν ένα μέρος από τα ερείπια της Τραχίνιας. Το 2^ο αι. μ.Χ. ο Πausανίας αναφέρει ότι η Τραχίς ήταν ερείπια κοντά στην Ηράκλεια⁵³³. Από απόσπασμα του Σκύλακα⁵³⁴ κάποιιοι συμπεράναν ότι η Τραχίς συνέχισε να υπάρχει και επομένως περιήλθε στους

⁵²² Όμ. Ιλ. Β 682, Στράβ.9.4.13 και 9.5.7.

⁵²³ Ηροδ. 7.198.

⁵²⁴ Πaus. 1.32.6, Απολλόδ. 2.7.6.

⁵²⁵ Ηρόδ. 7, 199.

⁵²⁶ Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ο προσανατολισμός του Ηροδότου στην περιοχή των Θερμοπυλών δεν είναι σωστός και πρόκειται μάλλον για ανατολικά.

⁵²⁷ Imhoof-Blumer, 1883, 462 Imhoof-Blumer, 1917, 22-23, πιν. II, αριθμ. 5-6.

⁵²⁸ Babelon, 1932, 250-252, πιν. CCLXXXVIII, αρ. 1-2.

⁵²⁹ Γεωργίου, 2004, 160.

⁵³⁰ Jeffery, 1961, 96-99.

⁵³¹ Γεωργίου, 2004, 159.

⁵³² Στράβ. 9.4.13

⁵³³ Πaus. 10.22.1 και Πaus. 2.23.5.

⁵³⁴ Σκύλ. 62.

Οιταίους⁵³⁵. Ωστόσο το Τραχίς στο κείμενο μπορεί να σημαίνει τη γεωγραφική περιοχή.

Όπως προκύπτει από τις πηγές, η ταύτιση του ποταμού Μέλανα είναι βασικό στοιχείο για τον εντοπισμό της Τραχίνιας, καθώς ο χαρακτηρισμός πλατύτερο σημείο της πεδιάδας είναι μάλλον αόριστος και δεν είναι εύκολο να αξιοποιήσουμε την πληροφορία. Μεγάλη συζήτηση έχει γίνει για τα 22 χιλιάδες πλέρη που αναφέρει ο Ηρόδοτος, τα οποία ισοδυναμούν με 420 μίλια ή περίπου 676 χλμ.⁵³⁶, αριθμός ο οποίος φυσικά δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Παλαιότερα κάποιοι μελετητές⁵³⁷ πρότειναν ότι οι αριθμοί πρέπει να παραπέμπουν σε επιφάνεια, επειδή εκεί ήταν η περιοχή όπου στρατοπέδευαν οι Πέρσες ενόψει της σύγκρουσης. Σύμφωνα με τον Harmening⁵³⁸ η επιφάνεια αυτή ισοδυναμεί με 22 χλμ². Ο Stählin μεταξύ άλλων υποστήριξε ότι το σημείο αυτό θα πρέπει να ήταν μεταξύ της σημερινής γέφυρας του Ασωπού κοντά στο χωριό Ηράκλεια, και τη θέση της Λαμίας. Πάντως δεν υπάρχει κάποια γενικώς αποδεκτή άποψη για το ποιο θα μπορούσε να είναι το πλατύτερο σημείο της πεδιάδας. Πρέπει τέλος να σημειωθεί⁵³⁹ ότι το 22 στο χειρόγραφο θα γραφόταν KB δηλαδή , γράμματα τα οποία είναι εύκολο να παραγραφούν.

Η θέση της Τραχίνιας, παρότι προσδιορίζεται με κάποια σχετικότητα στην περιοχή της Ηράκλειας Τραχινίας, η οποία είναι βεβαιωμένη, δεν έχει εντοπιστεί με ακρίβεια. Οι παλαιότερες απόψεις συνοψίζονται κυρίως σε δύο. Σύμφωνα με την προγενέστερη η Τραχίνα τοποθετούνταν νοτιοδυτικά του μικρού χωριού Κουβέλου, στο Κάστρο Ωριάς⁵⁴⁰. Η άποψη αυτή δεν μπορεί να είναι σωστή γιατί παραβλέπει εντελώς τις αποστάσεις και τα άλλα στοιχεία που δίνουν ο Ηρόδοτος και ο Στράβωνας. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, την οποία υποστήριζαν οι περισσότεροι μελετητές, η Τραχίνα θα πρέπει να ταυτίζεται με τη μεταγενέστερα ιδρυθείσα Ηράκλεια Τραχινία. Ο Stählin⁵⁴¹, με την πληροφορία του Ηροδότου ότι βρισκόταν στην πιο απλόχωρη θέση της πεδιάδας, στη βάση των βράχων και τις αποστάσεις που προαναφέρθηκαν τοποθετεί την Τραχίνα κοντά στο σύγχρονο χωριό της Ηράκλειας στους πρόποδες του βουνού σε ένα κυματοειδές έδαφος, το οποίο προστατεύεται από τον χείμαρρο του Σκαλορέματος και από τις πλημμύρες του Ασωπού και προσθέτει ότι την εποχή των Αιτωλών η Ηράκλεια εκτεινόταν πάνω στον χώρο, που καταλάμβανε προηγουμένως η Τραχίνα και η κάτω πόλη της Ηράκλειας καταλάμβανε την κάτω πόλη της Τραχίνιας, μεταξύ Μέλανος και Ασωπού⁵⁴². Ο Béquignon⁵⁴³ υποστήριξε ότι η Τραχίνα βρίσκεται στην ακρόπολη της μεταγενέστερης πόλης της Ηράκλειας που ελέγχει την αριστερή όχθη του Ασωπού, ενώ η κάτω πόλη απλώθηκε βόρεια και βορειοδυτικά στην πεδιάδα μεταξύ του Ασωπού και του φαραγγιού Σκληφομέλι, το οποίο όριζε το δυτικό όριο της πόλης. Στην περιοχή ανακάλυψε τα θεμέλια ενός αρχαίου τείχους πόλης, μελαμβαφή κεραμική και άλλη ρωμαϊκής εποχής. Και αυτός υποστηρίζει ότι οι αρχαίες αναφορές ανταποκρίνονται στην άποψή του. Όσον αφορά την έκταση της χώρας της Τραχίνιας θεωρεί ότι αυτή έφτανε πάνω από τους Τραχινίους βράχους, στο τμήμα της Οίτης που

⁵³⁵ Kip, 1910, 39.

⁵³⁶ Szemler, Cherf, Kraft, 1996, 30.

⁵³⁷ Leake, 1967, τ.ΙΙ, 11.

⁵³⁸ Harmening, στο Kromayer 1924-1931, 4, 29, Béquignon, 1937, 256-259, Pritchett, AJA 62, 206, Pritchett, 1982, 192 σημ. 43, 228 και Pritchett, 1985, 200.

⁵³⁹ Η επισήμανση έγινε από το Ν. Φαράκλα.

⁵⁴⁰ Lolling, Baed., 135, Grundy, 1901, 283, Βορτσέλας, 1907, 81.

⁵⁴¹ RE VI.A2, στ. 1864 (Stählin).

⁵⁴² Stählin, 2002, 352.

⁵⁴³ Béquignon, 1937, 258.

βρίσκεται αμέσως δυτικά του φαραγγιού του Ασωπού και στα νότια στην κορυφογραμμή του Καλλιδρόμου⁵⁴⁴.

Ο Pritchett⁵⁴⁵ συμφωνεί με τον Béquignon όσον αφορά την έκταση της επικράτειας της Τραχίνας.

Μεταγενέστερα, οι Hope-Simpson και Lazenby⁵⁴⁶ πρότειναν ότι η πρόωμη Τραχίνα του Πηλέα και του Αχιλλέα θα πρέπει να βρισκόταν σε μια άγνωστη θέση, που σύμφωνα με τους μελετητές τοποθετείται στη θέση της μεταγενέστερης Τραχίνας, η οποία παραγκωνίστηκε από την Ηράκλεια. Αναφέρουν επίσης ότι στους χαμηλότερους λόφους βρέθηκε κάποια μυκηναϊκή κεραμική, αλλά καθόλου ίχνη κατοίκησης που να χρονολογείται μεταξύ της Μυκηναϊκής και της Κλασικής εποχής.

Με βάση τις πληροφορίες του Ηροδότου, η Τραχίνα θα μπορούσε επίσης να αναζητηθεί στα βόρεια-βορειοδυτικά του Ασωπού και κατά μήκος των Τραχινίων Βράχων. Πρώτος ο Harmening⁵⁴⁷ εφαρμόζοντας τις αποστάσεις του Ηροδότου και ακολουθώντας την πορεία του Ηροδότου και του Leake, κατά μήκος των Τραχινίων βράχων με κατεύθυνση δυτικά-βορειοδυτικά προς τον Ξηριά (αρχ. Μέλας) βρήκε στα ριζά των βράχων έναν πρόβολο, το κέντρο του οποίου προεξέχει στην πεδιάδα. Επίσης, παρατήρησε ότι στο σημείο αυτό αρκετά μικρά ρυάκια έτρεχαν από το βράχο, τα οποία ενώνονταν με τον Ξηριά και στη συνέχεια με τα Μαυρονέρια. Η θέση αυτή ήταν κατάλληλη για κατοίκηση, καθώς ήταν προστατευμένη και πλούσια σε νερό, και θα μπορούσε εκεί να αναζητηθεί η Τραχίνα.

Πολλά χρόνια αργότερα η ομάδα του Loyola University of Chicago⁵⁴⁸ με αφετηρία την πρόταση του Harmening και τα ευρήματα των Hope-Simpson και Lazenby εξερεύνησαν έναν πρόβολο με μήκος 1,5 χλμ. με κατεύθυνση δυτικά-βορειοδυτικά παράλληλα προς τους Τραχινίους βράχους. Η θέση είναι γνωστή με το όνομα Ραχίτα και βρίσκεται στο εξωτερικό άκρο ενός πλατώματος στα 18μ από το επίπεδο της πεδιάδας, ακριβώς κάτω από τη σιδηροδρομική γραμμή και ανάμεσα σε δύο σήραγγες. Η ομάδα κατάφερε να ερευνήσει ένα μικρό μόνο μέρος της θέσης, όπου αποκαλύφθηκαν Μεσοελλαδική, Υστεροελλαδική, Γεωμετρική, Αρχαϊκή, Κλασική και Ελληνιστική κεραμική, καθώς και αρχαία και ελληνιστικά θεμέλια κτισμάτων, τα οποία δηλώνουν μακροχρόνια κατοίκηση στη θέση. Σύμφωνα με τους ερευνητές η θέση βρίσκεται 1 χλμ. από την Ηράκλεια και 850μ από τις Άνω Βαρδάτες, από τον Ξηριά. Η πρόταση αυτή φαίνεται πολύ πιθανή.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η θέση στη Ραχίτα ή κάποια θέση κοντά σε αυτή είναι η πιο πιθανή υποψήφια για την αρχαία Τραχίνα, αλλά η διασφάλιση του συμπεράσματος θα έλθει μόνο με την ανασκαφική διερεύνηση της θέσης.

Ο Πausανίας αναφέρει ιερό της Αθηνάς πάνω από την Τραχίνα⁵⁴⁹.

Για την παρακμή της πόλης δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες από τις πηγές, αλλά αυτή θα πρέπει να συνδέεται με τις επιθέσεις των Οιταίων και πιθανόν να έπαυε να υπάρχει λόγω της ίδρυσης της Ηράκλειας⁵⁵⁰. Είναι λογική υπόθεση ότι μετά την ίδρυση της Ηράκλειας από τους Σπαρτιάτες, οι Τραχίνιοι οι οποίοι ανήκαν σε

⁵⁴⁴ Béquignon, 1937, 256-259, Pritchett, AJA 62, 206, Pritchett, 1982, 192 σημ. 43, 228 και Pritchett, 1985, 200.

⁵⁴⁵ Pritchett, 1958, 206-211, Pritchett, 1982, 179-181, 192, 211, 228, Pritchett, 1985 199-204, Pritchett, 1989, 121, Pritchett, 1991 191-192, Pritchett, 1992, 312- 317.

⁵⁴⁶ Hope-Simpson, 1959, 103-104, Hope-Simpson, Lazenby, 1970, 128. Hope Simpson., Lazenby, 1965, 140. Αναφέρουν ότι στη θέση Ραχίτα συγκεντρώθηκαν μεσοελλαδικά και υστεροελλαδικά όστρακα.

⁵⁴⁷ Harmening στο Kromayer-Veith, 1924-1931, 24-25.

⁵⁴⁸ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 80. Szemler, Cherf, Kraft, 1996, 39.

⁵⁴⁹ Πaus. 10.22.1.

⁵⁵⁰ Béquignon, 1937, 254, Stählin, 2002, 351.

αυτούς που ζήτησαν τη βοήθειά τους, θα μετοίκησαν ακούσια ή εκούσια στη νεοιδρυθείσα πόλη⁵⁵¹.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο⁵⁵² η πρώτη πόλη που συναντά κανείς στην παραλία ερχόμενος από την Αχαΐα είναι η **Αντίκυρα** και στην περιοχή της βρίσκεται ο Σπερχειός, ο οποίος χύνεται στη θάλασσα⁵⁵³. Από το απόσπασμα αυτό συμπεραίνεται ότι η Αντίκυρα βρισκόταν κοντά στο Σπερχειό και σχετικά κοντά στην παραλία του Μαλιακού κόλπου. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να αναζητηθεί επάνω στην παραλία, άρα και στις εκβολές του ποταμού, καθώς οι εκτεταμένες βαλτώδεις εκτάσεις και τα παλιρροιακά φαινόμενα στο Μαλιακό κόλπο θα ήταν απαγορευτικές συνθήκες για την ίδρυση οποιουδήποτε οικισμού⁵⁵⁴. Άλλωστε, και ο ίδιος ο Ηρόδοτος δεν αναφέρει ότι ήταν παραλιακή πόλη. Το βέβαιο πάντως είναι ότι την εποχή του Ηρόδοτου η Αντίκυρα ήταν μια συνοριακή πόλη που έβλεπε βόρεια προς τους Αχαιούς Φθιώτες και δυτικά προς τους Αινιάνες. Συνέχισε να υπάρχει στο 2^ο αι. π.Χ., αφού αναφέρεται στην επιγραφή της Δρυμαίας⁵⁵⁵ και την εποχή του Στράβωνα, δηλαδή από το β' μισό του 1^{ου} π.Χ. έως το α' μισό του 1^{ου} μ.Χ. αι.⁵⁵⁶. Ήταν γνωστή για τον ελλέβορο, φυτό καθαρτικό με θεραπευτικές ιδιότητες, το οποίο φύτευε στην περιοχή της⁵⁵⁷. Με την εξάπλωση των Οιταίων έως τον Σπερχειό η Αντίκυρα πέρασε από τους Μαλιείς στους Οιταίους.

Η πόλη αυτή μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπιστεί. Ο Stählin⁵⁵⁸ υποστηρίζει ότι η Αντίκυρα θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στο χωριό Κόμμα, αλλά έχει καλυφθεί από τις προσχώσεις, ενώ ο Béquignon⁵⁵⁹ κάπου ανάμεσα στο Κόμμα και στο Φραντζή. Τέλος, η ομάδα του Loyola University of Chicago υποστηρίζει ότι η θέση της Αντίκυρας του 5^{ου} αι. π.Χ. θα πρέπει να βρισκόταν κοντά στο Κωσταλέξη και πιθανότατα στα λείψανα δυτικά του χωριού Άγιοι Θεόδωροι, σε ένα ύψωμα (140μ) 1χλμ νότια του Σπερχειού⁵⁶⁰.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο⁵⁶¹ υπάρχει μεταξύ του ποταμού Φοίνικα και των Θερμοπυλών κόμη με το όνομα **Ανθήλη**, κοντά στην οποία περνώντας ο Ασωπός, εκβάλλει στη θάλασσα. Ωστόσο, σε προηγούμενο σημείο, όπου αναφέρεται στο δυτικό στενό του παραλιακού δρόμου, ο ίδιος ο Ηρόδοτος⁵⁶² χαρακτηρίζει την Ανθήλη πόλη και μας πληροφορεί ότι βρισκόταν κοντά στον ποταμό Φοίνικα, στο δυτικό στενό των Θερμοπυλών. Δεν υπάρχει καμιά προφανής εξήγηση για τις δύο αυτές διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις και δεν υπάρχει κάποιο επιχείρημα για να υποστηριχθεί η μια ή η άλλη άποψη⁵⁶³. Οι μελετητές πάντως συμφωνούν ότι η Ανθήλη θα πρέπει να βρίσκεται σε ένα υψίπεδο που υψώνεται κατακόρυφα πάνω από τις πηγές των Θερμοπυλών⁵⁶⁴.

⁵⁵¹ Grundy, 1901, 281.

⁵⁵² Ηρόδ. 7.198. *Πρώτη μὲν νυν πόλις ἐστὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἰόντι ἀπὸ Ἀχαιΐης Ἀντικύρη, παρ' ἣν Σπερχειὸς ποταμὸς ῥέων ἐξ Ἐνιήνων ἐς θάλασσαν ἐκδιδοῖ.*

⁵⁵³ RE 1A, Antikyra, στ. 2427-2428 (Hirschfeld).

⁵⁵⁴ Grundy, 1901, 281.

⁵⁵⁵ IG IX 1, αρ. 227.

⁵⁵⁶ Στράβ. 9.3.4.

⁵⁵⁷ Στράβ. 9.3.3.

⁵⁵⁸ Stählin, 2002, 353.

⁵⁵⁹ Béquignon, 1937, 306.

⁵⁶⁰ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 78.

⁵⁶¹ Ηρόδ. 7.200.

⁵⁶² Ηρόδ. 7.176.

⁵⁶³ Hansen, 2000, 197.

⁵⁶⁴ Leake, 1967, τ. II, 6, 33, Grundy, 1901, 284, Stählin, 2002, 339, Béquignon, 1937, 181-191, BCH 104 (1980), 758, σημ. 25.

Γνωρίζουμε από τους αρχαίους συγγραφείς ότι γύρω από την Ανθήλη υπήρχε ένας ευρύς χώρος όπου βρίσκονταν το ιερό της Δήμητρας της Αμφικτυονίδος, οι έδρες των Αμφικτυόνων και ναός του ήρωα Αμφικτύονα⁵⁶⁵. Πληροφορίες για το ιερό αντλούμε και από τις επιγραφές του ιερού των Δελφών, όπου αναφέρεται ότι στις Πύλες έγιναν διάφορες εργασίες στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Πιο συγκεκριμένα καταγράφονται εργασίες αποκατάστασης ή επέκτασης των κτηρίων του ιερού, όπως η κατασκευή ενός κτηρίου που ονομάζουν «συνέδριον», το οποίο προοριζόταν για τις συνεδριάσεις των Αμφικτυόνων⁵⁶⁶. Στο ναό της Δήμητρας γίνονταν εργασίες το 339 και 338 π.Χ.⁵⁶⁷. Ορίζονται τα έξοδα για τον περίβολο της Κόρης⁵⁶⁸ και για το ναό της Δήμητρας⁵⁶⁹ και για την ανέγερση ενός βωμού στη Δήμητρα⁵⁷⁰. Αναφέρεται ένας σηκός του Ηρακλή⁵⁷¹. Τέλος, καταγράφονται υδραυλικές εργασίες στις εγκαταστάσεις των λουτρών⁵⁷².

Όπως είναι σαφές, από τις επιγραφές παίρνουμε περισσότερες πληροφορίες και υπάρχει και μια βασική αναντιστοιχία, καθώς οι συγγραφείς αναφέρουν ιερό, ενώ οι επιγραφές μιλούν για ναό της Δήμητρας και ναό του Ηρακλή. Το συμπέρασμα στο οποίο θα μπορούσε να οδηγηθεί κανείς είναι ότι στον 4^ο αι. π.Χ. υπήρχε ένας ναός της Δήμητρας⁵⁷³. Η θέση του ιερού της Δήμητρας, όπως προκύπτει σαφώς από την αναφορά του Ηροδότου βρισκόταν μεταξύ του Φοίνικα και των Θερμών πηγών των Θερμοπυλών. Ωστόσο, από τις επιγραφές⁵⁷⁴ μαθαίνουμε ότι έπρεπε να γίνουν υδραυλικές εργασίες για την προστασία του κτηρίου του ναού της Δήμητρας από τα νερά των πηγών. Οι δύο αυτές πληροφορίες είναι αντιφατικές. Ο Bèquignon θεωρεί ότι δεν πρόκειται για αντιφατικότητα, αλλά μπορεί να ερμηνευτεί ότι τον 5^ο αι. π.Χ. το υπαίθριο ιερό της Δήμητρας βρισκόταν στο πλάτωμα όπου μετά από ανασκαφή αποκαλύφθηκε μια στοά και ένα στάδιο (εικ. 17), ενώ τον 4^ο αι. π.Χ. κτίστηκε ένας ναός πλέον της Δήμητρας πιο κοντά στις πηγές. Σημειώνει επίσης ότι τέτοιου τύπου μετεγκαταστάσεις δεν ήταν περιέργες στην αρχαία Ελλάδα⁵⁷⁵.

Παλαιότερα⁵⁷⁶ η θέση του ιερού της Δήμητρας είχε υποτεθεί στο ανατολικό μισό του πλατώματος, πάνω από το σύγχρονο δρόμο, όπου βρισκόταν ένας ερειπωμένος στρατώνας, αλλά δοκιμαστική ανασκαφή δεν αποκάλυψε αρχαία κατάλοιπα⁵⁷⁷. Αργότερα, σε ένα άλλο πλάτωμα στα νοτιοδυτικά των πηγών το οποίο ανταποκρίνεται με μικρή απόκλιση στις προϋποθέσεις που θέτουν οι αρχαίες πηγές, ο Bèquignon, αποκάλυψε μία στοά και ένα στάδιο, από τα οποία είναι ορατό το στόμιο του Σπερχειού και το βόρειο τμήμα του Μαλιακού κόλπου, μέχρι και την Εύβοια⁵⁷⁸. Με τα ευρήματα αυτά ο ανασκαφέας υποστήριξε ότι παρότι δεν έχουν βρεθεί επιγραφές που να το επιβεβαιώνουν, βρισκόμαστε μπροστά στην Ανθήλη και πιστεύει ότι δεν επρόκειτο να βρεθεί τίποτε άλλο, καθώς η Ανθήλη δεν πρέπει να ήταν πόλη, αλλά ένα χωριό, στο οποίο οι επισκέπτες κατασκήνωναν και όπου δεν υπήρχαν

⁵⁶⁵ Ηρόδ. 7.200, Στράβ. 9.3.7, 9.4.17.

⁵⁶⁶ F.D. I.I. αρ. 22, I. 52 και 58.

⁵⁶⁷ F.D. I.I. αρ. 22, I. 52 και 61, αρ. 50, I. 11.

⁵⁶⁸ F.D. III, 5, αρ. 48, στ. I, στ. 43.

⁵⁶⁹ F.D. I.I., αρ. 22, στ. 61.

⁵⁷⁰ F.D. I.I., αρ. 22, στ. 68.

⁵⁷¹ F.D. I.I., αρ. 50, στ. II, στ. 73 και στ. III, στ. 9, αρ. 81, στ. 8.

⁵⁷² F.D. I.I., αρ. 22, στ. 53, στ. 57, F.D. I.I., αρ. 74, στ. 27.

⁵⁷³ Bèquignon, 1937, 190.

⁵⁷⁴ F.D. I.I., αρ. 50, στ. III.

⁵⁷⁵ Bèquignon, 1937, 190-191.

⁵⁷⁶ Grundy, 1901, 284.

⁵⁷⁷ Bèquignon, 1937, 182.

⁵⁷⁸ Bèquignon, 1937, 183-187.

μόνιμες κατασκευές, όπως ίσχυε και σε άλλα ιερά στην αρχαία Ελλάδα⁵⁷⁹. Παραμένει ωστόσο να αναγνωριστεί ο ναός της Δήμητρας και ο ναός του Ηρακλή, οι οποίοι βάσει των επιγραφών είναι βέβαιο ότι υπήρξαν.

Για την ύπαρξη λιμανιού στην Ανθήλη⁵⁸⁰ έχουμε ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο των Θερμοπυλών.

Από τις πηγές γνωρίζουμε και την **Αιγώνεια**⁵⁸¹, την οποία οι μελετητές τοποθετούν γενικώς στην ακτή του Μαλιακού κόλπου⁵⁸².

Στον Πλίνιο μόνο αναφέρεται η **Αλκυόνη**, η οποία μόνο βάσει του ονόματός της (αλκυόνη: θαλασσινό πουλί) αναζητήθηκε στην αρχαία ακτή, νότια από τον Σπερχειό⁵⁸³. Η πόλη πήρε το όνομά της από τη σύζυγο του Κήυκος, του βασιλιά της Τραχινίας χώρας⁵⁸⁴.

Η **Χην** ή **Χήναι** θα πρέπει να βρισκόταν στην ορεινή περιοχή της Οίτης. Κάποιες φορές αναφέρεται ως μαλιακή και άλλες ως οϊταιική και ήταν η πατρίδα του Μύσωνος του Χηνέα, ο οποίος ήταν ένας από τους επτά σοφούς⁵⁸⁵. Σύμφωνα με το Διογένη το Λαέρτιο η θέση της αποτελούσε αντικείμενο διαφωνίας ήδη από την αρχαιότητα⁵⁸⁶, αλλά υπάρχει μια σταθερή παράδοση που τη συνδέει με την περιοχή της Οίτης και τη Μαλίδα⁵⁸⁷. Περιγράφεται από τις πηγές ως κόμη και ο Αριστόξενος παρατίθεται από τον Διογένη να λέει ότι ο Μύσωνας δεν ζούσε σε πόλη, αλλά σε κόμη⁵⁸⁸. Εάν λοιπόν ήταν κόμη, τότε δεν γνωρίζουμε την πόλη στην επικράτεια της οποίας ανήκε⁵⁸⁹. Σύμφωνα όμως με τον Hansen, η χρήση του επιθέτου μετά από όνομα συχνά δηλώνει ότι το τοπωνύμιο που αναφέρεται μετά το όνομα είναι πόλη, ιδιαίτερα σε περιεχόμενο που αφορά εξωτερικές υποθέσεις⁵⁹⁰.

Στις πηγές αναφέρονται πολλές προϊστορικές πόλεις με το όνομα **Οιχαλία**⁵⁹¹, καμιάς όμως η θέση δεν είναι γνωστή με βεβαιότητα σήμερα, όπως δεν ήταν ούτε στους ιστορικούς χρόνους της αρχαιότητας, όπως μας πληροφορεί ο Στράβωνας. Ο ίδιος αναφέρει Οιχαλία στην περιοχή που πραγματευόμαστε, για την οποία ο Όμηρος μας πληροφορεί ότι είχε βασιλιά τον Εύρυτο⁵⁹², και ο Πausανίας μεταφέρει ότι οι

⁵⁷⁹ Béquignon, 1937, 187.

⁵⁸⁰ Στράβ. 9.4.17.

⁵⁸¹ Εκστ. Fr. 132, Στέφ. Βυζ., εν λ. Αιγώνεια, Λυκόφρ, Αλεξ. στίχ. 903, Πλίν. 4 27.

⁵⁸² Stählin, 2002, 354, RE XVII.2, Oitaoi, στ. 2292 (Kirsten), RE XIV.1, Malier, στ. 904 (Stählin), RE I Aigoneia, στ. 977 (Hirschfeld), Béquignon, 1937, 305.

⁵⁸³ Πλίν. 4.27. Πρβλ. RE VII 2273, (Sittig), Stählin, 2002, 209, 354, RE XVII.2, Oitaoi, στ. 2292 (Kirsten), RE XIV.1, Malier, στ. 904 (Stählin), Béquignon, 1937, 305.

⁵⁸⁴ RE I 1580-1581 (Wernike), Kip, 1910, 38.

⁵⁸⁵ Διόδ. 9.6, Έρμιππος, FHG III, 39, Διογ. Λαέρτ. I 30, 106, Στέφ. Βυζ. στη λ. (ωστόσο οι δύο τελευταίοι τη συγχέουν με το λακωνικό τοπωνύμιο Χην). Επίσης, βλ. Bursian, 1862, 95, Βορτσέλας, 1907, 82, Kip, 1910, 38.

⁵⁸⁶ Διογ. Λαέρτ. 1.107-8.

⁵⁸⁷ Πaus. 10.24.1, Διοδ. 9.6.

⁵⁸⁸ Αριστ. Fr. 130.

⁵⁸⁹ Hansen-Nielsen, 2004, 709.

⁵⁹⁰ Hansen-Nielsen, 2004, 709.

⁵⁹¹ Στράβ. 9.5.17 και 10.1.10, Στέφ. Βυζ. στη λ., Kip, 1910, 38.

⁵⁹² Ιλ. Β 730, όπου αναφέρει μία Οιχαλία μαζί με την Τρίκη και την Ιθώμη, αλλά αυτό δεν την τοποθετεί αναγκαστικά στη Θεσσαλία. Μια σκοτεινή παράδοση συνδέει τον Πηλέα με τον Εύρυτο, τον βασιλιά της Οιχαλίας που μοιράστηκε μαζί του το βασίλειό του (RE VI.1, Eurytos 2, 1359-1362, Béquignon, 1937, 137,142). Αν το βασίλειο αυτό τοποθετηθεί στην κοιλάδα του Σπερχειού, τότε μπορεί να ερμηνευθεί ότι οι Μυρμιδόνες φτάνοντας στην κοιλάδα του Σπερχειού συνάντησαν εκεί τους Ευρυτάνες και αυτοί αργότερα με την έλευση των Αινιάνων αποθήθηκαν προς τα δυτικά πέρα από την άνω κοιλάδα του Σπερχειού, όπου εγκαταστάθηκαν στους ιστορικούς χρόνους οι Αινιάνες (Φαράκλας, αδημοσίευτο, 28).

Θεσσαλοί⁵⁹³ έλεγαν ότι το Ευρύτιον, ένας τόπος έρημος την εποχή του, ήταν στην αρχαιότητα πόλη και είχε το όνομα Οιχαλία⁵⁹⁴. Στο ίδιο σημείο ο Πausανίας αναφέρει το έπος του Σάμιου Κρεώφυλου, το οποίο είχε και τον τίτλο Ηράκλεια και συνέδεε το κατόρθωμα του Ηρακλή στην περιοχή. Επειδή, όλες οι Οιχαλίες ήταν έρημες στα ιστορικά χρόνια έγινε η υπόθεση ότι δεν πρόκειται για το όνομα κάποιας συγκεκριμένης πόλης, αλλά για προσηγορικό που προέρχεται από το ρήμα οίχομαι, δηλαδή έχω φύγει, και δηλώνει μια έρημη πόλη. Πιθανόν όμως Οιχαλίες να ονομάζονταν τα ιερά που ήταν αφιερωμένα στους «οιχομένους», δηλαδή τους νεκρούς και στο βασιλιά του κάτω κόσμου τον Εύρυτο⁵⁹⁵.

Είναι πιθανό να υπήρχε και στους ιστορικούς χρόνους γιατί αναφέρεται σε επιγραφή του 2^{ου} αι. π.Χ.⁵⁹⁶ και σύμφωνα με τον Stählin πρέπει να αναζητηθεί στο σύνορο της Λαμίας και της Υπάτης, νότια του Σπερχειού και κοντά στο βουνό, στη χώρα των Τραχινίων⁵⁹⁷. Την τοποθέτησή της στην περιοχή αυτή ενισχύει και η επισήμανση προϊστορικής θέσης στο Αμούρι, που βρίσκεται από την άλλη μεριά του ποταμού απέναντι από το σημείο που βρέθηκε το κυκλικό οικοδόμημα. Ο Εύρυτος ήταν ο κύριος της Οιχαλίας και βασιλιάς των Κυλικράνων, ενός αρχέγονου λαού, που σαν ένα είδος Πενεστών υπό τους Μαλιείς αρχικά και αργότερα υπό τους Οιταίους υπηρετούσαν στην Ηράκλεια ως αγροτικοί εργάτες στην πεδιάδα⁵⁹⁸.

Ο Αθήναιος καταγράφει την πόλη **Κολάκεια**⁵⁹⁹, για την οποία αναφέρει ότι ήκμασε την εποχή του Φιλίππου Β΄ και του Αλεξάνδρου και το 346 π.Χ. την κατέσκαψαν οι Θεσσαλοί. Επίσης, το όνομά της απαντάται και σε άλλους συγγραφείς⁶⁰⁰, όπως και στην επιγραφή της Δρυμαίας⁶⁰¹. Εάν όμως η αποκατάσταση της επιγραφή της Δρυμαίας είναι σωστή, τότε η πόλη εξακολουθούσε να υπάρχει στο 2^ο αι. π.Χ., όταν πλέον συγκαταλέγεται στη χώρα των Οιταίων. Πιθανόν βρισκόταν στον κάμπο νότια του Σπερχειού⁶⁰².

Με την επέκτασή τους βόρεια του Σπερχειού οι Μαλιείς ίδρυσαν ή περιέλαβαν στην επικράτειά τους τις παρακάτω πόλεις.

Η πόλη **Λαμία**⁶⁰³ κτίστηκε και πήρε το όνομά της κατά τη μυθολογική παράδοση είτε από το γιο του Ηρακλή και της Ομφάλης Λάμων ή Λάμιον⁶⁰⁴, είτε από τη Λαμία, την κόρη του Ποσειδώνα ή του Πηνειού και βασίλισσα των Τραχινίων⁶⁰⁵. Αποτέλεσε το σημαντικότερο οικιστικό κέντρο, από το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. και μετά, θέση που προηγουμένως κατείχε η Τραχίνα⁶⁰⁶.

Η μετέπειτα ακρόπολη της Λαμίας (εικ. 18) είχε ήδη κατοικηθεί από τη Μεσοελλαδική και τη Μυκηναϊκή εποχή, όπως αποδείχθηκε από δοκιμαστικές τομές που πραγματοποιήθηκαν εκεί⁶⁰⁷. Επιπλέον, πρώιμα ευρήματα που προήλθαν από τις σωστικές ανασκαφές που έγιναν στη σημερινή πόλη αποτελούν ενδείξεις για την

⁵⁹³ Και η περιοχή της κοιλάδας του Σπερχειού ανήκε την εποχή του Πausανία στη Θεσσαλία.

⁵⁹⁴ Πaus. 4.2.3

⁵⁹⁵ Παπαχατζής, Πaus. 4.2.2-3, 1979, 42-3, σημ. 3.

⁵⁹⁶ CIL, III, 586, 12306.

⁵⁹⁷ Stählin, 2002, 354.

⁵⁹⁸ Σκυθίνος GgrHist 13 F 1, σελ. 489, Stählin, RE, Kylikranes.

⁵⁹⁹ Αθήναιος, VI, 254f, Θεόπομος, FHG I, 310, απ. 188.

⁶⁰⁰ Θεόπομος, FHG I, 310, απ. 188.

⁶⁰¹ IG IX 1 230.2.

⁶⁰² Stählin, 2002, 354, RE XVII.2, Oitaoi, στ. 2294 (Kirsten), RE XIV.1, Malier, στ. 904 (Stählin)

Béquignon, 1937, 305, 361.

⁶⁰³ RE XII.1, Lamia, στ. 544-560 (Stählin).

⁶⁰⁴ Διόδ. 4.31.8, Στέφ. Βυζ. στη λ. Λαμία.

⁶⁰⁵ Πaus. 10.12.1.

⁶⁰⁶ Stählin, 2002, 359-364, Béquignon, 1937, 263-273.

⁶⁰⁷ ΑΔ 29 (1973-74), 518-9.

ύπαρξη εκεί προγενέστερου οικισμού. Για παράδειγμα, στα νότια της έχουν έρθει στο φως λείψανα κατοίκησης της μυκηναϊκής εποχής και νεκροταφεία των γεωμετρικών χρόνων⁶⁰⁸. Δεν έχει βρεθεί κάποια πηγή που να δίνει πληροφορίες για την ίδρυση της Λαμίας. Αναφέρεται πάντως μεταξύ των πόλεων που είχαν πληγεί από το σεισμό που περιγράφει ο Δημήτριος Καλλατιανός⁶⁰⁹, ο οποίος όπως έχει αναφερθεί, φαίνεται να έγινε το 426 π.Χ.. Τα ευρήματα για την ύπαρξη της πόλης της Λαμίας πληθαίνουν στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.⁶¹⁰ στον οποίο χρονολογείται το αρχαιότερο τμήμα του τείχους της Ακρόπολης που είναι κατασκευασμένο με το πολυγωνικό σύστημα⁶¹¹. Ανήκε στην επικράτεια των Αχαιών Φθιωτών μέχρι το 413 π.Χ. περίπου, όταν η περιοχή περιήλθε στους Μαλιείς⁶¹². Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι πιθανότατα η πόλη Λαμία ιδρύθηκε από τους Μαλιείς στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ., αφού εξαπλώθηκαν βόρεια του Σπερχειού, μετά της ίδρυση της Ηράκλειας από τους Σπαρτιάτες. Στην ίδια θέση θα πρέπει να προϋπήρχε κάποιος μικρός οικισμός, ο οποίος δεν μνημονεύεται από τον Ηρόδοτο πιθανότατα γιατί δεν ήταν άξιος λόγου.

Η Λαμία βρισκόταν κτισμένη σε προνομιακή θέση, τόσο λόγω του ότι δέσποζε στην πεδιάδα, όσο και γιατί βρισκόταν πάνω στους δρόμους που έρχονταν από τη βόρεια Ελλάδα, πάνω από την Όθρυ, για να οδηγήσουν, μέσω των Θερμοπυλών, νοτιότερα στην κεντρική Ελλάδα. Η θέση της αρχαίας πόλης ταυτίστηκε χάρη στην εύρεση επιγραφής ήδη από το 18^ο αι.⁶¹³.

Θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ κάποιους βασικούς σταθμούς στην ιστορία της σημαντικής αυτής μαλιακής πόλης. Μετά το 344 π.Χ. η Λαμία αποτελούσε μακεδονικό φρούριο και έκοβε νομίσματα του βασιλιά της Μακεδονίας. Το 338/7 π.Χ. συμμετείχε στο «κοινό των Ελλήνων», δηλαδή στη συμμαχία της Κορίνθου με επικεφαλής το βασιλιά της Μακεδονίας και οι Λαμείς πήραν μέρος στο στράτευμα του Αλεξάνδρου. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου, στην περιοχή της Λαμίας διεξήχθη κατά την περίοδο της εξέγερσης των δημοκρατικών Αθηναίων ενάντια στους Μακεδόνες ο λεγόμενος Λαμιακός πόλεμος. Το 323 π.Χ. οι Αθηναίοι με επικεφαλής τον στρατηγό Λεωσθένη, αφού προέλασαν ανεμπόδιστα μέχρι τη Λαμία, πολιορκήσαν τον επίτροπο της Μακεδονικής δυναστείας Αντίπατρο στην οχυρωμένη Λαμία⁶¹⁴, χωρίς ωστόσο να κατορθώσουν να καταλάβουν την πόλη, ενώ ο Λεωσθένης σκοτώθηκε στη μάχη⁶¹⁵. Η Λαμία παρέμεινε υπό τους Μακεδόνες μέχρι το 302 π.Χ., όταν ο Δημήτριος ο Πολιορκητής απελευθέρωσε την πόλη. Όμως την εποχή της Γαλατικής επιδρομής το 280/279 π.Χ. η Λαμία υπάγεται στη Θεσσαλία και λίγο μετά το 280 π.Χ. μπαίνει στην Αιτωλική Συμπολιτεία. Γύρω στα 236 π.Χ. οι Λαμείς είναι πάλι ανεξάρτητοι, αλλά διατηρούν καλές σχέσεις με τους Αιτωλούς και

⁶⁰⁸ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 244, Έξι πρωτογεωμετρικά αγγεία, που ήταν ό,τι απέμεινε από έναν θαλαμωτό τάφο. ΑΔ 48 (1993), Χρον., 200-201, στην οδό Πλαταίων, στη νότια επέκταση της πόλης της Λαμίας, ερευνήθηκαν 12 τάφοι, οι οποίοι κλιμακώνονται χρονολογικά από τους ύστερους πρωτογεωμετρικούς μέχρι τους ελληνοιστικούς χρόνους, ΑΔ 50 (1995), Χρον., 323-324, Τάφοι που χρονολογούνται από την ανασκαφέα στο τέλος της γεωμετρικής περιόδου. ΑΔ 50 (1995), Χρον. 328. Στις βόρειες παρυφές της πόλης της Λαμίας αποκαλύφθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι «υπογεωμετρικής» περιόδου (9^{ου} π.Χ. αι.). ΑΔ 51 (1996), Χρον., 311. Στις νοτιοδυτικές παρυφές (οδός Τανάγρας, στο 14^ο Δημοτικό σχολείο) βρέθηκαν 4 τάφοι, οι οποίοι σύμφωνα με την ανασκαφέα (Δακορώνια) λόγω μεγέθους και βάσει των ευρημάτων επιτρέπεται να χρονολογηθούν στην υποπρωτογεωμετρική εποχή.

⁶⁰⁹ Στράβ. 1.3.20, Fossey, 1990, 183-184.

⁶¹⁰ Stählin, 2002, σελ. 359, σημ. 243.

⁶¹¹ Papaconstantinou, 1994, 18.

⁶¹² Kir, 1910, 42-43.

⁶¹³ IG IX 2, 80.

⁶¹⁴ Διόδ. 18.13.4.

⁶¹⁵ Διόδ. 18.13.20.

την ελεγχόμενη από αυτούς δελφική Αμφικτυονία. Στο τελευταίο τρίτο ωστόσο του 3^{ου} αι. π.Χ. η Λαμία είναι πάλι αιτωλική και μάλιστα ένα από τα στηρίγματα της συμπολιτείας μαζί με τους Θαυμακούς απέναντι στους Μακεδόνες. Και όταν το 196 π.Χ. πολλές πόλεις αφαιρούνται από τη συμπολιτεία, η Λαμία παραμένει Αιτωλική. Σε αυτά τα χρόνια η πόλη γνωρίζει άνθιση. Το 192 π.Χ. την πολιορκεί ο Φίλιππος της Μακεδονίας, αλλά δεν καταφέρνει να την καταλάβει. Αφήνει την πολιορκία στους Ρωμαίους, αλλά στο μεταξύ γίνεται ανακωχή. Μετά τη λήξη της η Λαμία καταλαμβάνεται το 190 π.Χ. από τους Ρωμαίους και λεηλατείται. Με την ειρήνη του 189 π.Χ. η πόλη αφαιρείται από τους Αιτωλούς και υπάγεται στη Θεσσαλία διατηρώντας πάντως κάποια αυτονομία. Με την αναδιοργάνωση της Ελλάδας από τον Αύγουστο η Λαμία υπάγεται ολοκληρωτικά στη Φθιώτιδα Θεσσαλία και οι Λαμείς ονομάζονται Σεβάσταιοι προς τιμήν του Αυγούστου.

Η πόλη διέθετε εξωτερικό και εσωτερικό τείχος. Το εξωτερικό περιέκλειε στα δυτικά και στα ανατολικά τα υψώματα, στις πλαγιές των οποίων μπορούσε να στηριχθεί. Στο νότο και το βορρά δεν υπήρχε φυσική προστασία, αλλά στις πλευρές αυτές το τείχος ήταν πολύ ισχυρό, καθώς ήταν θεμελιωμένο στο βράχο⁶¹⁶. Τοπογραφικό διάγραμμα για την πορεία του με βάση τα ορατά κατά την εποχή του λείψανα μας παραδίδει ο Stählin⁶¹⁷, αλλά τμήματα που αποκαλύφθηκαν μεταγενέστερα το συμπληρώνουν και σε ορισμένα σημεία το ανατρέπουν⁶¹⁸. Σύμφωνα με το Διόδωρο φημιζόταν για την πολυτέλειά του⁶¹⁹. Από την τοιχοποιία και από τα ευρήματα εξάγεται το συμπέρασμα ότι το τείχος μπορεί να χρονολογηθεί ευρύτερα μέσα στους ελληνιστικούς χρόνους⁶²⁰ και η έναρξη της κατασκευής του συνδέεται με την ανακαίνιση των τειχών επί Αντιπάτρου, του επιτρόπου των Μακεδόνων στη Λαμία κατά την εποχή του Λαμιακού πολέμου (323-322 π.Χ.)⁶²¹.

Τον 4^ο αι. π.Χ. η Λαμία είχε εξελιχθεί σε ένα πολύ ισχυρό φρούριο το οποίο κατά το Λαμιακό πόλεμο δεν μπορούσε να κατακτηθεί. Οικιστικά κατάλοιπα της πόλης που χρονολογούνται από το β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. έως το τέλος της ελληνιστικής περιόδου βρέθηκαν κατά τις σωστικές ανασκαφές που έχουν διενεργηθεί στα όρια της σημερινής πόλης⁶²². Βάσει μάλιστα των διαθέσιμων μέχρι σήμερα στοιχείων η παρουσία νομισμάτων του νομισματοκοπείου της Λαμίας, τα οποία χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., σε θησαυρούς που βρέθηκαν σε άλλες περιοχές αποτελεί σοβαρή ένδειξη για την ευρεία κυκλοφορία του νομίσματος μέσα στο γεωγραφικό κορμό της Ηπειρωτικής Ελλάδας⁶²³. Η Λαμία βρισκόταν σε ακμή και την εποχή που οι Μαλιείς ήταν ενταγμένοι στο Κοινό των Αιτωλών. Μετά

⁶¹⁶ Λίβ. 36, 25, 5.

⁶¹⁷ Stählin, 2002, 361. Βλέπε επίσης, ΑΔ 19 (1964), Χρον. 263-264, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 208.

⁶¹⁸ ΑΔ 25 (1970), Χρον. Β1, 234-5, ΑΔ 27 (1972), Χρον., 326, ΑΔ 28 (1973), Χρον., 280, ΑΔ 29 (1973-74), Χρον., 519, ΑΔ 34 (1979), Χρον. 187-188, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 192, ΑΔ 39 (1984), Χρον., 129, ΑΔ 40 (1989), Χρον., 155-157, ΑΔ 41 (1986), Χρον., 57-61, ΑΔ 42 (1987), Χρον., 215, ΑΔ 43 (1988), Χρον. 208, 211, ΑΔ 45 (1990), Χρον. 167, ΑΔ 47 (1992), 184, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 201, ΑΔ 50 (1995), Χρον. 327, 333, ΑΔ 51 (1996), Χρον., 313 (με βάση τον τρόπο κατασκευής του τείχους και άλλα χρονολογήσιμα τμήματά του σε κοντινά οικόπεδα και άλλα σημεία της πόλης το εντάσσουν στο β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.), ΑΔ 52 (1997), Χρον., 420-421, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 426 (του τέλους του 4^{ου} αι. π.Χ.), ΑΔ 52 (1997), Χρον., 428.

⁶¹⁹ Διόδ. 18.13.2.

⁶²⁰ ΑΔ 41 (1986), Χρον., 58.

⁶²¹ Papaconstantinou, 1994, 8,10, 20-21.

⁶²² ΑΔ 27 (1972), Χρον., 326, 329, ΑΔ 28 (1973), Χρον., 283, (αρχιτεκτονικά λείψανα με κεραμική της Ύστερης Ελληνιστικής εποχής), ΑΔ 33 (1978), Χρον., 135-136, ΑΔ 35 (1980), Χρον., 244, ΑΔ 36 (1981), Χρον., 205-206, ΑΔ 50 (1995), Χρον., 321-322, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 421, ΑΔ 53(1998), Χρον. 378, 380.

⁶²³ Γεωργίου, 2004, 162-163.

την κατάκτησή της από τους Ρωμαίους δεν κατόρθωσε να συνέλθει εντελώς. Εξακολουθούσε ωστόσο να υφίσταται και στις επόμενες ιστορικές περιόδους.

Σημαντικά είναι και τα ευρήματα που έχουν έρθει στο φως σχετικά με τα νεκροταφεία της πόλης. Συγκεκριμένα έχουν ανασκαφεί πολυάριθμοι τάφοι οι οποίοι ανήκουν σε νεκροταφεία στα νότια της πόλης, όπου οι ταφές χρονολογούνται από τους ελληνιστικούς χρόνους κυρίως⁶²⁴, εκτός από λίγες μέχρι στιγμής περιπτώσεις που χρονολογούνται στους κλασικούς χρόνους⁶²⁵. Στα ΝΑ της Ακρόπολης, σωστική ανασκαφή έφερε στο φως το μεγαλύτερο τμήμα κτιστού τάφου «μακεδονικού» τύπου κατεστραμμένου και συλημένου ήδη από παλιά, αλλά από τα όστρακα που βρέθηκαν στις επιχώσεις ο τάφος μπορεί να χρονολογηθεί σύμφωνα με τους ανασκαφείς στα τέλη του 3^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} π.Χ. αι., ενώ άλλα ευρήματα έδειξαν ότι συνέχισε να χρησιμοποιείται έως την παλαιοχριστιανική εποχή⁶²⁶. Στη νοτιοδυτική πλαγιά του Κάστρου της Λαμίας βρέθηκαν πέντε θαλαμωτοί «μακεδονικού τύπου» τάφοι⁶²⁷. Ήταν όλοι λαξευμένοι στο βραχώδες έδαφος της βορειοδυτικής πλαγιάς του λόφου του Κάστρου και ανήκουν στο βόρειο νεκροταφείο της πόλης, που περιλαμβάνει κιβωτιόσχημους, λαξευτούς λάκκους και θαλαμωτούς τάφους ελληνιστικών χρόνων που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους⁶²⁸. Επίσης, νεκροταφείο με τάφους κλιμακούμενους χρονολογικά από τους αρχαϊκούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους βρέθηκε στο συνοικισμό των Καλυβίων, στις δυτικές παρυφές της σύγχρονης πόλης⁶²⁹. Στη νέα επέκταση της πόλης προς το νότο αποκαλύφθηκαν τέσσερις τάφοι των ελληνιστικών χρόνων και δώδεκα τάφοι που κλιμακώνονται χρονολογικά από τους ύστερους πρωτογεωμετρικούς έως τους ελληνιστικούς χρόνους⁶³⁰. Τέλος, η ανεύρεση στις νοτιοδυτικές παρυφές της Λαμίας (Παγκράτι) τριών τάφων που χρησιμοποιήθηκαν από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο έως τα μέσα του 2^{ου} μ.Χ. αι., υποβάλλουν την ιδέα λειτουργίας ενός νοτιοανατολικού νεκροταφείου κατά την ύστερη κλασική-πρώιμη ελληνιστική περίοδο⁶³¹. Τα παραπάνω στοιχεία είναι σημαντικά καθώς αποτελούν ενδείξεις για την έκταση και τον πληθυσμό που η πόλη είχε τις συγκεκριμένες περιόδους.

⁶²⁴ ΑΔ 25 (1970), Χρον., 235. ΑΔ 26 (1971), Χρον., 230. ΑΔ 27 (1972), Χρον., 329, ΑΔ 28 (1973), Χρον., 283, ΑΔ 32 (1977), Χρον., 107, ΑΔ 33 (1978), Χρον. 132-134, ΑΔ 35 (1980), Χρον., 244, ΑΔ 36 (1981), Χρον. 209-210, ΑΔ 37 (1982), Χρον. 192, ΑΔ 41 (1986), Χρον., 59, ΑΔ 42 (1987), Χρον., 217-218, 219, ΑΔ 45 (1990), Χρον., 167, ΑΔ 47 (1992), 181-3, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 203, ΑΔ 49 (1994), Χρον., 305, ΑΔ 50 (1995), Χρον., 329, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 419, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 419 Συστάδα 7 τάφων του 4^{ου} αι. π.Χ. ΑΔ 52 (1997), Χρον., 424-425, ΑΔ 39 (1984), 129-131, ΑΔ 53 (1998), Χρον. 376-378, 382.

⁶²⁵ ΑΔ 36 (1981), Χρον., 209-210-Δεκατέσσερις τάφοι των κλασικών και υστεροκλασικών κυρίως χρόνων στην οδό Θερμοπυλών 210. ΑΔ 52 (1997), Χρον., 420. Μεμονωμένος τάφος που χρονολογείται στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν είχε βρεθεί μέχρι τότε κανένα άλλο ταφικό μνημείο στη δυτική πλευρά της πόλης και είναι το μοναδικό που εντάσσεται στην κλασική περίοδο. Στην ελληνιστική εποχή η εξάπλωση του νεκροταφείου προχώρησε ανατολικότερα ή βορειότερα.

⁶²⁶ ΑΔ 50 (1995), Χρον., 322-323.

⁶²⁷ Δακορώνια, 1986, 153-155, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 205-208, ΑΔ 49 (1994), Χρον. 307.

⁶²⁸ ΑΔ 37 (1982), Χρον., 189, ΑΔ 38 (1983), Χρον., 164, ΑΔ 39 (1984), Χρον., 131, ΑΔ 42 (1987), Χρον., 215-217, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 205-8, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 201, 205, ΑΔ 50 (1995), Χρον., 324, ΑΔ 52 (1997), Χρον., 427, ΑΔ 53 (1998), Χρον., 383.

⁶²⁹ ΑΔ 47 (1992), Χρον., 185.

⁶³⁰ ΑΔ 48 (1993), Χρον., 199-201, Οι τάφοι βρέθηκαν στην διασταύρωση της οδού Πλαταιών με την οδό Τανάγρας και στην οδό νοτιώς και αμέσως παράλληλα προς την οδό Πλαταιών.

⁶³¹ ΑΔ 36 (1981), Χρον. 208-209, βρέθηκαν τάφοι των ελληνιστικών χρόνων, ΑΔ 47, (1992), Χρον., 182-183, τάφοι που χρονολογούνται στην ελληνιστική περίοδο. ΑΔ 48 (1993), Χρον., 204, βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος, ο οποίος από τα κτερίσματα χρονολογείται στο τέλος του 3^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. ΑΔ 50 (1995), Χρον. 327.

Η Λαμία προέβη στην κοπή αργυρών και χάλκινων νομισμάτων από περίπου το 400 π.Χ.⁶³². Τα νομίσματά της απεικονίζουν το Διόνυσο, την Αθηνά, τον Ηρακλή ή Φιλοκτήτη και την επώνυμη νύμφη τη Λαμία. Η αναγραφή του εθνικού Μαλιέων αντί του Λαμιέων ενδέχεται να αποτελεί ένδειξη του ηγετικού ρόλου της Λαμίας στο έθνος των Μαλιέων⁶³³ ή μπορεί να αποτελεί απλά μια λεκτική εναλλαγή του εθνικού με της πόλεως, φαινόμενο που απαντάται και στην περιοχή της Θεσσαλίας⁶³⁴.

Εξαρτημένες θέσεις ή προάστια της Λαμίας θα μπορούσαν να αναγνωριστούν στα λείψανα που σημειώνονται στα Βλησίδια και στον Άγιο Ταξιάρχη και στην Ταράτσα (βλ. στο κεφάλαιο με τα αταύτιστα λείψανα).

Τα **Φάλαρα**, όπως προκύπτει από τις αρχαίες πηγές, αποτελούσαν το επίγειο της Λαμίας. Αναφέρονται από τον Πολύβιο⁶³⁵, το Στράβωνα⁶³⁶, το Λίβιο⁶³⁷ και τον Πλίνιο⁶³⁸. Από το Στράβωνα συνάγεται ότι υπήρχαν ήδη από το 426 π.Χ., καθώς συμπεριλαμβάνονται στις πόλεις που, όπως έχει ήδη αναφερθεί έπληξε σεισμός που σημειώθηκε στην περιοχή τη χρονιά εκείνη. Ο ίδιος⁶³⁹, αναφέρει ότι τα Φάλαρα απέχουν 20 στάδια από την εκβολή του Σπερχειού, ότι 50 στάδια πάνω από τα Φάλαρα βρίσκεται η Λαμία και σε απόσταση 100 στάδια από αυτά ο Εχίνος. Σύμφωνα με το Λίβιο παλαιότερα-δηλαδή στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ., κατά τους πολέμους μεταξύ Ρωμαίων και του Φιλίππου Ε΄ τους οποίους περιγράφει-τα Φάλαρα ήταν πόλη με πολλούς κατοίκους εξαιτίας του έξοχου λιμανιού και των γύρω ασφαλών όρμων και των άλλων πλεονεκτημάτων που είχε τόσο στη γη, όσο και στη θάλασσα. Αυτό σημαίνει ότι την εποχή του Λίβιου, δηλαδή στα τέλη του 1^{ου} π.Χ. και αρχές 1^{ου} αι. μ.Χ., το λιμάνι βρισκόταν σε παρακμή σε σχέση με τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει μέχρι σήμερα για την ταύτιση των Φαλάρων, χωρίς αυτή να έχει επιτευχθεί ακόμη με ασφάλεια. Οι Bursian⁶⁴⁰ και Lolling⁶⁴¹ παλαιότερα αναζητούσαν το λιμάνι μακριά από το Σπερχειό, κοντά στο χωριό Αυλάκι, στους πρόποδες μιας υψηλής τραπεζοειδούς επιφάνειας, στην οποία ωστόσο υπάρχουν μόνο μεσαιωνικά κατάλοιπα⁶⁴². Οι Dodwell⁶⁴³ και Leake⁶⁴⁴ ταύτισαν το αρχαίο επίγειο με τα λείψανα στη Στυλίδα.

Ο Stählin⁶⁴⁵ με βάση τις αποστάσεις που δίνει ο Στράβων και τοποθετώντας την εκβολή του Σπερχειού περίπου στη γέφυρα της Αλαμάνας, υποστηρίζει ότι οι μετρήσεις του προσεγγίζουν τη θέση των βάλτων του Εμίρ Μπέη (σημερινή Ανθήλη), όπου χάνεται η κοίτη του Ξηριά, του αρχαίου Αχελώου. Πιστεύει ότι τα Φάλαρα βρίσκονταν στην περιοχή αυτή, στην κάποτε εκεί υπάρχουσα εκβολή του ποταμού

⁶³² Γεωργίου, 2004, 157-171.

⁶³³ Hansen, Nielsen, 2004, 713.

⁶³⁴ Γεωργίου, 2004, 158, σημ.7 και 165.

⁶³⁵ Πολυβ. 20.10.16, 20.11.2.

⁶³⁶ Στράβ., 1.3.20 και 9.5.13.

⁶³⁷ Λιβ. 27.30.3, 35.43.8 και 36.29.4.

⁶³⁸ Πλίν. 4.27.

⁶³⁹ Στράβ. 9.5.13. *παραπλέοντι δ' ἔξω Πυλῶν τοῦ Σπερχειοῦ ὡς σταδίου * δέκα· ἔνθεν δ' εἰς Φάλαρα εἴκοσι· τῶν δὲ Φαλάρων ἀπὸ θαλάττης ὑπέρεκται πεντήκοντα σταδίου ἢ τῶν [Λαμιέων πόλις].*

⁶⁴⁰ Bursian, 1862, 83.

⁶⁴¹ Lolling, Baed., 112.

⁶⁴² Παπαδάκης, ΑΔ VI 1920/21, 146.

⁶⁴³ Dodwell, 1819, τ. II, 79.

⁶⁴⁴ Leake, 1967, τ. II 20 και τ. IV 358.

⁶⁴⁵ Stählin, 2002, 365.

και τώρα έχουν εξαφανιστεί κάτω από τις προσχώσεις. Σημειώνει ωστόσο, χωρίς περισσότερη επιχειρηματολογία και χωρίς να προσδιορίζει τη χρονική περίοδο ότι το παρηκμασμένο λιμάνι θα πρέπει κάποια στιγμή να μετατέθηκε στην περιοχή της Στυλίδας⁶⁴⁶.

Λίγο μεταγενέστερα ο Βέκβιγνον⁶⁴⁷ προσπάθησε να ταυτίσει τα Φάλαρα με τον αρχαίο οικισμό στη Στυλίδα συνδέοντας τα ερείπια τείχους που σώζεται στο λόφο του προφήτη Ηλία και κοντά στην Αγία Αικατερίνη της Στυλίδας⁶⁴⁸ (εικ. 19) με αυτό που ο Διόδωρος⁶⁴⁹ αναφέρει ότι ο Λεωσθένης κατά τη διάρκεια του Λαμιακού πολέμου είχε κατασκευάσει. Σκοπός του ήταν να αποκόψει την κρατούμενη από τους Μακεδόνες Λαμία από το επίνειό της, ώστε να μην μπορεί να το χρησιμοποιήσει ο Αντίπατρος. Το τείχος αυτό θα είχε όψη προς τη Λαμία, δηλαδή προς τα δυτικά, αλλά η επιμελημένη όψη του τείχους της Αγίας Αικατερίνης ήταν προς τα ανατολικά, όπως επιβεβαιώνεται από μικρό καθαρισμό του νότιου άκρου του⁶⁵⁰ και από την ανασκαφή τμήματος του τείχους και ενός τετράγωνου πύργου του⁶⁵¹. Το στοιχείο αυτά δυσκολεύουν την ταύτισή του με το τείχος του Λεωσθένη⁶⁵².

Πάντως τα ευρήματα από τον αρχαίο οικισμό στη Στυλίδα κάνουν σαφές ότι πρόκειται για ένα σημαντικό οικισμό (εικ. 20). Προς τα ανατολικά του τείχους, στοιχείο που αντιφάσκει με το γεγονός ότι το τείχος έχει όψη προς τα ανατολικά, έχουν ανασκαφεί τα τελευταία χρόνια πλήθος αρχαίων κτηρίων και τάφων. Από τα σημερινά δεδομένα παρατηρείται, χωρίς να λείπουν οι ενδιάμεσες φάσεις, ότι ο οικισμός είχε δύο κυρίως φάσεις οικοδομικής ακμής, μία στον 4^ο-2^ο αι. π.Χ.⁶⁵³ και μία στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια⁶⁵⁴. Παρατηρήσεις που έγιναν από την Φ. Δακορώνια σε ορισμένες οικίες της α΄ φάσης δείχνουν ότι η πόλη πρέπει να είχε κτισθεί κατά το υποδάμειο σύστημα⁶⁵⁵. Εγγύτερα προς την ακτή και συνεπώς πλησιέστερα στο αρχαίο λιμάνι βρίσκονταν οι πολυτελέστερες οικίες, αν κρίνει κανείς από τα ψηφιδωτά δάπεδα⁶⁵⁶.

Σημαντικά είναι και τα ευρήματα από τα νεκροταφεία της πόλης. Στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια ως το τείχος έφτανε το ρωμαϊκό νεκροταφείο της Στυλίδας⁶⁵⁷. Στα δυτικά του τείχους αποκαλύπτεται το δυτικό νεκροταφείο της Στυλίδας⁶⁵⁸. Από τα μέχρι σήμερα δεδομένα μπορεί να λεχθεί ότι το δυτικό νεκροταφείο της Στυλίδας, είναι το νεκροταφείο των υστεροκλασικών και ελληνοιστικών χρόνων, αλλά αραίες ταφές έγιναν εκεί και κατά τη ρωμαϊκή εποχή⁶⁵⁹. Τάφος έχει εντοπιστεί και εκτός των

⁶⁴⁶ Stählin, 2002, 365, σημ. 267.

⁶⁴⁷ Béquignon, 1937, 293-299.

⁶⁴⁸ Ο Βέκβιγνον είχε παρατηρήσει ότι το τείχος πιθανώς προεκτεινόταν προς Ν μέχρι τη θάλασσα και προς τα Β, όπου ένα τμήμα του ήταν ορατό κοντά σε ένα λατομείο. Στο λόφο επάνω από το λατομείο τοπογραφήθηκε το 1990 ένας μικρός αρχαίος περίβολος ΑΔ 45 (1990), Χρον., 171.

⁶⁴⁹ Διόδ. 18.13.3.

⁶⁵⁰ ΑΔ 34 (1979), Χρον., σελ. 197, εικ. 4, πίν. 69β.

⁶⁵¹ ΑΔ 38 (1983), Χρον. 168-70, εικ. 7, πίν. 73β.

⁶⁵² Πάντος, 1993, 68.

⁶⁵³ ΑΔ 32 (1977), Χρον., 106, ΑΔ 34 (1979), Χρον., 194-197, ΑΔ 35 (1980), Χρον., 252-253, ΑΔ 36 (1981), Χρον., 211, ΑΔ 37 (1982), Χρον. 195, ΑΔ 40 (1985), Χρον. 158-9, ΑΔ 45 (1990), Χρον., 169-170, ΑΔ 47 (1992), Χρον., 192, ΑΔ 49 (1994), Χρον. 311, ΑΔ 50 (1994), Χρον., 339-340, ΑΔ 51 (1996), Χρον., 316, ΑΔ 52 (1997), Χρον. 441-442.

⁶⁵⁴ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 253-254, Πάντος, 1993, 68.

⁶⁵⁵ Δακορώνια, 1991, 75-88.

⁶⁵⁶ ΑΔ 34 (1979), Χρον., εικ. 3, πιν. 69α, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 216-220.

⁶⁵⁷ ΑΔ 33 (1978), Χρον. 138.

⁶⁵⁸ ΑΔ 36 (1981), Χρον., 211-2. ΑΔ 39 (1984), Χρον., 132-3, ΑΔ 34 (1979), Χρον., 196, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 216, ΑΔ 34 (1979), Χρον. 194.

⁶⁵⁹ Πάντος, 1993, 69. ΑΔ 43 (1988), Χρον. 216.

τειχών του δυτικού ελληνοιστικού-ρωμαϊκού νεκροταφείου⁶⁶⁰. Και στο ανατολικό νεκροταφείο υπάρχουν ταφές διαφόρων εποχών. Κάποιοι χρονολογούνται στην πρωτογεωμετρική εποχή⁶⁶¹, άλλοι στη γεωμετρική εποχή⁶⁶², στην κλασική εποχή⁶⁶³, στην ελληνοιστική εποχή⁶⁶⁴ και άλλοι στη ρωμαϊκή εποχή⁶⁶⁵. Στο κέντρο της Στυλίδας βρέθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι του 4^{ου} αι. π.Χ.⁶⁶⁶.

Το θέμα πάντως της ταύτισης του αρχαίου οικισμού στη Στυλίδα παραμένει ακόμη και σήμερα ανοιχτό. Οι δυσκολίες προκύπτουν από τις ίδιες τις αρχαίες πηγές. Ωστόσο, δεν μπορούμε να ξέρουμε σε ποιο σημείο έξω από τις Θερμοπύλες μετράει την απόσταση δια θαλάσσης ως τις εκβολές του Σπερχειού, ούτε που βρίσκονταν οι εκβολές στην εποχή του Στράβωνα. Πάντως, ο αρχαίος οικισμός στη Στυλίδα δεν ανταποκρίνονται στις αποστάσεις που δίνει ο Στράβωνας από τη Λαμία, ούτε και στη φράση «υπέρκειται»⁶⁶⁷. Ο Φαράκλας προτείνει ότι τα Φάλαρα θα πρέπει να αναζητηθούν στα ανατολικά της Λαμίας, στην κοντινότερη της ακτή και βάσει των αποστάσεων που δίνει ο Στράβωνας, η απόσταση από τη Λαμία πρέπει να είναι 9000μ όχι σε ευθεία γραμμή, δηλαδή 50 στάδια, και σε απόσταση 18-19.000μ σε ευθεία γραμμή από τον όρμο του Αχινού, δηλαδή 100 στάδια. Ένα τέτοιο σημείο βρίσκεται περίπου στα δύο τρίτα της απόστασης από τη Μεγάλη Βρύση προς την πιο κοντινή της ακτή στα νοτιοανατολικά-ανατολικά. Δύο συνορεύουσες θέσεις εκεί λέγονται η βορειότερη Ξερνήσι και η νοτιότερη, όπου αρχίζουν τα έλη, Μάρμαρα. Το όνομα αυτό αποτελεί μια ένδειξη για την ύπαρξη αρχαίων, αν και άλλη πληροφορία δεν υπάρχει. Η παραδοχή της υπόθεσης ότι τα Φάλαρα ήταν κάπου εκεί οδηγεί στη διατύπωση ότι ο προϊστορικός οικισμός της Πλατανιάς⁶⁶⁸ ήταν σχεδόν ή ακριβώς παραθαλάσσιος. Όταν στα γεωμετρικά χρόνια η ακτή είχε απομακρυνθεί στα νοτιοανατολικά-ανατολικά μετακινήθηκε και ο οικισμός και πάλι το ίδιο έγινε με τη νέα μετακίνηση της ακτής και ο ιστορικός διάδοχος της προϊστορικής πολιτείας ήταν τα Φάλαρα Αυτός θα ήταν ο κύριος οικισμός της περιοχής πριν ιδρυθεί η Λαμία που τον μετέτρεψε σε επίγειό της. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όσον αφορά τον αρχαίο οικισμό στη Στυλίδα, η θέση του είναι πολύ μακριά από τη Λαμία, για τα δεδομένα της εποχής, ώστε να αποτελεί το επίγειό της.

Είναι βέβαια πολύ ελκυστική η ταύτιση του οικισμού της Στυλίδας με τα αρχαία Φάλαρα, αλλά αυτό θα μπορούσε να γίνει μόνο με την εύρεση επιγραφικών τεκμηρίων, τα οποία μέχρι σήμερα λείπουν. Πάντως το επιχείρημα ότι η απουσία αναφοράς από τις αρχαίες πηγές άλλου οικισμού στην παραλία μεταξύ Εχίνου και Λαμίας σε συνδυασμό με τα σημαντικά ευρήματα στη Στυλίδα, θα πρέπει να μας οδηγήσει στην ταύτισή της με τα Φάλαρα, δεν επαρκεί. Είναι βέβαιο ότι το πρόβλημα της ταύτισης ή μη των Φαλάρων με τη Στυλίδα θα λυθεί μόνο με την εύρεση επιγραφών που θα μας πληροφορούν για το όνομα του οικισμού στη Στυλίδα.

⁶⁶⁰ ΑΔ 43, (1988), Χρον., 216.

⁶⁶¹ ΑΔ 36 (1981), Χρον., 212-4, εικ. 3-4, πίν. 133στ.

⁶⁶² ΑΔ 38 (1983), Χρον., 167-8, εικ. 5-6, πίν. 73α και γ, ΑΔ 39 (1984), Χρον., 133-5, εικ. 2-3, πίν. 41δ, 42α.

⁶⁶³ ΑΔ 39 (1984), Χρον., 133-5, εικ. 2-3, πίν. 41δ, 42α.

⁶⁶⁴ ΑΔ 33 (1978), Χρον., 138-9. ΑΔ 36 (1981), Χρον., 213, πίν. 133α-ε, ΑΔ 37 (1982), Χρον. 195-6. ΑΔ 39 (1984), Χρον., 132.

⁶⁶⁵ ΑΔ 32 (1977), Χρον., 106, ΑΔ 33 (1978), 138, ΑΔ 34 (1979), Χρον., 194-5, ΑΔ 36 (1981), Χρον., 210-1, πίν. 132 α, δ, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 195, ΑΔ 38 (1983), Χρον. 166-7, πίν. 72 γ.

⁶⁶⁶ ΑΔ 43 (1988), Χρον., 218.

⁶⁶⁷ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 69.

⁶⁶⁸ Πρόκειται για ένα λόφο στα βορειοανατολικά της Ροδίτσας, 4 χλμ περίπου από τη Λαμία και 100μ νότια από τον παλιό δρόμο Λαμίας-Στυλίδας, με διαστάσεις 170μX150μ, όπου έχουν σημειωθεί όστρακα της νεολιθικής και άλλων περιόδων βλ. Hope Simpson, Lazenby, 1959, 102, Hope Simpson, Lazenby, 1965, 141.

Για την πόλη **Εχίνο** ή **Εχινούντα** οι αρχαιότερες γραπτές μαρτυρίες ανάγονται στον 5^ο αι. π.Χ. Κατά το Στράβωνα, ο αρχαίος Εχίνος ανήκε στο βασίλειο του Αχιλλέα⁶⁶⁹. Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση το όνομα της πόλης προέρχεται από τον ιδρυτή της Εχίνο ή Εχινούντα, ο οποίος καταγόταν από το γένος των Σπαρτών⁶⁷⁰. Ο Δημήτριος Καλλατιανός, μέσα από το έργο του Στράβωνα, μας πληροφορεί ότι μεγάλο μέρος του οικισμού καταστράφηκε από το σεισμό του 426 π.Χ.⁶⁷¹ και ο Αριστοφάνης, στην κωμωδία του Λυσιστράτη, ειρωνεύεται τη συμφωνία με την οποία οι Σπαρτιάτες παραχώρησαν στους Αθηναίους, μεταξύ των άλλων και την Ακρόπολη του Εχινούντος⁶⁷². Αποτελούσε τη συνοριακή πόλη της Αχαΐας και βρισκόταν ανάμεσα στη Λάρισα και τα Φάλαρα, όχι μακριά από τη θάλασσα⁶⁷³. Παρέμεινε αχαϊκή ως το 342 π.Χ., όταν παραχωρήθηκε από τον Φίλιππο Β΄ στους Μαλιείς, με στόχο να εξασφαλίσει την άνετη προέλασή του προς την νότια Ελλάδα⁶⁷⁴. Το καθεστώς αυτό ίσχυσε μέχρι το Λαμιακό πόλεμο, ενώ τον 3^ο αι. π.Χ. εντάχθηκε στο κοινό των Αιτωλών⁶⁷⁵. Το 210 π.Χ. κατακτήθηκε από το Φίλιππο Ε΄⁶⁷⁶ και στη συνέχεια, πρώτα ο Φίλιππος και στη συνέχεια οι Ρωμαίοι την απέσπασαν από τους Αιτωλούς. Το 189 π.Χ. η πόλη ανήκε και πάλι στους Μαλιείς⁶⁷⁷.

Η πόλη είχε ταυτιστεί ήδη από τους πρώτους περιηγητές⁶⁷⁸ και μελετητές⁶⁷⁹ με τα λείψανα που σώζονται στο χωριό Αχινός, ο οποίος είναι κτισμένος πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης. Κατοικήθηκε από την προϊστορική εποχή, εξαιτίας προφανώς της στρατηγικής του θέσης, καθώς βρίσκεται στην είσοδο του Μαλιακού κόλπου, σε ένα ύψωμα της Όθρυς και ελέγχει τον παραλιακό δρόμο από τη Θεσσαλία προς τα νότια. Τόσο η ακρόπολη, η οποία βρισκόταν στην κορυφή λόφου, όσο και η κάτω πόλη διέθεταν οχύρωση. Τα τείχη της πόλης (εικ. 21), μεγάλο τμήμα των οποίων διατηρείται καλά, κατασκευάστηκαν κατά το ισοδομικό ορθογώνιο σύστημα και χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ.⁶⁸⁰. Η ακρόπολη είχε ιδιαίτερο οχυρωματικό περίβολο. Ο οικισμός, ο οποίος εκτείνεται στους νότιους και νοτιοδυτικούς πρόποδες του λόφου της ακρόπολης, περιλαμβάνει δημόσια οικοδομήματα, βιοτεχνικές εγκαταστάσεις και κατοικίες κλασικών, αλλά κυρίως ελληνιστικών και ρωμαϊκών-παλαιοχριστιανικών χρόνων⁶⁸¹. Ο περίβολος της ακρόπολης συνδέεται με το τείχος της κάτω πόλης το οποίο περιέβαλλε μόνο το λόφο της ακρόπολης και όχι το δυτικό χαμηλότερο λόφο του νεκροταφείου⁶⁸², όπως είχε σημειωθεί παλαιότερα⁶⁸³. Τμήματα του τείχους αποκαλύφθηκαν με τις σωστικές ανασκαφές που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της ανοικοδόμησης του σύγχρονου

⁶⁶⁹ Στράβ. 9.5.10.

⁶⁷⁰ Δημοσθ. Φιλιππικός., Δ΄34, Πανσ. 9.5.3. Για το μύθο του γένους των Σπαρτών βλ. Παπαχατζή, Πανσ.

9.5.3, 1981, 51.

⁶⁷¹ Στράβ. 1.3.20.

⁶⁷² Αριστοφ. Λυσιστράτη, στ. 1169.

⁶⁷³ Στράβ. 9.5.13, Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁶⁷⁴ Δημοσθ., Γ΄ Φιλιππικός IX, 34.

⁶⁷⁵ Δημοσθ. Γ΄ Φιλιππικός IX 34, Σκύλ. 62.

⁶⁷⁶ Πολύβ. 9.41-42.

⁶⁷⁷ Syll³ 692, 9 σημ. 5.

⁶⁷⁸ Leake, 1967, II, 346-358.

⁶⁷⁹ Stählin, 2002, 319-320, Béquignon, 1937, 299-303.

⁶⁸⁰ Stählin, 2002, 321, Béquignon, 1937, 302.

⁶⁸¹ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 238-240, ΑΔ 36 (1981), 222-224, ΑΔ 43 (1988), Χρον., 211-216, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 214-216.

⁶⁸² Παπακωνσταντίνου, 2002, 28.

⁶⁸³ Stählin, 1924, 320.

οικισμού⁶⁸⁴. Η στρατηγική θέση της πόλης στην είσοδο του Μαλιακού κόλπου και η χρονολόγηση των τειχών στον 4^ο αι. π.Χ. συνηγορούν στην κατάταξή τους στην ομάδα των οχυρωματικών έργων τα οποία κατασκευάστηκαν την εποχή της θηβαϊκής ηγεμονίας από τον Επαμεινώνδα για τον έλεγχο των θαλάσσιων περασμάτων⁶⁸⁵. Κατά το Δημοσθένη⁶⁸⁶ ο Εχίνος ιδρύθηκε από τους Θηβαίους την περίοδο της θηβαϊκής ηγεμονίας, αλλά από τα ευρήματα προκύπτει ότι στην πραγματικότητα τότε επεκτάθηκε ο οικισμός που ήδη υπήρχε τουλάχιστον από τον 5^ο αι. π.Χ.

Έξω από τα τείχη της πόλης και στις παρυφές του λόφου στον οποίο αναπτύχθηκε υπήρχε ένα νεκροταφείο της ελληνιστικής εποχής⁶⁸⁷. Αποκαλύφθηκαν εκεί επίσης δύο ταφικά κτίσματα των ρωμαϊκών χρόνων (2^ο και 3^ο αι. μ.Χ.), τα οποία ωστόσο, όπως φαίνεται από την ελληνιστική κεραμική που βρέθηκε εκεί, θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν και σε προγενέστερες περιόδους⁶⁸⁸. Στο χαμηλό λόφο που υψώνεται νοτιοδυτικά της ακρόπολης του Αχινού, εκτεινόταν το νεκροταφείο της πόλης, που περιλαμβάνει τάφους ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων⁶⁸⁹. Αξιοσημείωτο είναι ότι στη νότια πλαγιά του λόφου αυτού βρέθηκε μια συστάδα από μεγάλους θαλαμωτούς «μακεδονικούς» τάφους, οι οποίοι χρονολογούνται στο 2^ο αι. π.Χ.⁶⁹⁰. Πρόκειται για μια επαρχιακή απομίμηση μακεδονικού τύπου θαλαμωτών τάφων, στην οποία υιοθετήθηκαν τα βασικά στοιχεία, χωρίς όμως τις ανάλογες εκλεπτύνσεις. Κατασκευάστηκαν κατά τους ελληνιστικούς χρόνους (2^ο αι. π.Χ.), αλλά συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και κατά τη ρωμαϊκή εποχή⁶⁹¹.

Στο πέρασμα των αιώνων η πόλη του Αχινού υπέστη καταστροφές από σεισμούς, όπως στον 5^ο και 3^ο αι. π.Χ.⁶⁹², τον 2^ο αι. μ.Χ.⁶⁹³, τον 3^ο αι. μ.Χ.⁶⁹⁴ και τον 6^ο αι. μ.Χ.⁶⁹⁵. Για το λόγο αυτό παρατηρούνται πολλές μετασκευές στα τείχη και στον οικισμό. Εκτός από το τείχος, τα θεμέλια των αρχαίων οικοδομημάτων και οι πολυάριθμοι τάφοι που έχουν ανασκαφεί διαγράφουν την εικόνα του οικισμού και του νεκροταφείου του. Προκύπτει από τα ανασκαφικά δεδομένα ότι ο Εχίνος ήταν μια σημαντική πόλη κατά τους ελληνιστικούς και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα επιμελημένα δημόσια κτήρια, τις επιγραφές⁶⁹⁶ και τα πολύτιμα κινητά ευρήματα που βρέθηκαν εκεί.

Το τοπωνύμιο **Αία** ή **Αιαία**, το οποίο μας παραδίδεται από αρχαίες πηγές⁶⁹⁷ και μια ενεπίγραφη υδρία⁶⁹⁸ δεν έχει αποδοθεί σε κάποια λείψανα, αλλά έχει υποτεθεί ότι επρόκειτο για λιμάνι⁶⁹⁹.

⁶⁸⁴ ΑΔ 43 (1988), Χρον. 216.

⁶⁸⁵ Παπακωνσταντίνου, 2002, 28.

⁶⁸⁶ Δημοσθ. Φίλιππικός., Δ 34.

⁶⁸⁷ ΑΔ 35 (1980), 236-8, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 197, ΑΔ 47 (1982), Χρον., 191-2, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 216-217.

⁶⁸⁸ ΑΔ 33 (1978), Χρον., 137-138.

⁶⁸⁹ ΑΔ 22 (1967), Χρον., 246-7, ΑΔ 34 (1979), Χρον., 183-5, ΑΔ 44 (1989), Χρον., 167, ΑΔ 45 (1990), Χρον., 171-2, ΑΔ 47 (1992), 186-190, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 217, ΑΔ 50 (1993), Χρον., 344-345.

⁶⁹⁰ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 236-238, ΑΔ 37 (1982), Χρον., 197, Δακορώνια, 1986, 151-153, ΑΔ 43 (1988), Χρον. 213.

⁶⁹¹ Δακορώνια, 1986, 151-3.

⁶⁹² Béquignon, 1937, 72-3.

⁶⁹³ RE XIII, Lokris, στ. 1150.

⁶⁹⁴ Papaconstantinou, 1996, 87.

⁶⁹⁵ Béquignon, 1937, 72-3.

⁶⁹⁶ Γουνυροπούλου, 1987, 251-2, Ζάχου-Κοντογιάννη, 1989, 209-216, ΑΔ 43 (1988), Χρον. 211-216.

⁶⁹⁷ Καλλιμ. Ύμν. 4.287, Στέφ. Βυζ. στη λ. (στο White, 1984, 93-95)

⁶⁹⁸ Helly, 1995, 137.

⁶⁹⁹ Helly, 1995, 137-140.

Στη χώρα των Μαλιέων βρισκόταν και το **Θάπεδον**, το οποίο αναφέρεται στον Πευτιγγέριο πίνακα ότι ήταν σταθμός της στρατιωτικής οδού των Ρωμαίων που έφερε από τη Λάρισα στην Κόρινθο⁷⁰⁰. Είναι άγνωστο που ακριβώς βρισκόταν, αλλά μάλλον στο μέσο της απόστασης μεταξύ Φαλάρων και Θερμοπυλών διότι σημειώνεται ότι απείχε από τα Φάλαρα XXVII ρωμαϊκά μίλια, δηλαδή 7 περίπου στάδια, και από εκεί για τις Θερμοπύλες σημειώνονται επίσης XXVII ρωμαϊκά μίλια, δηλαδή 7 περίπου στάδια. Παλαιότερα είχε υποθέσει ότι μπορεί να βρισκόταν κοντά στη Ροδίτσα (παλαιότερα Σαρμουσακλή), χωρίς ωστόσο να έχουν σημειωθεί κάποια λείψανα⁷⁰¹. Πιο πρόσφατα διατυπώθηκε η άποψη ότι με το Θάπεδο θα μπορούσε να ταυτιστεί η θέση Καστράκι στη βάση του πρόβουνου Κάστρο στο Γοργοπόταμο⁷⁰². Παρότι η χρονολόγηση της κεραμικής που συλλέχθηκε επιφανειακά στην περιοχή ταιριάζει με αυτή του Θάπεδου, δεν υπάρχουν άλλα ευρήματα που να επιβεβαιώνουν την άποψη αυτή⁷⁰³.

Κάποιες πηγές αναφέρουν μια μαλιακή πόλη **Ίρα** ή **Ίρος**⁷⁰⁴. Είναι ωστόσο πιθανόν, με δεδομένο ότι καμία άλλη αρχαία πηγή δεν τη μνημονεύει, να πρόκειται για κατασκευασμένο τοπωνύμιο από το έθνος που αναφέρει ο Θουκυδίδης⁷⁰⁵.

Η πόλη **Πάραλος**, η οποία αναφέρεται μόνο από το Στέφανο Βυζάντιο⁷⁰⁶ συνιστά πιθανόν μια όμοια περίπτωση με την Ίρα και αποτελεί κατασκευή⁷⁰⁷, βασισμένο στους Παράλιους, στην τρίτη υποδιαίρεση των Μαλιέων, που επίσης αναφέρει ο Θουκυδίδης.

⁷⁰⁰ Πρόκειται για ένα πίνακα ζωγραφισμένο σε περγαμηνή του 13^{ου} αι., ο οποίος θεωρείται αντίγραφο του αρχαίου πίνακα των στρατιωτικών οδών του Δυτικού Ρωμαϊκού κράτους που σχεδιάστηκε την εποχή του αυτοκράτορα Μάρκου Αγρίππα. Αναλυτικά για το θέμα βλ. Pritchett, 1980, 197-229.

⁷⁰¹ Βορτσέλας, 1907, 78.

⁷⁰² Miller, 1929, 576, Pritchett, 1980, 212-232, Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 23.

⁷⁰³ Πάντος, 1993, 82, Cherf, 1987, 135-142.

⁷⁰⁴ Λυκόφρ, Αλεξ., στιχ. 905, Στέφ. Βυζ. στη λ. Ίρα, Ίρος. Ο Στέφανος Βυζάντιος πιθανότατα αντλεί από το Λυκόφωνα.

⁷⁰⁵ Hansen-Nielsen, 2004, 686, σημ. 8.

⁷⁰⁶ Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁷⁰⁷ Hansen-Nielsen, 2004, 686, σημ. 8.

4Γ. Αταύτιστα λείψανα στα όρια της Χώρας των Μαλιέων

Αποκαλύφθηκαν οικιστικά λείψανα στα όρια της αρχαίας Μαλίδας, τα οποία δεν είναι δυνατόν να ταυτιστούν με βάση τις αρχαίες πηγές.

Εκτός από το φρούριο της Λαμίας υπήρχαν και άλλα που έλεγχαν τις διαβάσεις στην κοιλάδα του Σπερχειού, μεταξύ των οποίων ήταν και αυτά της Αγριελιάς-Λυγαριάς-Σταυρού.

Έχει εντοπιστεί ανατολικά του χωριού Λυγαριά (παλαιότερα Τσοπολάδες), πάνω σε μια εκτεταμένη ασβεστολιθική ράχη, με το όνομα Καστράκι, ένα φρούριο με φαρδιά τείχη (πάχους 2,80 μ.) μέσα στο οποίο βρίσκονται οι θεμέλιοι τοίχοι ενός κτηρίου σε τετράγωνο σχήμα το οποίο ερμηνεύτηκε ως ναός. Δεν βρέθηκαν μέσα στο φρούριο ούτε τοίχοι σπιτιών, ούτε θραύσματα⁷⁰⁸. Όσοι ταυτίζουν το φρούριο στο Σταυρό με τη Σίδη (βλ. παρακάτω), τείνουν να αναγνωρίσουν εδώ το ιερό του Ποσειδώνα, το οποίο βάσει της ρωμαϊκής επιγραφής με την οροθετική γραμμή μεταξύ Λαμίας και Υπάτης⁷⁰⁹, βρισκόταν πέρα, δηλαδή βόρεια από τη Σίδη.

Ο Stählin αναφέρει ότι στα βορειοδυτικά του χωριού Σταυρός (παλαιότερα Μπεκή) στη θέση Ντιέκα και κοντά στη σιδηροδρομική γραμμή, σώζονταν τα απομεινάρια ενός κάστρου, αλλά ο ίδιος σημειώνει ότι πολλοί λίθοι χρησιμοποιήθηκαν σε οικοδομές στο χωριό Μπεκή⁷¹⁰. Ωστόσο, η περιοχή ήταν καλυμμένη με όστρακα, κυρίως μελαμβαφή του 4^{ου} αι. π.Χ. Το όνομα σημαίνει ροδιά και λέγεται πως η καλλιέργεια του δέντρου εισήχθη στην Ελλάδα στον 5^ο αι. π.Χ., αλλά κάτι τέτοιο φαίνεται να μην ισχύει αφού τα ρόδια απεικονίζονται σε παλαιότερα γλυπτά. Κάποιοι μελετητές τείνουν να αναγνωρίσουν στο φρούριο αυτό τη Σίδη, κτισμένη όπως φαίνεται τον 5^ο ή 4^ο αι. π.Χ. όταν οχυρώνεται η Λαμία και εγκαταλελειμμένο, όταν το αναφέρει η προαναφερθείσα ρωμαϊκή επιγραφή που ορίζει τα σύνορα Λαμίας-Υπάτης.

Ανάμεσα στο Σταυρό και στον Προφήτη Ηλία στα βορειοδυτικά της Λαμίας, στη θέση Βλησίδα, έχει αναφερθεί ότι βρέθηκαν πολλά όστρακα χρηστικών αρχαίων αγγείων, και στην κοντινή θέση Άγιος Ταξιάρχης νομίσματα, όστρακα και πλάκες, πιθανόν επιτύμβιες⁷¹¹.

Στη θέση Σανίδι, σε ελάχιστη απόσταση από τις υπώρειες της Όθρυος, κοντά στην αριστερή όχθη του Ξηριά Ταράτσας εντοπίστηκε το κρηπίδωμα ενός μεγάλου ορθογωνίου κτίσματος, το οποίο έχει ερμηνευθεί ως οχυρωματικός πύργος, ο οποίος έλεγχε το πέρασμα βόρεια της Ακρόπολης της Λαμίας, το οποίο θα χρησιμοποιούσαν όσοι στρατοί θα εισέβαλλαν από την περιοχή των Θαυμακών⁷¹².

Στα πρώτα υνώματα βόρεια της Λαμίας στη θέση Ταράτσα, κοντά στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής έχουν εντοπιστεί εκτός από τα άλλα και ίχνη που θα μπορούσε να ανήκουν σε ύστερο ιερό και λέγεται πως έχει βρεθεί και άγαλμα που από την περιγραφή θα μπορούσε να παριστάνει την Υγεία⁷¹³.

Λείψανα άλλα και ψηφιδωτά με γεωμετρικά σχέδια βρέθηκαν ανατολικά της Λαμίας, στην αριστερή όχθη του Ξηριά, του αρχαίου Αχελώου, στη θέση Πλατανάκος, όπου ο Bèquignon συμπεραίνει ότι θα υπήρχε βίλα ρωμαϊκών χρόνων

⁷⁰⁸ Stählin, 2002, 366.

⁷⁰⁹ CIL III αρ. 586, 12306.

⁷¹⁰ Stählin, 2002, 365, Bèquignon, 1937, 279 κ.ε.

⁷¹¹ Bèquignon, 1937, 279 κ.ε.

⁷¹² Παπαναγιώτου, 1971, 105-106.

⁷¹³ Bèquignon, 1937, 274.

και αναφέρει ότι η θέση ήταν κοντά σε πηγή⁷¹⁴. Πιθανόν να είναι η ίδια θέση με τον Πλατανιά⁷¹⁵ που βρίσκεται νότια από τις πηγές της Μεγάλης Βρύσης και όπου έχει σημειωθεί η ύπαρξη σημαντικού προϊστορικού οικισμού⁷¹⁶. Ίσως ο οικισμός μετακινήθηκε αργότερα προς τα νοτιοανατολικά παρακολουθώντας τη βαθμιαία απομάκρυνση της ακτής.

Πριν από τη Στυλίδα υπάρχει το χωριό Αυλάκι, όπου στη θέση Αλμυροπόταμος εντοπίστηκε ελληνιστικός οχυρωματικός περίβολος, όλο το μήκος του οποίου είναι γνωστό⁷¹⁷. Σε χαμηλό τυμβοειδές ύψωμα κοντά στο χωριό ανασκάφηκε από λαθρανασκαφείς κτιστός λακκοειδής τάφος χωρίς κτερίσματα⁷¹⁸.

Στην παλιά εθνική οδό Λαμίας-Βόλου, μεταξύ Στυλίδας και Καραβόμυλου ήρθε στο φως τμήμα ορθογώνιου οικοδομήματος που παρουσιάζει ομοιότητες με τις οικίες του 4^{ου} αι. π.Χ. της Στυλίδας⁷¹⁹.

Στον παραθαλάσσιο οικισμό της Αγίας Μαρίνας ο Ross ανέφερε ότι υπήρχαν πριν πάει αυτός-στην εποχή του Όθωνα- αρχαίοι δόμοι⁷²⁰.

⁷¹⁴ Bèquignon, 1937, 274.

⁷¹⁵ Hope Simpson-Lazenby, 1959, 102, Hope Simpson, 1965, 141.

⁷¹⁶ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 67.

⁷¹⁷ ΑΔ 36 (1981), Χρον., 224.

⁷¹⁸ ΑΔ 43 (1988), Χρον. 220.

⁷¹⁹ ΑΔ 44 (1989), Χρον. 166-7.

⁷²⁰ Bèquignon, 1937, 293, σημ.1.

5Α. Το έθνος και η χώρα των Οιταίων

Μέχρι τον 5^ο αι. π.Χ. δεν έχουμε πηγές που να αναφέρονται στο έθνος των Οιταίων⁷²¹. Την πρώτη αναφορά σε αυτούς έχουμε από τον Ηρόδοτο⁷²², ο οποίος απλά σημειώνει τα όρη των Οιταίων χωρίς να δίνει άλλες πληροφορίες για αυτούς. Από τον Θουκυδίδη⁷²³ πληροφορούμαστε ότι οι Οιταίοι σε πόλεμο κατέστρεψαν τους Τραχίνιους και αποτέλεσαν την αιτία οι τελευταίοι μαζί με τους Δωριείς να ζητήσουν τη βοήθεια των Σπαρτιατών με αποτέλεσμα την ίδρυση της Ηράκλειας. Αργότερα, ο Ξενοφώντας περιγράφοντας τα γεγονότα του 395 π.Χ. αναφέρει τους Οιταίους σαν ένα ξεχωριστό έθνος, προφανώς ανεξάρτητο, αφού τους ξεχωρίζει από τους Ηρακλειώτες, τους Μαλιείς και τους Αινιάνες⁷²⁴. Οι πληροφορίες που παρέχει ο Στράβωνας είναι αντιφατικές καθώς ενώ αρχικά⁷²⁵ αναφέρει ότι οι Επικνημίδιοι Λοκροί είναι γείτονες των Οιταίων και των Μαλιέων, στη συνέχεια⁷²⁶ σημειώνει ότι στους Επικνημίδιους Λοκρούς γείτονες ήταν οι Αινιάνες που κατοικούσαν την Οίτη, ενώ παρακάτω⁷²⁷, αναφερόμενος στην προέλευση των Αινιάνων γράφει ότι διώχθηκαν από την αρχική τους κοιτίδα και εγκαταστάθηκαν στην Οίτη.

Εξαιτίας των περιορισμένων σε σχέση με άλλους λαούς πληροφοριών από τις αρχαίες πηγές και πιθανόν εξαιτίας του ονόματός τους, το οποίο προέρχεται από το γεωγραφικό στοιχείο της Οίτης, η οποία στην αρχαιότητα δεν ήταν σαφώς ορισμένη⁷²⁸ και κατοικούνταν και από άλλα έθνη, όπως τους Αινιάνες, διατυπώθηκαν παλαιότερα αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη ή μη ενός ξεχωριστού λαού με το όνομα Οιταίοι. Συγκεκριμένα είχε διατυπωθεί η άποψη ότι αρχικά οι Οιταίοι δεν ήταν ξεχωριστός λαός, αλλά μόνο κάτοικοι της Οίτης και ταυτίζονταν με τους Αινιάνες⁷²⁹. Βασικό επιχείρημα για την παραπάνω υπόθεση αποτέλεσε ότι ο Αισχίνης στην απαρίθμηση των Αμφικτυόνων⁷³⁰, αναφέρει τους Οιταίους, ενώ παραλείπει τους Αινιάνες. Έτσι υποτέθηκε ότι πρόκειται για τον ίδιο λαό που εμφανίζεται τότε με το ένα και τότε με το άλλο όνομα⁷³¹. Ωστόσο, ο κατάλογος του Αισχίνη δεν είναι επίσημος, ενώ οι πολυάριθμοι κατάλογοι των ιερομνημόνων, στους οποίους περιλαμβάνονται τόσο Οιταίοι, όσο και Αινιάνες, δεν αφήνουν περιθώρια για αμφιβολία ότι και τα δύο έθνη υπήρξαν μέλη της Αμφικτυονίας. Επιπλέον, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Ηρόδοτος αναφέρει σαφώς τους Αινιάνες ως ξεχωριστό έθνος που κατοικούσε στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού⁷³², ο Θουκυδίδης μιλά ξεκάθαρα για τους Οιταίους, όπως και ο Ξενοφώντας. Στοιχείο υπέρ της αναγνώρισης της

⁷²¹ Όπως σημειώνει ο Βέκκινγκον (1937, 169) είναι πιθανόν η σιγή που περιβάλλει τους Οιταίους να οφείλεται στην πολιτική τους οργάνωση, η οποία πρέπει να ήταν πολύ απλή, αφού η κύρια απασχόλησή τους θα ήταν η κτηνοτροφία και ο τόπος όπου διέμεναν ήταν η ορεινή, πολύ δασωμένη και με ιδιαίτερη δυσκολία στην επικοινωνία και μετακίνηση Οίτη. Αποτελούσαν, πριν την εξάπλωσή τους προς τον κάμπο, ένα έθνος από ορεσίβιους κτηνοτρόφους, για τους οποίους οι συγγραφείς είχαν λίγες πληροφορίες και πιθανόν μικρό ενδιαφέρον.

⁷²² Ηρόδ. 7.217.

⁷²³ Θουκ. 3.92.2-3.

⁷²⁴ Ξενοφ. Ελλ. 3.5.7.

⁷²⁵ Στράβ. 9.3.1.

⁷²⁶ Στράβ. 9.4.10.

⁷²⁷ Στράβ. 9.5.22.

⁷²⁸ βλ. σελ. 8.

⁷²⁹ Ross, 1861, τ. II, 460, RE IV₂, Delphoi, στ. 2682 κ.ε., (Pomtow), όπου αναφέρει ότι οι Οιταίοι και οι Αινιάνες θα πρέπει να είχαν συνενωθεί στην Αμφικτυονία, δηλαδή να αποτελούσαν ένα έθνος, ενώ πολιτικά από τον 5^ο αιώνα ήταν ξεχωριστά.

⁷³⁰ Αισχ. Περί της παραπρεσβείας, 116 και 142

⁷³¹ Pomtow, RE IV₂, 2682 κ.ε.

⁷³² Ηρόδ. 7.217.

ύπαρξης δύο ξεχωριστών λαών αποτελεί και η κοπή από τον 4^ο αι. π.Χ. νομισμάτων ξεχωριστά από τους Οιταίους και από τους Αινιάνες. Άλλωστε, ο πολιτικός ρόλος που οι Οιταίοι έπαιξαν τον 5^ο αι. π.Χ. και τους επόμενους αιώνες, καθώς και η φυσική γεωγραφική ενότητα της περιοχής τους μας επιτρέπουν να αποδεχτούμε την ύπαρξη ενός εθνικού κράτους ξεχωριστού από τα άλλα που κατείχαν την κοιλάδα του Σπερχειού.

Εξαιτίας της θολής εικόνας που έχουμε για τους Οιταίους πριν από τον 5^ο αι. π.Χ. διαφορετικές απόψεις έχουν διατυπωθεί για την προέλευσή τους. Κάποιοι μελετητές⁷³³ υποστήριξαν ότι το έθνος των Οιταίων διαμορφώθηκε από τα κατάλοιπα παλαιότερων πληθυσμών με εποίκους Αινιάνες, Μαλιείς και Δρύορες που τους ένωσε ο κοινός τόπος κατοικίας και τα κοινά συμφέροντα. Αν και η παραπάνω υπόθεση δεν είναι απίθανη, ίσως να μην είναι αρκετό για τη σύσταση ενός έθνους. Ο Βέκβιγνον⁷³⁴ υποστηρίζει ότι οι Οιταίοι πρέπει να ήταν εισβολείς στην περιοχή της Οίτης, αλλά τα στοιχεία της εισβολής τους δεν έχουν διασωθεί. Συγκεκριμένα βασίζεται στον Αθήναιο⁷³⁵, ο οποίος αναφέρει την ύπαρξη στην Οίτη ενός πληθυσμού με το όνομα Κυλικράνες, των οποίων το όνομα θα πρέπει να προήλθε από την κύλικα που έφεραν σε τατουάζ στο σώμα τους. Υποστηρίζει λοιπόν, βάσει της συνήθειας κυρίως των ανατολικών λαών, αλλά και των Ελλήνων κάποιες φορές, να σημαδεύουν («στίζειν») τους δούλους και τους αιχμαλώτους τους, ότι οι Κυλικράνες ήταν προγενέστεροι κάτοικοι της περιοχής, οι οποίοι εξέπεσαν σε δούλους μετά την εισβολή των Οιταίων.

Οι Οιταίοι κατοικούσαν στον κυρίως ορεινό όγκο της Οίτης, μεταξύ της Μαλίδος και της Δωρίδος, με τις οποίες όπως προαναφέρθηκε είχαν εχθρικές σχέσεις. Πρέπει αρχικά να κατείχαν την Οίτη νότια από τους γκρεμούς που την χώριζαν από την κοιλάδα του Σπερχειού στα βόρεια και βορειοανατολικά. Εκεί συνόρευαν με τους Αινιάνες, οι οποίοι δεν πρέπει να έφταναν πέρα από τα Δυο Βουνά⁷³⁶. Σε αυτή την περίπτωση τα σύνορα προς την Αινίδα θα ήταν στη χαράδρα από όπου περνάει ο Γοργοπόταμος και ψηλότερα στο βουνό στην κορυφή Πύργος (2152). Στα 480 π.Χ. το όριό τους ανατολικά και νοτιοανατολικά, προς τους Μαλιείς, θα πρέπει να ήταν η Ανόπαια ατραπός⁷³⁷. Πιο συγκεκριμένα τα όρια των Οιταίων στα βορειοανατολικά μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια⁷³⁸. Η συνοριακή αυτή ζώνη θα πρέπει να έτρεχε από τα Άνω Δυο Βουνά, μια περιοχή που θα πρέπει να διεκδικούσαν οι Τραχίνιοι, οι Αινιάνες και οι Οιταίοι, από κει κατά μήκος της πεδιάδας της Περγάρας στη χαράδρα του Σκατιά, όπου στρέφεται νότια-νοτιοανατολικά βόρεια του Κούβελου και του Κάστρου Ωριάς, τα οποία ήταν υπό την κυριαρχία των Οιταίων, στην αριστερή όχθη του Ασωπού κατά μήκος του Ελαφοπηδήματος. Η διαβρωμένη περιοχή κατά μήκος του Σκατιά στη Μανδρίτσα θα πρέπει να ήταν μια περιοχή υπό διεκδίκηση από τους Μαλιείς Τραχινίους και τους Οιταίους, τουλάχιστον μέχρι την ίδρυση της Ηράκλειας το 426 π.Χ. Από τον Ασωπό η ζώνη θα μπορούσε να ακολουθεί με δυτική-νοτιοδυτική κατεύθυνση για μια απόσταση περίπου 2 χλμ. κατά μήκος του δυτικού κλάδου του Ασωπού, στρεφόμενη νότια-νοτιοδυτικά κατά μήκος του βορειοδυτικού τμήματος της διαβρωμένης περιοχής της Παπαδιάς, μεταξύ των Καλυβίων του Ελευθεροχωρίου και το σύγχρονο χωριό Οίτη (Γαρδικάκι), μια

⁷³³ Kip, 1910, 17, Stählin, 2002, 348.

⁷³⁴ Βέκβιγνον, 1937, 170-172.

⁷³⁵ Αθην. 9. παρ. 461, Σκυθ., FHG 4, 491. Ο Αθήναιος αντλεί από τους Πρατίνα, Έρμιππο, Σκυθίνο, Τέο, Νικάνδρο και Πολέμονα και κατά τον Βέκβιγνον είναι αξιόπιστος.

⁷³⁶ Για το πρόβλημα του προσδιορισμού των ανατολικών ορίων της χώρας των Αινιάνων βλέπε το επόμενο κεφάλαιο.

⁷³⁷ Βλ. σελ.12-15.

⁷³⁸ Wallace, 1980, 18-19.

σχετικά ανοιχτή και κατά συνέπεια υπό διεκδίκηση περιοχή μεταξύ των Οιταίων και των Δωριέων, πιθανόν το τμήμα που ο Ηρόδοτος ονομάζει «ποδέων στεινός» της βορειοανατολικής μεθοριακής ζώνης των Δωριέων⁷³⁹.

Τα νότια όρια της χώρας των Οιταίων ορίζονται στον μεγάλο χάρτη από το χωριό Οίτη και προς τα δυτικά. Η βορειοδυτική συνοριακή ζώνη των Οιταίων προς τους Αινιάνες και του Βωμιείς⁷⁴⁰ παραμένει υπό συζήτηση.

Αρχικά η Πυρά του Ηρακλέους πρέπει να βρισκόταν στην περιοχή των Βωμιέων, ενώ αργότερα, αφού οι Οιταίοι επεκτάθηκαν πέρα από την υδροκριτική του Ξεροβουνίου, την περιέλαβαν στη χώρα τους και την κατέστησαν το θρησκευτικό τους κέντρο⁷⁴¹. Ωστόσο, οι Οιταίοι, παρότι ήταν ένα έθνος που κατοικούσε στο βουνό, δεν πρέπει να ήταν απομονωμένο, καθώς από τη χώρα τους διερχόταν το ορεινό οδικό δίκτυο στο οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί⁷⁴².

Αυτή η γεωγραφική περιοχή ήταν αρχικά η χώρα των Οιταίων, η οποία ορίζεται με ακρίβεια και αν εξαιρέσει κανείς την περιοχή στα νοτιοανατολικά, παρουσιάζει δυσκολίες σε αυτούς που την κατοικούν και όσους θέλουν να την διαβούν.

Οι Οιταίοι βαθμιαία επεκτάθηκαν προς τα ανατολικά και βόρεια εκτοπίζοντας τους Μαλιείς από την περιοχή νότια του Σπερχειού. Την εποχή της μεγαλύτερης επέκτασής τους είχαν σύνορο στο βορρά το Σπερχειό, στην ανατολή τη θάλασσα και τη Λοκρίδα⁷⁴³, στο νότο τη νότια πλαγιά του Καλλιδρομου, όπου βρισκόταν η Δρυοπίς, με τη Δωρίδα⁷⁴⁴ και τη Φωκίδα, στις οποίες επεκτεινόταν κατά καιρούς. Στα δυτικά συνόρευαν με τους Αινιάνες.

Στην περιορισμένη ορεινή περιοχή που κατοικούσαν αρχικά είναι πιθανό ότι δεν είχαν πόλεις, αν κρίνουμε από τη μεταγενέστερη διαίρεσή τους σε «δήμους»⁷⁴⁵ που αντιστοιχούν σε πληθυσμιακές ομάδες που θα πρέπει να κατοικούσαν σε συγκεκριμένες περιοχές⁷⁴⁶. Με την κατάληψη της Ηράκλειας, την οποία τους παραχώρησε το 371 π.Χ. ο Ιάσωνα, άρχοντας των Φερών και επίδοξος ταγός των Θεσσαλών⁷⁴⁷, οι Οιταίοι αποκτούν για πρώτη φορά στην ιστορία τους ένα αστικό κέντρο και θέτουν τις βάσεις για περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη⁷⁴⁸. Η Ηράκλεια θα είναι πλέον η σημαντικότερη πόλη της χώρας των Οιταίων και στο νομισματοκοπείο της θα κόβονται εφεξής και τα νομίσματα του έθνους.

Ο απροσδόκητος θάνατός του Ιάσωνα ματαίωσε τις επιδιώξεις του και άφησε την Οιταία με σύνορα που εκτεινόταν πιθανώς μέχρι τον Σπερχειό⁷⁴⁹. Ξεκάθαρα σημειώνεται το σύνορο αυτό για το έτος 279 π.Χ.⁷⁵⁰

Κατά το Λαμιακό πόλεμο, οι Οιταίοι συνασπίστηκαν με τους υπόλοιπους νότιους Έλληνες εναντίον των Μακεδόνων⁷⁵¹. Το 281 π.Χ. οι Οιταίοι μαζί με τους

⁷³⁹ Βλ. και Grundy, 1901, 261, How, Wells, 1928, 2.243.

⁷⁴⁰ Οι Βωμιείς είναι τμήμα των Αποδοτών Αιτωλών βλ. Ι. Νεραντζής, Η γεωπολιτική οργάνωση της Αιτωλίας, 2003.

⁷⁴¹ Béquignon, 1937, 207 κ.ε.

⁷⁴² Philippon, 1950, 334.

⁷⁴³ Στράβ. 9.C 416, Kip, 1910, 32, 45.

⁷⁴⁴ Θουκ. 2.92.3, Πλίν. 4.28.

⁷⁴⁵ Στράβ. 9.5.10.

⁷⁴⁶ Kip, 1910, 37.

⁷⁴⁷ Ξενοφ. Ελλ. 6.4.27. Διοδ. 15.57.

⁷⁴⁸ Βαλασιάδης, 2004, 174.

⁷⁴⁹ Πολύαιν. 2.3.13, Σκύλ., 62.

⁷⁵⁰ Πaus. 10.23.13.

⁷⁵¹ Παρά την αντίθετη μαρτυρία του Διοδώρου (18.11.1) η Ηράκλεια μάλλον αναμείχθηκε στον πόλεμο, καθώς τιμωρήθηκε (18.56.5).

Ηρακλεώτες αναγκάζονται με τη βία να ενταχθούν στην Αιτωλική Συμπολιτεία⁷⁵² στην οποία παρέμειναν ως το 168 π.Χ.⁷⁵³ και ο Σπερχειός αποτελεί το σύνορο τους⁷⁵⁴. Τα χρόνια μετά την απόκτηση της Ηράκλειας οι Οιταίοι εμφανίζονται να κατέχουν σημαντικές θέσεις στην Αιτωλική Συμπολιτεία ως ιερομνήμονες⁷⁵⁵, γραμματείς⁷⁵⁶, ακόμη και στρατηγοί⁷⁵⁷. Βάσει της συνθήκης ειρήνης του 189 π.Χ. η Ηράκλεια δεν προβλεπόταν να αποδοθεί στους Αιτωλούς⁷⁵⁸. Οι Οιταίοι όμως συνέχισαν να χρονολογούν με Αιτωλούς στρατηγούς και από άλλες επιγραφικές μαρτυρίες επιβεβαιώνεται ότι κατά την περίοδο αυτή η Οιταία εξακολουθούσε να αποτελεί μέλος του αιτωλικού κοινού, διατηρώντας όμως την αμφικτυονική της ψήφο στο όνομα των Ηρακλεωτών⁷⁵⁹. Το 167 π.Χ., σύμφωνα με την αναδιοργάνωση των ελληνικών πραγμάτων από τον Αιμίλιο Παύλο⁷⁶⁰, η Ηράκλεια και η περιοχή της Οιταίας ελευθερώθηκαν από την Αιτωλική Συμπολιτεία και λίγο μετά, περίπου το 165 π.Χ., σχημάτισαν εκ νέου το κοινό των Οιταίων⁷⁶¹. Μετά το 155 π.Χ. το Κοινό των Οιταίων⁷⁶², εντάχθηκε στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, μάλλον ακούσια, αφού το 147 π.Χ. αποσκίρτησαν με τη βοήθεια των Ρωμαίων και ίδρυσαν και πάλι το Κοινό των Οιταίων⁷⁶³. Την περίοδο που ανήκαν στην Αχαϊκή Συμπολιτεία φαίνεται ότι γνώρισαν οι Οιταίοι τη μέγιστη εξάπλωσή τους, όπως φαίνεται από επιγραφή της εποχής που βρέθηκε στη Δρυμαία⁷⁶⁴, όπου αναφέρονται ως Οιταίοι οι κάτοικοι της παλαιότερα μαλιακής Αντίκυρας και της Ηράκλειας, οι Δρυοπαίοι, ακόμη και οι Χαραδραίοι οι οποίοι γνωρίζουμε ότι είναι οι ακραίοι Φωκείς της περιοχής, όπου βρίσκεται η σημερινή Μαριολάτα⁷⁶⁵. Με την αναδιοργάνωση της Ελλάδας από τον Αύγουστο, η χώρα των Οιταίων εντάσσεται στην Θεσσαλία⁷⁶⁶ και συγκεκριμένα στην Αχαΐα Φθιώτιδα⁷⁶⁷.

Για τον τρόπο διοίκησης των Οιταίων από τον Στράβωνα γνωρίζουμε ότι ήταν διαιρεμένοι σε 14 δήμους, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και πόλεις που αφαιρέθηκαν από άλλα έθνη. Στην επιγραφή της Δρυμαίας η χρονολόγηση γίνεται με τρεις Βουλάρχες, προφανώς επικεφαλής της Βουλής του Κοινού και τρεις Ιεροθύτες⁷⁶⁸. Για την Ηράκλεια μαρτυρούνται και «άρχοντες», άγνωστου αριθμού⁷⁶⁹.

Το Κοινό των Οιταίων φαίνεται ότι συστάθηκε την εποχή που η Ηράκλεια πέρασε στην κυριαρχία τους. Η ύπαρξη του βεβαιώνεται καταρχήν από επιγραφές⁷⁷⁰ και δευτερευόντως από τα νομίσματα με το εθνικό των Οιταίων⁷⁷¹.

⁷⁵² Πaus. 10.20.9.

⁷⁵³ Πολύβ. 21.32.13.

⁷⁵⁴ Πaus. 10.20.9 και 10.23.

⁷⁵⁵ IG IX 1.2, σ. liii.

⁷⁵⁶ IG IX 1.2, 10a, b. 11a-e. 12a

⁷⁵⁷ IG IX 1.2, σ. xlix.

⁷⁵⁸ Πολύβ. 21.32.13.

⁷⁵⁹ Syll³, 636.

⁷⁶⁰ Πλουτ. Αμ. 28.

⁷⁶¹ Syll³ 653, 5.

⁷⁶² Daux, 1936, 327.

⁷⁶³ Πaus. 7.14.1.

⁷⁶⁴ IG IX 1, 226-230.

⁷⁶⁵ Φαράκλας, 2005.

⁷⁶⁶ IG IX 2, 103.

⁷⁶⁷ Πτολ. 3.12.43, Πλίν. 4.28, Στράβ. 9.5.10, IG IX 2, αρ. 103.

⁷⁶⁸ IG IX 1, αρ. 226-230.

⁷⁶⁹ IG IX 2, αρ. 1.

⁷⁷⁰ IG IX I, αρ. 226-230.

⁷⁷¹ BCH V (1881), 294-295.

Οι Οιταίοι, όπως και τα άλλα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού, προέβησαν στην κοπή νομισμάτων κατά τον 4^ο αι. π.Χ.⁷⁷². Ο ακριβής καθορισμός της έναρξης της νομισματοκοπίας των Οιταίων ωστόσο, είναι ζήτημα που θα λυθεί με την σύνταξη των corpus των συγκεκριμένων νομισμάτων⁷⁷³. Με βάση τα μέχρι σήμερα στοιχεία από την εξακτίωση των οιταϊκών νομισμάτων τεκμαίρεται ότι κυκλοφόρησαν κυρίως στην περιοχή της παραγωγής τους και στις όμορες περιοχές της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας⁷⁷⁴.

Γενικώς θα μπορούσε να σημειωθεί ότι αρχικά οι Οιταίοι ήταν κτηνοτροφικός λαός και φαίνεται ότι σημαντική οικονομική δραστηριότητά του ήταν παράλληλα και η ληστεία, με χαρακτηριστικές τις επιδρομές που οδήγησαν τους Μαλιείς και Δωριείς να ζητήσουν την παρέμβαση των Λακεδαιμονίων⁷⁷⁵. Με την επέκτασή τους στον κάμπο απόχτησε σημασία και η γεωργική και αλιευτική απασχόληση.

⁷⁷² Head, 1911, 302, Babelon, 1932, 4, αρ. 227-230, Rogers, 1932, αρ. 414-420.

⁷⁷³ Βαλασιάδης, 2004, 176.

⁷⁷⁴ Βαλασιάδης, 2004, 182.

⁷⁷⁵ Θουκ. 3.92.

5B. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Οιταίων

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι περιοχές των Μαλιέων που βρίσκονταν νότια του Σπερχειού και οι πόλεις που υπήρχαν εκεί, με την επέκταση των Οιταίων περιήλθαν στην κυριότητά των τελευταίων. Συγκεκριμένα την εποχή της μεγάλης επεκτάσεώς τους η χώρα των Οιταίων σημειώνει ο Στράβων ότι ήταν διαιρεμένη σε 14 δήμους⁷⁷⁶, αλλά αναφέρει από αυτούς μόνο την **Ηράκλεια**, τη **Δρυοπίδα**, τον **Ακούφαντα**, την **Παρασωπιάδα**, τους **Οινειάδες** και την **Αντίκυρα**⁷⁷⁷. Επισημαίνει ωστόσο, ότι η κατάταξη αυτή δεν ήταν σταθερή και ότι είχε αλλάξει πολλές φορές με τον καιρό. Κάποιοι από αυτούς τους δήμους-η Ηράκλεια, η Δρυοπίς και η Αντίκυρα-αναφέρονται και στην επιγραφή της Δρυμαίας, ενώ σε αυτή σημειώνονται επιπλέον ως οιταικές πόλεις και οι εξής: **Κολάκεια**, **Ολέα**, **Όμιλαι**, **Αμφαναί** και **Χαράδρα**⁷⁷⁸. Γνωρίζουμε δηλαδή συνολικά 11 ονόματα πόλεων των Οιταίων, αλλά η επιγραφή χρονολογείται γύρω στο 200 π.Χ., ενώ ο Στράβων στο πέρασμα από τον 1^ο αι. π.Χ. στον 1^ο αι. μ.Χ., εκτός και αν τα στοιχεία που δίνει προήλθαν από πηγές του και έχουν αναφορά σε κάποια περίοδο προγενέστερη, η οποία πάντως δεν έχει επισημανθεί. Παραβλέποντας τη δυσκολία της χρονικής απόστασης μεταξύ των δύο πηγών και εκλαμβάνοντας ως δεδομένη τη σταθερότητα της διαίρεσης της χώρας των Οιταίων έγιναν στο παρελθόν προσπάθειες να βρεθούν οι τρεις δήμοι που δεν σημειώνονται. Ο Stählin υποστήριξε ότι αυτοί θα μπορούσαν να είναι η Σωσθενίς, η Ανθήλη και η Αιγώνεια⁷⁷⁹. Η Σωσθενίς ωστόσο, είναι πλέον σχεδόν βέβαιο ότι ανήκε στη χώρα των Αινιάνων (βλ. παρακάτω). Η Ανθήλη την εποχή του Στράβωνα, με δεδομένη τότε την επέκταση της χώρας των Οιταίων έως το Σπερχειό ποταμό, θα μπορούσε να αποτελεί μία από τις τρεις πόλεις που δεν αναφέρονται. αλλά, αυτή είναι πιθανότερο να έμεινε «ανεξάρτητη», ως η «ιερή πόλη» και κέντρο της Αμφικτυονίας, κάτω από τη διοίκηση των Αμφικτυόνων, ίσως υπό τον έλεγχο της δύναμης που κυριαρχούσε στην Αμφικτυονία⁷⁸⁰. Υπάρχουν πηγές που αναφέρουν ότι οι Οιταίοι έφταναν ως τις Θερμοπύλες⁷⁸¹, αλλά από αυτό δεν συνάγεται αναγκαία ότι κατείχαν τα στενά και την Ανθήλη, και η γεωγραφική κατάταξη αυτή δεν σημαίνει απαραίτητα και κυριαρχία των Οιταίων στις Θερμοπύλες, όπως δεν κατείχαν και όλο τον Σπερχειό. Η άποψη ότι ένας από τους δήμους που δε μας σώζονται θα μπορούσε να είναι η Αιγώνεια ή οι Χήνες⁷⁸², έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα μας, καθώς η Αιγώνια είναι αμφίβολο αν υπήρχε ως πόλη ή γενικώς την εποχή αυτή⁷⁸³, ενώ για τις Χήνες, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, δεν είναι βέβαιο ότι πρόκειται για πόλη⁷⁸⁴.

Ας εξετάσουμε αναλυτικά τις πόλεις που με βεβαιότητα βάσει των πηγών ανήκαν τη δεδομένη περίοδο στην επικράτεια των Οιταίων. Η **Ηράκλεια η Τραχινία**⁷⁸⁵, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, κτίστηκε από τους

⁷⁷⁶ Οι δήμοι που αναφέρει ο Στράβωνας δεν συμπίπτουν αναγκαστικά με πόλεις, αφού ο δήμος παραπέμπει στους πολίτες και όχι απαραίτητα σε οικιστικά κέντρα.

⁷⁷⁷ Στράβ. 9.5.10.

⁷⁷⁸ IG IX 1, αρ. 226-230.

⁷⁷⁹ Stählin, 2002, 353.

⁷⁸⁰ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 34.

⁷⁸¹ Σκύλ. 62.

⁷⁸² Kip, 1910, 38.

⁷⁸³ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 34.

⁷⁸⁴ Η εμφάνισή τους σε υστερότερα κείμενα, όπως στον Πλίνιο (4.27), δεν σημαίνει και απαραίτητα ότι υπήρχαν την εποχή αυτή.

⁷⁸⁵ Θουκ. 3.92, Διόδ. 12.59.3, Στράβ 1.3.20, 9.4.13, Σκύμνος 587, Πλίν. 4.28, Πτολ. 3.12.43, Syll³ 436, 5

Σπαρτιάτες το 426 π.Χ. μετά από αίτημα των Δωριέων και Τραχινίων, ώστε η πόλη να λειτουργήσει ως προμαχώνας και να προστατευθούν οι τελευταίοι από τις επιθέσεις των Οιταίων. Αργότερα ωστόσο, η ίδια πόλη αποτέλεσε το σημαντικότερο οικιστικό και διοικητικό κέντρο των Οιταίων. Το όνομα επιλέχθηκε για να τιμηθεί ο τοπικός ήρωας, ο οποίος ήταν ταυτόχρονα δωρικός ήρωας⁷⁸⁶ και το επίθετο Τραχινία προστέθηκε για να τη διακρίνει από άλλες ομώνυμες πόλεις. Παρότι, τόσο ο Θουκυδίδης, όσο και ο Διόδωρος χαρακτηρίζουν την ίδρυση της Ηράκλειας ως μια αλτρουιστική πράξη των Σπαρτιατών προς τους αδύναμους συμμάχους τους, ο ίδιος ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι η θέση θα μπορούσε να γίνει εξαιρετική ναυτική βάση για τους Σπαρτιάτες από όπου θα μπορούσαν να ξεκινήσουν τα στρατεύματα σε μια εκστρατεία ενάντια στη Θράκη. Η ίδρυση πάντως της Ηράκλειας από τους Σπαρτιάτες την καθιστούσε εξαρχής ξένο σώμα στην περιοχή, όχι μόνο για τους Οιταίους, αλλά και για τους Μαλιείς, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει ησυχία, παρά μόνο, όταν το 371 π.Χ. ο Ιάσοντας, ο τύραννος των Φερών, κατεδάφισε τα τείχη της πόλης και την έδωσε στους Οιταίους, ενώ ορισμένα τμήματα της περιοχής της τα έδωσε στους Μαλιείς⁷⁸⁷.

Πρόκειται για μια σημαντική πόλη, η οποία διαδραμάτισε μεγάλο ρόλο σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας και γι' αυτό είναι απαραίτητο να σημειώσουμε τα πιο σημαντικά γεγονότα στην ιστορία της. Η Ηράκλεια εποίκιστηκε με 4000 Λακεδαιμόνιους και άλλους Πελοποννήσιους και 6000 Έλληνες, από τους οποίους αποκλείστηκαν οι Αχαιοί και οι Ίωνες⁷⁸⁸. Ωστόσο, τελικώς η πόλη δεν αποτέλεσε καμιά απειλή για τους Αθηναίους, καθώς τα γύρω έθνη μαζί με τους Θεσσαλούς βλέποντας την ίδρυσή της σαν απειλή εναντίον τους, έκαναν επιθέσεις, με αποτέλεσμα να μειώνεται ο πληθυσμός της και σε αυτό συνέβαλαν και εσωτερικές συγκρούσεις⁷⁸⁹. Το 420 π.Χ. οι Ηρακλειώτες υπέστησαν βαριά ήττα από τους ενωμένους Αινιάνες, Δόλοπες, Μαλιείς και Θεσσαλούς. Επειδή η Σπάρτη δεν μπορούσε να τους βοηθήσει κάλεσαν τους Βοιωτούς. Αυτοί το 419 π.Χ. έστειλαν 1000 οπλίτες και απομάκρυναν τον Λακεδαιμόνιο άρχοντα Ηγησιπίδα με την κατηγορία ότι διοικούσε άσχημα⁷⁹⁰. Το 412 π.Χ. ο Άγις νικώντας τους Οιταίους αποκατέστησε τη σπαρτιατική ισχύ στην περιοχή. Ωστόσο, το 410 π.Χ. σε νέα σύγκρουση με τους Οιταίους οι Αχαιοί εγκατέλειψαν τους Ηρακλειώτες με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 700 από αυτούς, μαζί και ο Λακεδαιμόνιος αρμοστής ο Λαβώτης. Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου στην Ηράκλεια είχε πραγματοποιηθεί στάση και οι Λακεδαιμόνιοι προσπάθησαν με θηριωδίες να αποκαταστήσουν την ισχύ τους. Ο αρμοστής Ηριπίδας έσφαξε 500 παλιούς Τραχινίους κατοίκους και οι υπόλοιποι στασιαστές έφυγαν στην πλειοψηφία τους για τη Θεσσαλία⁷⁹¹. Το 395 π.Χ. αναφέρεται ξεχωριστά τμήμα Ηρακλειωτών, όπως και εκείνα των Οιταίων και των Μαλιέων στο συμμαχικό στρατό των Λακεδαιμονίων, αλλά μετά τη μάχη της Αλιάρτου οι Βοιωτοί και οι Αργείοι κατέλαβαν την πόλη, σκότωσαν όλους τους Λακεδαιμόνιους, έδιωξαν τους Πελοποννήσιους και την έδωσαν στους Τραχινίους, οι οποίοι επέστρεψαν στην πόλη, ενώ εγκαταστάθηκε και φρουρά από Αργείους⁷⁹². Η σπαρτιατική κυριαρχία αποκαταστάθηκε με την Ανταλκίδιο ειρήνη και Ηρακλειώτες ιππείς βρίσκονταν στο σπαρτιατικό στρατόπεδο

⁷⁸⁶ Διόδ. 12.59.4.

⁷⁸⁷ Ξεν. Ελλ. 6.4.27, Διόδ. 15.57.2.

⁷⁸⁸ Θουκ. 3.92, Διόδ. 12.59.5.

⁷⁸⁹ Θουκ. 3.93.

⁷⁹⁰ Θουκ. 5.51.

⁷⁹¹ Διόδ. 14.38.4.

⁷⁹² Διόδ. 14.82.6.

πριν από τη μάχη στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. Την ίδια χρονιά ο Ιάσων κυριεύσε την πόλη, κατεδάφισε τα τείχη της και μοίρασε τη χώρα της στους Τραχινίους και τους Οιταίους⁷⁹³. Το 369 π.Χ. όμως οι Ηρακλειώτες παρουσιάζονται στο βοιωτικό στρατό που απειλεί τη Σπάρτη.

Από την μετέπειτα ιστορία της πόλης φαίνεται ότι οι Οιταίοι την ανοικοδόμησαν. Στο Λαμιακό πόλεμο πήραν μέρος οι Οιταίοι εκτός των Ηρακλειωτών, όπου υπήρχε μακεδονική φρουρά, όπως και στη Λαμία και μάλιστα στην Ηράκλεια δόθηκε και η πρώτη μάχη του πολέμου⁷⁹⁴. Δεν έγινε ωστόσο γνωστό για ποιο λόγο οι Ηρακλειώτες εξαιρέθηκαν από την αμνηστία που χορήγησαν ο Φίλιππος Αρριδαίος και ο Πολυσπέρχων το 319 π.Χ. Αργότερα, η Ηράκλεια πέρασε στην κυριαρχία του Κασσάνδρου, για να παραδοθεί εκουσίως το 304 π.Χ. στο Δημήτριο τον Πολιορκητή⁷⁹⁵. Η πόλη γνώρισε την πραγματική της ακμή την εποχή του κοινού των Αιτωλών από το 280 π.Χ. και στο εξής η αμφικτυονική της ψήφος έγινε αιτωλική⁷⁹⁶. Οι Αιτωλοί χρειάστηκε να την υπερασπιστούν ήδη τον επόμενο χρόνο, όταν απειλήθηκε από τους Γαλάτες του Βρέννου, αλλά τελικά οι Ηρακλειώτες οδήγησαν τον Βρέννο από τα περάσματα της Οίτης για να απαλλαγούν από τον κίνδυνο⁷⁹⁷. Η πόλη παρέμεινε αιτωλική και γνωρίζουμε ότι την εποχή που το συνέδριο των Αμφικτυονίων γινόταν στις Θερμοπύλες, η τακτική συνέλευση της αιτωλικής συμπολιτείας γινόταν στην Ηράκλεια⁷⁹⁸ και εκεί έγινε το 200 π.Χ. η συνάντηση του Ρωμαίου απεσταλμένου του βασιλιά Αττάλου και της Αιτωλικής αντιπροσωπίας με επί κεφαλής τον Πυρρία. Ο Λίβιος αναφέρει ότι την εποχή των Αιτωλών η ακρόπολη βρισκόταν στο βουνό και η κάτω πόλη στην πεδιάδα μεταξύ Μέλανος και Ασωπού, η οποία ακόμη αναπτυσσόταν προς το βορρά και έφτανε ήδη έξω από τα τείχη⁷⁹⁹. Η πόλη έπαιξε σημαντικό ρόλο στον πόλεμο των Αιτωλών με τους Ρωμαίους, καθώς το 191 π.Χ. μετά την ήττα του Αντιόχου στις Θερμοπύλες, ο Μ. Αcilius Glabrio πολιορκήσε τους Αιτωλούς στην Ηράκλεια, η οποία έπεσε με έφοδο και λεηλατήθηκε⁸⁰⁰. Ο Αντιοχικός πόλεμος επέφερε το τέλος της ακμής της πόλης. Έμεινε ωστόσο αιτωλική και μετά τη συνθήκη του 189 π.Χ., παρότι κάτι τέτοιο δεν αναφερόταν, και μόνο με την ειρήνη του 167 π.Χ. τους αφαιρέθηκε. Από τότε ήταν αυτόνομη και πρωτεύουσα του Κοινού των Οιταίων. Για κάποια περίοδο, όπως και η υπόλοιπη χώρα των Οιταίων, μπήκε στο Κοινό των Αχαιών, αλλά το 147 π.Χ. οι Ρωμαίοι την αφαίρεσαν από αυτό και στην προσπάθειά τους να την ξανακερδίσουν οι Αχαιοί και οι Θηβαίοι υπό τον Κριτόλαο συντρίφτηκαν από τους Ρωμαίους. Η Ηράκλεια έμεινε κάτω από τη ρωμαϊκή κυριαρχία πρωτεύουσα του Κοινού των Οιταίων. Με την αναδιοργάνωση της Ελλάδας από τον Αύγουστο περιήλθε στη Θεσσαλία και ειδικότερα στη Φθιώτιδα.

Στο Αμφικτυονικό Συνέδριο η Ηράκλεια εκλαμβανόταν ως μαλιακή πόλη^η οποία έδινε τακτικά τον ένα από τους δύο ιερομνήμονες των Μαλιέων⁸⁰¹. Βεβαιωμένο είναι το μοίρασμα των δύο ψήφων ανάμεσα στην Ηράκλεια και τη Λαμία από το 344 π.Χ. Αργότερα, αν και πραγματικοί κάτοχοι της ψήφου ήταν οι κύριοι της Ηράκλειας οι Οιταίοι, μέχρι το 280 π.Χ. αυτή καταγράφεται ως μαλιακή ψήφος. Με την κατάληψη

⁷⁹³ Ξεν. Ελλ. 6.4.27, Διόδ. 15.57.2.

⁷⁹⁴ Διόδ. 18.11.1-4.

⁷⁹⁵ Πλουτ., Δημ. 23.

⁷⁹⁶ Πασ. 10.20.9. Ο περιηγητής αναφέρει ότι οι Ηρακλειώτες εξαναγκάστηκαν να προσχωρήσουν στην Αιτωλική Συμπολιτεία.

⁷⁹⁷ Πασ. 10.22.9.

⁷⁹⁸ Λιβ. 28.5.13, 31.46.2, 33.3.7.

⁷⁹⁹ Λιβ. 36.22.7 κ.ε.

⁸⁰⁰ Λιβ. 36.22-24.

⁸⁰¹ CID II 36.1.9, 35. II 23, 43.27, 76.1.27. κ.α.

της Ηράκλειας το έθνος των Οιταίων αποκτά ένα αστικό κέντρο και θέτει τις βάσεις για την περαιτέρω οικονομική του ανάπτυξη. Η Ηράκλεια θα είναι πλέον η σημαντικότερη πόλη της Οιταίας και στο νομισματοκοπείο της θα κόβονται εφεξής και τα νομίσματα του έθνους⁸⁰². Η νέα πόλη προέβη για πρώτη φορά στην κοπή νομισμάτων πιθανόν στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.⁸⁰³.

Η θέση της Ηράκλειας ταυτίζεται με βεβαιότητα χάρη στις αρχαίες πηγές και στην εύρεση μιας επιγραφής⁸⁰⁴. Βρισκόταν σε απόσταση 7 περίπου ρωμαϊκών μιλίων από τη Λαμία⁸⁰⁵, 40 στάδια από τις Θερμοπύλες και 20 στάδια από τη θάλασσα⁸⁰⁶. Βάσει των παραπάνω η Ηράκλεια ταυτίζεται με τα ερείπια που βρίσκονται πάνω από τη χαράδρα, μέσω της οποίας ο Ασωπός βγαίνει στην πεδιάδα, στην αριστερή όχθη του, πάνω σε ένα ασβεστολιθικό βουνό, που προβάλλει σαν γωνιακός προμαχώνας⁸⁰⁷. Ο λόφος ονομάζεται Σιδηρόπορτα και απέχει 3 χλμ. από το σημερινό χωριό Ηράκλεια⁸⁰⁸. Η πόλη κυριαρχούσε απολύτως στην κοιλάδα του Ασωπού και στο δρόμο που βρισκόταν στην αριστερή πλευρά του, και ήταν μεγάλης σημασίας για τη διάβαση από τη βόρεια και την κεντρική Ελλάδα⁸⁰⁹.

Αρχικά η πόλη ιδρύθηκε στην ανατολική απότομη πλαγιά των Τραχινίων Βράχων, πάνω από την αριστερή όχθη του Ασωπού και από το ύψωμα αυτό στη συνέχεια εξαπλώθηκε σε μια δυτική διεύθυνση⁸¹⁰. Τέλος, κατά τον 4^ο και 3^ο αι. π.Χ. επεκτάθηκε περαιτέρω προς τα βόρεια-βορειοανατολικά χαμηλά στην αλλουβιακή πεδιάδα⁸¹¹. Το δυτικό όριο της βρισκόταν στην επόμενη προς τα δυτικά χαράδρα, με το όνομα Σκλιφομέλι, στις οποίας την έξοδο στον κάμπο είναι σκαλισμένοι και στις δύο πλευρές τάφοι. Λίγο ανατολικότερα έχει επισημανθεί η γραμμή του τείχους που καλύπτει το χώρο από όπου περνάει ο δρόμος και πάει δίπλα στον Ασωπό από το σημείο όπου βρίσκεται το εκκλησάκι της Αγίας Παρασκευής. Προς τα βόρεια δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί τα όρια της πόλης, αλλά δεν πρέπει να έφτανε μέχρι το σημερινό χωριό Ηράκλεια. Στα νοτιοδυτικά η πόλη ακουμπούσε στο βουνό. Ο όγκος στην αριστερή όχθη του Ασωπού ήταν οχυρωμένος. Όπως ανεβαίνουμε την όχθη έχουν σημειωθεί δύο τμήματα αρχαίου τείχους και πιο ψηλά ένα φρούριο που σχηματίζεται πάνω σε πλάτωμα με δύο τοίχους σε ορθή γωνία. Στην πλαγιά του βουνού πιο ψηλά, βρέθηκε και άλλος ισοδομικός τοίχος, ενώ όμοιός του είναι καλύτερα διατηρημένος στη νοτιοδυτική πλαγιά, όπως ανεβαίνουμε από Σκλιφομέλι. Στα νοτιοδυτικά του χώρου ξεχωρίζει η ακρόπολη.

Από το Θουκυδίδη γίνεται αναφορά στην κατασκευή νεωρίων⁸¹², ενώ ο Δημήτριος ο Καλλατιανός⁸¹³ αναφέρει ότι η πόλη υπέστη μεγάλες καταστροφές από έναν σεισμό, ο οποίος όπως έχουμε ήδη αναφέρει έγινε το 426 π.Χ.⁸¹⁴, συνεπώς κατά τη διάρκεια ή λίγο μετά την ίδρυση της πόλης.

Στα δυτικά του εκκλησιδίου της Ζωοδόχου Πηγής της Ηράκλειας και κοντά στον Ασωπό ποταμό αποκαλύφθηκε μικρό τμήμα οχυρωματικού περιβόλου της

⁸⁰² Βαλασιάδης, 2004, 174.

⁸⁰³ Βαλασιάδης, 2004, 173.

⁸⁰⁴ IG IX 2, αρ.1.

⁸⁰⁵ Λίβ. 36.25.3.

⁸⁰⁶ Θουκ. 3.92, Στράβ. 9.4.17.

⁸⁰⁷ Stählin, 2002, 350, Bequignon, 1937, 243-255.

⁸⁰⁸ Παπαναγιώτου, 1971, 196.

⁸⁰⁹ Στραβ. 8.8.4.

⁸¹⁰ Stählin, 2002, 350-351, Kirsten, 1950, 250-251, Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 25, 48.

⁸¹¹ Bequignon, 1937, 243-255.

⁸¹² Θουκ. 3.92.6.

⁸¹³ Στραβ. 1.3.20.

⁸¹⁴ Fossey, 1990, 183.

Ηράκλειας Τραχινίας. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς η εικόνα που προέκυψε από την αποκάλυψη του τμήματος του τείχους είναι ότι πρόκειται ίσως για το αρχικό τείχος προστασίας της αποικισθείσας κατά το 426 π.Χ. Ηρακλείας Τραχινίας⁸¹⁵, το οποίο κατέστρεψε το 371 π.Χ. ο Ιάσωνας⁸¹⁶.

Ο Πausανίας, στο σημείο όπου αναφέρεται στη μάχη μεταξύ Γαλατών και Ελλήνων στις Θερμοπύλες, κάνει λόγο για την προσπάθεια των Γαλατών να ανεβούν στην Οίτη, στην περιοχή της Ηράκλειας, όπου υπήρχε μια στενή ατραπός, που οδηγούσε προς τα πάνω μετά τα ερείπια της Τραχίνιας, όπου βρισκόταν ιερό της Αθηνάς πάνω από την τραχινία πόλη⁸¹⁷. Σε απόσταση 1χλμ βόρεια του χωριού Κουμαρίτσι υπάρχει ένα πλάτωμα σε υψόμετρο 1120μ, όπου υπάρχουν τα λείψανα ενός κτηρίου που έχει αναγνωριστεί ως ο ναός της Αθηνάς. Ερευνητές που πρόσφατα επισκέφτηκαν την περιοχή, δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσουν το χαρακτήρα του κτηρίου⁸¹⁸.

Πρέπει να επισημανθεί ότι ο Διόδωρος⁸¹⁹ αναφέρει ότι η Τραχίνα μετονομάστηκε σε Ηράκλεια Τραχινίας. Η αναφορά αυτή ωστόσο, έρχεται σε αντίθεση με τις άλλες πηγές και θα μπορούσε να είναι σωστή μόνο στην περίπτωση που η μετονομασία αφορά το σύνολο των κατοίκων της παλιάς Τραχίνιας⁸²⁰ ή αν με το τοπωνύμιο Τραχίνα εννοούσε τη χώρα της και όχι την πόλη, αφού μάλιστα συνεχίζει λέγοντας ότι μοίρασαν τη χώρα σε κλήρους.

Η Δρυοπίς⁸²¹, η οποία αναφέρεται από το Στράβωνα⁸²² και περιλαμβάνεται στην επιγραφή της Δρυμαίας⁸²³, θα πρέπει να ήταν μια περιοχή, μια χώρα, καθώς ο Στράβωνας αναφέρει ότι κάποτε ήταν τετράπολη. Ο Stählin υποστηρίζει ότι η Δρυοπίς, θα πρέπει να είχε την ίδια έκταση με τη Δωρίδα και να συνόρευε στο βορρά με την Οίτη και τους Μαλιείς και στο νότο με την Φωκίδα και τον Παρνασσό⁸²⁴. Μέχρι σήμερα ωστόσο, δεν έχουν αποδοθεί από τους μελετητές κάποια λείψανα στην πόλη της Δρυοπίδας.

Για την πόλη **Αντίκυρα**, η οποία ήταν αρχικά μαλιακή και με την επέκταση των Οιταίων περιήλθε στην επικράτειά τους, έχει γίνει λόγος στο κεφάλαιο για τις πόλεις των Μαλιέων.

Ο Στράβωνας μας παραδίδει «δήμο» με το όνομα **Παρασώπιοι** ή **Παρασωπίες**⁸²⁵. Καμιά κλασική πηγή δεν την αναφέρει, στοιχείο που με την «εις άτοπον απαγωγή» μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πιθανότατα ιδρύθηκε

⁸¹⁵ Θουκ. 3.92.

⁸¹⁶ Ξενοφ. Ελλ. 6.4.27.

⁸¹⁷ Πaus. 10.22.1-2.

⁸¹⁸ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 48-49.

⁸¹⁹ Διόδ. 12.59.3.

⁸²⁰ Hansen, Nielsen, 2004, 710.

⁸²¹ Η παρουσία των Δρυόπων μαρτυρείται στην περιοχή ρητά (Béquignon, 1937, 158-167, Miller, RE, Dryopes). Ο επώνυμός τους ήταν ο Δρύοψ, ο οποίος ήταν συγγενής του Σπερχειού. Τοποθετούνται στην κοιλάδα του Σπερχειού, και στην περιοχή της Οίτης, όπου η Δωρίδα ή τμήμα της ήταν της Δρυοπίδας (Ηρόδ. 1.56, 8.43). Όπως προαναφέρθηκε στο γενικό κεφάλαιο για τους Μαλιείς, όταν οι τελευταίοι έφτασαν στην κοιλάδα του Σπερχειού έδιωξαν τους Δρύοπες από την περιοχή που αυτοί κατοικούσαν (Διόδ. 4.37) και όπου είχαν οργανώσει μια τετράπολη (Στρ. 9.5.10). Κάποιοι από αυτούς μετακινήθηκαν στην Εύβοια, στην Ερμιονίδα (Ηρόδ. 8.43) και αλλού (βλ. RE V.2, Dryopes, στ. 1748, Miller). Αυτοί που παρέμειναν περιορίστηκαν πάνω στην Οίτη, υποτάχθηκαν στους Μαλιείς και τους Δωριείς, αλλά δεν εξαφανίστηκαν από την περιοχή. Φερεκ. FgrHist. 3 F 8 και σ. 390, 3 F 19 και σ. 397 Στη συνέχεια αποτέλεσαν τμήμα της Οιταίας, η οποία περιελάμβανε την πόλη Δρυόπη, που μαρτυρείται από πολλά κείμενα (IG IX 1, αρ. 226-230).

⁸²² Στράβ. 9.5.10

⁸²³ IG IX 1, αρ. 226-230.

⁸²⁴ Stählin, 2002, 356.

⁸²⁵ Στράβ. 8.6.24, 9.2.23 και 9.5.10, FD III.2 183.3.

μεταγενέστερα. Ο Στράβων αναφέρει ότι βρισκόταν κοντά στην Ηράκλεια της Τραχινίας, κοντά στην οποία κυλά ο Ασωπός και τη χαρακτηρίζει κόμη με τα δεδομένα της εποχής του. Ωστόσο, η πληροφορία που μας δίνουν επιγραφές⁸²⁶ ότι δόθηκε προξενία από τους Δελφούς σε άνδρες που προέρχονταν από εκεί, επιτρέπει να τη θεωρήσουμε πόλη. Ο συγκεκριμένος οιταιικός δήμος δεν έχει ακόμη ταυτιστεί. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές θα πρέπει να βρισκόταν κάτω από το ακατάλληλο για κατοίκηση στενό του Ασωπού στην πεδιάδα⁸²⁷. Έχει τέλος διατυπωθεί η υπόθεση ότι οι Παρασώπιοι θα μπορούσαν να ταυτιστούν με τα λείψανα στο Σιδερόπορτο, ένα πλάτωμα που βρίσκεται στους Τραχινίους βράχους, πάνω από το φαράγγι του Ασωπού και λίγο πριν το Δέλφινο. Στη θέση είναι ορατά λίγα θεμέλια και κατά την επιφανειακή έρευνα εντοπίστηκε κεραμική της Κλασικής, Ελληνιστικής, πρώιμης Ρωμαϊκής και Βυζαντινής εποχής⁸²⁸.

Ο δήμος **Οινειάδαι**, αν λάβουμε υπόψιν τη σειρά κατά την οποία τους αναφέρει ο Στράβων, θα πρέπει να βρισκόταν μεταξύ της Αντίκυρας και της πόλης Παρασωπιάς. Κατά τον Stählin⁸²⁹ η πόλη πιθανόν βρισκόταν στην εκβολή του Σπερχειού, όπως οι αιτωλικοί Οινιάδες στην εκβολή του Αχελώου⁸³⁰, αλλά μια τέτοια αναλογία δεν είναι απαραίτητο να ισχυε. Δεν έχουν ακόμη αποδοθεί κάποια λείψανα στην συγκεκριμένη πόλη.

Ο **Ακύφας** ήταν αρχικά, πριν γίνει οιταική, μια πόλη της δωρικής τετράπολης, που ονομαζόταν Πίνδος⁸³¹. Σύμφωνα με τον Στράβωνα, βρισκόταν πάνω από τον Ερινεό, μια άλλη πόλη της δωρικής τετράπολης, και τη διέτρεχε ομώνυμο ποτάμι που χύνεται στον Κηφισό, όχι μακριά από τη Λιλαία. Ο Lolling την τοποθετεί κοντά στο Παλαιόκαστρο της Κάνιανης (σημερινός Αποστολιάς)⁸³². Τι αναφέρει ο Τσακρής;

Ακόμα νοτιότερα επέκτειναν οι Οιταίοι την κατοχή τους γύρω στο 290 π.Χ. στη φωκική πόλη **Χάραδρα**⁸³³. Αργότερα η πόλη επέστρεψε πάλι στη Φωκίδα⁸³⁴. Σύμφωνα με τον Πausανία απείχε 20 στάδια από τη Λίλεια και ήταν κτισμένη πάνω σε ψηλό γκρεμό, από όπου οι κάτοικοι κατέβαναν στον ποταμό Χάραδρα, ο οποίος απέχει από την πόλη 3 περίπου στάδια και χύνεται στον ποταμό Κηφισό. Βάσει των πληροφοριών που δίνει ο Πausανίας η Χάραδρα ταυτίζεται από πολλούς μελετητές με το οχυρωμένο ύψωμα πάνω από το χωριό Μαργιολάτα⁸³⁵.

Στην πόλη **Κολάκεια**, η οποία ήταν αρχικά μηλιακή και στη συνέχεια περιήλθε στους Οιταίους έχουμε ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο για τα οικιστικά κέντρα των Μαλιέων.

Μια φορά μόνο αναφέρεται το εθνικό **Ολαιός**, από το οποίο θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει το τοπωνύμιο Ολέα⁸³⁶. Ωστόσο, το όνομα δεν συναντάται, έως τώρα τουλάχιστον, σε καμία άλλη πηγή και δεν είναι δυνατό να διατυπωθούν υποθέσεις για τη θέση της.

⁸²⁶ FD III 2 183.3 (324 π.Χ.), FD III 1 118.3 (περ. 300π.Χ.).

⁸²⁷ Bursian, 1862, 92, Kip, 1910, 37.

⁸²⁸ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 48.

⁸²⁹ Stählin, 1924, 353.

⁸³⁰ Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁸³¹ Θεόπ., FHG I 3291, απ. 304, Στέφ. Βυζ. στη λ., Στράβ. 9.4.10, 9.5.10.(10), Σκύμνος 594, Kip, 1910, 37.

⁸³² Lolling, AM IX (1884), 310.

⁸³³ IG IX 1, απ. 229, Ηρόδ. 8.33, Πaus. 10.3.2, 10.33.6, Στέφ. Βυζ. στη λ.

⁸³⁴ GDI 1789, 10. 2094.2285.

⁸³⁵ Lolling, AM IX (1884), 311 κ.ε., Tillard, BSA XVII (1910-1911), 64, RE III, Charadra, στ. 2114 (Bürchner), Φαράκλας, 2005, 138 κ.ε.

⁸³⁶ IG IX 1, απ. 227, Kip, 1910, 36.

Η πόλη **Θμιλαι** έστειλε το 213 π.Χ. στην Αιτωλική Ομοσπονδία τον Οιταίο ιερομνήμονα⁸³⁷ και από το κείμενο της επιγραφής της Δρυμαίας πληροφορούμαστε ότι είχε δύο βουλάρχες, και έναν ιεροθύτη⁸³⁸. Θα πρέπει συνεπώς κατά τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. να αποτελούσε έναν σημαντικό δήμο. Η αναφορά της και στον Πτολεμαίο επιβεβαιώνει την ύπαρξή της και στην ρωμαϊκή εποχή⁸³⁹. Ο Stählin, τον οποίο ακολούθησαν και μεταγενέστεροι μελετητές⁸⁴⁰, ταυτίζει την πόλη με τα ερείπια που βρίσκονται κοντά στο χωριό Κούβελο⁸⁴¹. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι η πόλη δεν μπορεί να ταυτοποιηθεί με ακρίβεια γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία από τις αρχαίες πηγές για τη θέση της και λείπουν επιγραφικές μαρτυρίες που να προέρχονται από το κάστρο που θα επιβεβαίωναν την ταύτισή του. Η ακρόπολη βρισκόταν στο λόφο που είναι γνωστός με το όνομα Κάστρο Ωριάς και η κάτω πόλη στις βόρειες πλαγιές του λόφου. Στην κάτω πόλη βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες κεραμικής της Γεωμετρικής, Κλασικής, Ελληνιστικής, Ρωμαϊκής και Βυζαντινής εποχής, καθώς και αρκετές περιοχές με τάφους. Στην ακρόπολη καλύτερα διατηρείται το τείχος στη δυτική πλευρά και ανατολικά και δυτικά της υπάρχει ένας αριθμός από μνημειώδεις τάφους⁸⁴². Είναι προσβάσιμη μόνο από την πλευρά της κάτω πόλης, ενώ από τις άλλες τρεις πλευρές περιβρέχεται από τον ορμητικό Ασωπό.

Στην περιοχή των Οιταίων, αλλά σε άγνωστη θέση βρισκόταν η παλαιότερα δωρική και αργότερα οιταική πόλη ή κώμη **Αμφαναι**⁸⁴³.

Εκτός των πόλεων που γνωρίζουμε ότι υπήρξαν οιταικές από το εθνικό **Κοτταεύς** που συναντάται σε κάποιες επιγραφές του 3^{ου} αι. π.Χ. συμπεραίνεται η ύπαρξη κάποιας οικιστικής μονάδας με το όνομα Κότται η οποία κατά κάποιους μελετητές τοποθετείται με κάποια πιθανότητα στη χώρα των Οιταίων⁸⁴⁴.

Πριν ολοκληρωθεί η εξέταση των οιταικών πόλεων είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στο θρησκευτικό τους κέντρο, στη θέση πυρά του Ηρακλέους.

Σύμφωνα με την παράδοση, γνωστή από τον Απολλόδωρο⁸⁴⁵ και τον Διόδωρο⁸⁴⁶, οι οποίοι ενέπνευσαν και τον Σοφοκλή να γράψει την τραγωδία Τραχινία, ο Ηρακλής αφού υπηρέτησε ως δούλος την Ομφάλη, έδιωξε τους Δρύοπες, κατέκτησε την Οιχαλία και γύρισε να μείνει στην Τραχίνα. Έφερε μαζί του και την Ιόλη, την κόρη του Ευρύτου, του βασιλιά της Οιχαλίας, προκαλώντας έτσι τη ζήλια της Δηϊάνειρας. Στη συνέχεια πήγε στην Εύβοια, στο ακρωτήριο Κήναιο, και θέλοντας να θυσιάσει στον Κήναιο Δία, το ιερό που ίδρυσε ο ίδιος, ζήτησε από τον κήρυκα Λίχα να φέρει από την γυναίκα του καθαρά ρούχα. Η Δηϊάνειρα για να τον εκδικηθεί για την Ιόλη χρησιμοποίησε το φίλτρο που της είχε δώσει ο κένταυρος Νέσσος, όταν πέθανε χτυπημένος από τον Ηρακλή επειδή προσπάθησε να την απαγάγει. Βάπτισε σε αυτό έναν χιτώννα και χωρίς να ξέρει ότι όποιος τον φορούσε θα ήταν καταδικασμένος, γιατί θα κολλούσε πάνω του και θα του έτρωγε τις σάρκες, τον έστειλε στον Ηρακλή. Αυτός τρελός από τους πόνους και μην έχοντας έλεγχο των πράξεών του, πέταξε στη θάλασσα τον Λίχα από τον οποίο ονομάστηκαν οι Λιχάδες και μετά πήγε στην κορυφή της Οίτης όπου με εντολή του ο γιος του Ύλλος έστησε

⁸³⁷ Syll³ 545, 8.

⁸³⁸ IG IX 1 αρ. 226-230.

⁸³⁹ Πτολ. 3.13.22.

⁸⁴⁰ Béquignon, 1937, 260-262, Phillipson, 1950, 335-336.

⁸⁴¹ Stählin, 1924, 355-6.

⁸⁴² Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 49-50.

⁸⁴³ Θεόπ. FHG I, 286, αρ. 58, Εκκατ. FHG I, 26, αρ. 335, IG IX 1, 227, 5, Lolling, AM IX (1884), 310, Kip, 1910, 36.

⁸⁴⁴ Lefèvre, 1998, 92, αρ. 77, 98-99, σημ. 448.

⁸⁴⁵ Απολλόδ. 2.7.6-7.

⁸⁴⁶ Διόδ. 4.31-39.

πυρά που την άναψε ο Φιλοκτήτης και κάηκε σε αυτή. Ο ποταμός Δύρας λέγεται ότι ανέβρυσε για να βοηθήσει τον Ηρακλή που καιγόταν⁸⁴⁷.

Στη ράχη του Ξεροβουνίου της Παύλιανης, στη θέση Μάρμαρα, βρέθηκε ιερό του Ηρακλή, το οποίο κτίστηκε στην περιοχή, όπου κατά την παράδοση είχε ανάψει η πυρά του Ηρακλέους⁸⁴⁸. Από εκεί πηγάζει ο Γοργοπόταμος, ο αρχαίος Δύρας. Στη θέση σώζεται πρόστυλος δωρικός ναός της εποχής του Κοινού των Αιτωλών (3^{ος} αι. π.Χ.) και κάτω από αυτόν υπάρχουν λείψανα αρχαιότερου πώρινου ναού. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν περιτειχισμένη θέση φωτιάς, που έχει σχήμα ακανόνιστο εξάγωνο και ορίζεται από τοιχάριο περιβόλου. Εκεί βρέθηκαν απομεινάρια οστών, αρχαϊκά ορειχάλκινα αγαλματίδια του Ηρακλή και θραύσματα μελανόμορφων αγγείων με αφιερωματικές επιγραφές για τον ήρωα. Βορειοανατολικά του ναού αποκαλύφθηκαν θεμέλια δωρικής στοάς με επτά χώρους, καθώς επίσης ένα ηρώο, ίσως για τον Φιλοκτήτη, ο οποίος επίσης δεχόταν θυσίες στον τόπο αυτόν. Εκεί κοντά βρίσκεται μια μεγάλη βάση που έχει υποτεθεί ότι θα μπορούσε να στηρίζει άγαλμα του Καίσαρος Κομμόδου, ο οποίος ήθελε να τιμάται ως Ηρακλής⁸⁴⁹. Βάσει των ευρημάτων η λατρεία του Ηρακλή στη θέση αυτή χρονολογείται από την αρχαϊκή έως την ύστερη ρωμαϊκή εποχή. Η κύρια ποσότητα των νομισμάτων, αλλά και άλλα ευρήματα δείχνουν ότι η ακμή του λατρευτικού χώρου ήταν την εποχή του Κοινού των Αιτωλών. Μαζί με τον Ηρακλή και το Φιλοκτήτη τιμούσαν στην Οίτη και το Δία⁸⁵⁰. Νέες ανασκαφές έφεραν στο φως πλήθος κινητών ευρημάτων, όπως σιδερένιες αιχμές δοράτων και ακοντίων, θραύσματα χάλκινων αγγείων, θραύσματα χάλκινων αγαλμάτων και αγαλματιδίων, αργυρά και χάλκινα νομίσματα κ.α.⁸⁵¹.

Από τη θέση της Πυράς φαίνεται στα βορειοδυτικά, σε απόσταση 5.500-6000μ σε ευθεία γραμμή η ψηλότερη κορυφή της Οίτης, ο Πύργος, με υψόμετρο 2152μ., ο οποίος στην αρχαιότητα ήταν αφιερωμένος στο Δία⁸⁵².

Δεύτερη αρχαιολογική θέση εντοπίστηκε στη βορειοανατολική πλαγιά του Ξεροβουνίου της Παύλιανης, γύρω στα 1000μ. από το ιερό και κοντά στην οδό που συνδέει τη κοιλάδα του Δάφνου με την κοιλάδα του Σπερχειού προς τη Λαμία⁸⁵³.

Διαφωνία υπάρχει μεταξύ των μελετητών για την ύπαρξη πόλης με το όνομα **Οίτη**⁸⁵⁴. Από κάποιες πηγές αναφέρεται ότι υπήρχε πόλη των Μαλιέων με το όνομα Οίτη, την οποία σύμφωνα με τον μύθο έκτισε ο Άμφισσος, ο γιος του Απόλλωνα, κοντά στο όρος Οίτη, από το οποίο πήρε και το όνομά της⁸⁵⁵. Ο Leake υποθέτει ότι η πόλη Οίτη θα πρέπει να βρισκόταν στους πρόποδες της υψηλότερης κορυφής του ομώνυμου βουνού προς την πεδιάδα της Τραχίνας και σαν πιθανή θέση της προτείνει ένα λόφο κοντά στο χωριό Δύο Βουνά, καθώς αυτός βρίσκεται στους πρόποδες της Οίτης και πολύ κοντά στα όρια με τη Μαλίδα⁸⁵⁶. Ωστόσο, ο ίδιος αναφέρει ότι δεν έχουν εντοπιστεί κάποια λείψανα, τα οποία θα μπορούσαν να αποδοθούν σε κάποια πόλη. Επιπλέον, διατυπώνει τη σκέψη ότι η Οίτη θα πρέπει να ήταν η ιερή πόλη του Καλλιμάχου, στην οποία στέλνονταν οι προσφορές στο δρόμο από τη Δωδώνη προς τη Δήλο με το επιχείρημα ότι εκεί λατρευόταν ο Ηρακλής, δηλαδή υπήρχε εκεί ένα

⁸⁴⁷ Ηρόδ. 7.198, Στράβ. 9.4.14.

⁸⁴⁸ Λυκόφρ., Αλεξ. στ. 916, Béquignon, 1937, 207-215.

⁸⁴⁹ Stählin, 1924, 330.

⁸⁵⁰ Σοφ. Τραχ. 200, 436, 1191, Stählin, 2002, 329-330.

⁸⁵¹ ΑΔ 44 (1989), Χρον., 166, Πάντος, 1993, 80, ΑΔ 45 (1990), 174.

⁸⁵² RE XVII.2, Oite, στ. 2294-2299 (Lenk).

⁸⁵³ ΑΔ 43 (1988), Χρον., 224.

⁸⁵⁴ RE XVII, Oite, στ. 2299 (Kirsten).

⁸⁵⁵ Αντών. Λιβερ., 32, Στέφ. Βυζ. στη λ., _Απολλοδ. 2.155.

⁸⁵⁶ Leake, 1967, τ. II, 25.

ιερό μεγάλης εμβέλειας⁸⁵⁷. Προφανώς ακολουθώντας την άποψη αυτή, ο Βορτσέλας αναφέρει ότι η Οίτη ήταν η ιερή πόλη του Καλλίμαχου και βρισκόταν στους πρόποδες του ομώνυμου όρους⁸⁵⁸. Ωστόσο, τα παραπάνω δεν αποτελούν παρά υποθέσεις. Άλλοι μελετητές⁸⁵⁹ συμπεράναν την ύπαρξη πόλης Οίτη λόγω κάποιας αναφοράς του Ψευδοσκύλακα⁸⁶⁰, όπου ωστόσο δεν φαίνεται ξεκάθαρα να γίνεται αναφορά σε πόλη και θα μπορούσε ο συγγραφέας απλά να μιλάει για το βουνό. Ο Stählin⁸⁶¹ όμως θεωρεί ότι λανθασμένα σημειώνεται πόλη Οίτη και ότι πρόκειται για μια παρανόηση που προέκυψε από εκφράσεις όπως *βουλαρχόντων εν Οίτη*⁸⁶². Με τα στοιχεία που διαθέτουμε μέχρι σήμερα δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε με ασφάλεια την ύπαρξη πόλης με το όνομα Οίτη.

Μια πόλη Άλος στην άλλοτε περιοχή των Μαλιέων, αν ποτέ υπήρξε, δεν άφησε αργότερα κανένα ίχνος⁸⁶³.

Ένα άγνωστο όνομα εμπεριέχεται σε επιγραφή «Οιταίω εξ...ιπου»⁸⁶⁴. Ο Stahlin κάνει την υπόθεση μήπως πρόκειται για [Ευ]ρίπου⁸⁶⁵.

Κλείνοντας το κεφάλαιο για τους Οιταίους αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Αθήναιο⁸⁶⁶, υπήρχε κάποιο σύγγραμμα του Νικάνδρου το οποίο έφερε το όνομα Οιταϊκά, το οποίο ωστόσο δεν έχει σωθεί.

⁸⁵⁷ Καλλίμ. Υμν. στ. 287.

⁸⁵⁸ Βορτσέλας, 1907, 82.

⁸⁵⁹ Kip, 1910, 38, σημ.6.

⁸⁶⁰ Σκύλαξ, 62.

⁸⁶¹ Stählin, 2002, 347-8, σημ. 145.

⁸⁶² IG IX 1, 227, 229

⁸⁶³ Stählin, 2002, 357, σημ. 221. Γίνεται αποδεκτό από τον Παρμενίσκο στον Στέφ. Βυζ. στη λ., (πρβλ. Στράβ. 9.5.8.) σε συνδυασμό με τον Όμ. Ιλ. Β 682, γιατί η φθιωτική Άλος περιβαλλόταν τελείως από τις κτήσεις του Πρωτεσιλάου και βρισκόταν βόρεια, ενώ η λοκρική Άλος φαινόταν πολύ μακριά προς τον νότο.

⁸⁶⁴ IG IX 1, 102.

⁸⁶⁵ Stählin, 2002, 357, σημ. 220.

⁸⁶⁶ Αθην. 7. c.329 και 9. c.411.

5Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Οιταίων

Λείψανα από οχύρωση μπορεί να δει κανείς στο χωριό Φραντζή πηγαίνοντας σε αυτό από τα ανατολικά. Πρόκειται ωστόσο για τους λίθους κάποιου τείχους το οποίο δεν διακρίνεται σήμερα. Σύμφωνα με κάποια υπόθεση, η πόλη θα πρέπει να βρισκόταν νότια του σημερινού χωριού, όπου έχει παρατηρηθεί διάσπαρτη κεραμεική που χρονολογείται από την κλασική έως την ελληνοιστική περίοδο. Άλλη μία οχύρωση βρίσκεται δυτικά του χωριού και ψηλότερα στο βουνό⁸⁶⁷. Λόγω της θέσης τους οι θέσεις αυτές θα ήταν αρχικά μαλιακές και στη συνέχεια θα περιήλθαν στους Οιταίους.

Ο Γοργοπόταμος καθώς βρίσκεται πάνω στο οδικό σύστημα που έχει ήδη αναφερθεί και λόγω της ύπαρξης του πολύτιμου πόσιμου νερού αποτελούσε προνομιακή θέση για την ανάπτυξη οικισμού. Στα νότια και στα δυτικά του σύγχρονου χωριού έχει εντοπιστεί υστερορωμαϊκή και βυζαντινή κεραμεική⁸⁶⁸.

Στη θέση Μοναστήρι που είναι 2,5 με 3 χλμ. νότια από το Φραντζή και γύρω στο 1,5 χλμ νοτιοανατολικά του Γοργοποτάμου, και συγκεκριμένα στο λόφο νότια της εκκλησίας που βρίσκεται εκεί, εντοπίστηκαν λείψανα που θα μπορούσαν να είναι αρχαία. Στην τοιχοποιία της εκκλησίας και στη θαμνώδη περιοχή γύρω από αυτήν υπάρχουν αρχαίοι μεγάλου μεγέθους γωνιόλιθοι και αρχαία μέλη. Η κεραμική που βρέθηκε στη θέση είναι Ύστερη Ελλαδική, Γεωμετρική, Αρχαϊκή, Ύστερορωμαϊκή και Βυζαντινή⁸⁶⁹.

Σχεδόν 1 χλμ νοτιοδυτικά της θέσης Μοναστήρι υπάρχει ένας πρόβολος με το όνομα Κούκου στο οποίο διακρίνονται αρχαίοι λίθοι που θα πρέπει να αποτελούσαν μέρος κάποιας αρχαίας οχύρωσης που θα ήλεγχε το πέρασμα στις Άνω Βαρδάτες⁸⁷⁰.

Στις Βαρδάτες η επιφανειακή έρευνα αποκάλυψε λίγη υστερορωμαϊκή κεραμεική και οι μελετητές δεν κατόρθωσαν να εντοπίσουν τα ίχνη ενός μεγάλου τοίχου που οι κάτοικοι του χωριού ανέφεραν ότι παλαιότερα υπήρχε στα νότια του⁸⁷¹.

Στην κοιλάδα μεταξύ Βαρδατών και Δυο Βουνών υπάρχει μια θέση κοντά σε πηγή, η οποία φέρει το όνομα Βρωμόβρυση. Βρέθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, η οποία χρονολογείται στην Ελληνοιστική, Ύστερη Ρωμαϊκή και Βυζαντινή εποχή, αλλά βρέθηκε σε τόσο μικρή επιφάνεια που οι ερευνητές προτείνουν ότι δεν πρέπει να υπήρχε κάποιο κρηναίο οικοδόμημα, αλλά πρόκειται απλά για σπασμένα αγγεία κοντά σε πηγή⁸⁷².

Ο λόφος Βουνούς βρίσκεται στα νοτιοανατολικά του περάσματος Δέμα και συνδέεται με αυτό. Στην πλευρά του λόφου που βλέπει προς το Δέμα υπάρχουν ένας τοίχος από γωνιόλιθους και ένας πύργος που αποτελούν μέρος μιας ακρόπολης που θα πρέπει να προστάτευε την πόλη στο πέρασμα. Από την επιφανειακή έρευνα προέκυψε ότι το τείχος περιβάλλει σχεδόν όλη την κορυφή του λόφου και η αναγνωρίσιμη κεραμική που εντοπίστηκε είναι Κλασικής και Ελληνοιστικής εποχής⁸⁷³.

Βόρεια του αρχαίου δρόμου από το Δέμα στο Δέλφινο και 1,5χλμ από το Βουνούς υπάρχει ένας μικρός λόφος που ονομάζεται Ηλίας, όπου βρέθηκαν αρκετοί τάφοι και μεγάλες ποσότητες κεραμικής που χρονολογείται στην

⁸⁶⁷ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 46.

⁸⁶⁸ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 46.

⁸⁶⁹ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 46-47.

⁸⁷⁰ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

⁸⁷¹ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

⁸⁷² Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

⁸⁷³ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

Κλασική/Ελληνιστική, την ύστερη Ρωμαϊκή και τη Βυζαντινή περίοδο. Ήταν δύσκολο για τους ερευνητές να προσδιορίσουν την έκταση της θέσης⁸⁷⁴.

Σε ένα χωματόδρομο από την κορυφή Πέργαρος-η οποία βρίσκεται μεταξύ των Δυο Βουνών και του Κούβελου-προς το Δέλφινο υπάρχει μια λιμνούλα με το όνομα Ζηρέλια και ακριβώς βόρεια της εντοπίστηκε κεραμεική που χρονολογείται στην Ελληνιστική και πρώιμη Ρωμαϊκή Εποχή, η οποία εκτείνεται σε μια περιοχή 150μ από ανατολή προς δύση και 200μ από βορρά προς νότο⁸⁷⁵.

Στα λείψανα μιας εκκλησίας αφιερωμένης στον Άγιο Δημήτριο που βρίσκεται σε ένα δάσος σε απόσταση 2 χλμ. από τη θέση που αναγνωρίζεται ως ναός της Αθηνάς, παρατηρήθηκε ξαναχρησιμοποιημένο αρχαίο υλικό, το οποίο σύμφωνα με τους ερευνητές θα πρέπει να ανήκε σε κάποιο ιερό απομακρυσμένο από αρχαία πόλη. Η κεραμική που εντοπίστηκε είναι Κλασική/Ελληνιστική, πρώιμη έως ύστερη Ρωμαϊκή και Βυζαντινή⁸⁷⁶.

Στη θέση Γέφυρα του Ασωπού, που βρίσκεται πάνω στην παλιά εθνική οδό Αθηνών-Λαμίας είχαν εντοπιστεί από παλαιότερες επιφανειακές έρευνες λείψανα από οικοδομήματα, όστρακα και ταφικοί λάκκοι διασκορπισμένοι σε διάφορα σημεία της περιοχής. Η θέση αυτή δεν ήταν δυνατόν να ταυτιστεί, γιατί όλα τα τοπωνύμια που μας παραδίδονται από τις φιλολογικές πηγές έχουν αποδοθεί σε άλλα λείψανα. Κατά την ανασκαφή που διενεργήθηκε το 1973 διερευνήθηκε ένα σπηλαιώδες άνοιγμα πάνω στο ανατολικό πρηνές του λόφου που κατεβαίνει από τους Τραχινίους βράχους και εκφυλίζεται στο τέλος σε μικρά υψώματα με θαμνώδη βλάστηση. Ήρθε στο φως μεγάλη ποσότητα ελληνιστικής και ρωμαϊκής κεραμικής, τμήματα από μικρά μαρμάρινα αγάλματα, επιτύμβιες στήλες και ένα μικρό περίεργο κτίσμα. Στην αναφορά με μεγάλη επιφύλαξη γίνεται η υπόθεση ότι πρόκειται για κάποιο ταφικό μνημείο, το οποίο με τον καιρό είχε πάρει το χαρακτήρα ιερού, όπου κάποια θεότητα σχετική με την προστασία των οδοιπόρων ή άλλων ξωμάχων της εποχής λατρευόταν στο μέρος αυτό χωρίς πολύ λαμπρότητα, όπως μαρτυρεί η κατασκευή του κτηρίου και τα ευρήματα⁸⁷⁷.

Στο ύψωμα που βρίσκεται νότια του ποταμού Ασωπού, στα δεξιά της Εθνικής οδού στο 200^ο χλμ. και στη νοτιοδυτική πλαγιά του, διακρίνονταν στο βράχο ανοίγματα, τα οποία ανασκάφηκαν και έφεραν στο φως οκτώ θαλαμωτούς τάφους, λαξευμένους στο βράχο, των ελληνιστικών χρόνων⁸⁷⁸.

⁸⁷⁴ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

⁸⁷⁵ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

⁸⁷⁶ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 49.

⁸⁷⁷ ΑΔ 29 (1973-4), Χρον, 516.

⁸⁷⁸ ΑΔ 35 (1980), Χρον., 232.

6Α. Το έθνος και η χώρα των Αινιάνων

Οι Αινιάνες ονομάζονταν και Αινειείς⁸⁷⁹ και η χώρα τους αποκαλούνταν και Αινίδα⁸⁸⁰. Μνεΐα ή σε κάποιες περιπτώσεις εκτενέστερη αφήγηση για τους Αινιάνες από αρχαίους συγγραφείς γίνεται κυρίως στο πλαίσιο αναφοράς σε ιστορικά γεγονότα ή σε άλλα έθνη, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στη διάθεσή μας ιστορικά στοιχεία που θα μπορούσαν να μας δώσουν μια πληρέστερη εικόνα για αυτούς.

Στους Αινιάνες αναφέρεται ήδη ο Όμηρος⁸⁸¹, σύμφωνα με τον οποίο το έθνος έμενε κοντά στους Περραιβούς, που κατοικούσαν στην ορεινή χώρα του Ολύμπου και στις κοντινές πεδιάδες. Μεταγενέστεροι συγγραφείς αναφέρουν πιο συγκεκριμένα ότι οι Αινιάνες, οι οποίοι υπερηφανεύονταν ότι κατάγονταν από τον Αχιλλέα και τους άνδρες του⁸⁸², κατοικούσαν αρχικά στο Δώτιον πεδίο, από όπου εξωθήθηκαν από τους Θεσσαλούς και στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού. Σχετικά με τη μετανάστευση από το Δώτιο στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού ο Στράβωνας⁸⁸³ παραθέτει ότι εκδιώχθηκαν από τους Λαπίθες και πήγαν στην Οίτη⁸⁸⁴, όπου κυριάρχησαν, αφού αφαίρεσαν κάποια μέρη των Δωριέων και των Μαλιέων, ενώ κάποιοι έμειναν κοντά στον Κύφο, όρος Περαιβικό, όπου αναμείχθηκαν με Περραιβούς. Ο μεταγενέστερος Πλούταρχος⁸⁸⁵, αν μπορούμε να στηριχθούμε σε αυτόν, αναφέρει μεγαλύτερη περιπλάνηση για τους Αινιάνες, καθώς παραθέτει ότι από το Δώτιο πεδίο εκδιώχθηκαν από τους Λαπίθες στους Αίθικες, οι οποίοι κατοικούσαν κοντά στην Πίνδο, και από εκεί στη χώρα των Μολοσσών. Μετά από αυτά κατέλαβαν την Κίρρα και στη συνέχεια τη χώρα κοντά στον Ίναχο ποταμό, η οποία κατοικούνταν από τους Ιναχείς και τους Αχαιούς. Η εκδοχή της μεγάλης περιπλάνησης έχει αμφισβητηθεί από πολλούς μελετητές μεταξύ των οποίων και τον Béquignon⁸⁸⁶. Φαίνεται πιο λογική πορεία να μπήκαν στην χώρα του Πηλέα και του Αχιλλέα από τα βόρεια ή βορειοδυτικά, ωθώντας τους Αχαιούς προς τα βόρεια και να εγκαταστάθηκαν στον άνω ρου του Σπερχειού⁸⁸⁷. Αργότερα επεκτάθηκαν στην κοιλάδα του Ινάχου και είτε απομάκρυναν είτε απορρόφησαν τους ντόπιους Ιναχείς⁸⁸⁸. Το έθνος τοποθετείται πάντα από τις αρχαίες πηγές στο μέσο και άνω τμήμα της κοιλάδας του Σπερχειού, δυτικά του στενού μεταξύ του Σταυρού και του Κωσταλέξη⁸⁸⁹ και όπως ακριβώς οι Δωριείς και οι Δόλοπες, είναι γνωστοί ως κάτοικοι της ενδοχώρας⁸⁹⁰.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και στο γενικό κεφάλαιο για τους Οιταίους, εξαιτίας των αντιφάσεων που υπάρχουν σε κάποιες αρχαίες πηγές, κάποιοι μελετητές οδηγήθηκαν στην ταύτιση των Αινιάνων με τους Οιταίους. Επιπλέον, ο μεταγενέστερος Στέφανος Βυζάντιος ταυτίζει τους Αινιάνες με τους Μαλιείς⁸⁹¹.

⁸⁷⁹ IG IX 2, 59.

⁸⁸⁰ AE 1874, 488, αρ.442.

⁸⁸¹ Ιλ. Β 749.

⁸⁸² Σκύμνος 617, Ηλιοδ. Αιθ. 2.34.

⁸⁸³ Στράβ. 9.5.22. Σ' αυτό το απόσπασμα ο Στράβων σημειώνει ότι η επικράτειά τους έφτανε μέχρι την Ηράκλεια και τον Εχίνο. Ωστόσο, αυτή η πληροφορία δεν υπάρχει σε κανέναν άλλο συγγραφέα και δεν προκύπτει από καμία άλλη πηγή, ότι οι Αινιάνες φτάσανε τόσο ανατολικά και μέσα στα όρια της χώρας των Μαλιέων.

⁸⁸⁴ Για το θέμα της εγκατάστασής τους στην Οίτη βλ. στο γενικό κεφάλαιο για τους Οιταίους.

⁸⁸⁵ Πλούτ. qu. Graec. 294F.13, 297B.

⁸⁸⁶ Béquignon, 1937, 157-158.

⁸⁸⁷ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 82.

⁸⁸⁸ Kirsten, 1950, 242.

⁸⁸⁹ Kirsten, 1950, 242.

⁸⁹⁰ Δικ., FHG II, 267.

⁸⁹¹ Στεφ. Βυζ. Στη λ.

Ωστόσο, ο Ηρόδοτος ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ. με σαφήνεια ξεχωρίζει τους Αινιάνες από τους Μαλιείς⁸⁹². Παρόλες όμως τις μεμονωμένες συγχύσεις στις πηγές, η συνεχής παρουσία και των τεσσάρων εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού στην περιοχή διασφαλίζει ότι πρόκειται για ξεχωριστές οντότητες.

Τα φυσικά όρια στα οποία η χώρα των Αινιάνων θα μπορούσε να επεκταθεί είναι το όρος Τυμφρηστός στα δυτικά, η Όθρυς στα βόρεια και η οροσειρά της Οίτης-Βαρδούσια στα νότια⁸⁹³. Στα χρόνια του Ηροδότου οι Αινιάνες ήταν ήδη εγκατεστημένοι στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού και συνόρευαν βόρεια με τους Δόλοπες, δυτικά και νότια με τους Αιτωλούς, ανατολικά με τους Αχαιούς και νοτιοανατολικά με τους Μαλιείς και τους Οιταίους. Τα φυσικά όρια συνέπιπταν σε γενικές γραμμές με τα πολιτικά όρια. Η χώρα τους την εποχή της μεγαλύτερης έκτασής της περιελάμβανε την κοιλάδα στο μέσο και τον άνω ρου του Σπερχειού και την κοιλάδα του κύριου παραπόταμου του, του Ινάχου. Ωστόσο, τα πολιτικά όρια της χώρας των Αινιάνων ιδιαίτερα στα ανατολικά, όπου δεν υπάρχει φυσικό εμπόδιο, είναι μάλλον ακατόρθωτο να αποκατασταθούν. Ο Harmening υποστήριξε ότι η Αινίδα έφτανε μέχρι το οροπέδιο της Νεβρόπολης και το Ελευθεροχώρι⁸⁹⁴, αλλά έτσι θα ήταν πολύ προωθημένοι στα ανατολικά. Πιθανόν η προώθηση αυτή εξυπηρετούσε τον μελετητή όσον αφορά την άποψή για το δρόμο που περνούσε μέσα από τη χώρα των Αινιάνων⁸⁹⁵ (βλ. παρακάτω). Ο Kirsten θέτει το ανατολικό όριο της Αινίδας στη γραμμή μεταξύ Λυγαριάς και Σταυρού και ακριβώς δυτικά από το Φρατζή και τη θέση στην οποία έχει αναγνωρίσει τη Σωσθενίδα⁸⁹⁶. Ωστόσο, δεν φαίνεται να προσδιορίζει με ακρίβεια το νότιο όριο. Ο Stählin επεκτείνει τα όρια μέχρι τα Δυο Βουνά και στην κάτω κοιλάδα του Δύραντα, αλλά δεν συμπεριελάμβανε την κορυφή της Οίτης την Καταβόθρα⁸⁹⁷. Πάντως δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι τα νοτιοανατολικά όρια της Αινίδας θα μπορούσαν να είναι πέρα από τα Δυο Βουνά ή πέρα από την Καταβόθρα⁸⁹⁸. Όπως προκύπτει από τις αρχαίες πηγές οι πόλεις Ερυθραί και Σωσθενίς, οι οποίες δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί, θα πρέπει να βρίσκονταν στο ανατολικό τμήμα της χώρας και για το λόγο αυτό η εύρεση της θέσης τους θα αποτελούσε ισχυρό στοιχείο για τον καθορισμό των ανατολικών συνόρων.

Μεγάλο ζήτημα προκύπτει από την αναφορά του Πausανίας ότι μέσα από τη χώρα των Αινιάνων περνούσε ο δρόμος που χρησιμοποίησε ο Υδάρνης και είναι ο ίδιος που οι Μαλιείς υπέδειξαν στους Γαλάτες προκειμένου να τους απομακρύνουν από την περιοχή τους⁸⁹⁹. Ο δρόμος που αναφέρει ο Πausανίας θα πρέπει λοιπόν να ήταν η Ανόπαια ατραπός. Αν λοιπόν θεωρήσουμε ότι ο Πausανίας δεν κάνει λάθος όταν μιλά για χώρα των Αινιάνων, τότε η διείδυσή τους προς τα ανατολικά θα ήταν πολύ μεγάλη. Οι μελετητές του Great Isthmus Corridor Route⁹⁰⁰, υποστηρίζουν ότι ο δρόμος που αναφέρει ο Πausανίας θα πρέπει να ήταν το τμήμα του συγκεκριμένου ορεινού οδικού δικτύου από τον Γοργοπόταμο μέχρι το πέρασμα Δέμα το οποίο ήταν υπό διεκδίκηση από τους Μαλιείς, τους Αινιάνες και τους Οιταίους. Το συμπέρασμα

⁸⁹² Ηρόδ. 7.198.

⁸⁹³ Πιθανότατα για τους Αινιάνες που ήταν κτηνοτρόφοι οι υδροκριτικές γραμμές προς τα βορειοδυτικά προς τη Δολοπία και προς τα δυτικά και νότια προς την Αιτωλία, λίγη σημασία θα είχαν, αφού μάλιστα τα ψηλά αυτά βουνά πρέπει να ήταν δασωμένα. Πάντως αν πρέπει να οριστούν τα πολιτικά όρια θα πρέπει να δεχτούμε ότι κάπου εκεί πρέπει να χαραχτούν (Φαράκλας, αδημοσίητο, 6).

⁸⁹⁴ Harmening, στο Kromayer-Veith, 1924-1931, τ.4, 50.

⁸⁹⁵ Pritchett, 1958, 206.

⁸⁹⁶ Kirsten, 1950, 243, 264, σημ. 2.

⁸⁹⁷ RE VI. A1, Thessalia, στ. 110-111 (Stählin).

⁸⁹⁸ Pritchett, 1958, 207.

⁸⁹⁹ Πaus. 10.22.8.

⁹⁰⁰ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 22-23.

όμως αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αναφορά του Ηροδότου ότι ο Υδάρνης χρησιμοποίησε την Ανόπαια, μια αναφορά που ο Πausanίας σίγουρα θα γνώριζε. Στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή πάντως η συνοριακή γραμμή ήταν σαφώς ορισμένη και βρισκόταν αρκετά δυτικότερα.

Σύμφωνα με τον Stählin οι Αινιάνες άργησαν να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να συγκεντρωθούν σε πόλεις⁹⁰¹. Μετά την καθυστερημένη ίδρυση πόλεων, συγκρότησαν για λόγους συνειδησης της κοινής καταγωγής και για την αντιμετώπιση των κοινών κινδύνων το Κοινό των Αινιάνων. Το κοινό φαίνεται ότι υπήρχε ήδη από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ., όπως προκύπτει από το περιεχόμενο μιας επιγραφής⁹⁰², σύμφωνα με το οποίο δίνεται προξενία από τους Αινιάνες αμέσως μετά το 323 π.Χ. και από την κοπή νομισμάτων με αναγραμμένο το όνομα του έθνους⁹⁰³. Από επιγραφές μαθαίνουμε ότι επικεφαλής του κοινού των Αινιάνων ήταν πέντε Αινιάρχες αιρετοί και ενιαύσιοι που εκλέγονταν από την εκκλησία των Αινιάνων η οποία συνεργόταν στην Υπάτη, ενώ παράλληλα η ίδια η Υπάτη είχε και τρεις δικούς της άρχοντες⁹⁰⁴.

Την εποχή της Μακεδονικής ηγεμονίας διατηρούν κάποια ανεξαρτησία απέναντι στους Μακεδόνες⁹⁰⁵.

Το κοινό των Αινιάνων καταλύθηκε το 273/2 π.Χ., μετά την προσχώρησή ή αναγκαστική συμμετοχή του στην Αιτωλική Συμπολιτεία⁹⁰⁶. Επί της Αιτωλικής Συμπολιτείας οι αμφικτυονικές ψήφοι των Αινιάνων ανήκαν στους Αιτωλούς, που μπορούσαν να ορίζουν Αινιάνες ή άλλους «Αιτωλούς» ως ιερομνήμονες⁹⁰⁷. Μετά το 196 π.Χ., όταν ο Φλαμίνιος ανακήρυξε στην Κόρινθο την ελευθερία των Ελλήνων, επετράπη η ανασύσταση των προγενέστερων κοινών των Ελλήνων, μεταξύ των οποίων και αυτού των Αινιάνων⁹⁰⁸. Ωστόσο, παρότι άλλα έθνη ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους, η Αιτωλία διατήρησε μεταξύ των άλλων και τους Αινιάνες, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι οι εκπρόσωποί τους στην Αμφικτυονία το 178 π.Χ. ήταν Αιτωλοί⁹⁰⁹. Το 167 π.Χ. με την εύνοια των Ρωμαίων, οι Αινιάνες κέρδισαν μια επιφανειακή ελευθερία και ένα αυτόνομο Κοινό⁹¹⁰. Κάποια στιγμή που δεν μας είναι γνωστή, οι Αινιάνες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους και σχημάτισαν ένα κράτος που θεωρούνταν κοινό, αλλά στην ουσία τον απόλυτο έλεγχο είχε η Υπάτη⁹¹¹. Ένα τιμητικό ψήφισμα του κοινού τους στο Λούκουλο, όταν αυτός υπηρετούσε ως quaestor στην Ελλάδα δείχνει ότι το κοινό τους υπήρχε ακόμη το 85 π.Χ.⁹¹².

Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους με την αναδιοργάνωση της χώρας από τον Αύγουστο οι Μάγνητες, οι Μαλιείς, οι Αινιάνες και οι Φθιώτες συμπεριλήφθηκαν

⁹⁰¹ Stählin, 1924, 368. Αυτό το στηρίζει και στη διαπίστωση, ότι η Υπάτη εμφανίζεται τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ οι Béquignon (1937, 312) και Kirsten (1950, 243) υποστήριξαν ότι η Υπάτη θα πρέπει να ήταν πολύ αρχαιότερη. Πάντως, λαμβάνοντας υπόψιν ότι η χώρα των Αινιάνων στο μεγαλύτερο μέρος της ήταν ορεινή και την κύρια απασχόληση αποτελούσε η κτηνοτροφία, αυτά τα στοιχεία θα αποτελούσαν την αιτία για την καθυστέρηση στη διαμόρφωση μιας μεγάλης πόλης.

⁹⁰² IG IX 2 3b. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η λέξη κοινό έχει συμπληρωθεί.

⁹⁰³ Λιάμπη, 1993, 39-53.

⁹⁰⁴ IG IX 2, αρ.7b, AM 4 (1879), αρ.1α, 209-211.

⁹⁰⁵ Kip, 1910, 21.

⁹⁰⁶ Flacelière, 1937, 191, Scholten, 1987, 108-109 (σημ. 5), 121-122, 161. Για την επέκταση του κοινού των Αιτωλών και την ενσωμάτωση των εθνών της κοιλάδας του Σπερχειού βλ. και Scholten, 2000, 250-251.

⁹⁰⁷ Flacelière, 1937, 191.

⁹⁰⁸ Πιττάκης, AE 1839, αρ. 192 και 205.

⁹⁰⁹ SIG³ 636.

⁹¹⁰ Daux, 1936, 327.

⁹¹¹ RE IX.1, Hypata, 236-240 (Stählin).

⁹¹² SIG³ 743, βλ. και IG IX 2. 4-8.

στη Θεσσαλία και οι ψήφοι τους στην Αμφικτυονία, μαζί με των Δολόπων, πέρασαν στη Νικόπολη⁹¹³.

Συγκεκριμένες πληροφορίες για την οικονομία της Αινίδας δεν έχουμε, αλλά όπως φαίνεται από τη χώρα τους, η κύρια απασχόληση των κατοίκων της ήταν η κτηνοτροφία και σε δεύτερο βαθμό η γεωργία. Από τον Θεόφραστο⁹¹⁴ πληροφορούμαστε ότι η ξυλεία των Αινιάνων ήταν γνωστή για ξυλουργική. Δεν είχαν καμία επαφή με τη θάλασσα και οι δρόμοι που διέσχιζαν τη χώρα τους δεν είχαν μεγάλη εμπορική σημασία⁹¹⁵. Στα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια η ύπαρξη του κάμπου επέτρεψε την ανάπτυξη μεγάλων γαιοκτησιών⁹¹⁶. Πάντως για την οικονομική ευρωστία των Αινιάνων έχουμε ισχυρότατες ενδείξεις από τη νομισματική τους δραστηριότητα⁹¹⁷. Οι Αινιάνες παρήγαγαν νομίσματα και ως έθνος και ως Κοινό. Από την ίδρυση του Κοινού τους και στους επόμενους αιώνες το ίδιο το Κοινό, και όχι κάποια από τις πόλεις-μέλη του, ήταν αυτό που μονοπώλησε το νομισματικό δικαίωμα, στοιχείο που δείχνει ότι ήταν απολύτως υπεύθυνο για τη συνολική οικονομική διαχείριση και τη νομισματική πολιτική και κατ'επέκταση συνάγεται το συμπέρασμα της ύπαρξης μιας ισχυρής κεντρικής διοίκησης. Παρατηρήθηκε από τους νομισματολόγους βάσει αρχαιολογικών ευρημάτων και ενισχυτικών ιστορικών αναφορών⁹¹⁸ ότι οι Αινιάνες δραστηριοποίησαν για πρώτη φορά το Νομισματοκοπέιο τους μέσα στα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου, πιθανόν στην τελευταία δεκαετία του 5^{ου} αι. π.Χ.⁹¹⁹. Η πλούσια σε δάση και ποικίλες παραγωγές περιοχή της Αινίδος και η αστικοποίηση της περιοχής της Υπάτης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πυρήνα αγοράς, που απαιτούσε την κοπή χρήματος⁹²⁰.

⁹¹³ Πaus. 10.8.3.

⁹¹⁴ Θεόφρ. 5.2.1.

⁹¹⁵ Φαράκλας, αδημοσίευτο, 32.

⁹¹⁶ RE IX.1, Hypata, 239 (Stählin).

⁹¹⁷ Λιάμπη, 1993, 39-53.

⁹¹⁸ Θουκ., 8.3.1-2.

⁹¹⁹ Λιάμπη, 1993, 40-42.

⁹²⁰ Λιάμπη, 1993, 42.

6B. Οι οικιστικές-πολιτικές μονάδες (κώμες, πόλεις) των Αινιάνων

Η **Υπάτη** (κατά τον Αριστοτέλη, Πτολεμαίο και άλλους συγγραφείς) ή **Υπατα** (κατά τον Πολύβιο και Ηλιόδωρο) ή **Υπάτα** (κατά το Στέφανο Βυζάντιο) αποτέλεσε την πρωτεύουσα του Κοινού των Αινιάνων και αν και μνημονεύεται για πρώτη φορά από τον Αριστοτέλη (384-322π.Χ.)⁹²¹, θα πρέπει να ήταν αρχαιότερη πόλη. Ενδεικτικό είναι ότι ένα χάλκινο νόμισμα της πόλης χρονολογείται πριν από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.⁹²². Τέλος, μεμονωμένα βέβαια ευρήματα στην περιοχή, όπως για παράδειγμα ένας κιβωτιόσχημος τάφος των κλασικών χρόνων με αρκετά κτερίσματα -έξω από τα τείχη της Υπάτης και προς την κατεύθυνση των θερμών Λουτρών, στη θέση Πάλιουρας-⁹²³ αποτελούν τουλάχιστον ενδείξεις για την ύπαρξη οικισμού στα κλασικά χρόνια. Οι πόλεμοι που πραγματοποιήθηκαν το 2^ο αι. π.Χ. μεταξύ Αιτωλών και Μακεδόνων προκάλεσαν την παρακμή της Λαμίας και της Ηράκλειας, οι οποίες λεηλατήθηκαν από τους Ρωμαίους που ήταν σύμμαχοι των Μακεδόνων, ενώ η Υπάτη έγινε η κύρια πόλη των Αιτωλών στην περιοχή του Σπερχειού⁹²⁴. Συγκεκριμένα, το 191 π.Χ. αποτελούσε σημείο στήριξης των Αιτωλών και μετά την πτώση της Ηράκλειας έγινε στην υπόλοιπη διάρκεια του πολέμου τόπος συγκέντρωσής τους. Παραμένει στην κυριαρχία των Αιτωλών και μετά την ειρήνη του 189 π.Χ. και το 174 π.Χ. στον εμφύλιο αιτωλικό πόλεμο γίνεται θέατρο σκληρών αγώνων. Με τη συνεχή ανοδική της πορεία, έφτασε στα αυτοκρατορικά ρωμαϊκά χρόνια να ονομάζεται η πρώτη πόλη της Θεσσαλίας⁹²⁵ και φαίνεται πως έγινε κέντρο ελληνορωμαίων γαιοκτημόνων⁹²⁶.

Η Υπάτη επιτρεπόταν να ονομάζεται με το όνομα του Αυγούστου⁹²⁷ και είχε εξέχοντα άνδρες ως πολίτες⁹²⁸. Η θέση της Υπάτης μας ήταν γνωστή ήδη από την εποχή του Leake και είναι βεβαιωμένη από επιγραφές⁹²⁹. Η ακρόπολή της, η οποία βρίσκεται πάνω από το σημερινό χωριό Υπάτη, ήταν κτισμένη σε ένα λόφο που ενώνεται με την Οίτη και είναι φυσικά οχυρός, με εξαίρεση την ανατολική πλευρά, όπου διανοίγεται η κοιλάδα του Σπερχειού. Επειδή αυτός ο φυσικά οχυρός χώρος δεν έχασε τη σημασία του μέχρι την τουρκική κατάκτηση, η διαδοχική κατοίκηση κατέστρεψε σε μεγάλο βαθμό τα υποκείμενα αρχαιολογικά στρώματα. Επιπρόσθετη καταστροφή στα κατάλοιπα προκάλεσε η πυρπόληση του παραδοσιακού οικισμού της Υπάτης κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η μεταπολεμική οικοδόμηση⁹³⁰.

Ο εντοπισμός και η ανασκαφή τμημάτων της πόλης είχαν αποσπασματικό χαρακτήρα και πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο σωστικών ανασκαφών πριν από οικοδομικές εργασίες (εικ. 22). Από τα σημερινά δεδομένα προκύπτει ότι η πιο λαμπρή φάση της πόλης που εκτεινόταν στα όρια του σημερινού οικισμού είναι η ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή. Τα τείχη της κάτω πόλης πρέπει να ανάγονται στην ελληνοιστική εποχή με μεταγενέστερες επισκευές και σώζονται κυρίως στο φρούδι του

⁹²¹ Αριστ. Περί Θαυμ. Ακουσμ. 145.

⁹²² Λιάμπη, 1993, 42-43.

⁹²³ ΑΔ 42 (1987) Χρον., 223.

⁹²⁴ Πολυβ. 20.9.6, 20.10.13, 20.11.5-8, 21.4 (2), Λίβ. 36.26.1, 37.6.7, ΑΔ Ι, 1915, 52-53.

⁹²⁵ Ηλιόδ. Αιθ. 2.34, Απουλ. Μετ. Ι 5.

⁹²⁶ RE IX.1, Hypata, 236-240 (Stählin).

⁹²⁷ IG IX 2, αρ. 13.1. 41, 4 (Σεβάστηος Υπαταίος), Syll³ 778.

⁹²⁸ Για π.χ. στο IG IX 2, 92, αναφέρεται Υπαταίος ως ταμίας στον Εχίνο.

⁹²⁹ Leake, 1967, τ. II, 14-19, IG IX 2. αρ. 5-58.

⁹³⁰ Πάντος, 1993, 74.

οικισμού προς το βορρά⁹³¹. Εντός των τειχών εντοπίστηκαν λείψανα που χρονολογούνται από την ύστερη ελληνιστική εποχή⁹³².

Επιφανειακές ενδείξεις υπάρχουν για την ύπαρξη νεκροταφείων στα ΒΔ της Υπάτης. Από κατεστραμμένο τάφο του 4^{ου} αι. π.Χ. στην οδό Υπάτης-Αμαλώτας προέρχονται ευρήματα που παραδόθηκαν το 1981⁹³³. Επίσης, κατά τη διάνοιξη του επαρχιακού δρόμου Υπάτης-Αμαλώτας αποκαλύφθηκαν δύο τάφοι που χρονολογούνται στον 4^ο και στο άμισό του 3^{ου} αι. π.Χ.⁹³⁴. Περίπου 3 χλμ. Βορειοδυτικά του κάστρου της Υπάτης στη θέση Σαραντάρι-Κοπάνου έγινε η ανασκαφή δύο τάφων των ρωμαϊκών χρόνων⁹³⁵. Ο σημαντικότερος τάφος στη θέση Σαραντάρι, προς τα βόρεια του χωριού, ήταν ένας καμαροσκεπής ελληνιστικός τάφος «μακεδονικού τύπου»⁹³⁶, ο οποίος χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} με αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ., χρησιμοποιήθηκε έως τον 3^ο αι. μ.Χ. και μοιάζει πολύ με τον τάφο του Περιβολιού, αν και μικρότερος⁹³⁷. Οι τάφοι αυτοί ωστόσο, δεν είναι ανάλογοι με τους μνημειακούς τάφους της Μακεδονίας όσον αφορά τον αρχιτεκτονικό και ζωγραφικό διάκοσμο και αποτελούν φτωχικές επαρχιακές απομιμήσεις⁹³⁸. Νότια του «μακεδονικού» τύπου τάφου αποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος των ελληνιστικών χρόνων, ο οποίος χρονολογείται στον 2^ο αι. π.Χ.⁹³⁹.

Μεταξύ των άλλων πόλεων των Αινιάνων σημαντική φαίνεται ότι ήταν η πόλη **Ερυθραί**. Δεν σώζεται το τοπωνύμιο, αλλά το εθνικό Ερυθραίος σε επιγραφή⁹⁴⁰ με τιμητικά ψηφίσματα του κοινού των Αινιάνων στην οποία αναφέρεται ως εγγυητής προξενίας κάποιος Πολίτας Λαμίου Ερυθρήιος και από επιγραφή που αναφέρει εδαφικές έριδες μεταξύ της πόλης των Ερυθραίων και της Υπάτης⁹⁴¹. Υπήρχε συνεπώς κάποια πόλη Ερυθραί που ήταν μέλος του κοινού των Αινιάνων. Τοποθετείται ανατολικά ή νοτιοανατολικά της Υπάτης⁹⁴², και από την τελευταία επιγραφή μαθαίνουμε ότι η μεταξύ τους έριδα αφορούσε το όριο στο βουνό που εκτεινόταν από Χάα προς Δέρα⁹⁴³. Σε άλλη επιγραφή⁹⁴⁴ αναφέρεται ότι ο δήμος των Ερυθραίων (στη Μ. Ασία) επαίνεσε τον «Τιμοκράτη τον γιο του Τιμέου Ερυθραίων των επί Θερμοπύλαις ...». Η φράση των «επί Θερμοπύλαις», δεν πρέπει να εκληφθεί με τη στενή έννοια, διότι σε αυτή την περίπτωση μεταξύ της Υπάτης και των Ερυθρών παρεμβαλλόταν η Ηράκλεια, και έτσι οι δύο πόλεις μεταξύ των οποίων υπήρχε η έριδα δεν θα συνόρευαν. Πρόκειται πιθανόν για μια φράση με την οποία γίνεται διάκριση μεταξύ της Μικρασιατικής πόλης από αυτήν στην κοιλάδα του Σπερχειού. Διατυπώθηκε παλαιότερα η υπόθεση ότι η πόλη ήταν αποικία των Ερυθραίων στη Μικρά Ασία, από τους οποίους πήρε και το όνομά της⁹⁴⁵, αλλά το

⁹³¹ ΑΔ 40 (1985) Χρον., 159, πίν. 52β'-γ', ΑΔ 41 (1986), Χρον., 70, 72. ΑΔ 45 (1990), Χρον., 174.

⁹³² ΑΔ 38 (1983), 178, εικ. 13-14, ΑΔ 40, (1985), Χρον. 162-163., εικ. 5, πίν. 54α-γ, 55α, ΑΔ 38 (1983), Χρον., 174, ΑΔ 40 (1985) Χρον., 163-165, εικ. 6-7, πίν. 55β-γ, ΑΔ 41 (1986), Χρον., 70, ΑΔ 44 (1989), Χρον., 166.

⁹³³ ΑΔ 36 (1981), Χρον., σ. 229.

⁹³⁴ ΑΔ 48 (1993), Χρον., 213-214.

⁹³⁵ ΑΔ 34 (1979), Χρον. Σ. 187-8, πίν. 69γ'.

⁹³⁶ ΑΔ 33 (1978), Χρον., σ. 137, Δακορώνια, 1986, 148 κ.ε., σχ.1.

⁹³⁷ Πάντος, 1993, 76.

⁹³⁸ Δακορώνια, 1986, 150.

⁹³⁹ ΑΔ 47 (1992), Χρον., 197.

⁹⁴⁰ ΑΕ II 1840, 442, IG IX 2, αρ. 6, στ. b3 και αρ. 7, στ. a2.

⁹⁴¹ IG IX 2, αρ. 7, στ. a2.

⁹⁴² IG IX 2, αρ. 7, στ. a2.

⁹⁴³ ΑΜ 4 (1879), 216. Το αντικείμενο της φιλονικίας είναι το βουνό από Χάα μέχρι Δέρα, τοπωνύμια που δεν γνωρίζουμε, και τα οποία θα μπορούσαν να ανήκουν σε βουνά ή και μικρές κόμμες.

⁹⁴⁴ Rangabè, 1855, αρ. 738.

⁹⁴⁵ Βορτσέλας, 1907, 89.

συμπέρασμα αυτό δεν προκύπτει από άλλη πηγή. Μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπιστεί η θέση της πόλης Ερυθραί. Σύμφωνα με τον Stählin, οι θέσεις που αναφέρει η επιγραφή θα πρέπει να αναζητηθούν στη βόρεια πλαγιά του Γρεβενού και υποθέτει ότι η πόλη μπορεί να βρισκόταν σε ένα ύψωμα στην αριστερή όχθη του Γοργοποτάμου, κοντά στο χωριό Φραντζή⁹⁴⁶. Ωστόσο, όπως παραδέχεται και ο ίδιος, αρχαία λείψανα δεν έχουν ακόμη βρεθεί εκεί. Ο εντοπισμός των Ερυθρών θα αποτελούσε ένα σημαντικό στοιχείο, όπως προαναφέρθηκε και στο γενικό κεφάλαιο για τους Αινιάνες, για τον καθορισμό των ανατολικών ορίων της επικράτειας της χώρας τους.

Στο τιμητικό ψήφισμα του κοινού των Αινιάνων⁹⁴⁷ που αναφέρθηκε παραπάνω, σημειώνεται ως εγγυητής προξενίας κάποιος Λευκίδας Ξένωνος Λαπιθήιος, από τον οποίο συμπεραίνεται η ύπαρξη κάποιας αινιακής πόλης **Λαπ(ε)ίθιον**⁹⁴⁸. Από το δικαίωμα που είχαν οι πολίτες της να αναγράφονται ως εγγυητές προξενίας του κοινού των Αινιάνων συμπεραίνεται ότι η πόλη Λαπίθη ήταν σίγουρα αινιακή πόλη και μπορεί να διατυπωθεί η άποψη ότι ήταν αρκετά σημαντική.

Το όνομα αυτό παραπέμπει σε παλαιότερες περιόδους. Πιο συγκεκριμένα, γύρω στα 1900 π.Χ. φαίνεται ότι αιολόφωνα φύλα υποτάζανε τους Πρωτο-Αχαιούς⁹⁴⁹. Ένα από αυτά τα φύλα που από τη Θεσσαλία μετακινήθηκε στη νότια Ελλάδα είναι οι Λαπίθες⁹⁵⁰ και η παρουσία τους στην κοιλάδα του Σπερχειού πιθανόν να φαίνεται από την ύπαρξη της πόλης Λαπίθη. Ωστόσο, πιο πρόσφατα διατυπώθηκε η άποψη ότι η ανάγνωση Λαπιθήιος βάσει της οποίας έγινε και η αποκατάσταση [εν Λα]πειθείωι από τον Plassart⁹⁵¹ είναι εσφαλμένη και το εθνικό θα πρέπει να διαβαστεί Απιθήιος, αφού σύμφωνα με τους μελετητές της επιγραφής το Λ δεν υπήρξε ποτέ στον λίθο⁹⁵².

Σε μία μόνο επιγραφή⁹⁵³ αναφέρεται με κάποια αμφιβολία το εθνικό **Αριστεάτοις**. Η ανάγνωση του ονόματος αυτού δεν είναι βέβαιη, όπως αναφέρουν οι εκδότες⁹⁵⁴, ώστε να συναχθεί με βεβαιότητα το συμπέρασμα για την ύπαρξη κάποιας πόλης, με το ενδεχόμενο όνομα Αριστεά. Έχουν επίσης διατυπωθεί διαφωνίες όσον αφορά τη μορφή του ονόματος της πόλης. Στην περίπτωση που ισχύει το Αριστεάτοις, κατά το Βορτσέλα, δεν μπορεί να προκύψει το όνομα Αριστεά γιατί το εθνικό θα έπρεπε να είναι Αριστεάταις, όπως από το Τεγέα είναι Τεγεάταις⁹⁵⁵. Είναι γενικώς αποδεκτό από τους μελετητές ότι το εθνικό είναι προβληματικό.

Η εύρεση πώματος πίθου με την επιγραφή ΑΡΙΣΤΕΑΣ σε μικρό οικισμό που απλώνεται στις νότιες και ανατολικές πλαγιές της κορυφής με το όνομα Κοτρώνι κοντά στο χωριό Περιβόλι, στην αριστερή όχθη του Ινάχου⁹⁵⁶, αν και παλαιότερα είχε εκληφθεί σαν στοιχείο για την ταύτιση του οικισμού με το συγκεκριμένο πόλισμα των Αινιάνων⁹⁵⁷, σίγουρα δεν επαρκεί. Βέβαιο ωστόσο είναι, ότι στο Κοτρώνι σώζεται μια μικρή οχυρωμένη ακρόπολη, ενώ τάφοι αποκαλύφθηκαν στα όρια του σύγχρονου χωριού⁹⁵⁸. Στη νότια πλαγιά του Κοτρωνιού αποκαλύφθηκε ελληνιστικός

⁹⁴⁶ Stählin, 1924, 372.

⁹⁴⁷ ΑΕ II 1840, 442, IG IX 2, αρ.6, στ.α6-7.

⁹⁴⁸ Στεφ. Βυζ. στη λ.

⁹⁴⁹ Σακελλαρίου, IEE A, 369 κ.ε.

⁹⁵⁰ Σακελλαρίου, IEE A, 372 κ.ε.

⁹⁵¹ BCH 45 (1921), III 126 και σελ. 57, σημ. 3.

⁹⁵² Κοντογιάννης, 1994, 243, σημ. 8.

⁹⁵³ BCH 15 (1891), 327-329, IG IX 2, 6.

⁹⁵⁴ G. Daux, REC 54 (1941), 224, Bull. epigr. 1942, 106, αρ. 91.

⁹⁵⁵ Βορτσέλας, 1907, 90.

⁹⁵⁶ ΑΔ 42 (1987), Χρον. 240.

⁹⁵⁷ Πάντος, 1993, σ. 79.

⁹⁵⁸ Βορτσέλας, 1907, 485, Πάντος, 1993, σ. 79.

καμαροσκεπής τάφος με κλίνες και γύρω από αυτόν τοίχοι άλλων ελληνιστικών κτηρίων, καθώς και κιβωτιόσχημοι τάφοι⁹⁵⁹. Φαίνεται ότι ο οικισμός απλωνόταν στις νότιες και ανατολικές πλαγιές του Κοτρωνιού και στο πλάτωμα Πολιάνα ως τις όχθες του Ινάχου. Οι περισσότεροι τάφοι έχουν ως τώρα ενευρεθεί στη νότια πλαγιά του λόφου⁹⁶⁰. Λόγω της θέσης του είναι λογικό να συμπεράνει κανείς ότι το κάστρο στο Κοτρώνι θα πρέπει να ανήκε στο αμυντικό σύστημα της διόδου του Ινάχου, όπως και το ελληνιστικό κάστρο και οι τάφοι στα κοντινά Μαρμαρα⁹⁶¹, καθώς και το φρούριο στο Γαρδίκι Ομιλαίων και τα άλλα φρούρια που περιγράφουν οι Βορτσέλας, Stählin, και Béquignon⁹⁶². Πιο συγκεκριμένα ο Béquignon θεωρεί ότι το κάστρο στο Κοτρώνι ανήκε σε κάποιο οχυρωματικό σύστημα των δυτικών «εσχατιών» της Αινίδας, στη σειρά των φρουρίων Μακρακώμης, Καστρορραχης (Ν. του χωριού Βίτωλη), Ελληνικών (Ν. των χωριών Παλαιοβράχα και Φτέρη) και στο κάστρο της ίδιας της Υπάτης.

Στην κοιλάδα του Σπερχειού και πιθανότατα στα όρια της επικράτειας των Αινιάνων υπήρχαν ακόμη οι πόλεις Σπερχειαί, Σωσθενίς, Λάτυια και η Μακρά κόμη.

Η πόλη **Σπερχειαί** καταγράφεται σε κατάλογο θεαροδόκων από τους Δελφούς⁹⁶³, όπου συγκεκριμένα αναφέρεται «εν Σπερχειαίς Μένων Ξενάρχου», από το Λίβιο⁹⁶⁴, σύμφωνα με τον οποίο καταστράφηκε από τους Αιτωλούς το έτος 198 π.Χ. και από τον Πτολεμαίο⁹⁶⁵, ο οποίος ωστόσο λανθασμένα⁹⁶⁶ τις τοποθετεί στα ανατολικά της Υπάτης, κοντά στον Εχίνο. Η πόλη δεν έχει ταυτιστεί με ασφάλεια και έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις για την πιθανή της θέση. Παλαιότεροι μελετητές θεωρούσαν πιθανόν ότι έπρεπε να αναγνωριστεί στα ερείπια που είναι γνωστά με την ονομασία Ελληνικά πάνω από τα χωριά Παλαιοβράχα και Φτέρη. Ωστόσο, τα λείψανα αυτά μάλλον ανήκαν σε φρούριο ή παρατηρητήριο. Πιθανότερο φαίνεται λόγω της μορφής των λειψάνων και της θέσης τους κοντά στον Σπερχειό η πόλη Σπέρχειαι να βρισκόταν στον επιμήκη και στρογγυλό λόφο Καστρί ή Καστροράχη⁹⁶⁷ στα βόρεια του χωριού Φτέρη (εικ. 23). Το τείχος το οποίο είναι ενισχυμένο με ορθογώνιους ισχυρούς πύργους περιέκλειε δύο υψώματα, από τα οποία στο νότιο ήταν η ακρόπολη, ενώ το άλλο κατηφορίζει απότομα στον Σπερχειό. Εντός των τειχών υπάρχουν ίχνη κτηρίων και άλλων κατασκευών. Επειδή η θέση οικοδομήθηκε και στους νεώτερους χρόνους, τα λείψανα είναι ιδιαίτερα κατεστραμμένα.

Στην κοιλάδα του Σπερχειού και στην περιοχή της Οίτης, σύμφωνα με τις ενδείξεις του Πτολεμαίου⁹⁶⁸ και το μεγάλο κατάλογο των θεαροδόκων των Δελφών⁹⁶⁹, τοποθετείται σε γενικές γραμμές η πόλη **Σωσθενίς**. Με εξαίρεση τον Πτολεμαίο, οι φιλολογικές πηγές αγνοούν την πόλη, ενώ η ελλειπτικότητα και η αινιγματικότητα των περιορισμένων επιγραφών οδήγησε πολλούς μελετητές σε όχι ασφαλείς υποθέσεις για την απόδοση της πόλης σε κάποιο έθνος. Σύμφωνα με κάποιες από αυτές τις παλαιότερες απόψεις η πόλη βρισκόταν στην Οιταία και

⁹⁵⁹ ΑΔ 42 (1987), Χρον., 222-3, ΑΔ 43 (1988) Χρον., 224.

⁹⁶⁰ Πάντος, 1993, σ. 79.

⁹⁶¹ ΑΔ 29 (1973-74) Χρον. 514, εικ. 1, Δακορόνια, 1987, χάρτης.

⁹⁶² Béquignon, 1937, 312-322.

⁹⁶³ BCH VII, 1882, 191. Η επιγραφή χρονολογείται στο α΄ ήμισυ του 2^{ου} αι. π.Χ. (197-172 π.Χ.).

⁹⁶⁴ Λίβ. 32.13.10.

⁹⁶⁵ Πτολ. 3.12.10.

⁹⁶⁶ Bursian, 1862, 89, Βορτσέλας, 1907, 90.

⁹⁶⁷ Stählin, 1924, 374, Béquignon, 1937, 305-306, Kirsten, 1950, 244.

⁹⁶⁸ Πτολ. III 12, 42 M.

⁹⁶⁹ BCH 45 (1921), 20, στήλη III, στ. 128 και 127.

μάλιστα κοντά στην Ηράκλεια⁹⁷⁰. Λίγο αργότερα αναθεωρημένες απόψεις υπαναχωρούν από την αρχικά αναμφίβολη ένταξη της πόλης στην Οιταία και την τοποθετούν στην κοιλάδα του Σπερχειού κοντά στην Υπάτη⁹⁷¹. Στη συνέχεια, χωρίς πρόσθετη επιχειρηματολογία, παρά μόνο πιθανόν την ομοιότητα των τοπωνυμίων έγινε η υπόθεση ταύτισης της πόλης με τα λείψανα στην αριστερή όχθη του ποταμού Ινάχου, όπου σήμερα βρίσκεται το χωριό Άγιος Σώστης και διατυπώθηκε η άποψη ότι μπορεί να κτίστηκε προς τιμήν του Μακεδόνα στρατηγού Σωσθένη ο οποίος αγωνίστηκε νικηφόρα κατά των Γαλατών στη Μακεδονία⁹⁷².

Η ορθότερη άποψη φαίνεται να είναι η πιο πρόσφατα διατυπωθείσα από τον Κοντογιάννη⁹⁷³. Συμφωνα με αυτή, βάσει συγκεκριμένου αποσπάσματος από τον κατάλογο των θεωροδόκων⁹⁷⁴, όπου ο Σωσθενέας θεωροδόκος αναφέρεται μετά από αυτόν της πόλης Απειθείον ή Λαπειθείον, και της Υπάτης και πριν από αυτόν των Σπερχειών, προκύπτει αρχικά το συμπέρασμα ότι η Σωσθενίς βρισκόταν στη χώρα των Αινιάνων. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τις πληροφορίες του Πτολεμαίου, για την ακρίβεια των οποίων ωστόσο, θα πρέπει κανείς να διατηρεί κάποιες επιφυλάξεις. Σύμφωνα με αυτές η Σωσθενίς και η Υπάτη έχουν το ίδιο γεωγραφικό πλάτος (38° 50'), ενώ το γεωγραφικό μήκος τους είναι αντίστοιχα (48° 15') και (47° 50'). Η επόμενη πόλη που αναφέρεται, η Όμιλαι, τοποθετείται ΝΑ της Σωσθενίδας και απέχει από την τελευταία κατά το γεωγραφικό τους μήκος (48° 40'), όσο η Σωσθενίς από την Υπάτη, ενώ κατά το γεωγραφικό τους πλάτος (38° 40'), όσο απέχουν και από την Ηράκλεια (38° 30'), που έχει ωστόσο μεγαλύτερο γεωγραφικό μήκος (50° 50').

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν, είναι ότι η Σωσθενίς τοποθετείται ανατολικά της Υπάτης και σε μικρή σχετικά απόσταση από αυτήν, η οποία υπολογίζεται στο 1/7 από αυτήν μεταξύ Υπάτης και Ηράκλειας. Συνεπώς, η γειτνίαση μεταξύ Σωσθενίδας και Ηράκλειας καταρρίπτεται, ενώ άλλωστε μεταξύ τους παρεμβάλλονται και οι Όμιλαι. Υπάρχει πάντως ανοικτή η πιθανότητα τα όρια της χώρας των Οιταίων και των Αινιάνων να διέρχονταν μεταξύ της Υπάτης και της Σωσθενίδας, αφήνοντας την τελευταία στα όρια των Οιταίων, αλλά επισημαίνεται ότι κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε αρκετά βαθιά διείσδυση των Οιταίων στην κοιλάδα του Σπερχειού για να είναι πιθανή. Πρέπει να σημειωθεί ότι κάτι τέτοιο μάλλον δεν προκύπτει από τα μέχρι τώρα δεδομένα. Τέλος, η άποψη του Κοντογιάννη ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την διαπίστωση ότι το όνομα του Σωσθενέα θεωροδόκου Φαινέα Νικέα που αναφέρεται στον αμφικτυονικό κατάλογο του 178 π.Χ.⁹⁷⁵, απαντάται και σε ένα ψήφισμα των Αινιάνων για τους ξένους δικαστές του β' τετάρτου του 2^{ου} π.Χ. αι., όπου το ίδιο άτομο αναφέρεται μεταξύ των εγγυητών της προξενίας. Οι εγγυητές προέρχονταν φυσικά από το έθνος που την παρείχε και κατά συνέπεια ο Σωσθενεύς Φαινέας Νικέα ήταν Αινιάνας. Η Σωσθενίς λοιπόν, την εποχή εκείνη τουλάχιστον, ανήκε πολιτικά στη χώρα των Αινιάνων.

⁹⁷⁰ Pomtow, JKPh 40, 1894, 663 κ.ε. Dittenberger, Hermes 32, 1897, 163, σημ. 1 και 187, σημ. 2. Dittenberger, Hermes 33, 1898, 324 κ.ε. O Stählin (2002, 354) με δεδομένο ότι το 178 π.Χ. ήταν εγκατεστημένος στη Σωσθενίδα ένας Αιτωλός, ο οποίος ήταν αντιπρόσωπος των Ηρακλειωτών στην αμφικτυονία, καταδεικνύει ότι πρόκειται για μια οιταϊκή πόλη. (βλ. ΑΔ Ι 1915, 52, αρ. 26,9 και 16). Αργότερα ωστόσο, την τοποθετεί με βάση τις ενδείξεις από τον κατάλογο των θεωροδόκων και του Πτολεμαίου στην Αινίδα και μάλιστα επιχειρεί να την εντοπίσει στη θέση Ελληνικά, κοντά στο χωριό Φτέρη στα ΝΔ της Σπερχειάδας (RE III A 1, 1927, 1198-1199).

⁹⁷¹ Beloch, Hermes 32, 1897, 667-672, Pomtow, JKPh 43, 1897, 761-765, Pomtow, Hermes 33, 1898, 329-330.

⁹⁷² Βορτσέλας, 1907, 91.

⁹⁷³ Κοντογιάννης, 1994, 239-244.

⁹⁷⁴ BCH 45 (1921), 20, στήλη III, στ. 128.

⁹⁷⁵ SIG³, 636.

Στην Υπάτη βρέθηκε επιγραφή⁹⁷⁶ στην οποία τιμάται ο Σώσανδρος του Τολμαίου ο Υπαταίος, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής της πόλης **Λάττια**. Από την επιγραφή μπορεί κανείς να συμπεράνει με κάποια πιθανότητα ότι οι δύο πόλεις ανήκαν στο έθνος των Αινιάνων. Ο Σώσανδρος του Τολμαίου του Υπαταίου, πιθανόν είναι ο ίδιος με το Σώσανδρο του οποίου το όνομα υπάρχει σε κάποια αργυρά νομίσματα των Αινιάνων⁹⁷⁷. Ωστόσο, από μελετητές έχει υποστηριχθεί ότι η Λάττια δεν μπορεί να ανήκε στην Αινίδα⁹⁷⁸. Αδιευκρίνιστο είναι ποια ήταν η σχέση της Λάττιας με την περιοχή Κύθηρα και Έρυθο στην Αινιακή χώρα, από όπου, σύμφωνα με τον Ησύχιο, πέρασε ο Ηρακλής στο ταξίδι του προς τα βόδια του Γυριόνη⁹⁷⁹. Ωστόσο, η παράδοση των στίχων αυτών, που φέρεται να γράφηκαν σύμφωνα με μια αρχαιότατη επιγραφή είναι φθαρμένη⁹⁸⁰. Επομένως δεν μπορεί κανείς να βασιστεί σε αυτές τις αναφορές. Η πόλη Λάττια είναι δηλαδή γνωστή αποκλειστικά από την παραπάνω μετακλασική επιγραφή και δεν έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί.

Η **Μακρά κόμη** αναφέρεται μαζί με την πόλη Σπερχειαί μόνο από το Λίβιο⁹⁸¹, ο οποίος αναφέρει ότι το 198 π.Χ. οι Αιτωλοί στον πόλεμο με τον Φίλιππο Ε΄ της Μακεδονίας εισέβαλαν στην κοιλάδα του Σπερχειού από την περιοχή της Υπάτης και άρχισαν να λεηλατούν τα μέρη γύρω από τους δύο οικισμούς. Σύμφωνα με τη σειρά με την οποία τις παραθέτει ο Λίβιος, η Μακρακώμη θα πρέπει να βρισκόταν βορειότερα από τις Σπερχειές. Ταυτίζεται πιθανότατα με τα λείψανα στη μακρόστενη ράχη με άξονα Β προς Ν βόρεια από τη σημερινή Μακρακώμη⁹⁸². Η κορυφή της ράχης ονομάζεται Κάστρο και περιβάλλεται από αρχαία οχύρωση. Πρόκειται για τείχος με δύο μέτωπα και γέμισμα από μικρούς λίθους, με τοιχοδομία αμελώς ισοδομική, φτάνει σε πάχος πάνω από 2,25μ και ήταν ενισχυμένο με ορθογώνιους πύργους. Την εποχή που επισκέφτηκε τη θέση ο Stählin, βρήκε στο εσωτερικό της πόλης μελαμβαφή όστρακα του 4^{ου} και 3^{ου} αι. π.Χ. και κιτρινωπά πήλινα σκεύη όμοια με αυτά που βρέθηκαν στη Φτέρη. Η στρατηγική σημασία του κάστρου ήταν μεγάλη γιατί στα βόρεια ελέγχει το πέρασμα από τη Γιαννιτσού, νότια την πρόσβαση στο Σπερχειό και έχει οπτική επικοινωνία με όλα τα σημαντικά οχυρά της μέσης κοιλάδας του Σπερχειού. Μετά από ανασκαφή στα ανατολικά πρηνή της ακρόπολης και ανάμεσα στα σημερινά χωριά Μακρακώμη και Πλατύστομο, βρέθηκαν μικροί τοίχοι, άτυπα όστρακα, σιδερένια καρφιά και ελάσματα, που ίσως να ανήκαν σε κάποια στρατιωτική εγκατάσταση της ιστορικής περιόδου, όπου διέμενε κάποια στρατιωτική δύναμη επιφορτισμένη να φυλάει το πέρασμα που τοποθετείται στο σημερινό Πλατύστομο και φέρνει από την κοιλάδα του Σπερχειού στη Θεσσαλία⁹⁸³. Στα ανατολικά πρηνή της Ακροπόλης της Μακρακώμης ανασκάφηκαν τέσσερις κατεστραμμένοι κεραμοσκεπείς τάφοι των ελληνιστικών χρόνων⁹⁸⁴, που προφανώς σχετίζονται με την αρχαία πόλη.

⁹⁷⁶ IG IX 2, 59.

⁹⁷⁷ Muret, BCH V (1881), 286-288.

⁹⁷⁸ Ο Βορτσέλας (1907, 90) επισημαίνει ότι δεν είναι βέβαιο αν η Λάττια ήταν μέλος του κοινού των Αινιάνων και την τοποθετεί γενικά στην κοιλάδα του Σπερχειού. Stählin (2002, 376) υποστηρίζει ότι δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ότι βρισκόταν στην Αινίδα, με τον οποίο συμφωνούν και οι Hansen, Nielsen, (2004, 684).

⁹⁷⁹ Ησύχιος, στη λ. Κύθηρα.

⁹⁸⁰ Αριστ. Π. Θαυμ. Ακουσμ. 133, RE Suppl. III, στ. 948 (Friedländer), RE I στ.2730, σειρά 56.

⁹⁸¹ Λιβ. 32.13.10.

⁹⁸² Βορτσέλας, 1907, 91 και 478, Stählin, 2002, 375, Bèquignon, 1937, 316-319, Hansen, Nielsen, 2004, 684.

⁹⁸³ ΑΔ 29 (1973-1974), Χρον., 517.

⁹⁸⁴ ΑΔ 32 (1977) Χρον. σ. 104.

Στους δελφικούς καταλόγους του 362/1 π.Χ.⁹⁸⁵ και του 337/6 π.Χ.⁹⁸⁶ αναφέρεται τα εθνικά ονόματα **Φυρράγιος** και **Κοροφαίος**, όπως επίσης σε άλλους καταλόγους από τους Δελφούς⁹⁸⁷ ως Αινιάνες ιερομνήμονες. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι υπήρχαν πόλεις με το όνομα Φυρρά ή Πυρρά⁹⁸⁸, που χρονολογούνται ήδη στην κλασική εποχή. Ωστόσο, δεν έχουν διατυπωθεί υποθέσεις για την πιθανή της θέση.

Το εθνικό όνομα **Κεφαλεύς** αναφέρεται μόνο μία φορά στο Δελφικό κατάλογο του 337-6 π.Χ.⁹⁸⁹, όπου αναφέρεται ένας ταμίας Κεφαλεύς. Στην ίδια επιγραφή η κοινότητα του ταμία αποδίδεται στην Αινίδα. Πρόκειται δηλαδή για μια πόλη, η θέση της οποίας δεν έχει ταυτιστεί.

Το τοπωνύμιο **Ταλάνα** αναφέρεται στου καταλόγους των δελφικών ναοποιών του έτους 362/1 π.Χ. κάτω από τον τίτλο των πόλεων που προέβησαν σε δωρεές για την κατασκευή του ναού⁹⁹⁰. Δεν μας σώζεται το εθνικό όνομα των κατοίκων της πόλης, εκτός εάν το Ταλάωνος που αναφέρεται σε μια επιγραφή είναι το εθνικό της πόλης Ταλάνα⁹⁹¹. Μέχρι στιγμής η πόλη δεν έχει ταυτιστεί με κάποια λείψανα.

⁹⁸⁵ CID II 1.1.4.

⁹⁸⁶ CID II 74.

⁹⁸⁷ Syll³ αρ.241, στ. 156, σημ. 90 και 249, στ. 56, σημ. 27, BCH 24, 1900, 471 (331/0 π.Χ.)CID II 86.16, 92.5, 94.8 96.11, 97.64.

⁹⁸⁸ Lefèvre, 1998, 21-23. Ωστόσο ο Stählin,(2002, 376) αμφισβητεί ότι οι δύο αυτές θέσεις ανήκαν στην Αινίδα, θεωρώντας ότι δεν είναι εύκολο να προέλθουν τα εθνικά ονόματα της επιγραφής από αυτά τα τοπωνύμια και ότι είναι δύσκολο να εξηγηθεί το γιατί ενώ η Υπάτη ήταν ήδη μια μεγάλη πόλη να αποστέλλονται ιερομνήμονες από δύο άγνωστες θέσεις.

⁹⁸⁹ CID II 97.64.

⁹⁹⁰ CID II 1.1.44.

⁹⁹¹ IG XI² 31.126. Στην επιγραφή αναφέρεται η αναγνώριση προνομίων από το Αιτωλικό Κοινό σε κάποιον με αυτό το εθνικό.

6Γ. Αταύτιστα λείψανα στη χώρα των Αινιάνων

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή η φιλολογική παράδοση είναι φειδωλή σε πληροφορίες για τους οικισμούς της χώρας των Αινιάνων και καθώς η αρχαιολογική έρευνα δεν έχει προχωρήσει ικανοποιητικά, είναι παρακινδυνευμένη η ταύτιση όλων των λειψάνων που έχουν εντοπιστεί. Υπάρχουν για τους παραπάνω λόγους πολλά αταύτιστα λείψανα.

Από την περιοχή Μεξιατών-Κομποτάδων, στην οποία θα πρέπει να βρίσκονταν τα σύνορα της Αινίδας, Μαλίδας και Οιταίας⁹⁹², προήλθαν σκόρπια ευρήματα, όπως και αρχαία νομίσματα⁹⁹³. Στη θέση Τρανή Λάκκα των Μεξιατών, παρατηρήθηκε αρχαίο οικοδομικό υλικό και ανασκάφηκε εν μέρει η υποθεμελίωση κτηρίων των ελληνιστικών χρόνων⁹⁹⁴, ενώ ένα άλλο πρωτοελληνιστικό κτήριο ανασκάφηκε στα σύνορα Μεξιατών-Κομποτάδων⁹⁹⁵. Σε οικόπεδο στις Μεξιάτες ανασκάφηκε ελληνιστικός θαλαμωτός τάφος ο οποίος χρησιμοποιήθηκε μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους⁹⁹⁶. Στην κτηματική περιφέρεια της κοινότητας Μεξιατών επίσης αποκαλύφθηκε τμήμα αρχαίου νεκροταφείου, το οποίο εκτείνεται χρονολογικά από τους αρχαϊκούς στους ελληνιστικούς χρόνους⁹⁹⁷.

Προς τα δυτικά της Υπάτης σποραδικές μόνο έρευνες διεξήχθησαν στην κοιλάδα του Σπερχειού.

Στη βορειοανατολική πλαγιά του λόφου του Αγίου Παντελεήμονα κοντά στο χωριό Μεγάλη Κάψη ανασκάφηκαν λείψανα τριών τουλάχιστον οικιών ή αποθηκών των ύστερων ελληνιστικών-πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων, που τα στοιχεία δείχνουν ότι καταστράφηκαν από πυρκαγιά⁹⁹⁸. Τα λείψανα υποδεικνύουν την πιθανή ύπαρξη ενός αρχαίου, της ελληνιστικής εποχής ίσως⁹⁹⁹ οικισμού στην περιοχή των πηγών του Σπερχειού, άγνωστου στη βιβλιογραφία, στα νότια του αμυντικού άξονα Παλαιόκαστρου-Ρεντίνας¹⁰⁰⁰. Η κορυφή του λόφου δέσποζε της περιοχής και ήταν πιθανόν οχυρωμένη.

Ένας λακκοειδής τάφος, ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων, ανασκάφηκε στην περιοχή Σκουριές, περίπου 3,5 χλμ. ΒΔ του χωριού Αρχάνι¹⁰⁰¹. Στα νότια του ίδιου χωριού αποκαλύφθηκε ταφικός πίθος με νεκρό χωρίς κτερίσματα, αλλά από τον εξωτερικό καθαρισμό περισυνέλεγχσαν όστρακα ρωμαϊκών χρόνων¹⁰⁰².

Επίσης, στο γήπεδο του χωριού Συκά Υπάτης εντοπίστηκαν λείψανα¹⁰⁰³. Πρόκειται για σπαράγματα τοίχων, οι οποίοι χρονολογούνται από τα ευρήματα από τους ύστερους κλασικούς χρόνους μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., ένα νεκροταφείο από οκτώ ημικατεστραμμένους τάφους που χρονολογούνται από τα τέλη του 4^{ου} μέχρι το α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. και ένας αποθέτης που έδωσε ευρήματα του 4^{ου} αι. π.Χ.

⁹⁹² Πάντος, 1993, 79.

⁹⁹³ ΑΔ 35 (1980) Χρον. σ. 231, ΑΔ 36 (1981) Χρον. σ. 229, αρ. β.

⁹⁹⁴ ΑΔ 42 (1987), Χρον. 223.

⁹⁹⁵ ΑΔ 42 (1987), Χρον. 223-224.

⁹⁹⁶ Δακωρόνια, 1986, 150, ΑΔ 47 (1992), Χρον., 193.

⁹⁹⁷ ΑΔ 35 (1980), 247, ΑΔ 48 (1993), Χρον., 211.

⁹⁹⁸ ΑΔ 47 (1992), Χρον., 194-195.

⁹⁹⁹ ΑΔ 48 (1993), Χρον., 219.

¹⁰⁰⁰ Béquignon, 1937, 322 κ.ε.

¹⁰⁰¹ ΑΔ 38 (1983), Χρον., 180.

¹⁰⁰² ΑΔ 47 (1992), Χρον., 193.

¹⁰⁰³ ΑΔ 41 (1986), Χρον., 72-74.

Από περισυλλογή από τις ΒΔ παρυφές του χωριού Άνω Φτέρη προήλθε ακέφαλος γυναικείος κορμός¹⁰⁰⁴.

Μετά από επιφανειακή έρευνα, 3 χλμ. Ν του χωριού Μάρμαρα εντοπίστηκαν λείψανα ελληνοιστικού τείχους¹⁰⁰⁵. Σύμφωνα με την αναφορά στο Αρχαιολογικό Δελτίο, θα πρέπει να είναι το τείχος της ακρόπολης μιας μικρής ελληνοιστικής πόλης για την οποία δεν έχουμε καμία γραπτή μαρτυρία. Κοντά στην ακρόπολη βρέθηκαν πολλοί τάφοι, οι οποίοι δεν ήταν δυνατό να χρονολογηθούν από τα επιφανειακά όστρακα.

Στη θέση Βουνούς υπάρχουν αταύτιστα λείψανα¹⁰⁰⁶.

Στα νότια των Λουτρών Υπάτης σε υψόμετρο 500μ περίπου πάνω στο βουνό, κάτω από την κορυφή Γρεβενό βρίσκεται η Φουρνοσπηλιά, όπου βρέθηκαν όστρακα νεολιθικά, πρωτοελλαδικά, μεσοελλαδικά, υστεροελλαδικά και ιστορικών χρόνων τα οποία έφταναν μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή¹⁰⁰⁷. Είναι λογικό να υποτεθεί ότι κάποια λατρευτική σημασία θα είχε το σπήλαιο.

Αταύτιστα είναι τα λείψανα στη θέση Ελληνικά, πάνω από τα χωριά Παλαιοβράχα και Φτέρη. Η θέση βρίσκεται μεταξύ δύο φαραγγιών, τα οποία διαχωρίζονται πάνω στην ακρόπολη σε οξεία γωνία το ένα από το άλλο και αφήνουν ελεύθερο μόνο ένα στενό διάσελο σαν σύνδεση με το βουνό. Το τείχος ακολουθεί το άκρο των φαραγγιών σε δύο βραχίονες, οι οποίοι συνδέονται σε δύο σημεία με ένα εγκάρσιο τείχος και είναι ενισχυμένο με πύργους. Σύμφωνα με τον Stählin, το είδος της οικοδόμησης των πύργων του τείχους της πόλης παραπέμπουν στην όψιμη ελληνοιστική εποχή, ενώ ο ίδιος εντόπισε στη θέση κεραμική με μια εγχώρια τεχνική. Παλαιότερα είχε διατυπωθεί η υπόθεση ότι θα μπορούσαν τα λείψανα να ταυτιστούν με την πόλη Σπέρχειαι¹⁰⁰⁸, αλλά είναι πιθανότερο ότι πρόκειται για κάποιο οχυρό ή παρατήρητηριο.

Κοντά στο μικρό χωριό Καπνοχώρι στα νοτιοδυτικά της Υπάτης αναφέρεται ότι βρέθηκαν ερείπια μικρού αρχαίου ναού¹⁰⁰⁹.

Στα νοτιοανατολικά του χωριού Παλαιόκαστρο υπάρχει ένα ύψωμα με ένα εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής δίπλα από το οποίο περνάει ο δρόμος¹⁰¹⁰. Το πάνω μέρος του υψώματος είναι πλατύ και περιβάλλεται από τείχος, το οποίο δε διατηρείται καλά. Στη θέση βρέθηκαν ταφικές επιγραφές, οι οποίες ωστόσο δε βοήθησαν στην ταύτιση της θέσης, και αιτωλικά νομίσματα. Η θέση η οποία ήταν ένα φρούριο με πιθανόντα δευτερεύοντα ρόλο, αφού δε βρισκόταν πάνω σε κάποια σημαντική διάβαση¹⁰¹¹, φαίνεται ότι άκμασε στον 3^ο και 2^ο αι.π.Χ.

Κοντά στο χωριό Μαυρίλλο υπάρχει ύψωμα που ονομάζεται επίσης Παλαιόκαστρο, αλλά ο Bèquignon βεβαιώνει ότι εκεί δεν υπάρχουν αρχαία και απορρίπτει τοπική παράδοση ότι κοντά στο χωριό έχουν βρεθεί λείψανα που θα μπορούσαν να ανήκουν σε ιερό και αναφέρει ως εποχή που αποκαλύφθηκε το υποτιθέμενο εύρημα το 1750 περίπου¹⁰¹².

¹⁰⁰⁴ ΑΔ 28 (1973), Χρον., 283.

¹⁰⁰⁵ ΑΔ 29 (1973-4), Χρον., 514.

¹⁰⁰⁶ Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, 47.

¹⁰⁰⁷ Μπακαλάκης, 1958, 66-69.

¹⁰⁰⁸ Βορτσέλας, 1907, 91, Stählin, 1924, 373-374.

¹⁰⁰⁹ Γιαννόπουλος, 1900, 634.

¹⁰¹⁰ Βορτσέλας, 1907, 481, Stählin, 2002, 375.

¹⁰¹¹ Bèquignon, 1937, 322-324.

¹⁰¹² Bèquignon, 1937, 323, σημ. 5.

7. Συμπεράσματα

Το κύριο συμπέρασμα που προκύπτει μετά την ολοκλήρωση της μελέτης είναι η σημασία της κοιλάδας του Σπερχειού η οποία έγκειται στη γεωγραφική της θέση. Συγκεκριμένα η περιοχή αποτελούσε πέρασμα από τις βόρειες περιοχές του ελλαδικού χώρου (Μακεδονία, Θεσσαλία) προς την κεντρική και νότια Ελλάδα. Το πέρασμα αυτό στην περιοχή της Οίτης ήταν εφικτό κατά κύριο λόγο από το δρόμο που περνούσε από τα στενά των Θερμοπυλών, από όπου η διάβαση πολυάριθμων τμημάτων στρατού ήταν δυνατή με ευκολία. Παράλληλα όμως, όπως προκύπτει από τις πηγές και διαπιστώθηκε από τις επιφανειακές και περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες, υπήρχε και ένα ορεινό οδικό σύστημα το οποίο ωστόσο δεν ήταν το ίδιο εύκολα διαβατό, αφού η διάβαση από το ιππικό ήταν αδύνατη λόγω της απουσίας των πετάλων, και για τα βαριά φορτωμένα πεζοπόρα τμήματα ιδιαίτερα δυσχερές, καθώς επρόκειτο για ανηφορικούς και σε περιπτώσεις δύσβατους δρόμους.

Ο κομβικός γεωγραφικός χαρακτήρας της περιοχής γίνεται κατανοητός και από την επιλογή του ιερού της Δήμητρας στην Ανθήλη ως το πρώτο κέντρο της Αμφικτυονίας, η οποία δεν έγινε βέβαια τυχαία. Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι αποτελεί έλλειψη για την αρχαιολογική έρευνα της περιοχής, αλλά και όλης της Ελλάδας, ότι αν και η περιοχή στην οποία το ιερό βρισκόταν έχει εντοπιστεί κατά προσέγγιση, έχει διερευνηθεί ελάχιστα.

Συνέπεια της προνομιακής της θέσης ήταν η περιοχή να αποτελέσει πολυάριθμες φορές αντικείμενο διεκδίκησης μεταξύ τόσο των τοπικών εθνών, αφού όπως είδαμε διαμάχες σημειώθηκαν μεταξύ των Οιταίων και των Τραχινίων, όσο και από άλλους Έλληνες. Προσπάθεια για την εξασφάλιση της δυνατότητας επέμβασης στην περιοχή αποτέλεσε και η ίδρυση το 426 π.Χ. της Ηράκλειας από τους Σπαρτιάτες, οι οποίοι είχαν ως λαβή το αίτημα των Τραχινίων και των Δωριέων για βοήθεια ενάντια στους εχθρικούς Οιταίους. Επίσης, λόγω της στρατηγικής σημασίας στην περιοχή διεξήχθησαν σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας, αλλά και σε άλλες εποχές, πολλές πολεμικές αναμετρήσεις, όπως η περίφημη μάχη των Θερμοπυλών (480 π.Χ.) κατά τους περσικούς πολέμους, μάχες κατά τη διάρκεια του γνωστού ως Λαμιακού πολέμου (323-322 π.Χ.), του πολέμου των νοτίων Ελλήνων ενάντια στους Μακεδόνες και του πολέμου μεταξύ των Αιτωλών και του Αντιγόνου στις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.

Όσον αφορά τους κατόχους της κοιλάδας του Σπερχειού επισημαίνεται ότι μετά την ολοκλήρωση των αναταραχών της εποχής που ακολούθησε την άλωση της Τροίας έως τη Ρωμαϊκή εποχή στην περιοχή κατοικούσαν τα έθνη των Αχαιών Φθιωτών, των Μαλιέων, των Οιταίων και των Αινιάνων. Για τους πρώτους γνωρίζουμε από τον Όμηρο ότι ζούσαν στην περιοχή από πριν από τα Τρωικά και αποτελούν επομένως τους παλαιότερους κατοίκους της. Λόγω των περιορισμένων σχετικά πρώιμων αναφορών για τα παραπάνω έθνη και της ασάφειας που παρατηρείται σε αυτές παρατηρήθηκε η τάση σε παλαιότερους μελετητές να ταυτίζουν τους Οιταίους με τους Αινιάνες. Ένα τέτοιο συμπέρασμα όμως έρχεται σε αντίθεση με τις επιγραφικές μαρτυρίες και η συνεχή παρουσία τους στην περιοχή αποδεικνύει ότι τα τέσσερα έθνη της περιοχής ήταν ανεξάρτητα μεταξύ τους.

Τα τέσσερα έθνη δεν ήταν σε όλη την ιστορική τους διαδρομή αυτόνομα, καθώς από τα τέλη του 7^{ου} αι. με αρχές του 6^{ου} π.Χ. η Θεσσαλία κυριαρχούσε ή τουλάχιστον ήλεγχε τις περιοχές μέχρι το ιερό της Ανθήλης και κατά συνέπεια και τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού. Όπως όμως προκύπτει από τις πηγές και την πολιτική οργάνωση των κατοίκων της η κυριαρχία αυτή ίσχυσε μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. Συνέπεια της ένταξης της κοιλάδας του Σπερχειού στην σφαίρα ελέγχου

των Θεσσαλών για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα, ήταν τόσο ορισμένοι αρχαίοι συγγραφείς, όσο και νεότεροι μελέτητες να εντάσσουν την κοιλάδα του Σπερχειού σε μελέτες με κύριο αντικείμενο τη Θεσσαλία. Η ένταξη αυτή ωστόσο είναι σωστή μόνο για την περίοδο που προαναφέρθηκε και η εφαρμογή της για όλη την αρχαιότητα είναι καταχρηστική.

Από τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. έως τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. τα έθνη της κοιλάδας του Σπερχειού είναι αυτόνομα. Αυτή την περίοδο ιδρύονται σημαντικές πόλεις, κόβονται νομίσματα και τουλάχιστον οι Αινιάνες και Οιταίοι, κάτι που δεν έχει αποδειχθεί με ασφάλεια ακόμη για τους Αχαιούς Φθιώτες και τους Μαλιείς, συστίνουν Κοινά, ευρύτερα δηλαδή πολιτικά μορφώματα.

Η πολιτική κατάσταση στην κοιλάδα του Σπερχειού, ωστόσο άλλαξε στις επιρροή της σταδιακά περιλαμβάνοντας και την κοιλάδα του Σπερχειού. Μετά την ήττα των Αιτωλών από τους Ρωμαίους, ο Φλαμίνιος διακήρυξε κατά τους αγώνες των Ισθμίων το 196 π.Χ. την ελευθερία των ελληνικών πόλεων, συμπεριλαμβάνοντας σε αυτές και τους Αχαιούς Φθιώτες. Ωστόσο, ενώ οι άλλες περιοχές αποτέλεσαν ανεξάρτητα κράτη, η Αχαΐα Φθιώτιδα συμπεριελήφθηκε στη Θεσσαλία. Διαπιστώνεται τότε μια νέα ενδυνάμωση των Θεσσαλών. Αργότερα, η κυριαρχία τους έφτασε μέχρι τις Θερμοπύλες και την Οίτη, κάτι που συμπεραίνεται κυρίως από τα κείμενα των επιγραφών, στα οποία η χρονολογία δίνεται με την αναφορά των Θεσσαλών στρατηγών. Για παράδειγμα, από επιγραφές συμπεραίνουμε ότι η Λαμία ήταν θεσσαλική ήδη το 186 π.Χ. Η Αιτωλία ωστόσο, διατήρησε τους Αινιάνες, όπως φαίνεται από το γεγονός ότι οι εκπρόσωποί τους στο Αμφικτυονικό συνέδριο του 178 π.Χ. ήταν Αιτωλοί.

Για καθένα από τα τέσσερα έθνη προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα.

Οι Αχαιοί ήταν ένας προθησσαλικός λαός, αφού συμπεριλαμβάνεται από τον Όμηρο στον κατάλογο των πλοίων που εξεστράτευσαν ενάντια στην Τροία. Κατοικούσε στην κοιλάδα του Σπερχειού και στη βορειότερα κείμενη Όθρυ και συνόρευε στα βόρεια με τους Θεσσαλούς, στα δυτικά με τους Δόλοπες, στα νοτιοδυτικά με τους Αινιάνες και στα νότια με τους Μαλιείς.

Αν βασιστούμε στο μύθο, οι Αχαιοί θα πρέπει να κατοικούσαν αρκετά νότια στην κοιλάδα του Σπερχειού, αφού οι μετανάστες Αινιάνες, για τους οποίους θα μιλήσουμε παρακάτω, φιλονίκησαν για την κοιλάδα του Ινάχου με τους Ιναχείς και τους Αχαιούς. Την εποχή του Ηροδότου πάντως στο νότο η χώρα των Αχαιών είχε περιοριστεί στην αριστερή όχθη του Σπερχειού. Πιθανόν, το 413/412 π.Χ., οι Αχαιοί έχασαν και το τμήμα της κοιλάδας βόρεια του Σπερχειού, το οποίο κατέλαβαν οι Μαλιείς. Αργότερα, το νότιο όριό τους μετακινήθηκε ακόμη βορειότερα, βόρεια του Εχίνου, όταν το 342 π.Χ., ο Φίλιππος ο Β΄ παραχώρησε στους Μαλιείς την αχαϊκή μέχρι τότε πόλη.

Η ύπαρξη ενός κοινού των αχαϊκών πόλεων μπορεί να συναχθεί από το περιεχόμενο επιγραφής, όπου αναφέρονται τα ονόματα αρχόντων που πιθανόν ήταν οι επώνυμοι άρχοντες των Αχαιών, αλλά και από τα αρχικά του εθνικού τους (ΑΧ) που υπάρχουν στα νομίσματα πέντε αχαϊκών πόλεων, της Έκκαρας, της Άλου, της Λάρισας, του Πεύματος και των Φθιωτίδων Θηβών. Τα παραπάνω στοιχεία όμως δεν αρκούν για την διαπίστωση της ύπαρξης ενός αχαϊκού κοινού και γι' αυτό πολλοί μελετητές αμφιβάλουν.

Τον 3^ο αι. π.Χ. η χώρα των Αχαιών είναι πλέον ενταγμένη στην Αιτωλική Συμπολιτεία. Σύμφωνα με τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμίνιο στους αγώνες των Ισθμίων το 196 π.Χ., ο κατάλογος των ελεύθερων Ελλήνων συμπεριελάμβανε και τους Αχαιούς Φθιώτες, αλλά στην περίοδο που ακολούθησε, το μεγαλύτερο μέρος της χώρας του συμπεριελήφθηκε στη Θεσσαλία.

Οι πόλεις τους ήταν: στη λεκάνη της Ξυνιάδας η **Έκκαρα**, η **Κύπαιρα**, οι **Ξυνίαι**, οι **Θαυμακοί** και η **Πρόερνα**, στη λεκάνη της Μελίτειας η **Μελίτεια**, το **Πεύμα**, η **Πήρεια**, η **Φυλιαδών** και οι **Καράνδαι**, καθώς και κάποια πόλη Χάλαι ή Χάλαιον που προκύπτει από το εθνικό **Χαλαι** στη λεκάνη του Αλμυρού, η οποία στην αρχαιότητα ονομαζόταν **Κρόκιον** ή **Κροκωτόν πεδίων** βρίσκονταν η **Πύρασος**, η **Φυλάκη**, οι **Φθιωτίδαι Θήβαι**, η **Άλος**, η **Ίτων** ή **Ίτωνος** και η **Ερέτρια**.

Νοτιότερα από τις λεκάνες βρισκόταν ο **Πτελεός**, ο **Αντρών** ή **Αντρώνας**, η **Λάρισα Κρεμαστή**, το **Ναρθάκιον**, ο **Εχίνος**, η **Αλόπη** και ο **Πρας**.

Αταύτιστες παραμένουν η **Κορώνεια**, ο **Ερινεός**, το **Δίον** και ο **Ορχομενός**.

Όσον αφορά τους Μαλιείς εκτός από τους μύθους, τις πρώτες πληροφορίες για αυτούς έχουμε από τον 5^ο αι. π.Χ. από τον Ηρόδοτο και στη συνέχεια από το Θουκυδίδη. Προκύπτει λοιπόν από τον Ηρόδοτο, ότι τον 5^ο αι. η χώρα των Μαλιέων θα πρέπει να περιελάμβανε τον κάμπο νότια του Σπερχειού και την περιοχή των Θερμοπυλών. Τα νότια σύνορα της χώρας τους θα πρέπει να όριζε η Ανόπαια ατραπός, νότια της οποίας βρισκόταν η χώρα των Οιταίων. Στα ανατολικά συνόρευε με τη Λοκρίδα και συγκεκριμένα με τη λοκρική πόλη Αλπηνοί.

Στο βορρά οι Μαλιείς συνόρευαν πάντα με τους Αχαιούς Φθιώτες. Την εποχή του Ηροδότου έφταναν έως τον Σπερχειό και η τελευταία προς βορρά μαλιακή πόλη ήταν η Αντίκυρα. Προοδευτικά όμως εξαπλώθηκαν προς το βορρά και σε βάρος των Αχαιών, ενώ οι Οιταίοι με τη σειρά τους πίεζαν τους Μαλιείς αναγκάζοντάς τους να μετακινηθούν βορειότερα. Το 342 π.Χ., όπως προαναφέραμε, έφθασαν έως τον Εχίνο, όταν ο Φίλιππος Β΄, παρέδωσε στους Μαλιείς την αχαϊκή αυτή πόλη, προκειμένου να τους δωροδοκήσει και να εξασφαλίσει την εύκολη διάβασή του μέσω της χώρας τους.

Στα δυτικά συνόρευαν με τους Αινιάνες. Ωστόσο, τα πολιτικά όρια της χώρας των Μαλιέων στα δυτικά, λόγω της απουσίας κάποιου φυσικού ορίου, είναι μάλλον αδύνατο να αποκατασταθούν. Επί Αδριανού πάντως προσδιορίστηκε η οροθετική γραμμή μεταξύ Λαμίας και Υπάτης, που αποτελούσε στην ουσία το σύνορο μεταξύ Αινιάνων και Μαλιέων.

Σημαντικό γεγονός στην ιστορία τους υπήρξε η ίδρυση της Σπαρτιατικής αποικίας της Ηράκλειας. Αυτό έγινε όταν οι Τραχίνιοι και οι Δωριείς για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των Οιταίων ζήτησαν τη βοήθεια των Σπαρτιατών. Σε απάντηση προς το αίτημά τους οι τελευταίοι ίδρυσαν το 426 π.Χ. την Ηράκλεια. Αυτό όμως είχε το αποτέλεσμα οι Τραχίνιοι να χάσουν την κυριαρχία στην περιοχή και να στραφούν βορειότερα.

Προκύπτει ότι την περίοδο πριν από τη Μακεδονική άνοδο οι Μαλιείς ήταν αυτόνομοι. Στη συνέχεια διατήρησαν μια κάποια ανεξαρτησία απέναντι στο Φίλιππο Β΄, αλλά τελικά εντάχθηκαν στη συμμαχία της Κορίνθου. Την εποχή του Λαμιακού πολέμου προσχώρησαν στην αντιμακεδονική συμμαχία, με εξαίρεση τη Λαμία, την οποία κατείχε μακεδονική φρουρά και στην περιοχή της εκτυλίχθηκαν πολλές συγκρούσεις. Το 235 π.Χ. εντάχθηκαν στην Αιτωλική Συμπολιτεία, όπου έμειναν χωρίς διακοπή ως το 199 π.Χ.. Λίγα χρόνια μετά τη διακήρυξη της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων από τον Φλαμινίνο το 196 π.Χ., όπως προκύπτει από τις επιγραφές, η χώρα των Μαλιέων ελεγχόταν από τους Θεσσαλούς, οι οποίοι όπως ήδη αναφέραμε συμπεριέλαβαν στην επικράτειά τους την κοιλάδα του Σπερχειού μέχρι την Οίτη και τις Θερμοπύλες. Ποτέ δεν θα ξαναγίνουν αυτόνομοι.

Οι Μαλιείς προχώρησαν στην έκδοση αργυρών και χάλκινων νομισμάτων, τα οποία σπανιότερα από το ΛΑΜΙΕΩΝ έφεραν την επιγραφή ΜΑΛΙΕΩΝ.

Η ύπαρξη κοινού ή κάποιας άλλης ευρύτερης πολιτικής ή οικονομικής δομής μεταξύ των πόλεων των Μαλιέων αποτελεί ένα θέμα που χρήζει έρευνας, καθώς δεν

υπάρχουν άλλες μαρτυρίες, εκτός των νομισμάτων, που να υποδεικνύουν την ύπαρξη τέτοιας πολιτειακής μορφής. Ωστόσο, ο νομισματικός τύπος με τα αρχικά του εθνικού, δεν είναι απίθανο να αποτελεί απλά μια λεκτική εναλλαγή του εθνικού και της πόλης, φαινόμενο που απαντάται και στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Οι πρωιμότερες πόλεις των Μαλιέων δεν έχουν στην πλειοψηφία τους εντοπιστεί. Αυτές είναι η **Τραχίς**, η **Ανθήλη**, η **Αντίκυρα**, η **Αιγώνεια**, η **Αλκυόνη**, η **Χην** ή **Χήναι**, η **Κολάκεια** και η **Οιγαλία**.

Με την επέκτασή τους βόρεια του Σπερχειού οι Μαλιείς ίδρυσαν ή περιέλαβαν στην επικράτειά τους τη **Λαμία**, τα **Φαλάρων** και τον Εχίνο ή Εχινούντα.

Όσον αφορά τους Οιταίους την πρώτη αναφορά έχουμε τον 5^ο αι. π.Χ. από τον Ηρόδοτο ο οποίος απλά σημειώνει τα όρη των Οιταίων χωρίς να δίνει άλλες πληροφορίες για το έθνος. Εξαιτίας όμως των περιορισμένων πληροφοριών από τις αρχαίες πηγές διατυπώθηκαν παλαιότερα αμφιβολίες ακόμη και για την ύπαρξη ενός ξεχωριστού λαού με το όνομα Οιταίοι. Διατυπώθηκε μάλιστα η άποψη ότι αρχικά οι Οιταίοι δεν ήταν ξεχωριστός λαός, αλλά μόνο κάτοικοι της Οίτης και ταυτίζονταν με τους Αινιάνες. Η μετέπειτα ιστορία των δύο εθνών ωστόσο, αποκλείει το ενδεχόμενο αυτό.

Όπως προκύπτει από τις πηγές οι Οιταίοι αρχικά κατοικούσαν στον κυρίως ορεινό όγκο της Οίτης, μεταξύ της Μαλίδος και της Δωρίδος, με τις οποίες όπως προαναφέρθηκε είχαν εχθρικές σχέσεις. Βαθμιαία επεκτάθηκαν προς τα ανατολικά και βόρεια εκτοπίζοντας τους Μαλιείς από την περιοχή νότια του Σπερχειού και εντάσσοντας τις περιοχές των τελευταίων. Την εποχή της μεγαλύτερης επέκτασής τους είχαν σύνορο στο βορρά το Σπερχειό, στην ανατολή τη θάλασσα και τη Λοκρίδα και στο νότο με τη Δωρίδα και τη Φωκίδα, στις οποίες επεκτείνονταν κατά καιρούς. Στα δυτικά συνόρευαν με τους Αινιάνες.

Στην περιορισμένη ορεινή περιοχή που κατοικούσαν αρχικά είναι πιθανό ότι δεν είχαν πόλεις, καθώς ο Στράβωνας αναφέρει ότι ήταν διαιρεμένοι σε «δήμους», οι οποίοι αντιστοιχούν σε πληθυσμιακές ομάδες, αλλά όχι απαραίτητα σε πόλεις. Με την κατάληψη της Ηράκλειας, την οποία τους παραχώρησε το 371 π.Χ. ο Ιάσωνας, άρχοντας των Φερών και επίδοξος ταγός των Θεσσαλών, οι Οιταίοι απέκτησαν για πρώτη φορά στην ιστορία τους ένα αστικό κέντρο και έθεσαν τις βάσεις για περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη. Η Ηράκλεια θα ήταν πλέον το σημαντικότερο κέντρο της χώρας των Οιταίων και στο νομισματοκοπείο της κόβονταν εφεξής τα νομίσματα του έθνους.

Το 281 π.Χ. οι Οιταίοι αναγκάζονται με τη βία να ενταχθούν στην Αιτωλική Συμπολιτεία στην οποία παρέμειναν ως το 168 π.Χ.

Την εποχή της μεγάλης επέκτασής τους, σύμφωνα με τον Στράβωνα, η χώρα των Οιταίων ήταν διαιρεμένη σε 14 δήμους. Από αυτές αναφέρει μόνο την **Ηράκλεια**, τη **Δρυοπίδα**, τον **Ακύφαντα**, την **Παρασωπιάδα**, τους **Οινειάδες** και την **Αντίκυρα**. Κάποιοι από αυτούς τους δήμους, αναφέρονται ως πόλεις πλέον σε μια λίγο μεταγενέστερη του Στράβωνα επιγραφή, ενώ σε αυτή σημειώνονται επιπλέον και οι: **Κολάκεια**, **Ολέα**, **Θμίλαι**, **Αμφαναί** και **Χαράδρα**.

Η συντριπτική πλειοψηφία των οικιστικών μονάδων αυτών δεν έχει εντοπιστεί.

Με ασφάλεια ταυτίζεται μόνο η πόλη της **Ηράκλειας Τραχινίας**

Με κάποια πιθανότητα ταυτίζονται ο **Ακύφας**, οι **Θμίλαι** και η **Χάραδρα**.

Αταύτιστες παραμένουν η Δρυοπίς, η Αντίκυρα, οι Παρασώπιοι ή Παρασωπιάς, οι Οινειάδες, η **Κολάκεια**, οι **Αμφαναί** και μια πόλη που από το σωζόμενο εθνικό **Ολεαίος**, ενδεχομένως ονομαζόταν Ολέα.

Μνεία στους Αινιάνες από τους αρχαίους συγγραφείς γίνεται κυρίως στο πλαίσιο αναφοράς σε ιστορικά γεγονότα ή σε άλλα έθνη, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στη διάθεσή μας ιστορικά στοιχεία που θα μπορούσαν να μας δώσουν μια πληρέστερη εικόνα για αυτούς.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί όταν έγινε λόγος για τους Οιταίους, εξαιτίας των ασαφειών που υπάρχουν σε ορισμένες αρχαίες πηγές, κάποιοι μελετητές οδηγήθηκαν στην ταύτιση των Αινιάνων με τους Οιταίους. Αλλά αυτό καταρρίπτεται από την εξαρχής ανεξάρτητη ιστορική διαδρομή των δύο εθνών.

Στα χρόνια του Ηροδότου οι Αινιάνες ήταν ήδη εγκατεστημένοι στην άνω κοιλάδα του Σπερχειού και συνόρευαν βόρεια με τους Δόλοπες, δυτικά και νότια με τους Αιτωλούς, ανατολικά με τους Αχαιούς και νοτιοανατολικά με τους Μαλιείς και τους Οιταίους. Την εποχή της μεγαλύτερης επέκτασής της περιελάμβαναν την κοιλάδα στο μέσο και τον άνω ρου του Σπερχειού και την κοιλάδα του κύριου παραπόταμου του, του Ινάχου. Στα δυτικά το όριο ήταν η κορυφογραμμή του Τυμφρηστού, στα βόρεια η υδροκριτική της Όθρυος και στα νότια η οροσειρά της Οίτης-Βαρδούσια. Τα πολιτικά όριά τους στα ανατολικά, όπου δεν υπάρχει φυσικό εμπόδιο, είναι μάλλον ακατόρθωτο να αποκατασταθούν, με εξαίρεση την εποχή του Αδριανού όπου καταγράφεται η οροθετική γραμμή μεταξύ της Λαμίας και της Υπάτης.

Το κοινό των Αινιάνων, όπως φαίνεται από το περιεχόμενο μιας επιγραφής και από την κοπή νομισμάτων με αναγραμμένο το όνομα του έθνους, υπήρχε ήδη από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. Αυτό καταλύθηκε το 273/2 π.Χ., μετά την προσχώρησή ή αναγκαστική συμμετοχή του στην Αιτωλική Συμπολιτεία. Μετά το 196 π.Χ., όταν ο Φλαμίνιος ανακήρυξε στην Κόρινθο την ελευθερία των Ελλήνων, επιτράπη μεταξύ των άλλων και η ανασύσταση του κοινού των Αινιάνων. Ωστόσο, παρότι άλλα έθνη ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους, η Αιτωλία διατήρησε τους Αινιάνες, όπως φαίνεται από το ότι οι εκπρόσωποί τους στην Αμφικτυονία το 178 π.Χ. ήταν Αιτωλοί. Το 167 π.Χ. με την εύνοια των Ρωμαίων, οι Αινιάνες κέρδισαν μια επιφανειακή ελευθερία και σχημάτισαν ένα κράτος που θεωρούνταν κοινό, αλλά στην ουσία τον απόλυτο έλεγχο είχε η Υπάτη.

Η μόνη πόλη των Αινιάνων που έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα χάρη στην εύρεση επιγραφών είναι η **Υπάτη**. Με κάποια πιθανότητα ταυτίζονται οι **Σπέρχειαι** και η **Μακρά κόμη**. Αταύστιτες παραμένουν οι **Ερυθραί**, η **Λάτνια** και η **Ταλάνα**.

Σε επιγραφές αναφέρονται τα εθνικά κάποιων πόλεων των Αινιάνων από τα οποία προκύπτει η ύπαρξη αντίστοιχων πόλεων, οι οποίες παραμένουν αταύστιτες. Τα εθνικά αυτά είναι: **Φυράγιος**, **Αριστεάτοις**, **Κεφαλεύς** και **Απιθήιος** ή **Λαπιθήιος**.

Τέλος στη χώρα των Αινιάνων τοποθετείται σε γενικές γραμμές και η επίσης ακόμη αταύτιστη πόλη **Σωσθενίς**

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	Archäologischer Anzeiger
ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	Αρχαιολογική Εφημερίδα
AJA	American Journal of Archaeology
AM	Mittheilungen des deutschen archaologischen Instituts, Abteilung Athen
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
BollArch	Bolletino di Archaeologia
BSA	The Annual of the British Archaeological School at Athens
Bull epigr	Bulletin épigraphique, Revue des Etudes Greques
CID	Corpus des Inscriptions de Delphes
CIG	Corpus Inscriptionum Graecarum
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
FD	Fouilles Delphes
FGrH	Fragmente der griechischen Historiker
FHG	Fragmenta Historicorum Graecorum
IG	Inscriptiones Graecae
JFA	Journal of Field Archaeology
JHS	Journal of Hellenic Studies
ΠΑΕ	Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρίας
RE	Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
SIG	Syllogae Inscriptionum Graecarum
Syll ³	Sylloge Inscriptionum Graecarum
Ager 1996	S.L. Ager, <i>Interstate Arbitration in the Greek World 337-90 B.C.</i> , University of California Press 1996.
Babelon 1932	E. Babelon, <i>Traité des monnaies grecques et romaines</i> , II, 4, Paris 1932.
Béquignon 1928	Y. Béquignon, <i>Études thessaliennes I-II</i> , <i>BCH</i> 5 (1928), 9-44, 444-465.
Béquignon 1937	Y. Béquignon, <i>La vallée du Spercheios, des origines au IVe siècle</i> , Paris, 1937.
Burn 1951	A. R. Burn, <i>Thermopylae and Callidromos</i> , <i>G. E. Mylonas (ed), Studies Presented to D. M. Robinson on his Seventieth Birthday</i> , St Louis, 1951, σ. 482-489.
Burn 1962	A. R. Burn, <i>Persia and the Greeks, the Defense of the West</i> , c. 546-478 B.C., London 1962.
Burn 1977	A. R. Burn, <i>Thermopylai Revisited</i> , <i>K.H. Kinzl (ed), Greece and the Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory: Studies Presented to Fritz Schachermeyer</i> , Berlin 1977, 98-103.
Bursian 1862	C. Bursian, <i>Geographie von Griechenland</i> , I, Leipzig 1862.
Βορτσέλας 1907	I. Βορτσέλας, <i>Φθιώτις</i> , Αθήναι 1907, από την επανέκδοση του 1973.
Cantarelli 1995	F. Cantarelli, <i>Thessaglia meridionale: ricerche storico-topografiche</i> , <i>BollArch</i> 16-18, 303-328.

- Cherf 1987 W.F. Cherf, The Roman Borders between Achaia and Macedonia, *Chiron* 17 (1987), 135-142.
- Γεωργιάδης 1995 Ν. Γεωργιάδης, Θεσσαλία, 1995, από την 3^η έκδοση του έργου του 1880.
- Γεωργίου 2004 Ε. Γεωργίου, Το νομισματοκοπέιο τα Λαμίας, *Οβολός 7, Το νόμισμα στο Θεσσαλικό χώρο, Πρακτικά Συνεδρίου τα Γ' Επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα 2004, σ. 157-171.
- Dakoronia 1990 F. Dakoronia, Spercheios Valley and the adjacent area in the Late Bronze Area and Early Iron Age, *La Thessalie, Actes de Colloque International*, Lyon 1990, Αθήνα 1994, τ. Α, σ. 233-242.
- Demetriadi 1998 Demetriadi, V., Dion in Macedonia: A Bronze Coinage of the Classical Period, *R. Ashton and S. Hurter (eds), Essays in Greek Numismatics in Memory of M. J. Price*, 1998, London.
- Dakoronia 1991 F. Dakoronia, Elemente der Haus und Stadtplanung von Styliis im 4 Jh. V. Chr., *AA (1991)*, 75-78.
- Daux 1936 G. Daux, Delphes au IIIe at au Ier siècle, depuis l' abaissement de l' 'Etolie juisqu' a la paix romaone 191-31 a.v. J.C., Paris 1936.
- Dodwell 1819 E. Dodwell, A Classical and Topographical Tour through Greece, 2, London 1819.
- Δακορώνια 1986 Φ. Δακορώνια, «Μακεδονικού Τύπου» τάφοι στην κοιλάδα του Σπερχειού, *Αρχαία Μακεδονία IV, Ανακοινώσεις κατά το τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτ. 1983*, Θεσσαλονίκη, 1986.
- Δακορώνια 1987 Φ. Δακορώνια, Μάρμαρα, Αθήναι 1987.
- Δάφφα-Νικονάνου 1973 Α. Δάφφα-Νικονάνου, Θεσσαλικά Ιερά Δήμητρας και κοροπλαστικά αναθήματα, διδ. Διατριβή, Βόλος, 1973.
- Flacelière 1937 R. Flacelière, Les Aitoliens á Delphes, ontribution à l'histoire de la Grèce centrale au IIIe siècle av. J-C, Paris 1937.
- Fossey 1990 J. M. Fossey, The Ancient Topography of Opountian Locris, Amsterdam 1990.
- Gordon 1838 G. Gordon, An Account of the Two Visits to Anopaea, Athens 1838.
- Furtwängler 1990 A.E. Furtwängler, Demetrias, eine makedonische Gründung im Netz hellenistischer Handels- und Geldpolitik, Habilitationsschrift, Heilderberg 1990.
- Grundy 1901 Grundy G.B., The Great Persian War and its Preliminaries, London, 1901.
- Hansen 1996 M.H. Hansen, City Ethnics as evidence for Polis Identity, *Copenhagen Polis Centre Papers* 3, 1996, σ. 169-196.
- Hansen, Nielsen 2000 M. H. Hansen, T.H. Nieleesen, The Use of the Word Polis in the Fragments of some Historians, *Copenhagen Polis Centre Papers* 5, 141-150.
- Hansen 2000 M. H. Hansen, A Survey of the use of the Word Polis in Archaic and Classical Sources, *Copenhagen Polis Centre Papers* 5, 173-215.
- Hansen, Nielsen 2004 M. H. Hansen, T.H. Nieleesen, Thessalia and Adjacent Regions, An Inventory of Archaic and Classical Poleis, An Investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish Natural Research Foundation, Oxford, 2004, 676-731.

- Hatzopoulos, Psoma 1998-1999
Head 1911
Helly 1992
Helly 1995
Herrmann 1921
Hignett 1963
Holland 1815
Hope Simpson, Lazenby 1959
Hope Simpson 1965
Hope Simpson 1970
How, Wells 1928
Imhoof-Blumer 1883
Jacobs 1813-1817
Jeffery 1961
Kase, Szemler 1984
Kase, Szemler, Wilkie, Wallace 1991
Kip 1910
Kirsten 1950
Kirsten 1956
Kraft, Rapp, Szemler, Tziavos, Kase 1987
Kromayer 1907
Kromayer, Veith 1924-1931
Καστριώτης 1899
Κοντογιάννης 1994
- Hatzopoulos M., Psoma S., Cités de Grèce septentrionale portant le nom Dion, *Tekmeria* 4 (1998-1999), 1-12.
B.V. Head, *Historia Numorum*², Oxford, 1911.(1^η έκδοση το 1886).
B. Helly, Incursionschez les Dolopes, *Blum et al., Topographie antique et géographie historique en pays grec, Monographie du C.R.A. no 7, Editions du CNRS, Paris,1992*, 48-91.
B. Helly, L'Etat Thessalien, Aleuas le Roux, les tétrades et les tagoi, Lyon, 1995.
M. Herrman, Die thessalische Münzunion im 5 Jahrh., *Z Mun* 33, 1921.
C. Hignett, Xerxes'Invasion of Greece, Oxford 1963.
H. Holland, Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia: during the years 1812 and 1813, London 1815.
R. Hope-Simpson, J.F.Lazenby, The Kingdom of Peleus and Achilles, *Antiquity* 33, 1959.
R. Hope-Simpson, A gazetter and atlas of Mycenaean sites, London 1965.
R. Hope-Simpson, J.F. Lazenby, The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad, Oxford 1970.
W.W. How, J. Wells, A commentary on Herodotus², Oxford, 1928 (1^η έκδοση 1912).
F. Imhoof-Blumer, Numismatische Miscellen II, *RSN XXI*, 1917.
F. Jacobs, Anthologia graeca ad fidem codicis olim Palantini nunc Parisini ex apografo Gothano edita, I-III, Lipsiae 1813-1817.
L. Jeffery, The Local Scripts of Archaic Greece, Oxford 1961.
E. W. Kase, G. J. Szemler, The Amphiktyonic League and the First Sacred War, *J. Harmatta (ed) Actes du VIIe Congrès de la F.I.E.C., Budapest 1979-1983*, Budapest 1984.
E.W. Kase, G. J. Szemler, Wilkie, P.W. Wallace, The Great Isthmus Corridor Route: Explorations of the Phokis-Doris Expedition, Publications in Ancient studies/ Center for ancient studies, Univ. of Minnesota, 3, 1991.
G. Kip, Thessalische Studien, Beiträge zur politischen Geographie, Geschichte und Verfassung der thessalischen Landschaften, Halle 1910.
E. Kirsten, Thessalien and die Spercheios Senke, στο A. Philippson, *Die Griechischen Landschaften*, I, Frankfurt am Main 1950.
E. Kirsten, Die griechische Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes, Bonn 1956.
J.C. Kraft, G. Jr Rapp, G. J. Szemler, Chr. Tziavos, E. W. Kase, The Pass at Thermopylae, Greece, *JFA* 14 (1987),181-198.
J. Kromayer, Antike Schlachtfelder, 1, Berlin 1907.
J. Kromayer, G. Veith, Antike Schlachtfelder, 4, Berlin 1924-1931.
Π. Καστριώτης, Ανασκαφαί εν Θερμοπύλες, *ΙΑΕ* 1899, 76-97.
Α. Κοντογιάννης, Σωσθενίς, Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής

- έρευνας, 1975-1990, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, ΥΠΠΟ 1994, τ. Β', 239-244.
- Larsen 1968 J.A.O. Larsen, Greek Federal States, Oxford 1968.
- Leake, 1967 W. Leake, Travels in Northern Greece², I-IV, Amsterdam, 1967.(1^η έκδοση το 1835).
- Lefèvre 1988 F. Lefèvre, L'Amphictione pyléo-delphique: histoire et institutions, Paris, 1998.
- Lolling Baed. H.G.Lolling, Baedeker, στο κεφάλαιο Griechenland. Υπάρχει αντίγραφο του στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο των Αθηνών.
- Macan 1908 R. W. Macan, Herodotus, the Seventh, Eighth, and Ninth Books, 2, London 1908.
- MacKay 1962 P. MacKay, Procopius' *De Aedificiis* and the Topography of Thermopylae, *AJA* 67 (1963), 241-255.
- Munro 1902 J. A. R. Munro, Some observations on the Persian Wars, *JHS* 22 (1902), 313-320.
- Myres 1953 J. L. Myres, Herodotus, Oxford 1953.
- Μαρινάτος 1951 Σπ. Μαρινάτος, Θερμοπύλαι, Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός, Αθήναι, 1951.
- Μπακαλάκης 1958 Γ. Μπακαλάκης, Η φουρνοσπηλιά στην Οίτη, *Θεσσαλικά Α*, Βόλος 1958, 66-69.
- Pantos 1994 P. Pantos, La vallée du Spercheios-Lamia exceptée-Aux èpoques hellénistique et Romaine. Quinze années de recherches, 1975-1990, *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, ΥΠΠΟ 1994, τ. Β', 221-228.*
- Papakonstantinou 1994 M. F. Papakonstantinou, The Kastro of Lamia, Athens, 1994.
- Papastamataki, Demetriou, Orphanou 1994 A. Papastamataki, D. Demetriou, B. Orphanou, Mining and Metallurgical Activities in Pelasgia. The production of Copper in Antiquity, *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, ΥΠΠΟ 1994, τ.Α, 243-248.*
- Philippson 1950 A. Philippson, Die griechischen Landschaften. Teil I, Thessalien und die Spercheios Senke, Frankfurt am Main, 1950.
- Pritchett 1958 W. K. Pritchett, New Light on Thermopylai, *AJA* 62 (1958), 203-213.
- Pritchett 1965 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography, I*, University of California Press, 1965.
- Pritchett 1980 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography, III*, University of California Press 1980.
- Pritchett 1982 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography, IV*, University of California Press 1982.
- Pritchett 1985 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography V*, University of California Press, 1985.
- Pritchett 1989 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography VI*, University of California Press, 1989.
- Pritchett 1991 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography VII*, Amsterdam 1991.
- Pritchett 1992 W. K. Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography VIII*, Amsterdam 1992.

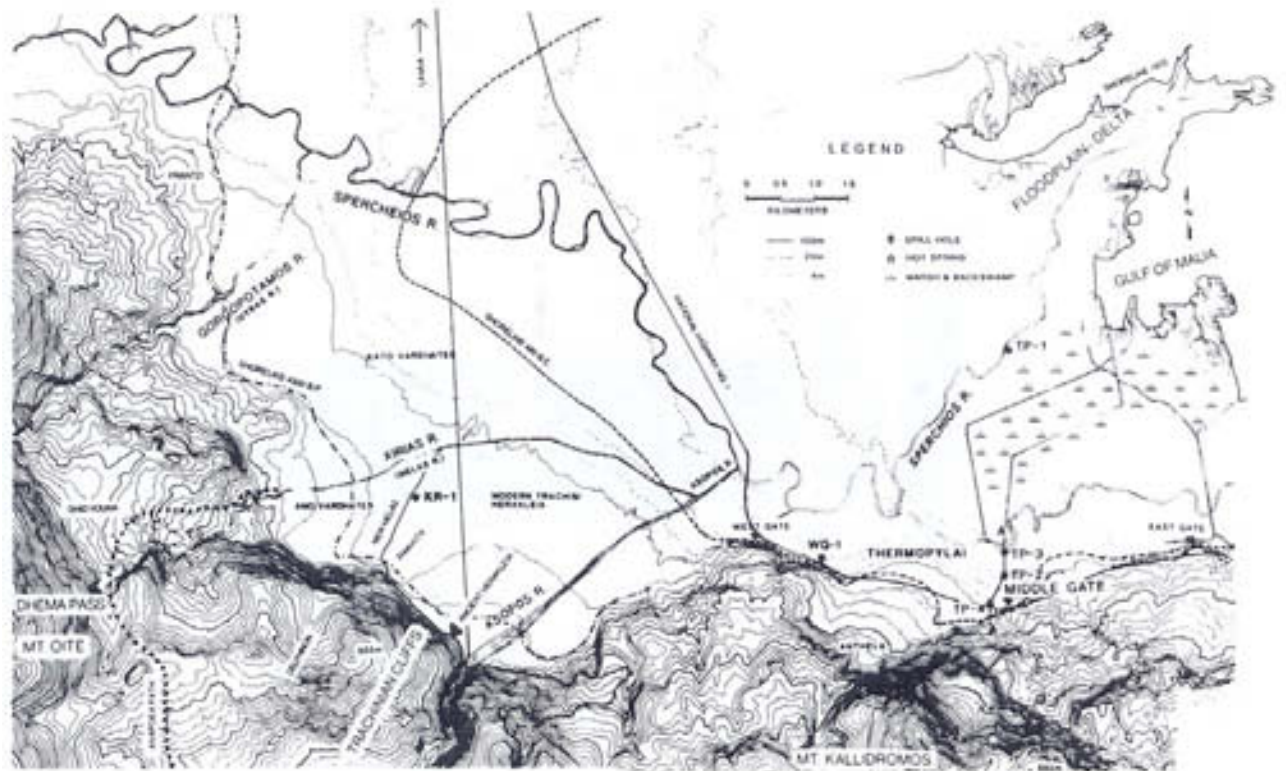
- Πάντος 1992 Π. Πάντος, Αρχαιολογικά ευρήματα από τη ΝΔ Αινίδα. Περιβόλι Φθιώτιδος: πρώτη παρουσίαση, *Διεθνές Συνέδριο για την αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δ. Θεοχάρη*, Αθήνα. 1992, σ. 414-421.
- Πάντος 1993 Π. Πάντος Αινίς, Οιταία και Μαλίσ, εκτός Λαμίας, κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, 15 έτη αρχαιολογικών ερευνών (1975-1990), *Α' Συνέδριο Φθιωτικών Ερευνών, Λουτρά Υπάτης Απρ. 1990*, Λαμία 1993, σ. 67-82.
- Παπακωνσταντίνου 1993 Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου, Το νοτιοανατολικό τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας από τους κλασικούς στους ρωμαϊκούς χρόνους, *Α' Συνέδριο Φθιωτικών Ερευνών, Λουτρά Υπάτης Απρ. 1990*, Λαμία 1993, σ. 55-65.
- Παπακωνσταντίνου 1994 Μ. Φ. Παπακωνσταντίνου, Το νότιο και το δυτικό τμήμα της Αχαΐας Φθιώτιδας από τους κλασικούς μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους, *Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22 Απριλίου 1990*, ΥΠΠΟ 1994, τ. Β', 229-238.
- Παπασταματάκη, Δημητρίου 1985 Α. Παπασταματάκη, Δ. Δημητρίου, Τα μεταλλουργικά κέντρα και η παραγωγή χαλκού στη Φθιώτιδα, *Πρακτικά του πρώτου Σεμιναρίου Αρχαιομετρίας: Σκωρίες της αρχαίας ελληνικής μεταλλουργίας*, Αθήνα, 1985, 99-115.
- Παπασταματάκη, Δημητρίου 1987 Α. Παπασταματάκη, Δ. Δημητρίου, Η παραγωγή χαλκού στην Πελασγία κατά την αρχαιότητα, *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 62, 1987, 564-595.
- Παπαχατζής 1974-1981 Ν. Δ. Παπαχατζής, Πausανίου Ελλάδος Περιήγησις, βιβλία 1-10, Αθήνα 1974-1981.
- Πίκουλας 1995 Γ. Α. Πίκουλας, Οδικό Δίκτυο και Άμυνα, Από την Κόρινθο στο Άργος και την Αρκαδία, Αθήνα 1995.
- Rangabè 1855 Α. R. Rangabè, *Antiquités helléniques, ou répertoire d' inscriptions et l' autres antiquités découvertes depuis l' affranchissement de la Grèce II*, 1855.
- Reinders 1988 H. R. Reinders, *New Halos, a Hellenistic Town in Thessalia, Greece*, Utrecht 1988.
- Reinders 1992 R. Reinders, *The End of the Occupation of Hellenistic Halos. An Earthquake about 260 B.C.? Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Θεοχάρη, Βόλος 1987*, Αθήνα 1992, 430-436.
- Reinders 1994 R. Reinders, *Housing in Hellenistic Halos, Πρακτικά του Συνεδρίου Θεσσαλία: 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990*, ΥΠΠΟ 1994, 217-220.
- Reinders 2004 R. Reinders, *Coinage and their Coin Circulation in New Halos, Οβολός 7, Το νόμισμα στο Θεσσαλικό χώρο, Πρακτικά Συνεδρίου της Γ' Επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα 2004, 185-206.
- Rogers 1932 E. Roggers, *The Copper Coinage of Thessaly*, London, 1932.
- Ross 1861 L. Ross, *Archäologische Aufsätze*, 1861, II, Leipzig 1861.
- Roux 1954 G. Roux, *Notes sur les antiquités de Macra Come, BCH 78 (1954)*, 89-94.
- Scholten 1987 J. Scholten, *Aetolian Foreign Relations during the Era of Expansion ca. 300-217 B.C.*, University of California, Berkeley 1987.
- Scholten 2000 J. Scholten, *The Politics of Plunder*, Berkeley, 2000.

- Stählin 1906 F. Stahlin, Zur Landeskunde der Phthiotis, *AM 31 (1908)*, 1-37.
- Stählin 1924 F. Stahlin, Das Hellenische Thessalien, Stuttgart 1924, από τη μτφ Θεσσαλονίκη 2002.
- Szemler, Cherf, Kraft 1996 G. J. Szemler, W. J. Cherf, J. C. Kraft, Thermopylai, Myth and Reality in 480 B.C., Chicago USA, 1996.
- Thalmann 1980 J. P. Thalmann, Recherches aux Thermopylae, *BCH 104 (1980)*, 757-760.
- Ussing, 1857 I.L.Ussing, Griechische Reisen und Studien, Copenhagen 1857.
- Wace-Thompson 1912 A. J. B. Wace-M. Thompson, Prehistoric Thessaly, Cambridge, 1912.
- White 1984 H. White, The Town of Aea in Callimachus' Hymn to Delos, *Museum Philologicum Londinese 6, 1984*, σ. 93-95
- Φαράκλας 2001 Ν. Φαράκλας, Η γεωπολιτική οργάνωση της Πελοποννησιακής Αχαΐας, Ρίθυμνα: θέματα κλασικής αρχαιολογίας, Αρ. 9, Ρέθυμνο 2001.
- Φαράκλας 2005 Ν. Φαράκλας, Φωκίδα, Ρίθυμνα, Αρ. 26, Ρέθυμνο 2005.
- Φαράκλας
αδημοσίευτο Ν. Φαράκλας, Η κοιλάδα του Σπερχειού: Αινίς-Μαλίσ-Οιταία, Αδημοσίευτη μελέτη κατατεθειμένη στο Αθηναϊκό Κέντρο Οικιστικής, σειρά Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις.
- Zamani, Maroukian 1979 A. Zamani, H. Maroukian, A morphological study of an old delta of the Sperchios River, Institute of Geological and Mining Research, Athens 1979.

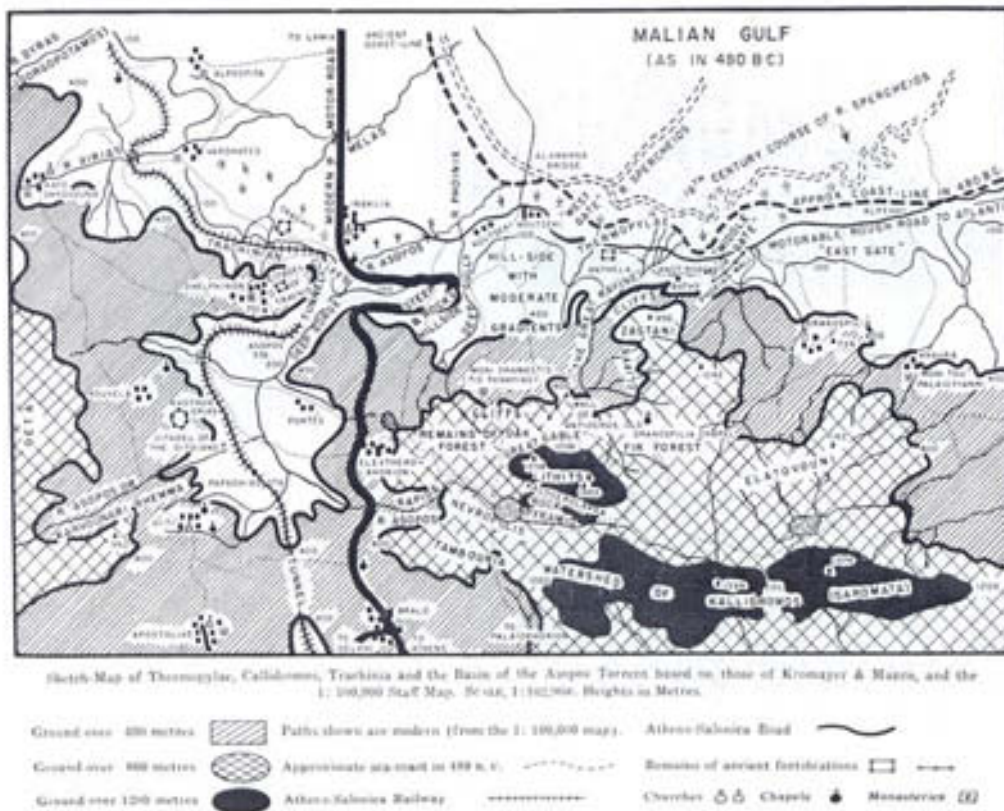
Συνομογραφίες Ελλήνων και Λατίνων αρχαίων και μεσαιωνικών συγγραφέων

Αθήν.
Αισχίν.
Αντ. Λιβερ.
Απολλόδ.
Αππ.
Αριστοτ.
Αρποκρ.
Δημοσθ.
Δικ.
Διογ. Λαέρτ.
Διόδ.
Εκατ.
Ηρόδ.
Θεόπ.
Θεόφρ.
Θουκ.
Ιλ.
Καλλ.
Λίβ.
Λυκόφρ.
Ξεν.
Παυσ.
Πλούτ.
Πολ.
Πολύαιν.
Πτολ.
Σκυθ.
Σκύλ.
Στέφ. Βυζ.
Στράβ.
Τραχ.

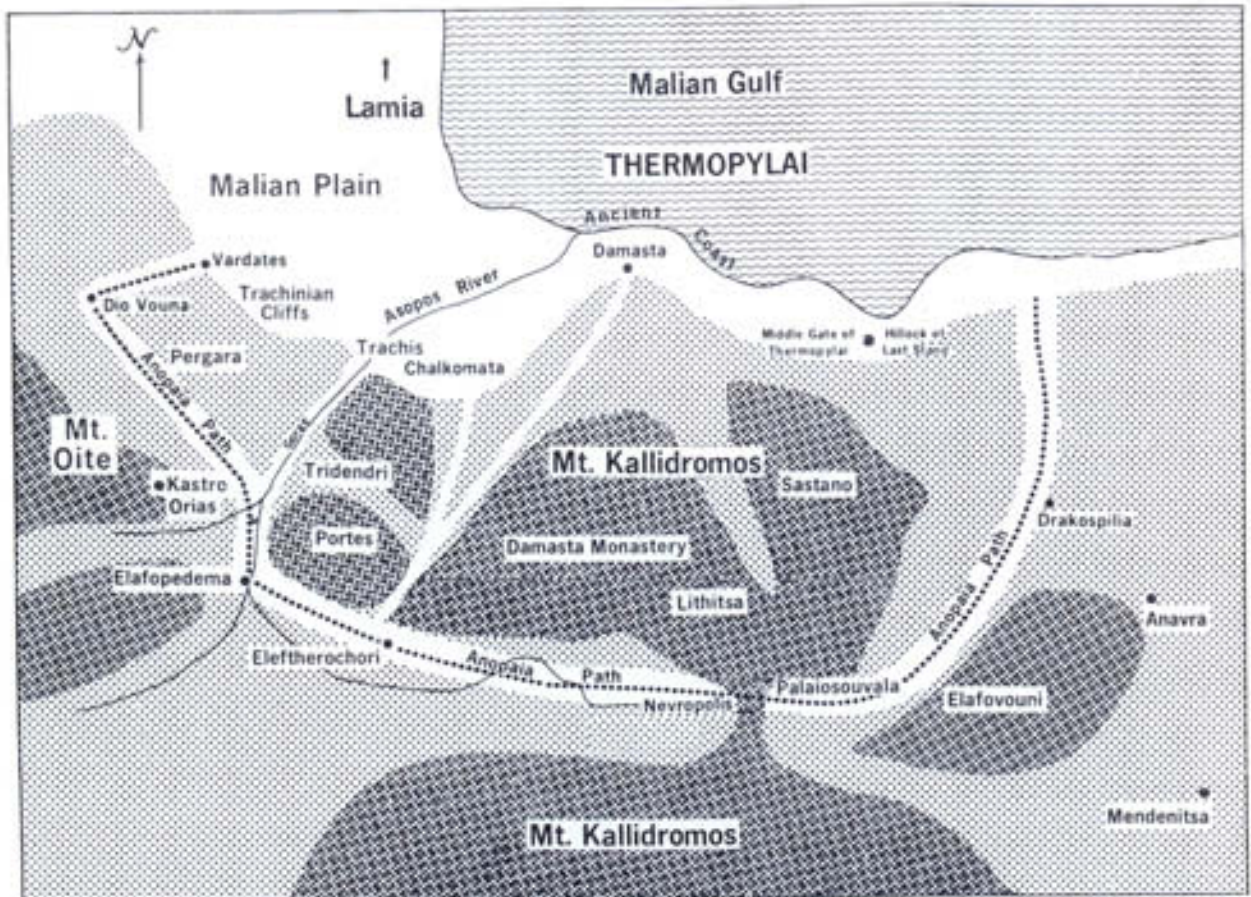
Αθήναιος
Αισχίνης
Αντωνίνος Λιβεράλης
Απολλόδωρος
Αππιανός
Αριστοτέλης
Αρποκρατίων
Δημοσθένης
Δικαίαρχος Μεσσήνιος
Διογένης Λαέρτιος
Διόδωρος Σικελιώτης
Εκαταίος
Ηρόδοτος
Θεόπομπος
Θεόφραστος
Θουκυδίδης
Ιλιάδα
Καλλίμαχος
Λίβιος
Λυκόφρων
Ξενοφών
Παυσανίας
Πλούταρχος
Πολύβιος
Πολύαινος
Πτολεμαίος
Σκυθίνος
Σκύλακας
Στέφανος Βυζάντιος
Στράβωνας
Τραχίνιαι

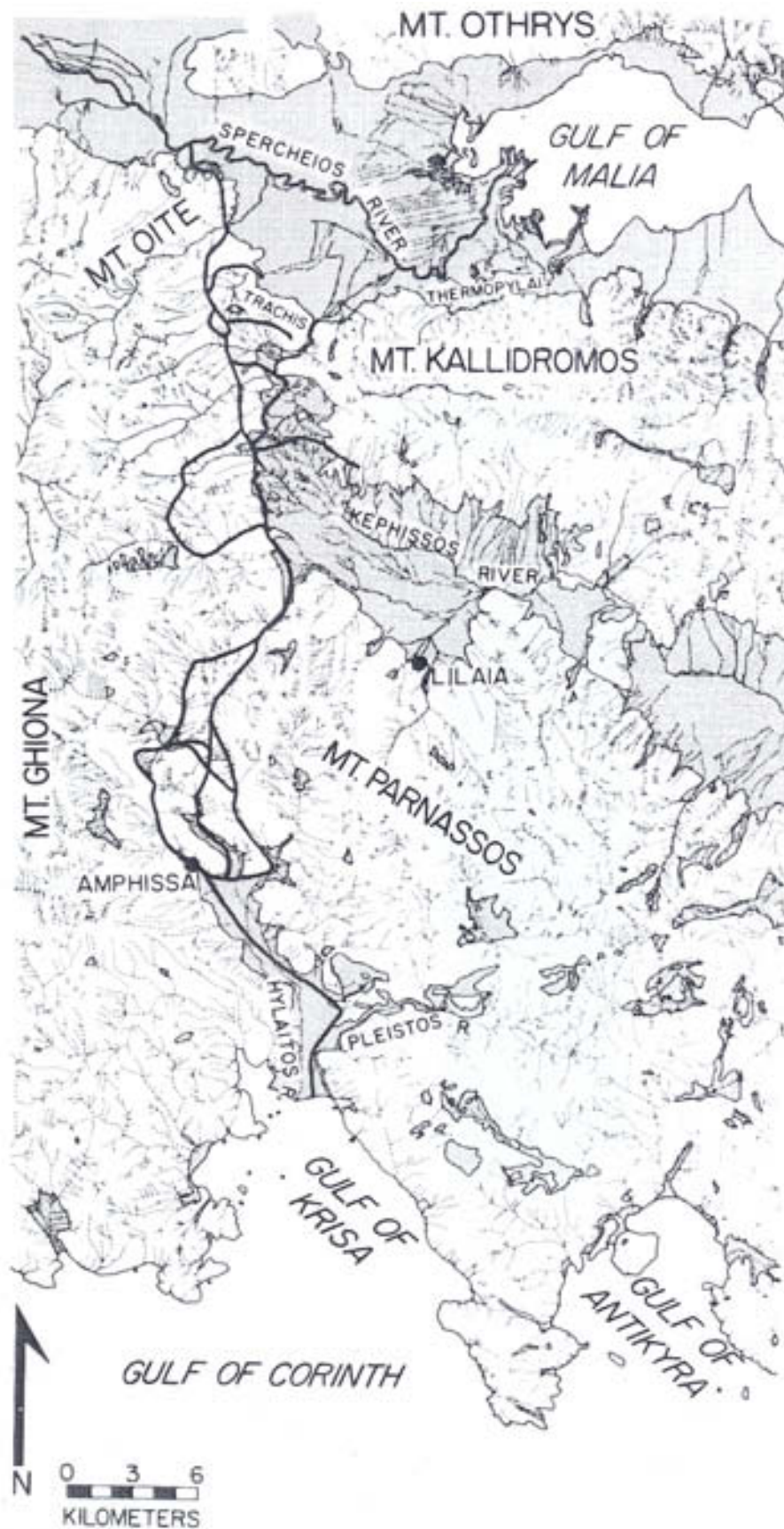
Εικ. 1. Οι γεωτρήσεις που πραγματοποιήθηκαν από την ομάδα των Αμερικανών στα στενά των Θερμοπυλών. (Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, fig. 1-9)

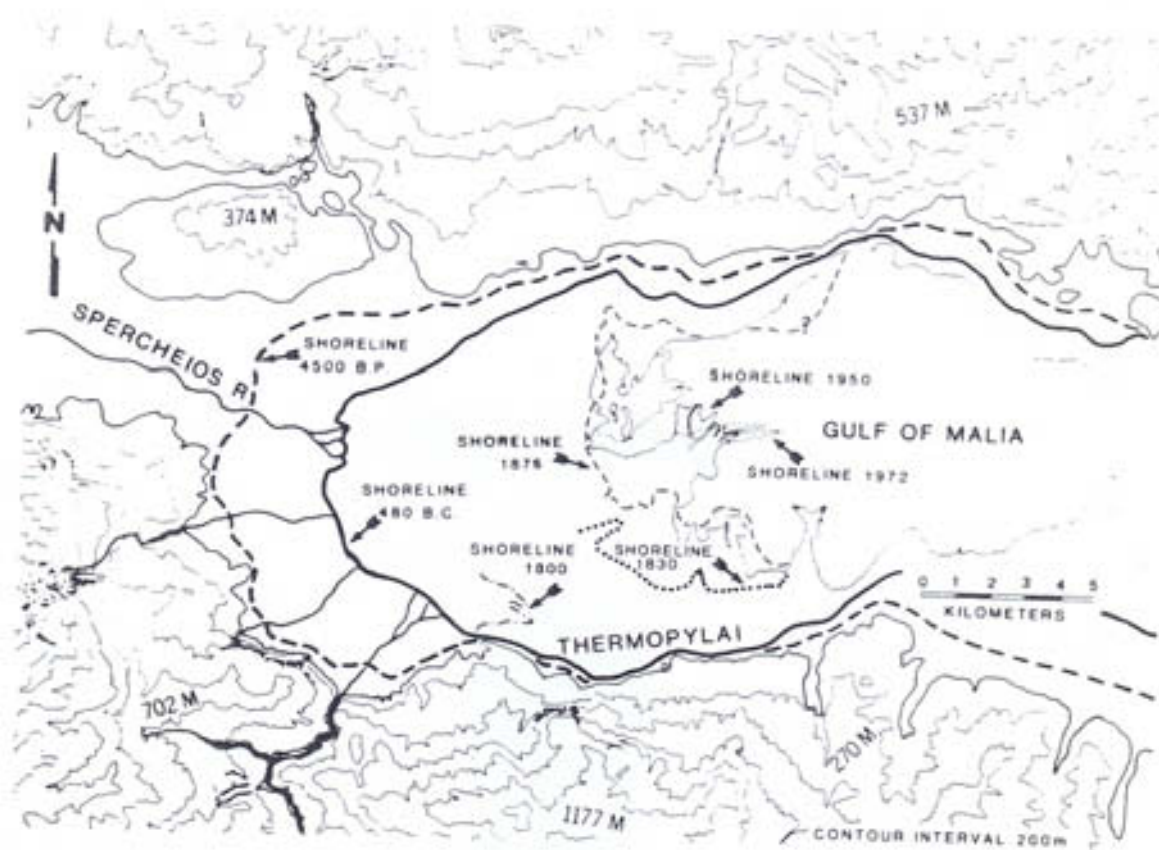
Εικ. 2. Το τμήμα του Καλλιδρόμου πάνω από τις Θερμοπύλες από όπου διερχόταν η Ανόπαια ατραπός (Burn, 1951, 484).

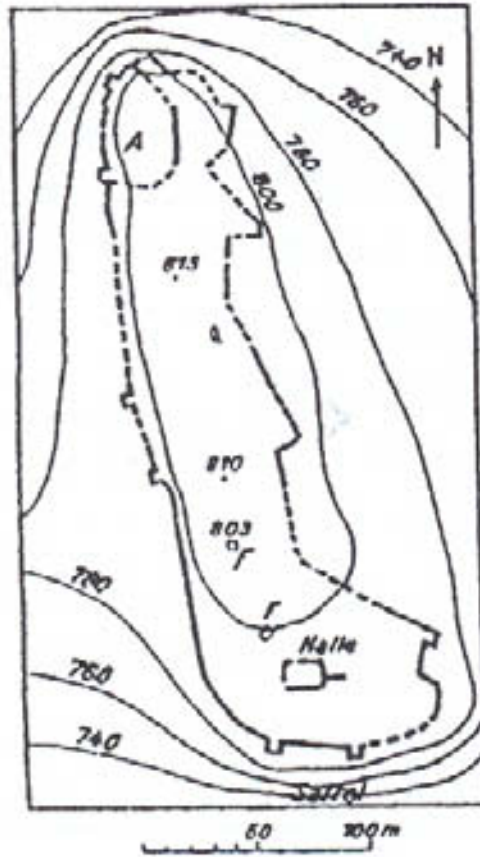
Εικ. 3. Η Ανόπαια απρατός κατά τον Wallace (Wallace, 1980, 18, ill. 1)

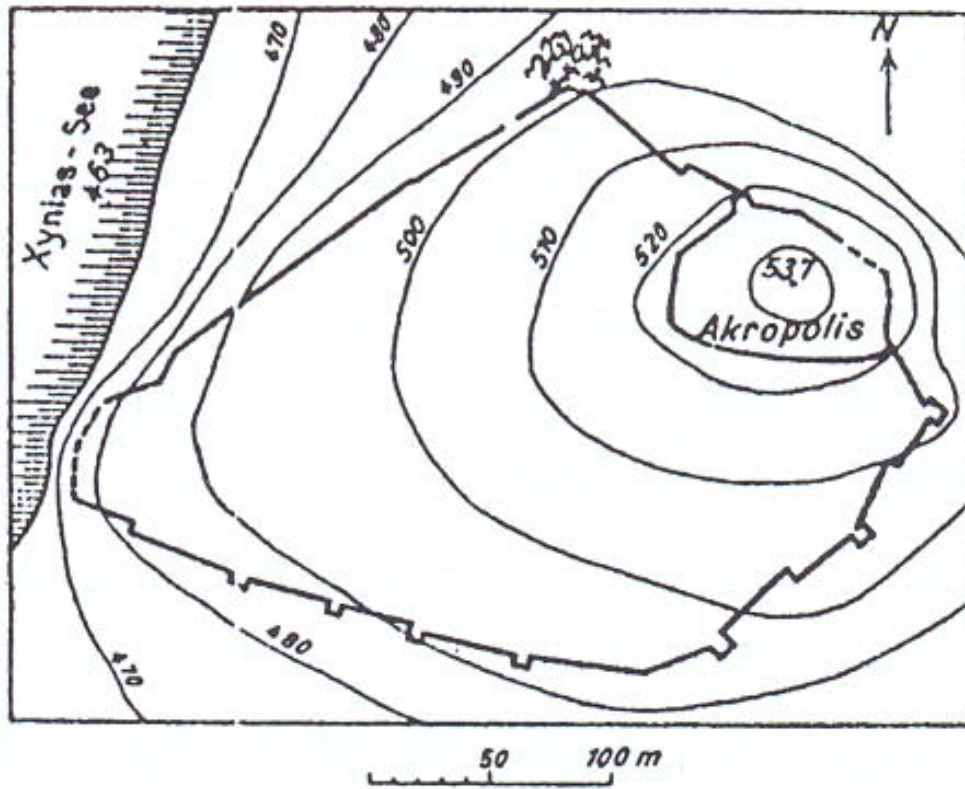
Εικ. 4. Το ορεινό οδικό σύστημα, Isthmus Corridor Road System, που ερευνήθηκε από το Loyola University of Chicago (Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, fig. 1-4).

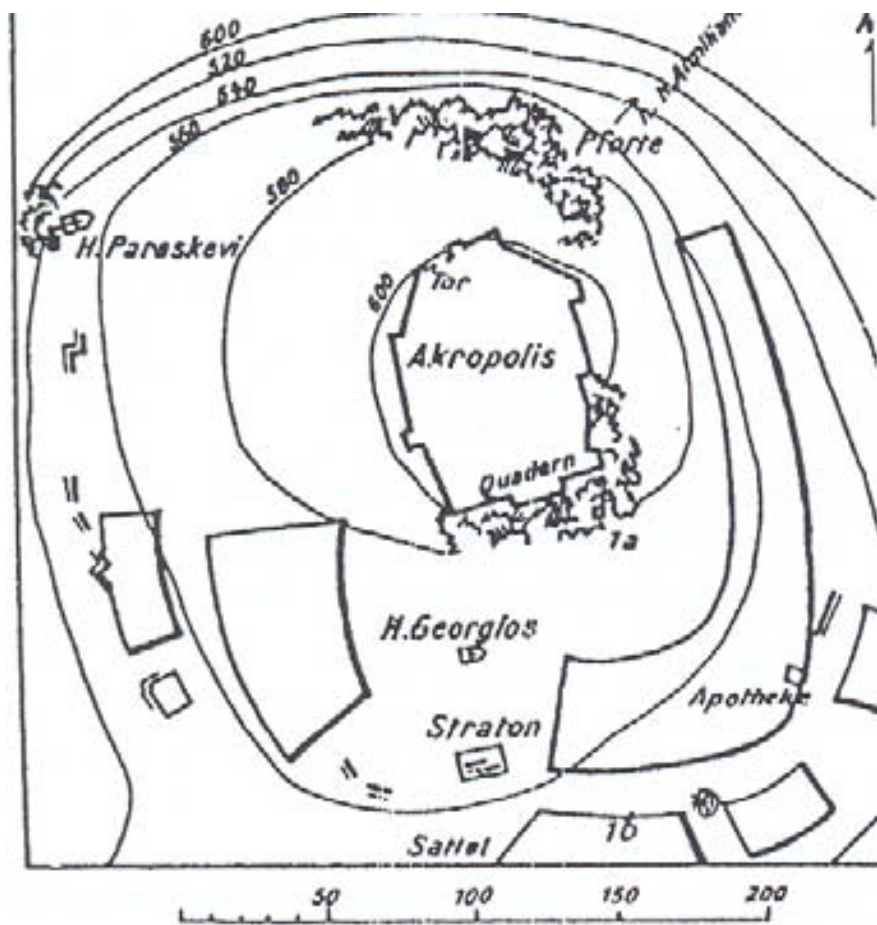
Εικ. 5. Η μεταβολή της ακτογραμμή του Μαλιακού κόλπου στην περιοχή των Θερμοπυλών (Kase, Szemler, Wilkie, Wallace, 1991, fig. 1-13)

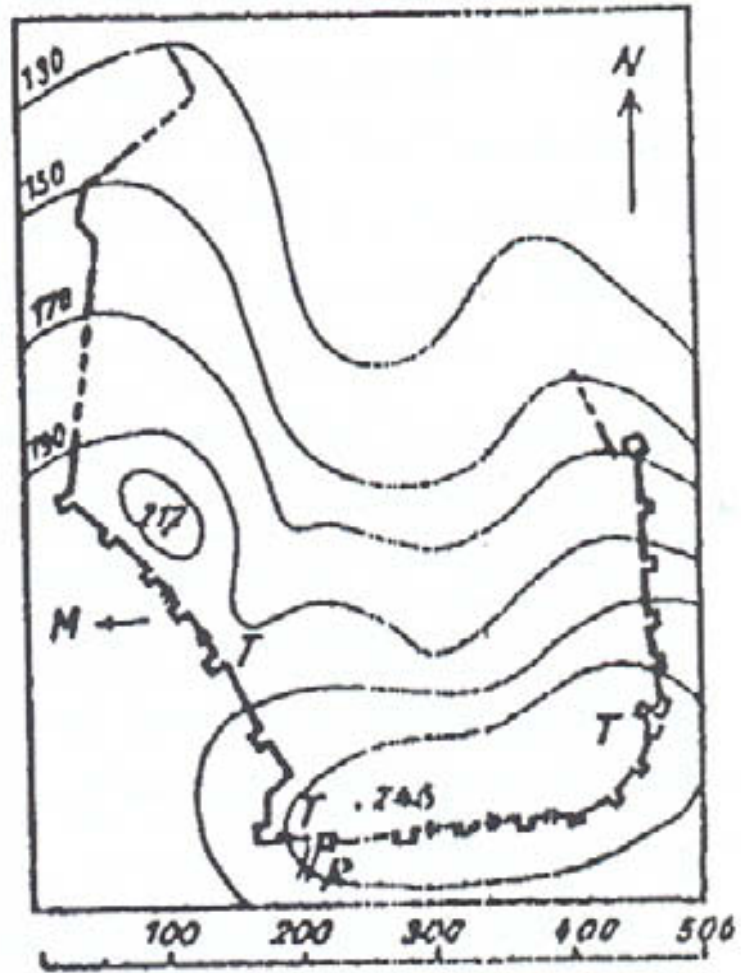
Εικ. 6. Το κάστρο στα νοτιοδυτικά της Μακρυρράχης που ταυτίζεται με την Κύπαιρα (Stählin, 2002, εικ. 15)

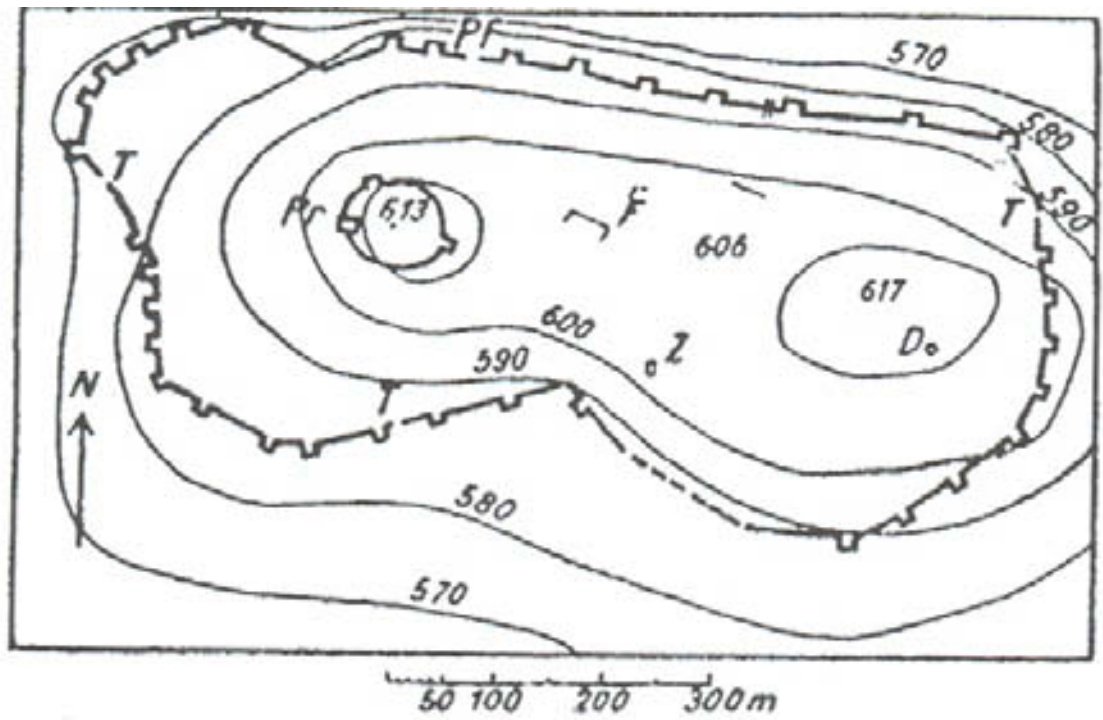
Εικ. 7. Η ακρόπολη και η πόλη της πόλης των Ξυνιών (Stählin, 2002, εικ. 16)

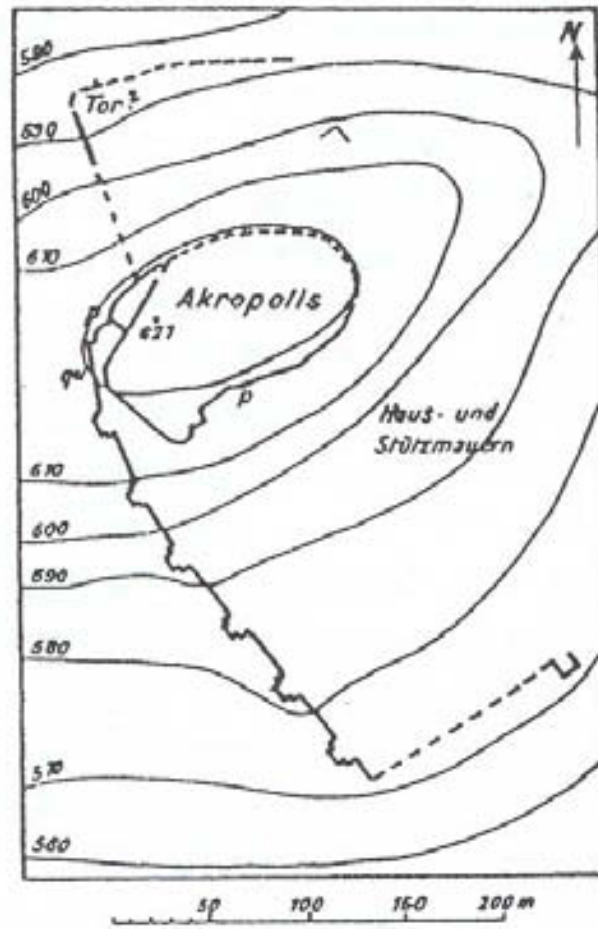
Εικ. 8. Η ακρόπολη και η πόλη των Θαυμακών (Stählin, 2002, εικ. 13)

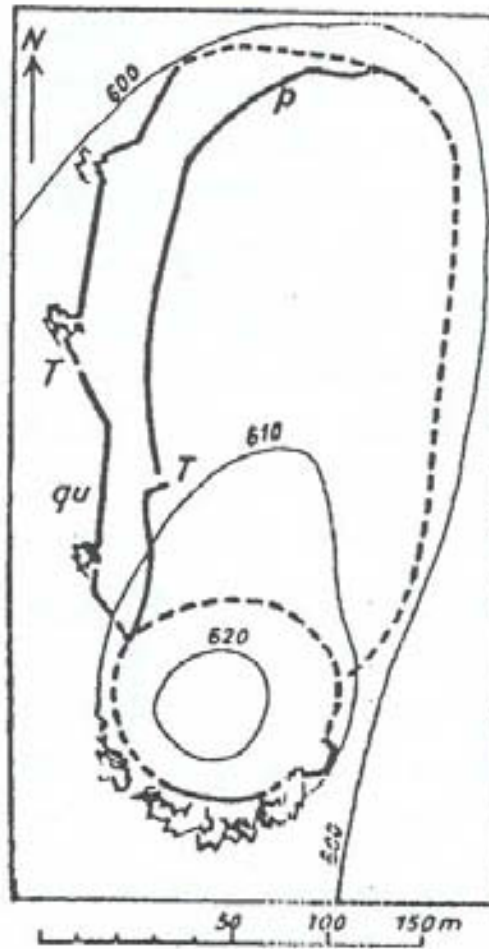
Εικ. 9. Η ακρόπολη που ταυτίζεται με την Πρόερνα (Stählin, 2002, εικ. 14)

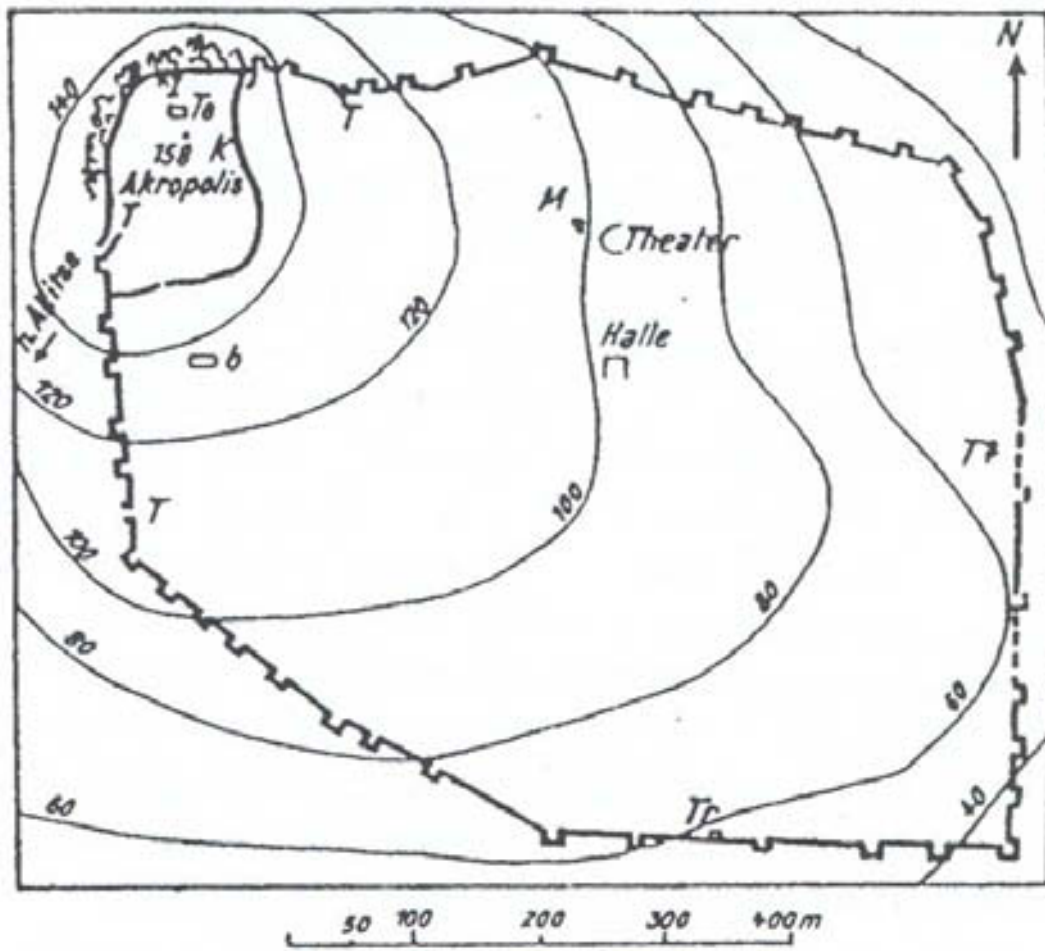
Εικ. 10. Σχέδιο της ακρόπολης στη θέση Κάστρο του βουνού Καλλιθέα που πιθανότατα ταυτίζεται με το Πεύμα (Stählin, 2002, εικ. 299)

Εικ. 11. Η ακρόπολη και πόλη μεταξύ του Πετρωτού και της Αγλαδιάς που πιθανότατα ταυτίζεται με την Πήρεια (Stählin, 2002, 293)

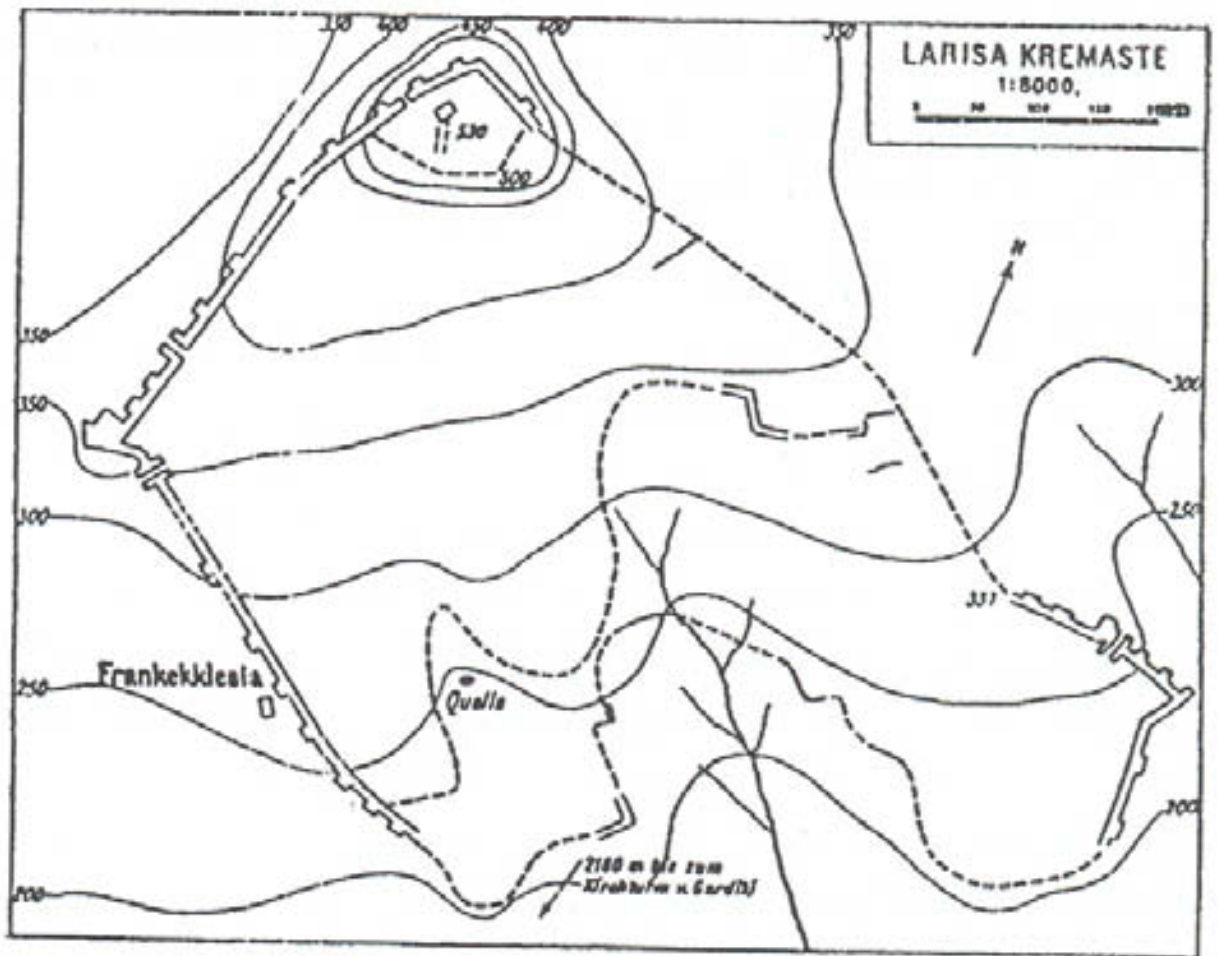
Εικ. 12. Το κάστρο Μόριες που πιθανόν ταυτίζεται με την Φυλιαδόνα. (Stählin, 2002, εικ. 20)

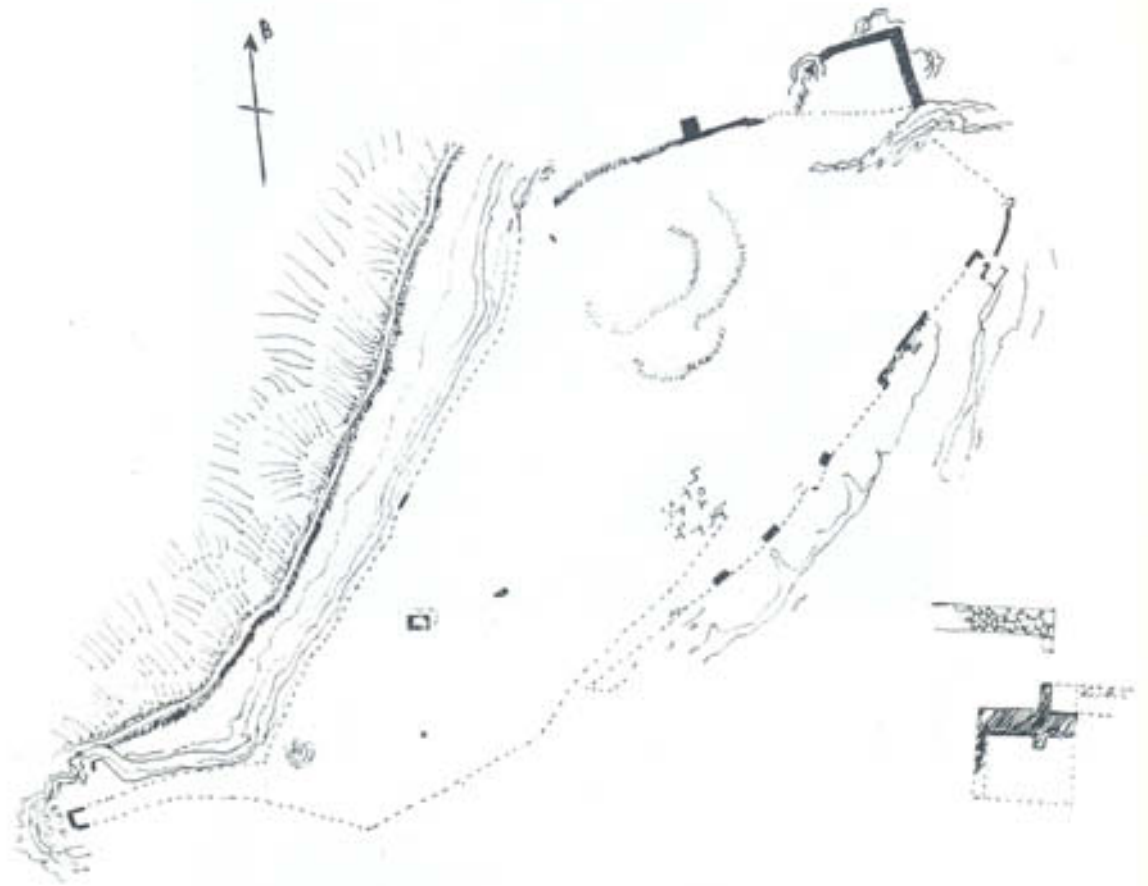
Εικ. 13. Η ακρόπολη και η πόλη των Φθιωτίδων Θηβών (Stählin, 2002, εικ. 21)

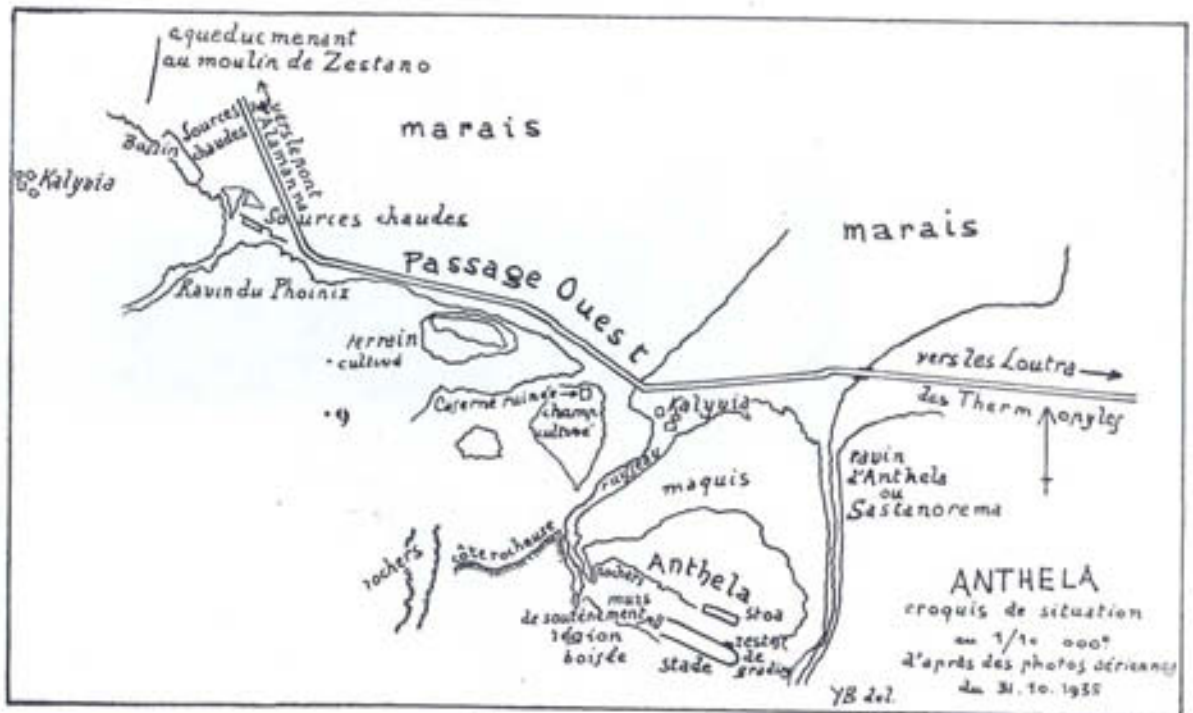
Εικ. 14. Η Άλος και η «Νέα Άλος» (Reinders, 1994, 219)

Εικ. 15. Η ακρόπολη και η πόλη της Λάρισας Κρεμαστής (Stählin, 2002, εικ. 25)

Εικ. 16. Κάτοψη της ακρόπολης του Ναρθακίου (Υ. Βέκιγνον, 1937, fig. 9)

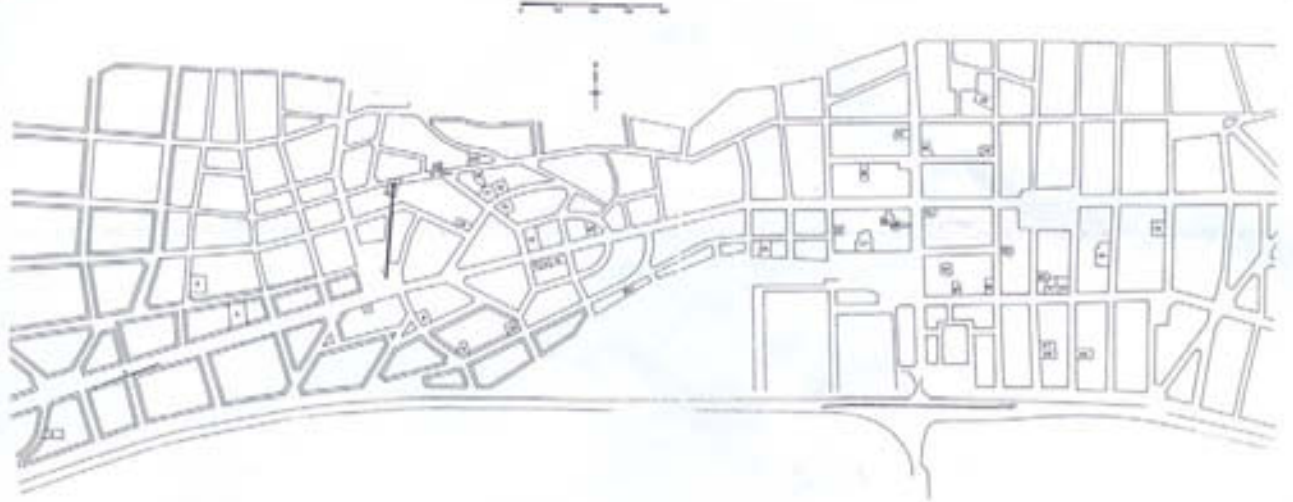
Εικ. 17. Η πιθανή θέση της Ανθήλης και του ιερού της Δήμητρας (Bèquignon, 1937, fig. 1)

Εκ. 18. Η ακρόπολη της Λαμίας (Paraconstantinou, 1994, 13)

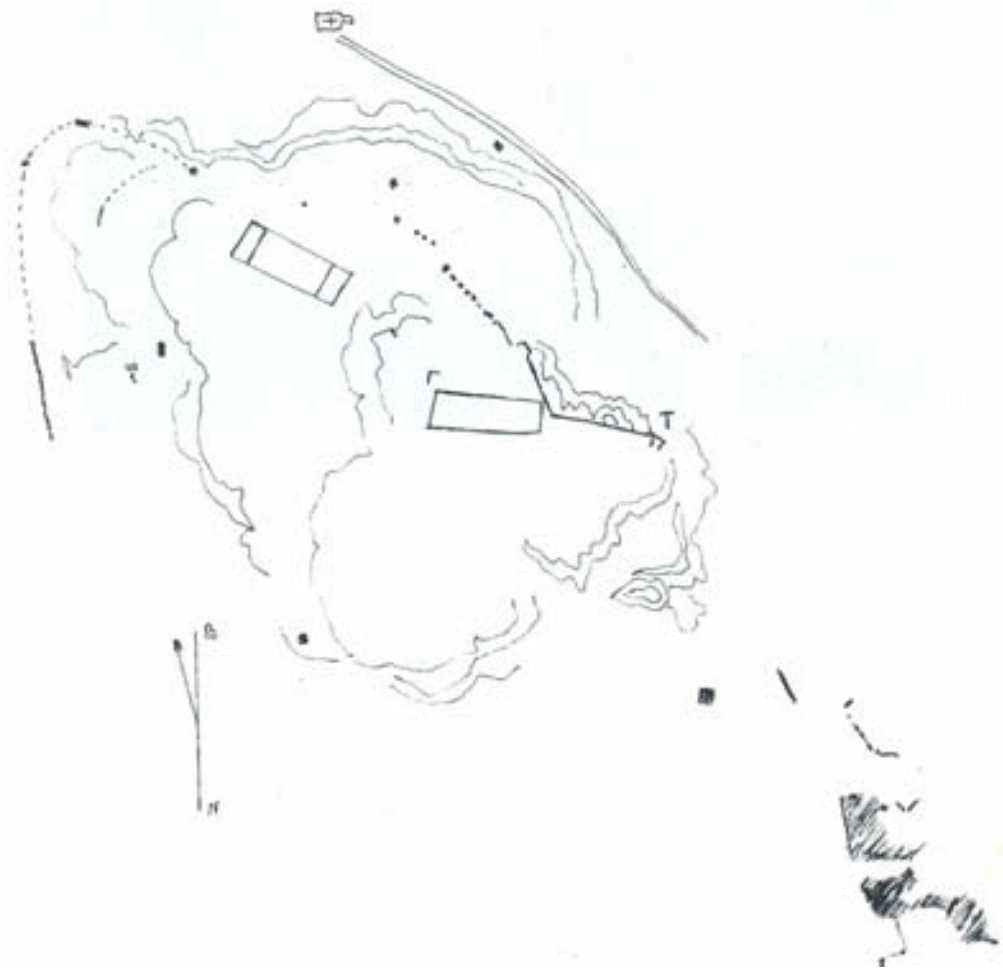
Εικ. 19. Κάτοψη του οχυρωματικού περιβόλου στη Στυλίδα (Υ. Βέκιγιοι, 1937, fig. 10)

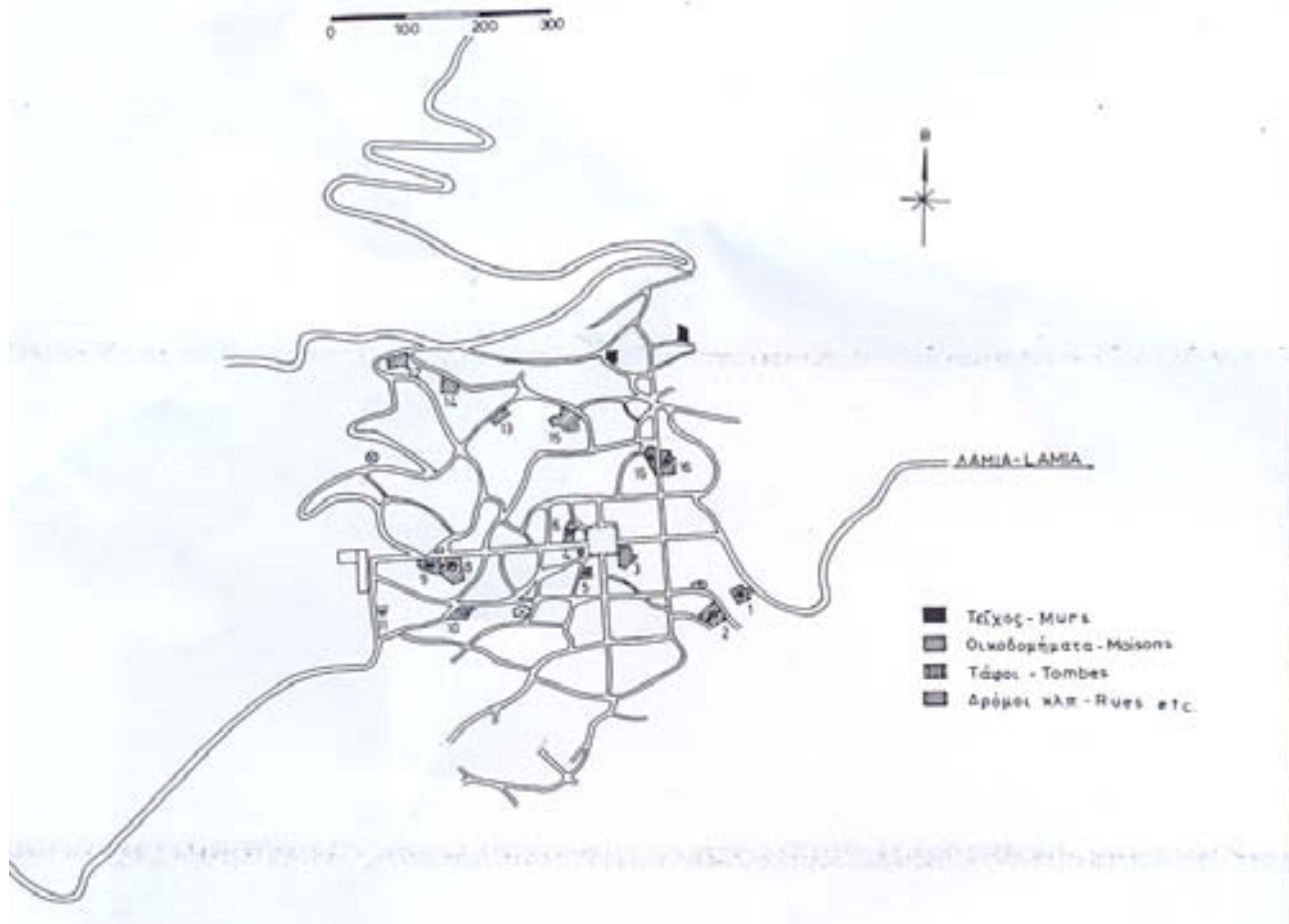
1. Le mur d'Agia Aikaterini. 2. D. Episkopos (1983). 3. K. Karpouzas (1979). 4. Hir. Kampouris (1984). 5. Konst. Rizos (1979). 6. Frères Pagouras (1981). 7. G. Oikonomou (1988). 8. A. Spyridis (1977). 9. Anast. Flegga (1979). 10. Dim. Pouris (1985). 11. E. Mastichis (1979). 12. Chr. Alexiou (1979). 13. Asp. Leri (1980). 14. Ap. et Io. Karampetsakos (1982). 15. Ath. Kontos (1986). 16. Agg. Papadopoulou (1982). 17. Dim. Aggelakis (1981). 18. Evg. Meligonis (1985). 19. G. et S. Georgiadis (1984). 20. Ant. Athanasiou (1985). 21. Rue Karkalis (1980). 22. Vas. Marmantzacos (1986). 23. Vir. Lainas (1983). 24. Konst. Tzovaras (1977). 25. Ev. Emmanouil (1980). 26. Par. Parras (1977). 27. Konst. Kariotis (1981). 28. Tax. Kyriakou (1988). 29. I. Kousvelaris - E. Papanikolaou (1982). 30. Ar. Karagiorgos (1981). 31. Phot. Kaltsas (1978). 32. D. Athanasiou (1981). 33. Elth. Kontogiannis (1979). 34. Nik. Sarafidis (1983). 35. E. et S. Tsampakalos (1978). 36. Soph. Photisalis (1983). 37. Konst. Symmos (1977). 38. V. et N. Karagiorgos (1981). 39. K. Katsaros (1977). 40. V. Karageorgos (1980). 41. Anna Papadopoulou (1984). 42. Ap. Skondras (1983). 43. E. - Aik. Karagiannopoulos (1982). 44. Sp. Pavlou (1984). 45. A. Babounis (1978). 46. St. Babounis (1979). 47. Evang. Michas (1988).

Fig. 1. Styliá. Plan topographique. Sites des fouilles.

Εικ. 20. Η πόλη της Στυλίδας και τα σημεία στα οποία έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες (Πάντος, 1994, 224)

Εικ. 21. Κάτοψη της ακρόπολης του Εχίνου (Υ. Βέquignon, 1937, fig. 12)

Εικ. 22. Η πόλη της Υπάτης και τα σημεία όπου έχουν εντοπιστεί αρχαιότητες (Πάντος, 1994, 224)

Εικ. 23. Το κάστρο στην Καστρορράχη που πιθανότατα ταυτίζεται με την αρχαία πόλη Σπέρχειαι (Bèquignon, 1937, fig. 14)

Εικ. 24. Η ακρόπολη της Μακράς κόμης (Bèquignon, 1937, fig. 15)

